ปัญญาสชาดก เรื่องที่ ๑-๗ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์

พระมหามานะ มุนิวโส (กลมกลาง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาบาลี
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ปญฺญาสชาตกสฺส ปฐม-สตฺตมานิ วตฺถูนิ : วิจารณยุตฺตปริโสธนวิจฺเฉทายตฺตวีมำสา

มุนิวำสภิกฺขุนา รจิตา

อยำ รจนาวิสโย
พุทฺธสตฺถมหาปณฺฑิตฏฺฐิตีววตฺถาย ปาลิภาสาสิกฺขาปริปูริยา
รจิโต

ทยฺยรฏฺเฐ
มหาจุฬาลงฺกรณราชวิทฺยาลย-มหาวิชฺชายตนสฺส
ปณฺฑิตสภาย ปกาสิโต

มหาจุฬาลงฺกรณราชวิทฺยาลย-มหาวิชฺชายตนสฺส ปณฺฑิตสภาย อยำ รจนาวิสโย พุทฺธสตฺถมหาปณฺฑิตฏฺฐิติวตฺถาย ปาลิภาสาสิกฺขาปริปูริยา อนุมโต.

.....

(พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ)

วิชฺชายตนปติ

รจนาวิสยวีมำสาย สมฺปาทกสภาย .....สภาปติ

(พระมหาจิระพันธ์ จนฺทรำสี)

..... สามาชิโก

(พระมหาเทียบ สิริญาโณ)

..... สามาชิโก

(ดร. ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย)

..... สามาชิโก

(ดร. สมิทธิพล เนตรนิมิต)

.....

(นายรังษี สุทนต์) สามาชิโก

รจนาวิสยปริปาลนาย สมฺปาทกสภาย

พระมหาเทียบ สิริญาโณ	สภาปติ
ดร. สมิทธิพล เนตรนิมิตร	สามาชิโก
นายรังษี สุทนต์	สามาชิโก

รจนาวิสยนามำ : ปญฺญาสชาตกสฺส ปฐม-สตฺตมานิ วตฺถูนิ :
วิจารณยุตฺตปริโสธนวิจฺเฉทายตฺถวีมำสา

อนุวิจารโก : มุนิวำสภิกฺขุ

ธิติ : พุทฺธสตฺถมหาปณฺฑิโต (ปาลิ)

รจนาวิสยปริปาลนาย สมฺปาทกสภา

: พระมหาเทียบ สิริญาโณ ปาลิ IX.,MA.,Ph.D.

: ดร. สมิทธิพล เนตรนิมิตร ปาลิ IX.,BA.,MA.,Ph.D.

: นายรังษี สุทนต์ ปาลิ IX.,MA.

อุปาธิลาภทินำ : ๒๕๔๗ พุทฺธสเก มาฆมาสสฺส ปณฺณรสมทินำ

สงฺเขปตฺโถ

เย หิ รฏฺฐปณฺณาคาเร เจว นานาราเมสุ จ สมฺพหุลา ปญฺญาสชาตกสฺส ลิขิตโปตฺถกา โหนฺติ. ยถาวุตฺตฏฺฐาเน จ เนสำ ปริโสธนวีมำสาย อตีเต ปญฺญายมานา มูลโปตฺถกา ลิขนวิธิ อตฺโถ วุฑฺฒิ จมฺเหหิ สญฺชานิตา โหนฺติ. สมุทฺทโฆสชาตกำ สุธนชาตกำ สุธนุชาตกำ รตนปชฺโชตชาตกำ สิริวิปุลราชชาตกำ วิปุลราชชาตกำ สิริจุฑามณิชาตกนฺติ สตฺตสุ ปญฺญาสชาตเกสุ อาทิโต ตีณิ มาตุคามเหตุกานิ โหนฺติ โลกาคติลกฺขณานิ ทุกฺขสมฺภวานิ. เสสานิ ปน ทานปารมีปริทีปิตานิ โพธิญาณเปกฺขสฺส โพธิสตฺตสฺส ปรมตฺถทานปารมีวเสน. สพฺพานิ พุทฺธสาสนิกานำ ตถาคตโพธิสทฺธาปธานำ สทฺธำ อุปฺปาเทตุำ กตานิ อภิกงฺขมาเนน รจเกน. ยญฺจ เนสำ ทิฏฺฐานุคตี คเหตฺวา ปฏิปชฺชนฺติ. ตำ น สกฺกา กาตุำ ทุกฺกรตาย.

ปญฺญาสชาตกำ นาเมตำ พาหิรนิปาตปริยาปนฺนำ โหติ. ทยฺยรฏฺเฐ กตำ กมฺโพช-รามญฺญกฺขเรน ปรมฺปราย ลิขิตโปตฺถกชาตกำ ยาวชฺชตฺตนา ทยฺยกฺขเรน ปาลิภาสาย จ อปริวตฺติตำ โหติ อปริโสธิตำ. เอโกเยว หิ ทยฺยภาสาย ปริวตฺติตโปตฺถโก สิกฺขาย นิธานภูโต โหติ. ตญฺจ นิสฺสาย เอกจฺจำ วตฺถุำ วา ภาคำ วา ทยฺยสาหิจฺจรูปำ กตำ. สาธารณโต สมุทฺท-โฆสชาตกำ สมุทรโฆษคำฉันท์ อิติ ทยฺยภาสาย ปญฺญายติ. สุธนชาตกำ สุธนมโนห์รา อิติ. ทยฺยิเกหิ ทยฺยรฏฺฐนานาภาคสฺส ปจฺเจกลกฺขณเนน สุวิญฺญาตำ โหติ สมฺภาวนียำ.

อิมสฺส รจนาวิสยสฺส อตฺโถ วิภชิโต โหติ ปญฺจหิ ปริจฺเฉเทหิ

ปฐโม ปริจฺเฉโท อารมฺภกถาปริทีปโน ปญฺหาปวตฺติมนสิกาเรน วิจยปริโสธน-วีมํสาวิธินา จ สංวณฺณิโต

ทุติโย ปริจฺเฉโท ปญฺญาสชาตกปวตฺติยํ ชาตกฏฺฐกถาสมฺพนฺเธ ปริโสธน-วีมํสาลิขิตมูลโปตฺถเกสุ ปรมฺปราลิขนวฑฺฒเน เอเกกสฺส วิรุเธสุ จาติ คณฺฑีสุ วิคฺคหวีมํสา-ปริทีปโน

ตติโย ปริจฺเฉโท กมฺโพชรามญฺญกฺขริกสฺส ปญฺญาสชาตกสฺส สංสนฺทน-ปริทีปโน อตฺเถน โวหาเรน คาถาย พุทฺธสาสนธมฺเมน นิยมิตคติสทฺธายาติ เอวं นานาภาเคหิ.

จตุตฺโถ ปริจฺเฉโท ปริโสธิตปญฺญาสชาตกสฺส สตฺตวตฺถุปริทีปโน

ปญฺจโม ปริจฺเฉโท นิคมกถาปริกปฺปนกถาปริทีปโน

อุปเนตพฺพภาโค จ สิกฺขกามานं อตฺถาย สตฺตชาตกสฺส สรูปสงฺขาต-สงฺขิปเนน กโตติ.

วิจยสิทฺธิ ปนมฺเหหิ สญฺชานิตา อิทं ปญฺญาสชาตกं โอธิโส ปวตฺติยา อวิชานิตํ. ตมฺปน สนฺนิฏฺฐาเนน เยภุยฺเยน ปณฺฑิตานं อนุมติยา ๒๐๐๐ พุทฺธสเก รจิตํ. รจเกน สกคามชนปเท นิทานสทฺธาคติโย เจว ชาตกฏฺฐกถาพุทฺธธมฺเม จ คเหตฺวา เอกโต กตฺวา กตํ โหติ ปาลิภาสาปริทีปโต. ตं สิกฺขกามานं ภิยฺโยโส มตฺตาย สทฺธं ชเนติ อุปฺปาเทติ. ปาลิ เจตฺถ สมฺพหุลฏฺฐาเน อปริสุทฺธา อปริปุณฺณา วิรุทฺธา. ตสฺส ปน ปรมฺปราลิขเน วิรุธา สมฺพหุลา ตตฺถ ตตฺถ ปากฏา อตฺถิ. กิญฺจาปิ หิสฺส พหุโปตฺถกา นานฏฺฐาเนสุ โหนฺติ. เต ปน กมฺโพชาทิกฺขริกา ปาลิภาสิกา สิกฺขกามานं ทุสฺสิกฺขิตพฺพา โหนฺติ. สมฺพหุลา สิกฺขกามา ทยฺยภาสาโปตฺถเกเยว สิกฺขนฺติ ปริยาปุณนฺติ อุปปริกฺขิปนฺติ. ตโต หิ ปรं ปญฺญาสชาตเก เอกจฺจं วตฺถุ ปจฺจุปฺปนฺเน ทยฺยสาหิจฺจรูเปน ฉนฺทคชฺชปชฺชคีตนจฺจาทิรูป-วฑฺเฒตฺวา โอสาเน รูปยนฺตลกฺขณं สංวฑฺฒิตं โหติ สุวิญฺญาตं.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ปัญญาสชาดก เรื่องที่ ๑-๗ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์

ผู้วิจัย : พระมหามานะ มุนิวโส (กลมกลาง)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บาลี)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาเทียบ สิริญาโณ ป.ธ.๙,M.A.,Ph.D.

: ดร. สมิทธิพล เนตรนิมิตร ป.ธ.๙,พ.ม.,พธ.บ.พธ.ม.,Ph.D.

: นายรังษี สุทนต์ ป.ธ.๙,พธ.ม. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๗

บทคัดย่อ

การศึกษาปัญญาสชาดก ฉบับตัวเขียน ที่ผู้วิจัยค้นพบมีอยู่มากมายในหอสมุดแห่งชาติ และวัดต่าง ๆ ทำให้ได้ทราบต้นฉบับ การจาร เนื้อหา ความนิยมที่มีมาแต่โบราณ ซึ่งตัวเขียนฉบับใบลานเดิมสันนิษฐานว่าได้สูญหายไป คงอยู่แต่ฉบับตัวเขียน ๒ ประเภท คือ ฉบับตัวเขียนที่ไม่มีประวัติการจาร และฉบับตัวเขียนที่มีประวัติการจารในสมัยต่อมา จากชาดกเรื่องที่ ๑-๗ คือสมุทรโฆษชาดก สุธนกุมารชาดก สุธนุชาดก รตนปัชโชตชาดก สิริวิปุลกิตติชาดก วิปุลราชชาดก และสิริจุฑามณีชาดก ผู้วิจัยพบว่า ๓ เรื่องแรก มีสาเหตุมาจากมาตุคาม ลักษณะเรื่องเป็นเรื่องประโลมโลก ที่ก่อให้เกิดทุกข์ ที่เหลือแสดงถึงการบำเพ็ญทานบารมีเป็นสำคัญ โดยมุ่งเน้นทานในระดับอุปบารมีและปรมัตถบารมี ที่ยวดยิ่งของพระโพธิสัตว์ผู้มุ่งโพธิญาณ ผู้แต่งได้นำเสนอมุ่งเน้นให้เกิดศรัทธามากกว่าการปฏิบัติตามได้จริง แต่ถือเป็นทิฏฐานุคติได้

ปัญญาสชาดกเป็นชาดกนอกนิบาต ในส่วนที่เป็นฉบับตัวเขียนใบลาน ภาษาบาลี อักษรขอมที่จารต่อกันมาในประเทศไทย ยังไม่มีใครปริวรรตตรวจสอบชำระเป็นภาษาบาลี อักษรไทย มีแต่ฉบับแปลไทยของหอสมุดแห่งชาติซึ่งเป็นฉบับหลักในการศึกษา และมีวรรณคดีไทยที่นำเรื่องชาดกบางเรื่องมาดัดแปลงนำเสนอ เช่น สมุทรโฆษคำฉันท์ (สมุทร

โฆสชาดก) สุธนมโนห์รา (สุธนกุมารชาดก) กลับเป็นที่รู้จักนิยมชมชอบซึมซาบในจิตใจของคนไทยอย่างยิ่ง

เนื้อหาของวิทยานิพนธ์นี้แบ่งออกเป็น ๕ บท คือ :

บทที่ ๑ ว่าด้วยบทนำ พรรณนาถึงความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วิธีดำเนินการวิจัยและตรวจสอบชำระ

บทที่ ๒ ว่าด้วยการศึกษาวิเคราะห์ปัญญาสชาดก ในประเด็นต่าง ๆ คือ ประวัติความเป็นมา อรรถกถาชาดกกับปัญญาสชาดก ต้นฉบับตัวเขียนที่ใช้ในการวิจัยตรวจสอบชำระ วิวัฒนาการความเป็นมาของการจารและคัดลอก ข้อผิดพลาดในการจารแต่ละฉบับ

บทที่ ๓ ว่าด้วยการศึกษาเปรียบเทียบปัญญาสชาดกฉบับอักษรขอม อักษรมอญ ในด้านเนื้อหา สำนวนภาษา คาถา หลักธรรมในพระพุทธศาสนา คติความเชื่อ

บทที่ ๔ ว่าด้วยปัญญาสชาดกที่ปริวรรตชำระตรวจสอบแล้ว

บทที่ ๕ ว่าด้วยบทสรุปและข้อเสนอแนะ

ภาคผนวก ผู้วิจัยได้สรุปชาดกแต่ละเรื่องไว้ประกอบการศึกษาสำหรับผู้สนใจ

ผลของการวิจัยพบว่า ปัญญาสชาดกไม่มีประวัติความเป็นมาชัดเจนแน่นอน แต่ยอมรับกันว่าแต่งประมาณปี พ.ศ. ๒๐๐๐ ผู้แต่งได้ดัดแปลงนิทาน คติความเชื่อที่มีอยู่ในท้องถิ่นผสมกับอรรถกถาชาดก หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ใช้ภาษาบาลีถ่ายทอด ทำให้เกิดความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น ผู้แต่งใช้ภาษาบาลีเรียบเรียงผูกประโยคได้ไม่ดีนัก ประกอบกับการจารต่อกันมามีข้อผิดพลาดตกหล่นมาก แม้จะมีปรากฏอยู่หลายฉบับ แต่เป็นภาษาบาลีฉบับตัวเขียน อักษรขอม ซึ่งยากต่อการศึกษาของผู้สนใจ ส่วนใหญ่มุ่งศึกษาฉบับแปลไทยเท่านั้น และได้รับความนิยมสนใจดัดแปลงเนื้อหาสาระของเรื่องเป็นโคลงฉันท์ กาพย์ กลอน เพลง แหล่ จนวิวัฒนาการมาเป็นละคร ภาพยนต์โทรทัศน์จนถึงปัจจุบัน

อนุโมทนากถา

อยำ หิ อุปาธิทายกนิพนฺโธ สมฺพหุเลหิ ชเนหิ มม ทินฺนูปตฺถมฺภำ นิสฺสาย ปริปุณฺโณ อโหสิ. อิทานิ เตสำ ปฏิการตฺถาย เจว คุณูปการานุสฺสรณตฺถาย ปสำสญฺเจว อภิตฺถุติญฺจ ปเวเทมิ.

ปจมำ เย อาจริยา พหุสฺสุตา โหนฺติ ปณฺฑิตา สพฺพสิปฺเปสุ ปเภทา พระมหาเทียบ สิริญาโณ ดร. สมิทธิพล เนตรนิมิตร อาจารย์รังษี สุทนต์ อิติ ลทฺธนามา เต มม ปริปาเลตาโร อเหสุ๋ อิมสฺส รจนาวิสยสฺส ลิขเน มคฺคเทสกา วลญฺชิตพฺพานำ ปณฺณานำ วินายกา อหญฺจ เนสำ อนุคฺคหำ นิสฺสาย ภิยฺโยโส มตฺตาย ตำ อนุสฺสรามิ เจว อนุโมทามิ จ.

อกถิตนามานำ ปน พหูปการานำ อาจริยานำ ถุติปูชำ กโรมิ อิเมสำ อุปตฺถมฺภำ อนุคฺคหำ นิสฺสาย สิปฺปุคฺคหณตฺถาย สติพลำ ปญฺญาพลำ ลภมาโน ปรกฺกโม อิมำ รจนาวิสยำ ปริโยสาเปมิ. ตสฺมา อติปฺปมาณำ อุปการำ อนุสฺสรนฺโต โลกชเน นิเวทาเปสิ.

อหำ ปุพฺพการีนำ อติมหนฺตุปตฺถมฺภสฺสาภาเวน อิมำ ปจฺจุปฺปนฺนรจนาวิสยำ สาเธตุ๋ น สกฺโกมิ. อิเม ชนา มม มาตาปิตโร อาจริยุปชฺฌายาติ ปากฏา โหนฺติ. ปิยมิตฺตานำ ปิยสหายานำ อนคฺฆำ อุปการำ อนุสฺสรนฺโต ชนานำ ปกาเสมิ.

ปจฺฉิมำ เย ชนา อุปตฺถมฺภำ กโรนฺติ สพฺเพ เต เนว มยา น สกฺกา อิธ นามโต สำวณฺณิตุ๋. สพฺเพ เต สุขิตา โหนฺติ นิทฺทุกฺขา เวปุลฺลำ วิรุฬฺหิ สทา ปปฺโปนฺตุ.

อภิตฺถุติปริโยสาเน จาหำ โย มหาวิชฺชาลโย มหาจุฬาลงฺกรโณติ ฯปิตนามโก อุปปริกฺขิตฺวา จิตฺตมนปฺปฏิกำ นิยฺยาเทตุ๋ อุปาธิทายกนิพนฺธำ สมฺปฏิจฺฉิ ตสฺสเยว อภิตฺถุตึ สทา มนสิกโรมีติ.

มุนิวำสภิกฺขุนา ปกาสิตา

๒๕๔๗ พุทฺธสเก มาฆมาสสฺส ปณฺณรสมทิวเส.

สงฺขิตฺตกฺขรวิญฺญาปนำ

อยำ ปเนตฺถ สงฺขิตฺตกฺขโร มหาจุฬาลงฺกรณราชวิทฺยาลยสฺส มหาจุฬาเตปิฎกสฺส เจว มหาจุฬาอฏฺฐกถาย จ มหาจุฬาฎีกาย จ ปาลิปกรณวิเสสสฺส นาเมน อนุกฺกเมน คหิโต

สุตฺตนฺตปิฎเก

ม.มู. (ปาลิ) = สุตฺตนฺตปิฎก มชฺฌิมนิกาย มูลปณฺณาสกปาลิ

สำ.ส. (ปาลิ) = สุตฺตนฺตปิฎก สำยุตตนิกาย สคาถวคฺคปาลิ

องฺ. เอกก. (ปาลิ) = สุตฺตนฺตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย เอกกนิปาตปาลิ

ขุ.เถร. (ปาลิ) = สุตฺตนฺตปิฎก ขุทฺทกนิกาย เถรคาถาปาลิ

ขุ.ชา. (ปาลิ) = สุตฺตนฺตปิฎก ขุทฺทกนิกาย ชาตกปาลิ

ขุ.ม. (ปาลิ) = สุตฺตนฺตปิฎก ขุทฺทกนิกาย มหานิทฺเทสปาลิ

สุตฺตนฺตฏฺฐกถาย

ที.สี.อ. (ปาลิ) = ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี สีลกฺขนฺธวคฺคอฏฺฐกถา

ม.มู.อ. (ปาลิ) = มชฺฌิมนิกาย ปปญฺจสูทนี มูลปณฺณาสกอฏฺฐกถา

องฺ.เอกก.อ. (ปาลิ) = องฺคุตฺตรนิกาย มโนรถปูรณี เอกกนิปาตอฏฺฐกถา

ขุ.ชา.อ. (ปาลิ) = ขุทฺทกนิกาย ชาตกอฏฺฐกถา

วินยปิฎกฏีกาย

ที.สี. ฏีกา (อภินว) (ปาลิ) = ทีฆนิกาย ลีนตฺถปฺปกาสินี สีลกฺขนฺธวคฺคฏีกา

ปณฺณาสชาตกสฺส ลิขิตโปตฺถกา

ทท. = ฉบับทองทึบ ไม้ประกับทองทึบ เลขที่ ๖๐๔๑

ทช. = ฉบับทองทึบ ไม้ประกับทาชาด เลขที่ ๖๐๓๙

ลธ๑. = ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา เลขที่ ๖๑๐๐

ลธ๒. = ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา เลขที่ ๖๑๐๔

ลช. = ฉบับล่องชาด ไม้ประกับทาชาด เลขที่ ๖๑๘๗

มล.	=	ฉบับล่องชาด อักษรมอญ เลขที่ ๓๐๕
มน.	=	ฉบับรดน้ำดำ อักษรมอญ เลขที่ ๔๑๒
ทยฺยภาสาโปตฺถก.	=	ทยฺยภาสาย ปริวตฺติตญฺเจว มุทฺทาปิตญฺจ โปตฺถกำ
นวปุรโปตฺถก.	=	นวปุรมหาวิทฺยาลยสฺส สงฺคหิตโปตฺถกำ
สมุทฺทโฆส.	=	สมุทฺทโฆสชาตกำ
สุธน.	=	สุธนกุมารชาตกำ
สุธนุ.	=	สุธนุชาตกำ
รตนปชฺโชต.	=	รตนปชฺโชตชาตกำ
สิริวิปุลกิตฺติ.	=	สิริวิปุลกิตฺติชาตกำ
วิปุลราช.	=	วิปุลราชชาตกำ
สิริจุฑามณิ.	=	สิริจุฑามณิชาตกำ

สงฺขิตฺตสญฺญลกฺขเณ สงฺเกตนำ

ตตฺถ จิทำ ปจมำ โปตฺถกานุกฺกโม **ปพฺพำ** องฺกนฺติ เวทิตพฺพำ. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺจพฺพำ ขุ.ชา. (ปาลิ) ๒๔/๓๓/๒๔ อิติ ลกฺขเณ สุตฺตนฺตปิฏเก ขุทฺทกนิกายสฺส ชาตก-ปาลิยา จตุวีสติมสฺส โปตฺถกานุกฺกมสฺส เตตฺตึสมสฺส ปพฺพสฺส จตุวีสติมำ องฺกนฺติ.

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มาติกา

	องฺเก
สงฺเขปตฺโถ	(๑)
ทยฺยภาสาย สงฺเขปตฺโถ	(๓)
อนุโมทนากถา	(๕)
สงฺขิตฺตกฺขรวิญฺญาปนำ	(๖)
ปฐโม ปริจฺเฉโท นิทานกถา	
๑.๑ วิจยารมฺโภ	๑
๑.๒ วิจยวิสโย	๖
๑.๓ วิจยปริจฺเฉโท	๖
๑.๔ วิจยวิธิ	๗
๑.๕ อธิเปตพุทฺโธ	๑๔
ทุติโย ปริจฺเฉโท ปญฺญาสชาตกวิคฺคหสิกฺขา	
๒.๑ ปญฺญาสชาตกปุปฺปวตฺติ	๑๕
๒.๒ ตสฺส ชาตกฏฺฐกถาย สมฺพนฺโธ	๒๐
๒.๓ ปริโสธเน ยุตฺตานิ ปุพฺพลิขิตโปตฺถกานิ	๒๕
๒.๔ โปตฺถกานำ อนุลิขนวฑฺฒนำ	๒๘
๒.๕ เอเกกสฺส วิรุธา	๓๒
ตติโย ปริจฺเฉโท รามญฺญกมฺโพชกฺขริกานำ ปญฺญาสชาตกโปตฺถกานำ สำสนฺทนสิกฺขา	
๓.๑ เตสำ วิเสสนิทานตฺโถ	๓๗
๓.๒ ตตฺถ โวหาโร	๔๒
๓.๓ คาถา	๔๖
๓.๔ พุทฺธสาสเน ธมฺโม	๕๔
๓.๕ ตตฺถ คติสทฺธา	๕๖

จตุตฺโถ ปริจฺเฉโท ปริโสธิตํ ปญฺญาสชาตกํ

๔.๑ สมุทฺทโฆสชาตก ๕๘

๔.๒ สุธนกุมารชาตก ๘๐

๔.๓ สตฺตธนุชาตก ๑๒๑

๔.๔ รตนปชฺโชตชาตก ๑๕๔

๔.๕ สิริวิปุลกิตฺติชาตก ๑๖๖

๕.๖ วิปุลราชชาตก ๑๘๔

๔.๗ สิริจุฑามณิชาตก ๑๙๓

ปญฺจโม ปริจฺเฉโท นิคมนกถาปริกปฺปนกถา

๕.๑ นิคมนกถา ๒๐๒

๕.๒ ปริกปฺปนกถา ๒๐๕

ปณฺณานุกฺกโม ๒๐๖

ภาคผนวก ๒๑๒

ประวัติผู้วิจัย ๒๓๖

ปฐโม ปริจฺเฉโท
นิทานกถา

๑.๑ วิจยารมฺโภ

สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส หิ ปริยตฺติสงฺขาตํ สาสนํ เอเกกสฺส สิกฺขกามานํ ปญฺญาภูมิ-วเสน อเนกปฺปการํ โหติ ปุริเมหิ เจว ปจฺฉิเมหิ จ วิญฺญูหิ ปรมฺปราภตํ. ตสฺมา ยถาภูตํ อตฺถํ ชานิตุกาเมน ปุคฺคลาธิฏฺฐานวเสน เจว ธมฺมาธิฏฺฐานวเสน จ ตํ สิกฺขิตพฺพํ โหติ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ. กสฺมา ปน ภควา กตฺถจิ ปุคฺคลาธิฏฺฐานํ เทสนํ เทเสติ กตฺถจิ ธมฺมาธิฏฺฐานํ เทสนํ เทเสติ. เทสนาวิลาสโต เวเนยฺยชฺฌาสยโต จ. เทสนาวิลาสปฺปตฺตา หิ พุทฺธา ภควนฺโต. เต ยถารุจึ กตฺถจิ ปุคฺคลาธิฏฺฐานํ กตฺวา กตฺถจิ ธมฺมาธิฏฺฐานํ กตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺติ เย ปน เวเนยฺยา สาสนกฺกมํ อโนติณฺณา เตสํ ปุคฺคลาธิฏฺฐานํ เทเสนฺติ เย จ โอติณฺณา เตสํ ธมฺมาธิฏฺฐานํ. สมฺมติสจฺจวิสยา ปุคฺคลาธิฏฺฐานา เทสนา. อิตรา ปรมตฺถสจฺจวิสยา. ปุริมา กรุณานุกูลา อิตรา ปญฺญานุกูลา สทฺธานุสาริโคตฺตานํ วา ปุริมา. เต หิ ปุคฺคลปฺปมาณิกา ปจฺฉิมา ธมฺมานุสาริโคตฺตานํ. สทฺธาจริตตาย วา โลกาธิปตีนํ วเสน ปุคฺคลาธิฏฺฐานา ปญฺญาจริตตาย ธมฺมาธิปตีนํ วเสน ธมฺมาธิฏฺฐานา ปุริมา จ เนยฺยตฺถา ปจฺฉิมา นีตตฺถา. อิติ ภควา ตํ ตํ วิเสสํ อเปกฺขิตฺวา ตตฺถ ตตฺถ ทุวิธํ เทสนํ เทเสตีติ เวทิตพฺพํ.*

อิทมฺปน อตฺตโน อตฺตโน อนุจฺฉวิกํ. ตตฺถ ตาว ปฐมสิกฺขกาโม รตนตฺตเย สทฺธาปสาทมนฺวาย อุตฺตานตฺถํ สิกฺเขยฺย. ตโต ปรํ อนุปุพฺเพน คมฺภีรตฺถํ. เอวํ โส สุเขน สญฺชานาติ. เตสุ จ พุทฺธปวตฺติ อภิปตฺถิตพฺพา. โอธิโส ปน สาหิจฺจรูเปน ปากฏา. ตํ ปน สาหิจฺจํ นววิธํ

---

* สารตฺถ. ฏีกา (ปาลิ) ๑๘๖/๓๗๓.

วิภตฺตํ นวงฺคสตฺถุสตฺถนฺติ วุจฺจติ.[๒] ตตฺถ ตาว ชาตกํ สิกฺขิตพฺพํ. วิเสสโต ปนสฺส ชาตํ ภูตํ อตีตํ ภควโต จริยํ ตํ กียติ กถียติ เอเตนาติ ชาตกนฺติ อตฺโถ.[๓] เตสุ จ ชาตกํ พุทฺธสาสนิกานํ รุจฺจนกา พุทฺธปฺปวตฺติ โหติ สุเขน ปริยาปุณนโต ธารณโต ปจฺฉิมชนานํ ทิฏฺฐานุคติภาวโต จ. ตญฺจ พุทฺธานํ ปุพฺพชาตีสุ นิทานปวตฺติยา ปริจฺฉินฺนํ. ตตฺถ อาทิโต ตาว เตสํ นิทานานํ ปริจฺเฉโท เวทิตพฺโพ. ทีปงฺกรปาทมูลสฺมึ หิ กตาภินีหารสฺส มหาสตฺตสฺส ยาว เวสฺสนฺตรตฺต-ภาวา จวิตฺวา ตุสิตปุเร นิพฺพตฺติ ตาว ปวตฺโต กถามคฺโค ทูเรนิทานํ นาม, ตุสิตภวนโต ปน จวิตฺวา ยาว โพธิมณฺเฑ สพฺพญฺญุตปฺปตฺติ, ตาว ปวตฺโต กถามคฺโค อวิทูเรนิทานํ นาม สนฺติเกนิทานํ ปน เตสุ เตสุ ฐาเนสุ วิหรโต ตสฺมึ ตสฺมึเยว ฐาเน ลพฺภตีติ.[๔] ตโต จุตฺตรึ อทสฺสิตํ ชาตกํ ภเวยฺยํ. ตถา หิ อมฺหากํ ภควา มนสา สตฺต อสงฺเขยฺยานิ วาจาย นว อสงฺเขยฺยานิ กายวาจาย กปฺปสตสหสฺสาธิกานิ จตฺตาริ อสงฺเขยฺยานิ พุทฺธตฺตํ ปตฺเถสิ. กิญฺจาปิ อมฺหากํ โพธิสตฺตสฺส ตโต ปุเรตรเมว พุทฺธภาวาย ปณิธานจิตฺตุปฺปาโท อตฺถิ. ตถาปิ พุทฺธทสฺสนวิรหโต คณนูปโค น โหติ.[๕]

ชาตเก คาถาเยว อุปฺปาปิ สมฺพหุลาปิ คาถาสมภาวโต นิปาตนาเมน สงฺคหิตา นิปาตชาตกนฺติ วุตฺตา จ. นิปาตชาตกสฺส สตฺตจตฺตาฬีสุตฺตรปญฺจวตฺถุสตานิ. ฐาเนสุ ปนสฺส ปญฺญาสุตฺตรปญฺจวตฺถุสตานิ วุตฺตานิ. ตานิ นิทานคตนิทาเนหิ มานิตานิ มญฺเญ.[๖] เยภุยฺเยน จ พุทฺธสาสนิเกหิ เอกโต ปญฺจพุทฺธชาติวตฺถุสตนฺติ วุจฺจนฺติ. ชาตกสฺส หิ คาถา อตฺถสฺส อปฺปภาวโต ทุชฺชานิยา. ตำการณมาคมฺม อฏฺฐกถาจริเยหิ ปุน อตฺโถ อุปเนตพฺโพ โหติ วตฺถุนิ

---

[๒] นวงฺคสตฺถุสาสนนฺติ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถา อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภุตธมฺมํ เวทลฺลํ. ม.มู. (ปาลิ) ๑๒/๓๓๙/๒๐๑.,ขุ.มหา. (ปาลิ) ๒๙/๕๐/๑๒๐.

[๓] ที.สี.ฏีกา (อภินว) (ปาลิ) ๑๕๘.

[๔] ขุ.ชา.อ. (ปาลิ) ๑/๒-๓.

[๕] รัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, แปลโดย แสง มนวิทูร, พิมพ์ครั้งที่ ๒,(กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๔๐), หน้า ๔.

[๖] สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย,๒๕๓๙), หน้า ๖๑๔-๖๑๕.

เหตุปุคฺคลฏฺฐานเวยฺยากรณาธิปฺปายสรูปสฺส ชานิตุํ. ตโต ปรํ ตํ ชาตกฏฺฐกถาติ วุจฺจติ. อิทานิ มยํ ตํ วทนฺตา สาธารณโต พหุวตฺถิกํ ชาตกฏฺฐกถํ สนฺธาย วทาม.

ตปฺปจฺจยา ปเนตํ ชาตกํ พุทฺธสานิกานํ ปุพฺเพ ปริยตฺติสงฺขาตสาสนสฺส สิกฺขาย จ อุคฺคณฺหเณ จ ธารเณ จ ปตฺถิตพฺพํ โหติ มญฺญิตพฺพํ สุวิญฺเญยฺยภาวโต. ปญฺจนฺตรธานานิปิ หิ ปริยตฺติปฏิปตฺติปฏิเวธลิงฺคธาตุวเสน อตฺถิ. เตสํ ปริยตฺติอนฺตรธาเน สุตฺตปกฺเข ชาตกํเยว พุทฺธสาสนิกานํ ธารณา อนฺตรธาโนสานํ โหติ.[๗] ตโต เจตํ ธารเณ สุขภาวโต ทีฆรตฺตํ จิรฏฺฐิติกปริทีปนํ. อถวา ตติยสงฺคายนาย ปจฺฉา โมคฺคลฺลีปุตฺติสฺสตฺเถโร มหาธมฺมรกฺขิตตฺเถรํ สฺยามรฏฺฐสมีปํ มหารฏฺฐํ อุยฺโยเชสิ. โส จ ตตฺถ นารทมหากสฺสปชาตกํ เทเสสิ. ตตฺถ ตตฺถ นาครา ตํ โรเจนฺติ ปสาเทนฺติ.[๘]

ยถาวุตฺตํ นิสฺสาย ปจฺฉา ทยฺยสฺส อุตฺตรวิชิตภูตนวปุรวาสิโน เถรา ยา ลงฺกาวํสิกา สิกฺขาตนฺติ สาสเน ปเภทาย เจว สญฺชานิตุํ ปวตฺตติ ตาย อุคฺคณฺหึสุ. เต สุวิชานา โหนฺติ ปญฺญวนฺโต ปกรณรจนสมตฺถา. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ โพธิรุกฺขสีเถโร จามเทวีวํสํ รจยิ สิริมงฺคลาจริยตฺเถโร มงฺคลตฺถทีปนินฺติ. อิเม จ สตเขตฺตนหุตรฏฺฐสมเย ปญฺญายึสุ. โส หิ สมโย พุทฺธสาหิจฺจปกรณานํ อุตฺตโม เจว โหติ เสฏฺโฐ จาติ วทิตุํ สกฺกุเณยฺโย. อิโต ปรํ อการกนามา โปตฺถกา สมฺพหุลา ปญฺญายนฺติ. เตสุ ปนตฺโถ พุทฺธสาสนสฺสปิ คามนิทานสฺสปิ เภสชฺชสุตฺตสฺสปิ คชฺชปชฺชกถายปิ รฏฺฐปฺปวตฺติยาปิ วตฺถุทีปิโก โหติ.[๙] ตตฺถ ปาลิสกฺกฏ-ภาสาวิทู แสง มนวิทูร อิติ ทยฺยภาสาสงฺขาโต วิชฺชาจริโย ทยฺยเทสสฺส พุทฺธสาสนปฏิคฺคหณโต ปฏฺฐาย โปตฺถกวสิโน สุวิชานกา ยถา นวปุรราชธานิเก สตเขตฺตนหุตรฏฺฐสมเย อตฺถิ ตถา

---

[๗] องฺ.เอกก.อ. (ปาลิ) ๑/๑๓๐/๗๘-๘๐.

[๘] ปัญญาส๎ามีเถระ, **ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา**, แปลโดย แสง มนวิทูร,พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐๐-๒๐๑.

[๙] กรมการศาสนา, **ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี เล่ม ๑**, (พระนคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา,๒๕๒๕), หน้า ๒๙๗-๓๑๐.

กตฺถจิ น ทิสฺสนฺตีติ ทฬฺหำ วเทสิ. ชินกาลมาลีปกรณมฺปิ ตสฺมึ สมเย ยถา อญฺญาจริเยหิ อญฺญคนฺถา ตถา รตนปญฺญาเถเรน รจิตำ โหติ. อิทำ หิ เนสำ ปาลิภาสาปฏิพลภาวปริทีปนำ.[๑๐] วิเสสโต ปน ชาตกสาหิจฺจเมว ปญฺญายมานำ ชาตกฏฺฐกถาย สทิสกตำ อิทานิ ทยฺย-รฏฺฐสฺสุตฺตภาคสฺส อาราเมสุ สมฺพหุลำ ปญฺญายติ. อโนธิโส จ เนสำ ปริเยสนโต สตฺต-ปญฺญาสโปตฺถกพนฺเธหิ จ ฉโปตฺถกพนฺธสเตน จ ทฺวิโปตฺถกสหสฺเสน จ วิภตฺตำ ฉนวุตฺยุตฺตร-ปญฺจสตชาตกโปตฺถกำ ทิสฺสติ.[๑๑] เอวมิทำ ตตฺถ อิทฺธำ โหติ ผีตำ การกสฺส เตหิ สุสิกฺขูปกรณโต ปณฺฑิตจิตฺตวิญฺญุตฺตา.

ยถาวุตฺตานญฺเจตำ ชาตกานำ ปญฺญาสชาตกำ นาม พาหิรนิปาตภูตำ โหติ นามเมน ปญฺญาสวตฺถุยุตฺตำ. วตฺตำ เจตำ มรมฺมรฏฺฐสฺส โย โกจิ ราชา มิจฺฉาทิฏฺฐิยา พุทฺธวจนปฺปฏิรูปนฺติ วตฺวา ตำ ฌาเปสีติ.[๑๒] ธนิต อยู่โพธิ์-อาจริโย ปณฺฑิโต วิจาเรสิ ตสฺส ปน มูลปาลิโวหาโร หีโน อยุตฺโต ปริวตฺติตุำ น สกฺกา โส จ วาเจตฺวา อตฺถรูปำ ปจฺจเวกฺขิตฺวา วจนปทำ นวำ กตฺวา ชานิตพฺโพ. กตฺถจิ ปจฺฉิมปริวตฺตเกน รจิโต วิย โหตีติ.[๑๓]

กิญฺจาปิ หิทำ วิญฺญูหิ พุทฺธวจนปฺปฏิรูปำ เอกสมเย มงฺคลตฺถทีปนีอาทิเกหิ อญฺญ-สาหิจฺเจหิ สำสนฺทิตุำ อสมตฺถนฺติ นินฺทิตำ. ตำ ปเนตำ สาธารณโต อุคฺคหิตำ โหติ ปสำสิตำ สญฺชานิตำ เทสิตำ กถิตำ. ทิฏฺฐานุคติภาวโต ปรำ สตฺตสฺสสงฺขาตทฺธานำ กวิโน เจว จิตฺตกรา จ ตำ นิสฺสาย นวสาหิจฺจจิตฺตกมฺมำ กรึสุ. อิมินา นเยน ทยฺยรฏฺฐเทเส ปญฺญาสชาตกวตฺถุปริยาปนฺนา กวินิพนฺธา ฉฏฺฐิวตฺถุวุตฺตรา ปญฺญายนฺติ. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพำ สุวณฺณสงฺขชาตกำ

---

[๑๐] รตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, หน้า ๑๔๖-๑๔๗.

[๑๑] ลมูล จันทร์หอม, **วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา**, (กรุงเทพ : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์,๒๕๓๘), หน้า๘๑.

[๑๒] สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ปัญญาสชาดก**, (พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, ๒๔๙๙), หน้า ฆ.

[๑๓] ธนิต อยู่โพธิ์, **นิทานคดี**, (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร,๒๕๐๘), หน้า ๓๒.

สพฺพสิทฺธิชาตกำ รถเสนชาตกนฺติ. อถวา อิทานิ ทยฺยสาหิจฺจสฺส เจว ทยฺยนจฺจคีตวาทิตทสฺสน-สิปฺปสฺส จ ปจฺจยภูตำ โหติ.[๑๔]

ปณฺณาสชาตกสฺส ปาลิ มรมฺมรฏฺฐาทีสุ นานาเทเสสุ ปณฺณายติ. เตสุ อตฺตโน อตฺตโน อกฺขเรหิ ลิขิตำ. มรมฺเม มรมฺมกฺขเรน ลิขิตำ[๑๕] อิงฺคลิสเทเส โรมนกฺขเรน[๑๖] กมฺโพเช กมฺโพชกฺขเรน[๑๗] ลวปฺปเทเส ลวกฺขเรน[๑๘] ลิขิตนฺติอาทิกำ วจนำ กเถตพฺพำ. วิเสสโต ปน อตฺถงฺคตปฺปเทสสงฺขาเต ยุโรปปเทเส ยุโรปปเทสกฺขเรน ปริวตฺติตำ มรมฺมโปตฺถกำ นิสฺสาย. ปริวตฺตนญฺจิทเมตฺถ เยภุยฺเยนกฺขเรน กตำปิ น อตฺถำ สาเธติ. อิเม เทสา ทยฺยรฏฺฐา สตเขตฺต-นหุตรฏฺฐกมฺโพชกฺขริกำ มูลโปตฺถกำ ลภึสุ มญฺเญ. อิทญฺจ สนฺนิฏฺฐานำ โหติ อปเทสสฺส นตฺถิตาย. ตสฺส ปน เอกจฺจานำ โปตฺถกานำ วตฺถุนามอตฺถงฺคโวหาราทินา วิเสโส โหติ. สงฺคหโต ปน สทิสภาโว กเถตพฺโพ. อิเม เทสา อตฺตโน อตฺตโน ปาลิภาสาลิกฺขิตกฺขเรน ปณฺณาสชาตกำ มุทฺทาเปนฺติ. อมฺหากำ วต มูลโปตฺถกสามิเก ทยฺยรฏฺเฐ มุทฺทาปนำ นตฺถิ. อิทานิ จ โปตฺถกปตฺติกานิ มูลโปตฺถกานิ อปริโสธิตานิ อปริวตฺตานิ รฏฺฐปณฺณาคาราทีสุ ฐาเนสุ วิปฺปกิณฺณานิ อสิกฺขนยุตฺตรูปานิ โหนฺติ. สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ อิติ อธิวสินา เมธินา กตสฺส ทยฺยภาสาปริวตฺติตโปตฺถกสฺส อตฺถิภาวโต ปฏฺฐาย ยาวชฺชตฺตนา ทยฺยรฏฺเฐ ปณฺณาสชาตกสฺส ปริโสธนำ ปริวตฺตนำ นตฺถิเยว. วิเทเส ปน ฝรั่งเศส อิติ วิเทส-วาสีนา Ginnette Terral อิติ นาเมน ปฏิพลปณฺฑิเตเนว สมุทฺทโฆสชาตกำ ปริโสธิตำ โหติ

---

[๑๔] พิชิต อัคนิจ และคณะ, "การศึกษาวิเคราะห์ปัญญาสชาดกฉบับล้านนาไทย", **งานวิจัยวรรณกรรมท้องถิ่น** (คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๐), หน้า ๑.

[๑๕] พระภิกษุชาวเชียงใหม่, **เชียงใหม่ปัณณาสปกรณ์ ฉบับอักษรพม่า**, (ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์หงสาวดี, ๑๙๑๑).

[๑๖] Padamanath S. Jaini. (ed), Zimme Paññâsa 2 Volumes, (London : Pali Text Society), 1981.

[๑๗] Paññâsajâtaka 5 vols, (Phnom Penh : Institute bouddque,1953-62).

[๑๘] Finot, Louis, "Rechershes sur literature Laotinne", Bulletin l'Ecole. Francaisse d'Exterm-ORIET XVIII,5 (1917) : 1-218.

ปริวตฺติตํ ลวกมฺโพชาทิโปตฺถเกหิ สํสนฺเทตฺวา โรมนกฺขเรน มุทฺทาปนโต.[๑๙] ทยฺยรฏฺเฐ จ นวปุรมหาวิชฺชาลยสฺส มนุสฺสสตฺถคเณน อิทํ นิสฺสยโวหาริกํ มูลสตเขตฺตนหุตรฏฺฐกฺขรา ปริโสธิตํ โหติ ปริวตฺติตํ มูลโปตฺถกํ อนุรกฺขิตุํ ปจฺจุปฺปนฺเน วลญฺชิตกฺขเรน มุทฺทาปนโต.[๒๐] อิทานิ หิ ปุน ปริโสธิตํ ปริวตฺติตํ น ปญฺญายติ.

ตปฺปจฺจยา ปนาหํ วิจยการโก ทยฺยกฺขเรน ยถาวุตฺตฏฺฐาเน ปริเยสิตํ กมฺโพช-รามญฺญกฺขริกํ ปาลิภาสิกํ ปญฺญาสชาตกํ ปริโสเธตฺวา ปริวตฺเตตฺวา อตฺถภาสาโวหาราทิวเสน สิกฺขิตฺวา สํสนฺเทตฺวา นิพนฺธนาภิกงฺโข โหมิ. วิจเย ปน สตฺตวตฺถุ ปริจฺฉินฺนํ โหติ เสสํ อญฺเญหิ วิจยการีหิ อายตึ กรณียํ โหติ ปริปุณฺณสฺส ทยฺยกฺขริกสฺส ปาลิภาสิกสฺส ปญฺญาสชาตกํ ปฏิลาภตฺถาย. อายติญฺเจตํ สิกฺขกามานํ หิตาวหํ ภเวยฺย อตฺถาวหํ.

๑.๒ วิจยวิสโย

๑.๒.๑ โส จ กมฺโพชรามญฺญกฺขริกสฺส ปาลิโปตฺถกิกสฺส ปญฺญาสชาตกสฺส อาทิมฺหิ สตฺต วตฺถูนิเยว ปริวตฺติตฺวญฺเจว ปริโสเธตฺวญฺจ กโต

๑.๒.๒ ตสฺส โปตฺถกสฺส รจกสฺส เจว ปวตฺติยา รจนฏฺฐานสฺส รจนวฑฺฒนสฺส ปรมฺปราย ลิขนวิธิโน จ วิคฺคเหน สิกฺขิตุํ วีมํสิตุํ

๑.๒.๓ อตฺถโต เจว โวหารโต จ คติสทฺธาตนฺติโต จ ภาเคหิ วีมํสิตุํ.

๑.๓ วิจยปริจฺเฉโท

อิมสฺส ปริโสธนวิคฺคหสิกฺขาย ปเนโส ปริจฺฉินฺโน

๑.๓.๑ ทยฺยรฏฺฐปณฺณาคาเร ปญฺญายมานํ กมฺโพชรามญฺญกฺขริกํ ปาลิภาสารจิตํ วิวิธโปตฺถกิกํ ปญฺญาสชาตกํ ปริเยเสมิ โอโลเกมิ. ตโต จ สุปริปุณฺณโปตฺถกานํ อาทิโต สตฺต

---

[๑๙] Terral Ginette, "Samuddaghosajātaka : conte pali tire du Panñāsa-jātaka." Bulletin de l'Ecore francaise d'Exterm-Orient XLVIII,1 (1956) : 249-351.

[๒๐] พิชิต อัคนิจ และคณะ. "การศึกษาวิเคราะห์ปัญญาสชาดกฉบับล้านนาไทย", **งานวิจัยวรรณกรรมท้องถิ่น** (คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๐).

วตฺถูนิเยว สงฺคณฺหามิ วิจินามิ ปริโสธนวีมํสาวิคฺคหสิกฺขาย ฐานภาวตฺถาย. สุปริปุณฺณํ สุสมฺปนฺนํ กมฺโพชกฺขริกโปตฺถกํ วิจินิตฺวา ปริวตฺเตตฺวา ตโต สุสมฺปนฺนํ รามญฺญกฺขริก-โปตฺถเกน สทฺธึ สํสนฺทามิ อตฺถาทิภาเคหิ. อปริปุณฺโณ เจ อตฺโถ โหติ. ทยฺยภาสาโปตฺถเกน เจว นวปุรมหาวิทฺยาลยโปตฺถเกน จ สํสนฺทามิ ตสฺส ปริปูริตุ.

๑.๓.๒ ตสฺส สิกฺขิตสงฺคหิตตฺถโต ปวตฺติลกฺขณรจกรจนฏฺฐานวิวฑฺฒนํ สิกฺขามิ เจว วิคฺคณฺหามิ จ

๑.๓.๓ ปญฺญาสชาตเก ปริโสธิตวีมํสิตโปตฺถเกหิ ปฐม-สตฺตมชาตกํ ทสฺเสมิ.

๑.๔ วจียวิธ

๑.๔.๑ ยํ รฏฺฐปณฺณาคาเร ลพฺภมานํ สมฺพหุลํ รามญฺญกมฺโพชกฺขริกํ ปญฺญาส-ชาตกปาลิโปตฺถกํ เตน จ ปริยาปนฺนานิ โปตฺถกานิ เจว อญฺญานิ จ ปริเยสามิ เจว โอโลเกมิ จ. อถาปรํ เตสํ สุสมฺปนฺนานํ โปตฺถนามคณนานุกฺกมาทีหิ วิสทิเส สตฺต กมฺโพชกฺขริกโปตฺถเก เจว เทฺว รามญฺญกฺขริกโปตฺถเก จ นวโปตฺถเก คณฺหามิ. อิโต ปรํ ยถาวุตฺเต ทยฺยรฏฺฐโปตฺถเก เจว มรมฺมาทิโปตฺถเก จ อาหริตฺวา เตหิ สํสนฺทามิ เจว โอสาเรมิ จ.

๑.๔.๒ นวโปตฺถเกสุ ยุตฺตทยฺยกฺขรวิธานโต อนุปุพฺเพน สตฺตวตฺถูนิ ปริวตฺเตตฺวา อกฺขรวิรุธเวยฺยากรณโปตฺถกรูเปหิ สํสนฺทามิ วิจาเรมิ.

๑.๔.๓ อาโท ปน วิจยโต ชานามิ ยงฺกิญฺจิ เจตฺถ โปตฺถกํ สุวิทิตปวตฺติยา เจว อตฺถกฺขรปาริปูริยา น ปญฺญายติ. สพฺพํ สมปริปุณฺณสมฺปนฺนํ. เตสุ สมฺปนฺนวตฺถุโปตฺถกกฺขริกํ

๖๐๔๑ คณนานุกฺกมํ ไม้ประกับทองทึบ ทองทึบ-โปตฺถกํ ฐานํ กตฺวา วิจินิตฺวา ตโต

๖๐๓๘ ฉบับทองทึบ ไม้ประกับทองทึบ

๖๐๓๘ ฉบับทองทึบ ไม้ประกับชาดทึบ

๖๐๓๙ ฉบับทองทึบ ไม้ประกับทาชาด

๖๑๐๐ ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา

๖๑๐๔ ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา

๖๑๘๗ ฉบับล่องชาด ไม้ประกับทาชาด

๓๐๕ ฉบับล่องชาด

๔๑๒ ฉบับรดน้ำดำ- อิติ ทยฺยภาสาย เสเสหิ โปฏฺฐเกหิ สํสนฺทามิ

สพฺเพสญฺจ วิรุทฺธตฺตา จนฺทปุรีนรนาถสฺส ปาลิทยฺยอิงฺคลิสสกฺกฏภาสาย ปทานุกฺกม-ปณฺเณน เจว ปาลิปกรณสมาคมสฺส ปาลิ-อิงฺคลิสวจนานุกฺกมปณฺเณน จ ยุตฺตปทำ สาปเทสำ กตฺวา คณฺหามิ.

๑.๔.๔ ตสฺส วิรุทฺธภาวโต สรพฺยญฺชนอตฺถสฺส วิรุโธ นฏฺฐาติเรกทยฺยโวหาราทีหิ การเณหิ ทิสฺสติ. เตสุ หิ วิรุเธสุ สนฺเตสุ สพฺพำ คเหตฺวา อโธลิปิสงฺขาตำ ปาทเลขำ กโรมิ. เอวมิทำ อนตฺถกรำ โหติ ชฏิตคนฺถกำ. มูลโปตฺถารกฺขณตฺถาย เจว อญฺญภาเคสุ สิกฺขนตฺถาย จ เตหิ ยุตฺตวจนานำ วิจินเน วิจยการินา มยา ปริจฺฉินฺนำ ลกฺขณำ

(๑) พฺยญฺชเนสุ เอกจฺจำ วจนำ นานารูเปน ลิขิตำ ภเวยฺย. ตำ สพฺพำ ยุตฺตำ อนุรูปนฺติ คหิตำ. โปตฺถเกสุปิ เอกโปตฺถกปตฺเตปิ เอวรูปำ ทิสฺสติ. ตตฺถ มุทฺธชาทิวเสน อกฺขรวิธานำ ทุวิธำ ปญฺญายติ. อุทาหรณำ เจตฺถานุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพำ ปติปาติยา ปฏิปาฏิยา ถเปตฺวา ฐเปตฺวา ปถวี ปฐวีติ. ลิขนสมเย ต-วคฺโค วิเสสโต วลญฺชิโต. อิทานิ จ ฏ-วคฺโค.

อิทำ หิ ลกฺขณำ เลขกานำ ขลิโต โทโสติ มยา คหิตำ. ตสฺมา นำ ปหาย ทิสฺสมานำ ยุตฺตปทำ วลญฺเชมิ. โน เจ ยุตฺตปทำ โหติ. ยถาวุตฺตปทานุกฺกมคนฺเถหิ เจว ป. หลงสมบุญ-อิติ เมธิโน วจนานุกฺกมคนฺเถน จ นิรนฺตรำ อาธุนิกำ ยุตฺตปทำ วลญฺเชมิ. ตญฺจ วิรุทฺธำ อโธลิปิยา อลิขิตำ.

(๒) เวยฺยากรณาทีสุ นานาวิรุโธ โหติ. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพำ

ลิงฺควิรุธโต อิมินา คาถายาติ อิมาย คาถายาติ ยุตฺตตรำ สิยา. (สมุทฺทโฆส./๖๐) สา โพธิสตฺโตติ โส โพธิสตฺโตติ. (สมุทฺทโฆส./๕๙) โส ปริปุณฺณคพฺภาติ. สา ปริปุณฺณ-คพฺภาติ. (รตนปชฺโชต./๑๕๔) สา ภิชฺชมานหทโยติ. สา ภิชฺชมานหทยาติ. (รตนปชฺโชต./๑๖๒) สา ปน ราชาติ โส ปน ราชาติ. (สิริวิปุล./๑๖๖)

วจนวิรุธโต มหาชนา . . . มาเรตุกาโมติ มหาชโน . . . มาเรตุกาโมติ. (สุธน./๘๒) พฺราหฺมณา อุฏฺฐายตีติ. พฺราหฺมณา อุฏฺฐายนฺตีติ. (สุธน./๘๖) อิเม เสนา คมิสฺสตีติ. อิเม (อิมา) เสนา คมิสฺสนฺตีติ. (สิริวิปุลกิตฺติ./๑๖๖)

วิภตฺติวิรุธโต ตทา ตฺวํ ชานิสฺสามีติ. ตทา ตฺวํ ชานิสฺสสีติ. (สุธน./๘๕) สา ปิตรํ ปุจฺฉิตาติ. สา ปิตรา ปุจฺฉิตาติ. (สุธน./๑๑๓) ตยิ ชีวํ คโตติ. ตยิ ชีวํ คเตติ. (สุธนุ./๑๒๒) ราชวํสา ฆเฏตุนฺติ. ราชวํสํ ฆเฏตุนฺติ. (สุธนุ./๑๒๒) สุริเย อฏฺจงฺคมิโตติ. สุริเย อฏฺจงฺคมิเตติ. (รตนปชฺโชต./๑๕๔)

(๓) นฏฺเลขนวิรุเธ เยภุยฺเยน พฺยญฺชนสรนิคฺคหิตเลขนสฺส ปมุสฺสนํ โหติ. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺพฺพํ

ปฏิลภตีติ ปฏิลภตีตีติ ยุตฺตตรํ สิยา. (สมุทฺทโฆส./๕๘) อุทฺทวนฺติ อุปทฺทวนฺติ. (สุธน./๘๒) กุมฺหีติ กุจฺฉิมฺหีติ. (สุธนุ./๑๒๒) ภีตสิตาติ ภีตตสิตาติ. (สุธนุ./๑๓๗) สามชาตก-ทิสเมวาติ สามชาตกสทิสเมวาติ. (สิริวิปุลกิตฺติ./๑๖๖) สีนฺหาโตติ สีสํ นฺหาโตติ. (สิริจุฑามณิ./๑๙๔) นาม กรีสูติ นามํ กรีสูติ. (สมุทฺทโฆส./๕๙) อจฺฉริย วติทำ ทุกฺขนฺติ อจฺฉริยํ วติทำ ทุกฺขนฺติ. (รตนปชฺโชต./๑๕๔) อสกฏฺฐานวิรุธโต พฺรหฺมรุปนฺติ พฺรหฺมปฺรนฺติ. (สมุทฺทโฆส./๖๕)

(๔) อติเรกเลขนวิรุเธ อตฺถปทาทิ โหติ. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺพฺพำ

สตฺตรตนามเยติ สตฺตรตนมเยติ. (สมุทฺทโฆส./๕๘) ทิตฺวาติ ทตฺวาติ. (สมุทฺทโฆส./๖๒) เต สุทยาลุ ยาลุ หุตฺวาติ เต สุทยาลุ หุตฺวาติ. (สุธนุ./๑๓๖) ติสฺส ตยา กึ กาตพฺพนฺติ ตสฺส ตยา กึ กาตพฺพนฺติ. (สุธน./๘๔) สกฏฺฐสามิกำ ราชานนฺติ สกสามิกำ ราชานนฺติ. (สิริวิปุล./๑๖๘) เอวเม เอวเมว อหนฺติ เอวเมว อหนฺติ. (สุธน./๘๔) ตโต โส สณิโสสณิกำ ทฺวารำ วิวริตฺวาติ ตโต โส สนิกำ ทฺวารำ วิวริตฺวาติ. (สุธนุ./๑๒๖) ตสฺมาปิ ตสฺมาปีติ ตสฺมาปีติ. (สุธน./๑๐๐) อิทานิ อิทานีติ อิทานีติ. (สิริวิปุลกิตฺติ./๑๗๕)

(๕) ยุตฺตตฺถวิรุธโต ป (ป) - ม (ม) ร (ร) - ว (ว) ท (ท) - ธ (ธ) - อิติ อาทิกฺขเรหิ สทิสกฺขรำ ลิขิตำ เลขเกน อปจฺจเวกฺขนฺเตน. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺพฺพำ

กปณาติ ยุตฺตปเท กมณาติ อยุตฺตปทำ สิยา. (รตนปชฺโชต./๑๕๖) สิริรตน-คพฺภาติ สิริวตฺตนคพฺภาติ. (รตนปชฺโชต./๑๕๔) วินฺทุมตีติ วินฺธุมตีติ. (สมุทฺทโฆส./๖๒)

(๖) ปุคฺคลวตฺถุนคราทีนำ หิ อสาธารณนามำ วิเสสโต วลญฺชิยมานำ ทยฺยภาสา-โปตฺถเกน มยา วลญฺชิยามิ. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺพฺพำ

วินฺทตฺโต/วินฺทุตฺโตติ ปเท วินฺทตฺโตติ ยุตฺตปทำ สิยา. (สมุทฺทโฆส./๕๙) สิริสิหนรคุตฺโต /สิริสีหนรคุตฺโต /สิริสิงฺหนรคุตฺโต /สิริสีหนรยุตฺโตติ สิริสีหนรคุตฺโตติ. (สมุทฺทโฆส./๖๐) อาทิจฺจวำโส/อาทิตวำโส/วุทฺธิสฺสโรติ อาทิจฺจวำโสติ. (สุธน./๘๑) สุธนุ /สุตธนุ /สตฺตธนูติ สุธนูติ. (สุธนุ./๑๒๑) อุมฺมาทนฺตีสาลา /อุมฺมาทยนฺตีสาลาติ อุมฺมาทยนฺตีสาลาติ. (สุธนุ./๑๔๐) สุจิรวตี /สุจิวตฺตีติ สุจิวตฺตีติ. (วิปุลราช./๑๘๔)

๑.๔.๕ โปตฺถกธารณตฺถาย หิ เนสำ อตฺถปริปทาทีหิ สุสมฺปนฺนโปตฺถกำ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ไม้ประกับทองทึบ ทองทึบ-โปตฺถกสฺส อตฺถปทานิ ฐานภูตานิ กโรมิ. โน เจ ยุตฺตปทานิ โหนฺติ. ตานิ ทสฺเสตฺวา เจว อปริวตฺเตตฺวา จ ๔.๔.๒ - ๔.๔.๖ -ปพฺพตนฺติยาเยว อโธลิปี กโรมิ.

๑.๔.๖ ยานิ เหตฺถ อตฺถปทานิ อคฺคหิตานิ ตสฺส ตสฺส องฺกสฺส อโธลิปี กโรมิ เอวำ วุจฺจมานวิธิโต

(ก.) เอเกกาย อโธลิปิยา คณนานุกฺกโม อตฺถิ.

(ข.) ตตฺถ จ อตฺถาทีนำ อาคมนโปตฺถกนามปริทีปนำ สงฺขิตฺตกฺขรำ อตฺถิ.

(ค.) อติทีฆำ อตฺถปทำ สทิสตฺถปทำ หิตฺวา วิสทิสเมว ลิขิตฺวา ตสฺส ปุรโต วา ปจฺฉโต วา (-) เอวรูปสญฺลกฺขณำ ปกฺขิปามิ. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพำ -มตฺโตเยว อิติ เอวำ ลกฺขเณน. (สมุทฺทโฆส./๕๙)

๑.๔.๗ ปริโสธิตโปตฺถเก ปน อคฺคหิตานิ ปทานิ อิทานิ อยุตฺตาปริปุณฺณานิ ลิขนสมเย ยุตฺตานิ. ตานิ ตทตฺถโชตกานิ หุตฺวา อิทานิ ยุตฺตปเทหิ ปริวตฺเตตฺวา อายตึ วลญฺชิยนฺติ อโธลิปิยา น ลิขิยนฺติ. ตาทิสานิ ปทานิ นววิธานิ โหนฺติ เอวำ อุทาหรเณหิ

(๑) รสฺสสโร ทีฆำ รจิโต. ตตฺเถวำ อนุปพฺเพน วิรุทฺธานญฺเจว ยุตฺตานญฺจ นิทสฺสนำ ทฏฺฐพฺพำ

ตว ปูชิตุำ/ตาว ปูชิตุำ	ตว ปูชิตุำ (สมุทฺทโฆส./๖๑)
สตฺตธา/สาตฺตธา	สตฺตธา (สิริวุปุลกิตฺติ./๑๗๒)
พาราณสิยำ/พาราณสียำ	พาราณสิยำ (สุธนุ./๑๒๘)
อหนฺตำ/อาหนฺตำ	อหนฺตำ (สุธนุ./๑๒๖)
ถุตึ กตฺวา/ถูตึ กตฺวา	ถุตึ กตฺวาติ. (วิปุล./๑๙๒)

(๒) ทีโฆ รสฺสํ รจิโต. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ

ตุณฺหี/ตุณฺหิ	ตุณฺหี (สมฺทฺทโฆส./๕๙)
อตีตํ/อติตํ	อตีตํ (สมฺทฺทโฆส./๕๙)
อคฺคมเหสี/อคฺคมเหสิ	อคฺคมเหสี (สมฺทฺทโฆส./๕๙)
เกสินี/เกสีนิ/เกสินิ	เกสินี (สุธนุ./๑๕๓)
ปริเทวนฺตี/ปริเทวนฺติ (อนฺต)	ปริเทวนฺตีติ. (สิริวิปุล./๑๗๓)

(๓) อยุตฺตฏฺจาเน ทีฆรสฺสสโร รจิโต. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ

สุรภิคนฺธุกฏิโต/สุรภิคนฺธกุฏิโต	สุรภิคนฺธกุฏิโต (สมฺทฺทโฆส./๕๘)
เทวียา/เทวิยา	เทวิยาติ. (สมฺทฺทโฆส./๖๖)

(๔) มุทฺธชาทิวเสน วิสทิสวคฺเค พฺยญฺชนํ วลญฺชิตํ. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ

ฏ - ต

ชาฏกํ/ชาตกํ	ชาตกํ (สมฺทฺทโฆส./๕๘)
ปฏิลภติ/ปติลภติ	ปฏิลภติ (สมฺทฺทโฆส./๕๘)

จ - ถ

สรติฏฺเฐ/สรติตฺเถ	สรติตฺเถ (สุธน./๘๔)
ถตฺวา/จตฺวา	จตฺวา (สุธนุ./๑๒๙)
ปถมโต/ปจมโต	ปจมโต (รตนปชฺโชต./๑๕๕)
ตุตฺถา ปมุทิตา/ตุฏฺจา ปมุทิตา	ตุฏฺจปมุทิตา (สิริวิปุล./๑๗๖)

ท - ฑ

ฉทฺเทตฺวา/ฉฑฺเฑตฺวา	ฉฑฺเฑตฺวา (สมฺทฺทโฆส./๖๔)
เวทุริยผลเก/เวฑุริยผลเก	เวฑุริยผลเก (สมฺทฺทโฆส./๗๒)

น - ณ

ปาณียํ/ปานียํ	ปานียํ (สมฺทฺทโฆส./๖๕)
กินฺนรี/กิณฺณรี	กินฺนรี (สุธน./๑๑๓)
นฺหาตฺวา/ณฺหาตฺวา	นฺหาตฺวา (สุธน./๘๓)

ฑ - ฬ

เวฑุริยสทิสๆ/เวฬุริยสทิสๆ เวฑุริยสทิสๆ (สุธน./๘๑)

สิริจุฑามณี/สิริจุฬามณี สิริจุฑามณีติ. (สิริจุฑามณิ./๑๙๔)

(๕) สิถิลธนิตาทิวเสน สทิสวคฺเค วิสทิสพฺยญฺชนๆ วลญฺชิตๆ. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพๆ

จ - ฑ

สณฺจวๆ/สณฺฑวๆ สณฺจวๆ (สุธนุ./๑๔๑)

อุกฺกณฺจิตเมว/อุกฺกณฺฑิตเมว อุกฺกณฺจิตเมว (สุธน./๘๐)

ฬ - ล - ร

กีฬิตุกาโม/กีลิตุกาโม กีฬิตุกาโม (สมฺทฺทโมส./๖๑)

ปีฬิโต/ปีลิโต ปีฬิโต (สิริจุฑามณิ./๑๙๙)

โอโลเกนฺโต/โอโรเกนฺโต โอโลเกนฺโตติ. (สิริจุฑามณิ./๑๙๖)

(๖) ยุตฺตฏฺฐาเน พฺยญฺชนสโยโค อกโต. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพๆ

นมสิตฺวา/นมสฺสิตฺวา นมสฺสิตฺวา (สมฺทฺทโมส./๕๘)

ทุมโน/ทุมฺมโน ทุมฺมโน (สุธน./๑๑๘)

รชสิรี/รชฺชสิรี รชฺชสิรี (สุธน./๘๑)

นิวตสุ/นิวตฺตสฺสุ นิวตฺตสฺสุ (สุธนุ./๑๒๑)

เทเว วสนฺเต/เทเว วสฺสนฺเต เทเว วสฺสนฺเตติ. (รตนปชฺโชต./๑๕๕)

(๗) อยุตฺตฏฺฐาเน พฺยญฺชนสโยโค กโต. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพๆ

นุทฺทๆ/นุทๆ นุทๆ (สมฺทฺทโมส./๕๘)

รูปฺปสิรสมฺปตี/รูปสิริสมฺปตฺตี รูปสิริสมฺปตฺตี (สมฺทฺทโมส./๖๒)

มิคฺคตฺถาย/มิคตฺถาย มิคตฺถาย (สุธน./๘๔)

ปภาตฺตาย/ปภาตาย ปภาตาย (สุธนุ./๑๒๖)

อนฺตรายฺโย/อนฺตราโย อนฺตราโยติ. (รตนปชฺโชต./๑๕๔)

(๘) เวยฺยากรณตนฺติยา วิรุทฺธพฺยญฺชนสโยโค กโต. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ

สํขุพฺภิโต/สํขุภฺภิโต/สงฺขุพฺภิโต สงฺขุพฺภิโต (สมุทฺทโฆส./๕๙)

วฑฺฒกี/วฒฺฒกี วฑฺฒกี (รตนปชฺโต./๑๕๕)

ชมฺพุจิตฺตํ/ชฺชมฺพุจิตฺตํ ชมฺพุจิตฺตํ (สุธนุ./๘๒)

กถํ/กฺกถํ กถํ (สุธน./๘๗)

จิโต/ฏฺจิโต จิโตติ. (สุธนุ./๑๒๑)

(๙) อยุตฺตฏฺฐาเน นิคฺคหิตํ กตํ. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ

มูลผลาผลานิ/มูลํผลาผลานิ มูลผลาผลานิ (สีรีวิปุลกิตฺติ./๑๗๐)

ตำขณญฺเญว/ตำขณำญฺเญว ตำขณญฺเญว (สุธนุ./๘๕)

มาตุโปสกำ/มาตุโปสำกำ มาตุโปสกนฺติ. (สีรีวิปุลกิตฺติ./๑๖๖)

๑.๔.๘ ทยฺยภาสาโปตฺถเก หิ อปากฏา คาถาโย คาถาลกฺขณยุตฺตา หุตฺวา สิกฺขกามานำ ปริคฺคหิตุำ คาถารูเปน ทสฺสิยนฺติ เจว อโธลิปิยา จ ลิขิยนฺติ. คาถาปริมาณำ หิ ปริคฺคหิตุำ ทกฺขิณปสฺเส คณนกฺขรานิ ลิขิยนฺติ.

๑.๔.๙ อสงฺขิตฺตกฺขรา อโธลิปิ อยำ เม อนุวิจารกสฺส มตีติ เวทิตพฺพา.

๑.๔.๑๐ ลทฺเธ ปริวตฺติตปริโสธิตโปตฺถเก สตฺตชาตกานำ สงฺเขปตฺโถ อุปเนตพฺพ-ภาเค ทสฺสิยติ.

๑.๔.๑๑ เอวเมตำ ภาเคสุ สิกฺขิยติ วีมำสิยติ สำสนฺทิยติ ทุติโย ปริจฺเฉโท

๑. ปญฺญาสชาตกสฺส ปวตฺติ

๒. ชาตกฏฺฐกถายสฺส สมฺพนฺโธ

๓. วิจยวีมำสเน ลิขิตโปตฺถกคนฺถา

๔. ปุพฺเพ ปจฺฉา จ เนสำ วฑฺฒนปวตฺติ

๕. เอเกกสฺส เลขเน วิรุธาติ ภาเคหิ ยุตฺโต.

ตติโย ปริจฺเฉโท

นวนฺนำ กมฺโพชรามญฺญกฺขิริกโปตฺถกานำ สำสนฺทนวีมำสา โหติ

๑. เตสำ วิสทิสตฺโถ

๒. ภาสาโวหาโร

๓. สลกฺขณา คาถา

๔. ปญฺญายมาโน พุทฺธสาสนธมฺโม

๕. สมฺปยุตฺตา ธมฺมคติ เจว สทฺธา จาติ ภาเคหิ

๑.๕ อธิเปตพุทฺธตฺโถ

๑.๕.๑ ปริวตฺติตปริโสธิตำ ปาลิภาสาทยฺยกฺขิริกำ ปญฺญาสชาตกำ ลภาม.

๑.๕.๒ ตสฺส ปวตฺติยา จ รจกสฺส จ รจนฏฺฐานสฺส จ วฑฺฒนสฺส จ อญฺญภาคำ ชานาม.

๑.๕.๓ ปญฺญาสชาตกเมตำ นาม ทยฺยิกโปตฺถกำ โหติ. โวหารคติสทฺธาทิวเสน คนฺถานำ ปจฺเจกลกฺขณำ ชานาม.

ทุติโย ปริจฺเฉโท
ปญฺญาสชาตกวิคฺคหสิกฺขา

๒.๑ ปญฺญาสชาตกปุปฺปวตฺติ

โปราเณ หิ อมฺหากำ ทยฺยเทโส รฏฺเฐหิ ปยุตฺโต. โอธิโส เจตฺถ ทยฺยุตฺตรภาเค รฏฺฐวาสิโน ยโต อโสโก มหาราชา นานาวิเทเส นวเม มคฺเค พุทฺธสาสนสฺส ปกาสนตฺถาย นวคณภูเต ภิกฺขู เปเสสิ ตโต ปฏฺฐาย จิรำ พุทฺธสาสนำ คเหตฺวา สิกฺขิตฺวา ปูเชตฺวา วิหรึสุ. เต จ ชาตเกเยว อภิปสนฺนา. อปเทสนฏฺฐานำ เจตฺถ สาสนวำเส ทฏฺฐพฺพำ

ตติยสงฺคีตฺยาวสาเน หิ มหาโมคฺคลิปุตฺตติสฺสตฺเถโร มหาธมฺมรกฺขิตตฺเถรำ มหารฏฺฐำ เปเสสิ ตฺวำ เอตำ รฏฺฐำ คนฺตฺวา เอตฺถ สาสนำ ปติฏฺฐาเปหีติ. มหาธมฺมรกฺขิตตฺเถโร จ อตฺตปญฺจโม หุตฺวา มหารฏฺฐำ คนฺตฺวา มหานารทกสฺสปชาตกกถาย มหารฏฺฐเก ปสาเทตฺวา จตุราสีติปาณ-สหสฺสานิ มคฺคผเลสุ ปติฏฺฐาเปสิ. เตรสสหสฺสานิ ปพฺพชึสุ. เอวำ โส ตตฺถ สาสนำ ปติฏฺฐาเปสิ.

มหารฏฺฐำ อิสิ คนฺตฺวา โส มหาธมฺมรกฺขิโต
ชาตกำ กถยิตฺวาน ปสาเทสิ มหาชนนฺติ.

ตตฺถ กิร มนุสฺสา ปุพฺเพ อคฺคิหุตาทิมิจฺฉากมฺมำ เยภุยฺเยน อกำสุ. เตเนว เถโร มหานารทกสฺสปชาตกกถำ เทเสสิ. ตโต ปฏฺฐาย ตตฺถ มนุสฺสา ชาตกกถำ เยภุยฺเยน โสตุำ อติวิย อิจฺฉนฺติ. ภิกฺขู จ เยภุยฺเยน คหฏฺฐานำ ชาตกกถำเยว เทเสนฺติ. วิเสสโต ปน เวสฺสนฺตร-ชาตกกถำ เต มนุสฺสา พหูหิ ทาตพฺพวตฺถูหิ ปูเชตฺวา สุณนฺติ. ตญฺจ มหารฏฺฐำ นาม สุยามรฏฺฐ-สมีเป ฐิตำ เตเนว สุยามรฏฺฐวาสิโน ภิกฺขู จ คหฏฺฐา จ เยภุยฺเยน โสตุมิจฺฉนฺตีติ. มหาธมฺม-รกฺขิตตฺเถโรปิ มหารฏฺฐวาสีหิ สทฺธึ สกลสุยามรฏฺฐวาสีนำ ธมฺมำ เทเสสิ. อมตรสำ ปาเยสิ. ยถา โยนกธมฺมรกฺขิตตฺเถโร อปรนฺตรฏฺฐำ คนฺตฺวา สกลมรมฺมรฏฺฐวาสีนนฺติ.

ตญฺจ มหารฏฺฐำ นาม สุยามรฏฺฐสมีเป ฐิตำ เตเนว สุยามรฏฺฐวาสิโน ภิกฺขู จ คหฏฺฐา จ เยภุยฺเยน โสตุมิจฺฉนฺตีติ. มหาธมฺมรกฺขิตตฺเถโรปิ มหารฏฺฐวาสีหิ สทฺธึ สกลสุยาม-

รฏฺจวาสีนำ ธมฺมำ เทเสสิ. อมตรสำ ปาเยสิ. ยถา โยนกธมฺมรกฺขิตตฺเถโร อปรนฺตรฏฺฐำ คนฺตฺวา สกลมรมฺมรฏฺจวาสีนนฺติ.

ยำ ปน โยนกรฏฺจสาสนวำสกถายำ วุตฺตำ. ตมฺปิ สพฺพำ เอตฺถาปิ ทฏฺจพฺพเยว เตหิ ตสฺส เอกสทิสตฺเตน จิตตฺตาติ. ตถา หิ นาคเสนตฺเถโรปิ โยนกรฏฺเจ วสิตฺวา สฺยามรฏฺจาทีสุปิ สาสนำ ปติฏฺจาเปสิ. โยนกรฏฺจวาสิโน มหาธมฺมคมฺภีรเถรมหาเมธงฺกรเถรา จ สทฺธึ พหูหิ ภิกฺขูหิ สีหลทีปำ คนฺตฺวา ตโต ปุน คนฺตฺวา สฺยามรฏฺเจ สุโขทยนครำ ปตฺวา ตตฺถ นิสีทิตฺวา สาสนำ ปคฺคณฺหิตฺวา ปจฺฉา ลกนฺนนคเร นิสีทิตฺวา สาสนำ ปคฺคณฺหิ. เอวำ โยนกรฏฺเจ สาสนำ จิตำ สฺยามาทีสุปิ จิตำเยวาติ ทฏฺจพฺพนฺติ.[๑]

ตปฺปจฺจยโต ปเนตำ ชาตกำ พุทฺธสานิกานำ ปุพฺเพ ปริยตฺติสงฺขาตสาสนสฺส สิกฺขาย จ อุคฺคณฺหเณ จ ธารเณ จ ปตฺถิตพฺพำ โหติ มญฺญิตพฺพำ สุวิญฺเญยฺยภาวโต. ปญฺจนฺตรธานานิปิ หิ ปริยตฺติปฏิปตฺติปฏิเวธลิงฺคธาตุวเสน อตฺถิ. เตสำ ปริยตฺติอนฺตรธาเน สุตฺตปกฺเข ชาตกำเยว พุทฺธสาสนิกานำ ธารณา อนฺตรธาโนสานำ โหติ. ยถาวุตฺตำ นิสฺสาย ปจฺฉา ทยฺยสฺส อุตฺตรวิชิต-ภูตนวปุรวาสิโน เถรา ยา ลงฺกาวำสิกา สิกฺขาตนฺติ สาสเน ปเภทาย เจว สญฺชานิตุญฺจ ปวตฺตติตาย อุคฺคณฺหึสุ. เต สุวิชานา โหนฺติ ปญฺญวนฺโต ปกรณรจนสมตฺถา.[๒] นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺจพฺพำ โพธิรำสีเถโร จามเทวีวำสำ รจยิ สิริมงฺคลาจริยตฺเถโร มงฺคลตฺถทีปนินฺติ. อิเม จ สตเขตฺตนหุตรฏฺจสมเย ปญฺญายึสุ. โส หิ สมโย พุทฺธสาหิจฺจปกรณานำ อุตฺตโม เจว โหติ เสฏฺโจ จาติ วทิตุำ สกฺกุเณยฺโย. ตโต จุตฺตรึ อการกนามา โปตฺถกา สมฺพหุลา ปญฺญายนฺติ. เตสุ ปนตฺโถ พุทฺธสาสนสฺสปิ คามนิทานสฺสปิ เภสชฺชสุตฺตสฺสปิ คชฺชปชฺชกถายปิ รฏฺจปฺปวตฺติยาปิ วตฺถุทีปโก โหติ. วิเสสโต ปน ชาตกสาหิจฺจเมว ปญฺญายมานำ ชาตกฏฺจกถาย สทิสกตำ อิทานิ ทยฺยรฏฺจสฺสุตฺตรภาคสฺส อาราเมสุ สมฺพหุลำ ปญฺญายติ. อโนธิโส จ เนสำ ปริเยสนโต สตฺต-

---

[๑] ปัญญาสามีเถระ, **ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา**, แปลโดย แสง มนวิทูร, หน้า ๒๐๐-๒๐๑.

[๒] สมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ประชุมนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานพระพุทธศาสนา**, (พระนคร : รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๔), หน้า ๒๘๐.

ปณฺณาสโปตฺถกพนฺเธหิ จ ฉโปตฺถกพนฺธสเตน จ ทฺวิโปตฺถกสหสฺเสน จ วิภตฺตํ ฉนวุตฺยุตฺตร-ปณฺจสตชาตกโปตฺถกํ ทิสฺสติ. เอวมิทํ ตตฺถ อิทฺธํ โหติ ผีตํ การกสฺส เตหิ สุสิกฺขูปกรณโต ปณฺฑิตจิตฺตวิณฺณุตฺตา.

ปณฺณาสชาตกสฺส หิ อตีเต โปตฺถกพนฺเธสุ ลิขิตสฺส มูลตาย ปวตฺติ ทุชฺชานิตพฺพา โหติ อกถิตภาวโต. ตถาเยว เยภุยฺเยน ปณฺณายมานานิ อณฺณานิ. โปราเณ หิ โปตฺถกการกา อณฺเณสํ ชนานํ อชานิตุกามา ตตฺถ ตตฺถ อตฺตโน วา อณฺณสฺส วา นามํ น ลิขึสุ. กิณฺจาปิทํ ทุชฺชานิตํ. วิณฺญูหิ ปน วิชฺชาจริยาหิ อิธ สิกฺขากาเมหิ อุคฺคณฺหิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา อตฺตโน อตฺตโนมติยา อนุมาเนน กถิตํ อปทิสิตํ. เตสุ จ ติณฺณนฺนํ มานิตานํ สมฺภาวนียานํ อตฺตโน-มติโย มยา เอวํ อุทฺทิสิตพฺพา

๑. สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ อิตินาเมน ทยฺยปฺปวตฺติสตฺถเมธินา ทสฺสิตา ปณฺณาสชาตกณฺหิทำ นาม ปุพฺเพ ปณฺณาสวตฺถุกำ ทยฺยปณฺณาสโปราณนิทานสมูโห โหติ ยำ ปมาณโต วีสติมพุทฺธวสฺสสโต ปฏฺจาย ยาว พาวีสติมา สงฺคหิตำ มาคธิกภาสาย ตนฺนามิกำ รจิตำ. ตทา เจตฺถ ปเทเส ภิกฺขู พุทฺธสาสนำ สิกฺขกามา ลงฺกาทีปำ คนฺตฺวา อุสฺสาเหน เจว วีริเยน จ ลงฺกาตนฺตึ อุคฺคณฺหึสุ ปฏิปชฺชึสุ จ. ตำ การณมาคมฺม ปจฺฉา มาคธภาสาย สุวิชานา อิมสฺมึ นวปุเร พหู โปตฺถเก รจยึสุ. มงฺคลตฺถทีปนีติอาทโย ทฏฺจพฺพา. ปณฺณาส-ชาตกมฺปนิทำ ตสฺส รฏฺจสมยสฺส ปุเร กตำ มณฺเฑ อิธ ทิสฺสมานาย โอสกฺกนปาลิยา เจว ปุริมโปตฺถกานญฺจ สำสนฺทนโต. ตสฺส มูลโปตฺถกำ ปณฺณาสาย โปตฺถกพนฺเธหิ ยุตฺตำ สฺยาม-ลวกมฺโพเช อตฺถิ. มรมฺมรฏฺเจ ปน เชียงใหม่ปณฺณาสก์ อิติ กถนสทฺทสงฺขาตำ นวปุร-ปณฺณาสกนฺติ ปากฏำ. สฺยามรฏฺจสฺเสตำ อปริปุณฺณำ ๒๔๖๖ พุทฺธสเก ปริปุณฺณำ โหตีติ.[๓]

---

[๓] กรมศิลปากร, **ปัญญาสชาดก : ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาค ๑** , หน้า ก.

๒. Dr. Dorothy Helen Fikle อิติ ปากฏนามปณฺฑิตาย วิเทสิตฺถิยา ทสฺสิตา ตำ ปน ติโลกราชรตนปุรราชูนำ อณฺณตรสฺส รชฺชสมเย ปณฺณรสูนทฺวิพุทฺธวสฺสสหสฺสสฺส เจว อฏฺจ-สฏฺจยุตฺตรทฺวิวสฺสสหสฺสสฺส จ อนฺตเร กตำ ภเวยฺยาติ.[๔]

๓. นิยะดา เหล่าสุนทร อิติ นาเมน ปากฏนามปณฺฑิตีตฺถิยา สุสิกฺขิตาย ทสฺสิตา นวปุรราชธานิยา สตเขตฺตนหุตรฏฺจสมยา ปุพฺพตรำ กตำ. ปุพฺเพ หิ พุทฺธสาสนำ หริภุญฺชยรฏฺเจ อิทฺธำ อโหสิ ผีตำ วฑฺฒิตำ. ตำนครวาสินา จ รจเกน ตำ อฏฺจุตฺตรฏฺจารสพุทฺธวสฺสสหสฺสา ปุพฺพตรำ กตำ ภเวยฺย ปญฺญาสชาตเก ปากฏสุภมิตฺตวตฺถุยุตฺตาย มรมฺเม ลิขิตสิลายาปทิสนโตติ.[๕]

อิมา จ เนสำ มติโย สมำ จิรำ นิรนฺตรำ สทฺทหิตา สุคหิตา อปทิสิตา นานาวินิจฺฉเยสุ ปจฺฉา สิกฺขกาเมหิ. ตาสุ ปฐมมติ เยภุยฺเยน สุคหิตา โหติ สุมานิตา. สา หิ อติวิตฺถารา. ประเสริฐ ณ นคร อิตินาเมน ปวตฺติสตฺถเมธินา วิชฺชาจริเยน อธิปฺปาโย ทินฺโน

ปญฺญาสชาตกำ หิ นาม สเจ ชนา นิยะดา-อาจริเยน วิตฺถารโต สิกฺขิตรจนาวิสยำ วาเจตฺวา พหุำ มูลตฺถำ ลภนฺติ. ตตฺร กิร สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ อิติ สุเมธิโก นวปุรวาสี ภิกฺขุ ปมาณโต ๒๐๐๐ พุทฺธสกสฺส จ ๒๒๐๐ พุทฺธสกสฺส จ อนฺตเร รจยีติ กเถสิ. Dr. Dorothy Helen Fikle อิติ วิเทสปณฺฑิตา ๑๙๘๕ พุทฺธสกสฺส จ ๒๐๖๘ พุทฺธสกสฺส จ อนฺตเร ติโลกราชรตนปุรราชสมยานำ อณฺณตรสฺส รชฺชสมเย กตำ ภเวยฺยาติ สทฺทหิ. ตตฺถ หิ นวลงฺกาวำสิกา ภิกฺขู ๑๙๗๔ พุทฺธสเก นวปุรนครำ อาคนฺตฺวา สามฝั่งแกน อิติ นามเธยฺเยน รญฺญา นีหริตา ตโต เชียงราย เชียงแสน เชียงตุง อิติ รฏฺจานิ คนฺตฺวา ๑๙๘๕ พุทฺธสเก ตำ ปุน ปจฺจาคจฺฉึสุ. ปจฺจาคนฺตฺวา จ ปน วิเสสโต ปาลิภาสิกำ พุทฺธสาสนำ สมฺปคฺคณฺหึสุ. เอวำ

---

[๔] Dorothy Helen Fickle. "An Historical and Structural Study of Pannāsa Jātaka", Ph.D. Dissertation, (University of Pennsylvania, 1978), pp. 8-9.

[๕] นิยะดา เหล่าสุนทร, **ปัญญาสชาดก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองไทย**, (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์แม่คำผาง, ๒๕๓๘), หน้า ๓๙.

เหตฺถ กตำ ภเวยฺย. ตโต ปจฺฉา อุตฺตมานิ สาตฺถิกานิ นวปุรสาหิจฺจานิ น ปญฺญายึสุ. ตสฺสา ปนาภินิเวโส โหติ อญฺญานิ ปญฺญาสชาตกาปทิสนา ตำสมยสาหิจฺจานิ เจว ยถาวุตฺตลิขิต สิลาถมฺภญฺจ นิสฺสาย ตตฺถ กตำ ภเวยฺยาติ.

ปญฺญาสชาตกญฺหิ นาม นานาเทเสสุ นครนิทานำ นิสฺสาย กตำ. ตานิ ยตฺถ กตฺถจิ ปากฏานีติ น ชานิตพฺพานิ. มรมฺเมปิ ลงฺกาทีเปปิ ทยฺเยปิ โหนฺติ. นางผมหอม-นิทานำปิ ขุนวิจิตมาตรา-เมธินา อียิปต์ อิติ ปากฏสมเย สมฺภูตนฺติ กถิตำ. ตสฺมา ยตฺถ ปญฺญาสชาตก-นิทานำ โหติ ตตฺถ ปญฺญาสชาตกำ โหติ ปุเรตรญฺจ ตำ กาตพฺพนฺติ อตฺโถ น ปริทีปิโต. ตตฺร จินฺเตตพฺพำ ยทา รจโก ปาลิภาสาวสีภูโต ตทา รจิตพฺพนฺติ. สิกฺขกา เจ รามญฺญลงฺกา-วำสานมนฺตเร มูลสาสนำ โอโลเกตฺวา มญฺญนฺติ รามญฺญิกา สุฏฺฐุ ปาลิวสิกา น อเหสุำ. ตสฺมา ยถา วิเทสิตฺถิยา ปณฺฑิตาย มติ ทสฺสิตา ตถา ภเวยฺยาติ ทฏฺฐพฺพำ. นิยะดา-รจนาวิสเย หิ มรมฺมิกนิฏฺฐานำ โย มหาสามเณโร นวปุรวิหารี ปจฺฉา มรมฺมำ คนฺตฺวา อิสฺสโร โหติ เตน รจิตนฺติ โหติ. โส สุเขน พุทฺธสาสนปกาสนตฺถาย วุฑฺฒปพฺพชิโต โลกนาถภิกฺขุ วิย. ฐานญฺจ มรมฺเมเยว อตฺถิ. น อญฺเญสุ. ยำ ปญฺญาสชาตกำ ทุพฺภาสาย กตำ ปจฺฉิมรชฺชสมเย กตนฺติ วุตฺตำ. ตำ รจกำ ปาลิยา อวสีภูตำ สนฺธาย วุตฺตำ. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพำ โย นวปุรวาสี มหาจริโย จามเทวีวำสำ รจยิ เตน สำสนฺทเนน ปญฺญาสชาตกสฺส รจโก ปาลิกุสโล น ภเวยฺยาติ. ธนิต อยู่โพธิ์ อิติ นามาจริโย จสฺส ปาลิ อติวิย หีนา นาคริกภาสามิสฺสกา โหตีติ อาห. ตตฺถายตึ สิกฺขเกหิ วิจาเรตพฺพนฺติ.[๖]

ปาลิโปตฺถกานำ หิ สิกฺขนโต สมฺพหุโล วิเสโส สญฺชานิโต. ตตฺถ เจตำ นิสฺสาย มยฺหเมวาภินิเวโส โหติ ตสฺส ชาตกสฺส รจโก สุวิชาโน ปณฺฑิโต ติปิฏกาทีนิ เจว ตำสมเย

---

[๖] ประเสริฐ ณ นคร, "ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับวรรณกรรมพุทธศาสนา", ใน **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนาไทย**, รวบรวมโดย เพ็ญพรรณ เครือไทย (บรรณาธิการ), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ตรัสวิน, ๒๕๔๐), หน้า ๓๐-๓๑.

คตินิยมญฺจ ภาสาลกฺขณญฺจ ตนฺติลกฺขณญฺจ คเหตฺวา รจยิ. วิรุธา จสฺส กตฺถจิ ทิสฺสนฺติ น สพฺพตฺถ. เต อุตฺตานปเท โหนฺติ. เยภุยฺเยน ปจฺฉา เลขเก นิสฺสาย อภวิสฺสุ มญฺเญ. ตปฺปจฺจยา ลิขิตกฺขรรูปลกฺขณํ อภิรูปฺปิ โหติ อนภิรูปฺปิ วิรุทฺธกฺขรมฺปิ อวิรุทฺธกฺขรมฺปิ. ตสฺมา รจเกหิ รจิตพฺพํ โหติ. วชิรญาเณน มหาสมเณน ธมฺมปทฏฺฐกถาปิ อเนกปุคฺคเลน รจิตา อภวิสฺสาติ ทสฺสิตา.[๗] ตํ การณํ นิสฺสาย รตนปญฺญาเถเรน นวปุรมรมฺมโปตฺถกํ นวํ กตฺวา สุวิชานนตฺถาย. อมฺหากํ วิรุทฺเธ หิตฺวา สุยุตฺเตเยว คณฺหนฺตานํ ปญฺญาสชาตกํ สุกตํ โหติ.

วิจยการี ปนาหํ ประเสริฐ ณ นคร อิติ ทยฺยภาสาย ปากฏสฺส เสฏฐปณฺฑิตสฺส มตึ คเหตฺวา เยน ปญฺญาสชาตกวิเสโส โหติ ตสฺมึ ทฺวิธา ภิกฺขุสงฺฆวิโยเค สทฺทหามิ. ปญฺญาส-ชาตกํ หิ นาเมตํ ปุพฺเพ ทยฺเยหิ จิรํ สุวิชานิตํ นานาเทเสสุ ปากฏฺ วฑฺฒิตํ สาสนตาย. ปจฺฉา ตํ มูลภูตํ นิสฺสาย กวิโน พุทฺธสาสนคณฺถํ สมฺพหุลํ กรึสุ. เต จ นานกฺขเรสุ เจว โวหาร-ภาสาสุ จ อเหสุ. เตสํ ปน เอโก ปญฺญาสชาตกคโณ เอกปาลิภาสิโก วิสทิสกฺขริโก หุตฺวาปิ ปญฺญายติ. อตฺถวิเสโสปิ โหติ. สาธารณโต ปเนโส คโณ สุฏฐุตรํ ปาลิตนฺตึ รกฺขติ. ตสฺมา มูลโปตฺถกํ ปาลิภาสิกํ ภเวยฺย. ลิขิตกฺขโร ปน สญฺชานิตุ์ น สกฺกา.

๒.๒ ตสฺส ชาตกฏฺฐกถาย สมฺพนฺโธ

พุทฺธปฺปวตฺติ หิ พุทฺธสาสนคณฺเฑสุ ปากฏา อโหสิ. สา สาหิจฺจรูปสงฺคหิตา นววิธา สุตฺตาทิกํ นวงฺคสตฺถุสาสนนฺติ วุจฺจติ.[๘] ตตฺรายํ สงฺเขปตฺโถ

---

[๗] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, (ผู้ชำระ), **มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๑**, (กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,๒๕๓๓), หน้า ช.

[๘] เสฐียรพงษ์ วรรณปก, "วรรณกรรมในพุทธศาสนากับการแสวงหาคำตอบในปัจจุบัน", ใน **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนาไทย**, รวบรวมโดย เพ็ญพรรณ เครือไทย (บรรณาธิการ), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ตรัสวิน, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๖.

๑.สุตฺตนฺติอาทีสุ อุภโตวิภงฺคนิทฺเทสขนฺธกปริวารสุตฺตนิปาตมงฺคลสุตฺตรตนสุตฺต-นาลกสุตฺตตุวฏกสุตฺตานิ อญฺญมฺปิ สุตฺตนามกํ ตถาคตวจนํ สุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ.

๒. สพฺพมฺปิ สคาถกํ สุตฺตํ เคยฺยนฺติ เวทิตพฺพํ.

๓. วิเสเสน สํยุตฺตเก สกลมฺปิ สคาถวคฺคโค สกลมฺปิ อภิธมฺมปิฏกํ นิคฺคาถกสุตฺตํ ยญฺจ อญฺญตรมฺปิ อญฺเญหิ อฏฺฐหิ องฺเคหิ อสงฺคหิตํ พุทฺธวจนํ ตํ เวยฺยากรณนฺติ เวทิตพฺพํ.

๔. ธมฺมปทํ เถรคาถา เถรีคาถา สุตฺตนิปาเต โนสุตฺตนามิกา สุทฺธิกคาถา จ คาถาติ เวทิตพฺพา.

๕. โสมนสฺสมยิกคาถาปฏิสํยุตฺตา เทฺวอสีติสุตฺตนฺตา อุทานนฺติ เวทิตพฺพา.

๖. วุตฺตมิทํ ภควตาติอาทินยปฺปวตฺตํ ทสุตฺตรสตํ สุตฺตนฺตํ อิติวุตฺตกนฺติ เวทิตพฺพํ.

๗. อปณฺณชาตกาทีนิ ปญฺญาสาธิกานิ ปญฺจชาตกสตานิ ชาตกนฺติ เวทิตพฺพานิ.

๘. จตฺตาโรเม ภิกฺขเว อจฺฉริยา อพฺภูตธมฺมา อานนฺเทติอาทินยปฺปวตฺตา สพฺเพปิ อจฺฉริยอพฺภูตธมฺมปฏิสํยุตฺตา สุตฺตนฺตา อพฺภูตธมฺมนฺติ เวทิตพฺพา.

๙.ฐเวทลฺลมหาเวทลฺลสมฺมาทิฏฺฐิสกฺกปญฺหสงฺขารภาชนิยมหาปุณฺณมสุตฺตาทโย สพฺเพปิ เวทญฺจ ตุฏฺฐิญฺจ ลทฺธา ลทฺธา ปุจฺฉิตสุตฺตนฺตา เวทลฺลนฺติ เวทิตพฺพา.[๙]

สตฺถุสาสนํ นาเมตํ อปทานพุทฺธวํสฏฺฐกถาย ปากฏํ. กทาจิ ชินสาสนนฺติปิ พุทฺธ-สาสนนฺติปิ วุจฺจติ. อาคตปาลิยา ปน ธมฺโมติปิ สุตนฺติปิ. โอธิโส เหตํ ชาตกํ พุทฺธานํ ปุพฺพ-ชาตีสุ ปวตฺติสงฺคหํ หุตฺวา สุตฺตนฺตปิฏกสฺส ขุทฺทกนิกาเย ทสมํ หุตฺวา ปญฺญายติ. น เกวลญฺหิ ยถาวุตฺตา พุทฺธปฺปวตฺติ นาม ชาตเก โหติ. สา ปน อปทาเน เจว พุทฺธวํเส จ จริยาปิฏเก จ. ตตฺร เจตํ ชาตกํ โย สตฺโต วา มนุสฺโส วา สพฺพญฺญุตญาณโพธิยาเยว ปารมีปูรณตฺถาย ชาโต โหติ โส โพธิสตฺโตติ วุจฺจติ เอวํภูตสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ทูเรนิทานภูเตสุ ปุพฺพชาตีสุ ปวตฺติปริทีปนํเยว. ทูเรนิทานํ นาเมตํ สุเมธพฺราหฺมณชาติโต ปฏฺฐาย ยาว เวสฺสนฺตรชาติโต ชาตีหิ ปริคฺคหิตํ. อวิทูเรนิทานํ นาม ตุสิตภวนจวนโต ปฏฺฐาย ยาว อภิสมฺโพธิยา ชาติยา ปริคฺคหิตํ. สนฺติเกนิทานํ นาม พุทฺธกิจฺจโต ปฏฺฐาย ยาว ปรินิพฺพานา.

---

[๙] ม.มู.อ. (ปาลิ) ๒/๒๓๘/๑๓.,ขุ.มหา. (ปาลิ) ๒๙/๓๓๗/๑๗๔.

ปิฏเก ชาตกํ เอกคาถาปทโต ปฏฺจาย ยาว พหุคาถาปทโต วจนคาถาพนฺโธ โหติ. โส จ เอกกนิปาตา ปฏฺจาย ยาว มหานิปาตา นิปาตวิภตฺโต สตฺตจตฺตาลีสุตฺตรปณฺณาสชาตกปฺปฏิมณฺฑิโต. ปิฏกชาตกสฺส หิ อตฺโถ คาถาลกฺขโณ จ อปฺโป จ ทุชฺชานิตพฺโพ จ. ตปฺปจฺจยา อฏฺฐกถาจริเยหิ อธิปฺปาโย ปจฺฉา อุปเนตพฺโพ สุปริคฺคณฺหาย. ตญฺจ ทสหิ ปณฺเณหิ ยุตฺตา ชาตกฏฺฐกถาติ วุจฺจติ. ตสฺมา พุทฺธสานิกา ชาตกํ วทนฺตา สุชานิตํ ชาตกฏฺฐกถึเยว สนฺธาย วทนฺติ. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ

ปิฏเก หิ อุภโตภฏฺฐกชาตกสฺส คาถาเยว ทิสฺสติ

อกฺขี ภินฺนา ปโฏ นฏฺโฐ สขีเคเห จ ภณฺฑนํ
อุภโต ปทุฏฺฐกมฺมนฺตา อุทกมฺหิ ถลมฺหิ จาติ.[๑๐]

ตํ นิสฺสาย อตฺโถ น สุชานิตพฺโพ. ตสฺมา ชาตกฏฺฐกถาย วุฑฺฒิโต

พาลิสิโก ทหเรน ปุตฺเตน โสพฺเภ พลิสํ ขิปิ. พลิโส อุทกปริจฺฉนฺเน เอกสฺมึ ขาณุเก ลคฺคิ. ตํ อากฑฺฒิตุํ อสกฺโกนฺโต พลิโส มหามจฺเฉ ลคฺโค ภวิสฺสติ ปุตฺตกํ มาตุ สนฺติกํ เปเสตฺวา ปฏิวิสฺสเกหิ สทฺธึ กลหํ การาเปมิ เอวํ อิโต น โกจิ โกฏฺฐาสํ ปจฺจาสีสตีติ. อมฺเหหิ มหามจฺฉสฺส ลทฺธภาวํ มาตุ อาจิกฺขิ. รชฺชจฺเฉทนภเยน อุตฺตริสาฏกํ ถเล ฐเปตฺวา อุทกํ โอตริตฺวา มจฺฉโลเภน มจฺฉํ อุปธาเรนฺโต ขาณุเกหิ ปหริตฺวา เทฺว อกฺขีนิ ภินฺทิ. ถเล ฐปิตํ สาฏกปิสฺส โจโร หริ. โส เวทนาปตฺโต หุตฺวา หตฺเถน อกฺขีนิ อุปฺปีฬิยมาโน คเหตฺวา อุทกา อุตริตฺวา กมฺปมาโน สาฏกํ ปริเยสตีติ สงฺเขปตฺโถ[๑๑]

---

[๑๐] ขุ.ชา. (ปาลิ) ๒๗/๑๓๙/๓๔.

[๑๑] ขุ.ชา.อ. (ปาลิ) ๒/๑๓๙/๓๒๐.

ชาตกฏฺฐกถาย ปน อิเมหิ องฺเคหิ อนุปุพฺพีกถา นิทสฺสิตา

๑. ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ นาม เยน สตฺถา ภิกฺขูนํ อตีตํ อาหริตฺวา อาห ตํ อารมฺภวตฺถุ สมุทฺทโมสิติ นาเมนาติ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ตํ อารพฺภ กเถสีติอาทิกํ ภิกฺขูนํ สนฺนิปาตเหตุกํ.

๒. อตีตวตฺถุ นาม ปุคฺคลานํ อตฺตโน วา ปเรสํ วา ปุพฺเพ ปวตฺติ.

๓. คาถา นาม ตสฺมึ ตสฺมึ วตฺถุสฺมึ ปุน อุปเนตพฺโพ ปชฺชวจนพนฺโธ. กิญฺจาปิ เจสา พุทฺธภาสิตคาถาย สํสนฺทิตุ น สกฺโกติ. ตาย ปน สุฏฺ ชาตกํ ปวตฺติตํ สญฺชานิตพฺพํ สาหิจฺจตฺถรสุปนยนวเสน.

๔. เวยฺยากรณํ นาม ทุชฺชานิตพฺพอตฺถปทานํ วิสชฺชนํ.

๕. สโมธานํ นาม อตีตวตฺถุนา สทฺธึ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ สมฺพนฺโธ. เตน จ สรูโป โหติ.[๑๒]

ชาตกานญฺจิเมสุ ทสฺสิตงฺเคสุ เอกจฺจํ ลพฺภติปิ น ลพฺภติปิ. อปิจ ปุน วิภชิตุ สกฺกา. ยถาวุตฺตํ เยภุยฺเยน ปากฏนฺติ อธิปฺเปตํ โหติ.

ตสฺส อตฺตลกฺขณญฺเจว ปเภท จ

๑. สตเขตฺตนหุตรฏฺโปตฺถกคณฺโ นาเมโส โย มูลสญฺญิโต สวฺฑฺมสตเขตฺตนหุตสมเย นวปุรวาสินา ภิกฺขุนา รจิโต. โส จ ทุวิโธ โหติ

ก. มูลคณฺโเยว ปาลิภาสิโก เจว กมฺโพชกฺขริโก จ ภเวยฺย นวปุรวาสึ ภิกฺขุ นิสฺสาย สมฺภูตตฺตา. รฏฺจปณฺณาคาเร เจว ปวรนิเวสารามาทีสุ จสฺส พหุกา โปฏฺกา ปริปุณฺณาปิ อปริปุณฺณาปิ ปญฺญายนฺติ. น จ เนสํ กตสมโย ทุชฺชานิตพฺโพ รจกเลขเกหิ อนาโรจิตภาวโต.

ข. นวปุรโปตฺถกคณฺโ นาเมโส โย ปจฺฉา นวปุรวาสินา รตนปญฺญาภาเถเรน เอกโต ปาลิญฺจ นาครกโวหารญฺจ กตฺวา รจิโต นาครกานํ สุชานนตฺถาย เจว ปาลิยา

---

[๑๒] ทรัพย์ ประกอบสุข, **วรรณคดีชาดก**, (กรุงเทพ : บารมีการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๒๒.

อุตฺตานตฺถํ กตฺวา รจนตฺถาย จ. โส นวปุรมหาวิทฺยาลเยน อาธุนิกกฺขเรหิ ปริวตฺติโต ปริโสธิโต มุทฺทาปิโต. ปรมโต จสฺส วิเสโส สมฺพหุโล. มยา ตํ กญฺจิ คเหตฺวา ปรเมน สทฺธึ สํสนฺทามิ.

อุโภ หิ ทยฺยรฏฺเฐ กรณโต ทยฺยโปตฺถกปริยาปนฺนา. น จ ปเนเต มูลโปตฺถกาติ ปริคฺคณฺหิตุํ สกฺกา ยถาวุตฺตนเยน. เยภุยฺเยน อยุชฺฌิยาธนปุราทิมฺหิ ปจฺฉิมสมเย ปรมฺปราย ลิขิตา.

๒. ทยฺยโปตฺถกคณฺโฐ นาเมโส โย สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ อิติ เมธินา พหุปณฺฑิเต นานาจาเนสุ โปฏฺฐเก สํหริตฺวา รฏฺฐปณฺณาคารสฺส ทยฺยภาสาย ปริวตฺตาปิโต มุทฺทาปิโต สมฺปุณฺณทยฺยปริวตฺติตคณฺโฐ โหติ. ตตฺร กิราธิปฺปาโย โหติ ยานิ ปญฺญาสชาตเก นิทานานิ ปรมฺปราภตานิ ปจฺฉา คชฺชปชฺชนจฺจคีตวาทิตาทิลกฺขณโต วิกตานิ วฑฺฒิตานิ เตสํ วิเสสโต ชานนตฺถาย. โส จ ๒๔๖๖ พุทฺธสกโต ปฏฺฐาย ยาว ๒๔๘๒ พุทฺธสกา อฏฺฐวีสติยา ปณฺเณหิ วิภตฺโต. มูลโปฏฺฐกํ เนว ปริโสธิตํ น อาโรจิตํ.[๑๓] ปจฺฉา ปนิทํ ปญฺญาสชาตกํ เอกาทสวตฺถุ อุปเนตฺวา เอกสฏฺฐิวตฺถุกํ หุตฺวา ปญฺญาสวตฺถูหิ ปยุตฺโต ปรมภาโค เจว เอกาทสหิ ปยุตฺโต ปจฺฉิมภาโค จาติ ทฺวีหิ ภาเคหิ ทุพฺพิธํ อนฺเต ปญฺจพุทฺธพฺยากรณํ ปญฺจ-พุทฺธสกวณฺณนา ปสฺสุลานิสโส จาติ ตีณิ อุปเนตฺวา ทฺวีหิ ปณฺเณหิ เอกโต มุทฺทาปิโต.

วิจยการินา หิ มยา ทยฺยปาลิโปตฺถกเมว ปริวตฺติตุํ ปริโสธิตุํ อภิกงฺขมาเนน โปฏฺฐเก คเหตฺวา ปริวตฺเตตฺวา ปริโสเธตฺวา ทฺวีหิ เสเสหิ อปากเฏ วิรุเธ สํสนฺทิตฺวา อายตึ ลิขิยเต.

๓. มรมฺมโปตฺถกคณฺโฐ นาเมโส โย มรมฺมิโก วา องฺคลิสเทเส ปาลิสมาคเมน ตํ คเหตฺวา โรมนกฺขเรน มุทฺทาปิโต วา โหติ. โส จ สมฺพหุเลหิ วิสทิเสหิ ปญฺญายติ อกฺขรโต สํสนฺทิตุํ น สกฺกา.

๔. ลวกมฺโพชาทิโปตฺถกคณฺโฐ สนฺโตปิ อปริปุณฺโณ โหติ ปริเยสิตุํ ทุกฺกโร. วิจยการินา มยา สิกฺขกามานํ อาโท ตสฺส ปวุตฺติเยว ทินฺนา. ตสฺมา เหตํ ปชหามิ.

---

[๑๓] กรมศิลปากร, **ปัญญาสชาดก : ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาค ๑** , หน้า ก-จ.

๒.๓ ปริโสธเน ยุตฺตานิ ปุพฺพลิขิตโปตฺถกานิ

อหํ ปน เยสํ สพฺเพสํ มูลภูตา ปวตฺติ นตฺถิ ตานิ สหริตฺวา เตหิ เอกโปตฺถเกสุ สตฺตวตฺถูนิ วิจินิตฺวา นวโปตฺถกานํ วตฺถุนามานุกฺกมโต ปฐม-ฉฏฺฐพนฺเธ ลภิ. ตานิ รฏฺฐ-ปณฺณาคาเรยว สุสมฺปนฺนภาวโต เจว สุลทฺธภาวโต จ ปญฺญายมานานิ เอวํ นาเมน ทฏฺฐพฺพานิ.

ปาลิภาสิกานิ กมฺโพชกฺขริกานิ

๑. เลขที่ ๖๐๔๑ ไม้ประกับทองทึบ ทองทึบ-โปตฺถกํ สงฺขิตฺตนาเมน วุจฺจติ **ทธ.** อิติ. อิทํ สุสุมฺปนฺนํ มหาโปตฺถกํ สุนฺทรกฺขรํ อนุปุพฺเพน โสฬสพนฺเธสุ ฉพนฺเธหิ ปริปุณฺณวตฺถุกํ. วิจารณปพฺพํ เจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ

๑. พาหิรปตฺเต พฺรปญฺญาสชาตก บั้นปฐม ผูก ๑ อิติ ปญฺญายติ. (ព្រហ្មាសជាតក បឋមភាគ ផ្លុក)

๒. เยภุยฺเยน อฏฺฐาเน พฺยญฺชนสโยโค กโต นุทฺทํ (ឧទ្ទំ) (สมุทฺทโฆส./๕๘) อิติ อาทิมฺหิ.

๓. ทีฆสรฏฺฐาเน รสฺสโร กโต นิสีทีสุ (สมุทฺทโฆส./๕๘) ราชธิตา (สุธน./๘๖) ลิลาสมาโน (สมุทฺทโฆส./๖๑) อิติ อาทิมฺหิ. និសីទីសុ រាជធិតា លិលាសមានោ

๔. อฏฺฐาเน นิคฺคหิตํ กตํ สมุทฺทโฆโส (สมุทฺทโฆส./๕๙) สิริสีหนรคุตฺโต (สมุทฺทโฆส./๖๐) อิติ อาทิมฺหิ. សមុទ្ទឃោសោ សិរិសីហនរគុត្តោ

๕. ฏ-วคฺเค ต-วคฺโค เจว พ-กาเร ล-กาโร จ กตา ปติพทฺธจิตฺตา (สมุทฺทโฆส./๖๐) กิลนฺโต (สมุทฺทโฆส./๖๒) อิติ อาทิมฺหิ. បតិពទ្ធចិត្តា កិលន្តោ

๖. ค-ตการานํ สทิสภาโว กโต คชฺชนิโฆโสติ ปทสฺส ตชฺชนิโฆโส (สมุทฺทโฆส./๖๑) อิติ อาทิมฺหิ. តជ្ជនិឃោសោ តជ្ជនិឃោសោ

๒. เลขที่ ๖๐๓๘ ไม้ประกับชาดทึบ ทองทึบ-โปตฺถกํ สงฺขิตฺตนาเมน วุจฺจติ **ทชธ.** อิติ. อิทํ ยถาวุตฺเตน สทิสํ อปากฏรจกรจนาวสฺสาทิลกฺขณํ. วิจารณปพฺพํ เจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ

๑. พาหิรปตฺเต พฺรปญฺญาสชาตก บั้นต้น อิติ ปญฺญายติ.
ព្រហ្មាសជាតក បឋម

๒. อิทานิ ยุตฺโต อกฺขรินิยโม กโต อญฺเญสุ อุธาริยมาโนติ ปญฺญายนฺเตสุ อุปธาริยมาโนติ อาทิมฺหิ. (สมุทฺทโฆส./๖๑)

๓. อสาธารณนามํ วิเสสลกฺขณํ โหติ สิริสิงฺหนรคุตฺโตติปิ สิริสีหนรคุตฺโตติปิ อาทิมฺหิ. (สมุทฺทโฆส./๖๒)

๔. ณ-ญฺญกาโร เอกลกฺขณํ โหติ รญฺโญ อิติ อาทิมฺหิ. ระญฺญา

๓.เลขที่ ๖๐๓๙ ไม้ประกับทาชาด ทองทึบ-โปตฺถกํ สงฺขิตฺตนาเมน วุจฺจติ ทช. อิติ. อิทํ นวกตสทิสลกฺขณํ ทิสฺสติ. ตตฺถ จ เทฺว วตฺถูนิ โหนฺติ.

๑. พาหิรปตฺเต พระสิริวิปุลฺลกิตฺติชาฎก ปริปุณฺณ ๑๑ ลาน อิติ โหติ. ปณามวจนํ นมตฺถุติ. ตระสิริวิปุลฺลกิตฺติชาฎกะ ปริปุณฺณา ลา

๒. อปรสฺส พาหิรปตฺเต พระสุธนูชาตกํ นีตฺถีตํ ๒๒ ลาน อิติ ทิสฺสติ. ตระสุธนูชาตกัง ฉัฏฐัง ลา

ปณามวจนํ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสาติ โหติ. โอสานวจนํ นิพฺพานปจฺจโยติ.

๓. เยภุยฺเยน พยญฺชนสโยโค อกโต โสตาปตฺติผเล (สิริวิปุล./๑๘๓) อิติ อาทิมฺหิ. ฏ-วคฺเค ต-วคฺโค กโต ปติตฺถหิ อิติ อาทิมฺหิ. (สิริวิปุล./๑๘๓)

๔. ไม้หันอากาศ-นิมิตฺตลกฺขณํ นิคฺคหิตฏฺฐาเน ปุนปฺปุนํ กตํ สามชาฎกสทิสัสจฺจ อิติ อาทิมฺหิ. (สิริวิปุล./๑๖๖)

สามชาตกสทิสัง สจฺจ

๔. เลขที่ ๖๐๓๘ ไม้ประกับธรรมดา ทองทึบ-โปตฺถกํ สงฺขิตฺตนาเมน วุจฺจติ ทธ. อิติ. อิทํ ทท.-โปตฺถเกน สทิสํ วิสทลกฺขรํ เยภุยฺเยน อญฺญภาเคสุ อญฺเญหิ สทิสํ.

๑. พาหิรปตฺเต พฺรปญฺญาสชาตก บั้นท้าย อิติ ทิสฺสติ.

ปญฺญาสชาตก บั้นท้าย

๒. ป-การโร ม-การฏฺฐาเน กโต ปฏิปชฺชิ (สมุทฺทโฆส./๖๑) อิติ อาทิมฺหิ.

๓. อนฺต-ปจฺจโย วากฺยกิริยาฏฺฐาเน กโต สา . . . คจฺฉนฺตี (สมุทฺทโฆส./๗๔) อิติ อาทิมฺหิ.

๕.เลขที่ ๖๑๐๐ ไม้ประกับธรรมดา ล่องชาด-โปตฺถกำ สงฺขิตฺตนาเมน วุจฺจติ **ลธ๑.** อิติ. อิทำ ลกฺขณำ ทิสฺสติ

๑. พาหิรปตฺเต พฺรปญฺญาสชาตก ปุพฺพภาค บั้นต้น อิติ ทิสฺสติ.

ព្រហ្មញ្ញាសជាតក បុព្ពភាគ បឋ្ឋ

๒. พฺยญฺชนสำโยเค ยุตฺตฏฺฐาเน อกโต นมสิตฺวา (สมุทฺทโฆส./๕๘) อิติ อาทิมฺหิ. อยุตฺตฏฺฐาเน กโต นคฺครำ (สมุทฺทโฆส./๕๘) อิติ อาทิมฺหิ. ឧត្តរំ ឧមសិត្វា

๓. ฏ-วคฺเค ต-วคฺโค กโต ปติลภติ (สมุทฺทโฆส./๕๘) อิติ อาทิมฺหิ.

๔. อา-สโร เออาสรานำ เอกโต โอ-สรตฺตา วิรุทฺโธ สา ปสฺสิตุกาโม (สมุทฺทโฆส./๖๐) อิติ อาทิมฺหิ. សា បស្សិតុកាមោ

๖. เลขที่ ๖๑๐๔ ไม้ประกับธรรมดา ล่องชาด-โปตฺถกำ สงฺขิตฺตนาเมน วุจฺจติ **ลธ๒.** อิติ. อิทำ อปากฏรจนวสฺสำ ราชมาตรา ๒๓๕๓ พุทฺธสเก กตนฺติ ปากฏกตวสฺสเมว. ปจฺจตฺต-ลกฺขณมิทำ

๑. พฺยญฺชนสำโยคตนฺติยา วิรุโธ โหติ สตฺตรตนมญฺเย ขุคำ (สมุทฺทโฆส./๕๘) อิติ อาทิมฺหิ. សត្តរតនមញ្ញេ ខ្គំ

๒. เวยฺยากรณโต วิรุโธ โหติ อิมินา คาถาย (สมุทฺทโฆส./๖๐) อิติ อาทิมฺหิ.

๓. ธ-การฏฺฐาเน ท-กาโร กโต วินฺธทตฺโต (สมุทฺทโฆส./๕๙) อิติ อาทิมฺหิ. ទិន្ធទត្តោ

๗. เลขที่ ๖๑๘๗ ไม้ประกับทาชาด ล่องชาด-โปตฺถกำ สงฺขิตฺตนาเมน วุจฺจติ **ลช.** อิติ. อิทำ อติโปราณำ ปภงฺคุณำ ปตฺเตสุ ปีตวณฺณพินฺทุ กาฬวณฺเณน ปริโสธิตกฺขรำ ทุชฺชานิตพฺพำ ปริโสธิตกฺขเรน มยา วีมำสิตพฺพำ อปากฏาคมนำ. วิเสสลกฺขณมิทำ

๑. พาหิรปตฺเต พระปญฺญาสชาตก บั้นปลาย ผูก ๑ อิติ ทิสฺสติ.

ពាហិរបញ្ញាសជាតក បច្ឆិមភាគ ផូក

๒. ค-ต-การา สุเขน อปากฏา ติโลกคฺคนฺติ วจเน ติโลกตฺตำ (สมุทฺทโฆส./๕๘) อิติ อาทิมฺหิ. តិលោកគ្គំ

๓. พฺพ-กาโร **ทุวิโธ ปญฺญายติ** ๑ ๒

๔. สรา อติเรกา กตา **นมิสฺสิตฺวา คนฺถุกุฏิโต** (สมุทฺทโฆส./๕๘) อิติ อาทิมฺหิ.

ธมฺมสิริยา ตนฺตกุชีเตา

ปาลิภาสิกานิ รามญฺญกฺขรานิ

๘. เลขที่ ๓๐๕ ล่องชาด-โปตฺถกำ **สงฺขิตฺตนาเมน วุจฺจติ มล.อิติ.** อิทำ ปจฺเจกลกฺขณำ

๑. เอเกกพนฺธสฺส พาหิรปตฺเต ปญฺญาสชาตก ปถมวคฺค-ปญฺจมวคฺค อิติอาทิกำ ทิสฺสติ.

๒. เสสำ ยถาวุตฺเตหิ สทิสำ.

๙. เลขที่ ๔๑๒ **รดน้ำดำ-โปตฺถกำ สงฺขิตฺตนามำ วุจฺจติ มน.** อิติ. ปจฺเจกลกฺขณมิทำ สุวณฺณลิมฺปิตโปตฺถกำ สุนฺทรำ มหนฺตกฺขรำ กตฺถจิ กตปริโสธนำ.

อุภยมิทำ เยภุยฺเยน **สทิสำ มล.-โปตฺถกเมว คเหตฺวา ปริโสธิตำ. ยถาวุตฺตำ เหตำ สพฺพำ รชฺชสมยำ ทสฺสิตุำ สมตฺถำ โหติ. สเจ ตำ ราชโปตฺถกภูตำ. นาคเรหิ กตำ ปญฺจวิธำ โหติ** ลานดิบ **รักทึบ ล่องรัก ล่องชาด อิติ ทยฺยภาสาย วเสน. สพฺพมิทำ รชฺชสมยำ ทสฺสิตุำ อสมตฺถำ.**[๑๙] ตญฺจ ปญฺจวิธำ มยา กตปริโสธิตโปตฺเก อชฺโฌตฺถรติ. ตสฺมา เหตานิ มูลโปตฺถกานิ น โหนฺติ.

เยหิ ปน กมฺโพชเทสาทีสุ ลทฺเธหิ **กมฺโพชมรมฺมกฺขริเกหิ** โปตฺถเกหิ G. terral อิติ ลทฺธนาเมน วิเทสปณฺฑิเตน **สมุทฺทโฆสชาตกำเยว ปริวตฺติตำ โหติ ปริโสธิตำ สำสนฺทิตญฺจ.** กมฺโพชกฺขรโต จ เนสำ วิจยการินา มยา **สำสนฺทิยมานานำ วีมำสิยมานานำ** อกฺขรตฺถวิเสโส อีสกำ ปญฺญายติ. อุทาหรณญฺเจตฺถ **ทฏฺฐพฺพำ ติโลกคฺคำ ติโลเกคฺคำ ภวาภวกรำ ภวาภวตรำ** ปกรณำ ปการานำ วุจฺจมานำ วุจฺจมานานนฺติ. **อยำ หิ อกฺขรานำ นฏฺฐาติเรกาทิภาเวน** อตฺถิ. อตฺโถ ปน สทฺทรูปญฺจ ยถาโปราณำ **ติฏฺฐติ. มรมฺมโปตฺถกสงฺขาตมฺปน** ตทญฺญโปตฺถกำ อกฺขรตฺเถหิ น สเมติ น โอตาเรติ. มยฺหเมวาภินิเวโส **โหติ** กมฺโพชกฺขริกโปตฺถกำ เสสฐาเนสุ สมฺพหุลำ ปญฺญายติ. สพฺพนฺตำ เอกคณิกำ หุตฺวา **ปริโสธเน อนาหริยมานำ** เยภุยฺเยน สาธารณโต สเมติ โอตาเรติ จาติ. เตน วุตฺตำ **ปชหามิ.**

---

[๑๙] ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และวิรัตน์ อุนนาทวรางกูร, **คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์**, (กรุงเทพ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๐.

๒.๔ โปตฺถกานำ อนุลิขนวฑฺฒนำ

ทฺวาทสมโต พุทฺธสตวสฺสโต ปฏฺฐาย หิ ยาว อฏฺฐารสมา สตเขตฺตนหุตรฏฺเฐ มหาณาจกฺกำ อุปฺปชฺชิ. มหานครำ ปนสฺส ลำพูน อิติ สงฺขาตำ หริปุญฺชยนครำ อโหสิ. ตตฺถ ชนา ยถา ทฺวาราวตีสมเย เจ้าพระยา-นาม นทิยา นินฺนวาสิโน ปลฺลวกฺขเรน ปณฺณานิ ลิขึสุ ตถา น อกฺขรานิ วลญฺชยึสุ. เต ปน พุกามกฺขรสงฺขาตำ โปราณรามญฺญกฺขรำ คเหตฺวา โสฬสมพุทฺธสตวสฺสโต ปฏฺฐาย โปราณกมฺโพชกฺขรำ กตฺวา เจว คเหตฺวา วลญฺชึสุ. ตโต หิ ปรำ สุโขทยสมยโต ปฏฺฐาย ติวิธานิ อกฺขรลกฺขณานิ โหนฺติ ทยฺยกมฺโพชสตเขตฺตนหุตกฺขรวเสน. ตตฺถ ปนสฺส อุตฺตมปุราณำ ปาลิลิขิตำ ๑๙๐๕ พุทฺธสเก ลิขิตำ ฉฏฺฐมสิลาถมฺภฏฺฐำ อมฺพวนาราเม ลิขิตำ โหติ. ตญฺเจตฺถ ลิขิตกฺขรำ นาม โปราณกมฺโพชกฺขเรน อสทิสำ หุตฺวา สุโขทยิเกน กมฺโพชกฺขเรน สทิสำ โหติ ยำ สาธารณโต ทยฺยิกกมฺโพชกฺขรำ วุจฺจติ. ตำ อนฺตรกาเล วลญฺชิยมานำ กาลวเสน ปริวตฺติยมานำ อนฺตมโส อยุชฺฌิยกมฺโพชกฺขรนฺติปิ รตนโกสินฺทกมฺโพชกฺขรนฺติปิ วุจฺจติ.[๑๕]

ปญฺญาสชาตเก หิ อีสกำ สุโขทยสิลาถมฺภลิขิเต ยถาวุตฺตโต วิสทิสภาโว น ขายติ. วิรุโธ ทฏฺฐพฺโพ ตสฺส ตสฺส อกฺขรสฺส อยุตฺตฏฺฐาเน ณน-ฐถาทีนำ อกฺขรานำ วเสน. อยุชฺฌยา-สมโต ปฏฺฐาย ยาว รตนโกสินฺทสมยา โอธิโส จตุตฺถปญฺจมราชสมเย ปจฺจุปฺปนฺนกมฺโพชกฺขรำ วลญฺชิยติ. ยทิ ปเนตฺถ อกฺขรโต อุปฺปนฺนา วิรุธา โหนฺติ. เต เลขกานำ ปมาทโต อุปฺปชฺชนฺติ น กาลสมยโต. อิโต ปรำ ๑๙๑๙ พุทฺธสเก สตเขตฺตนหุตกฺขริเกน ปาลิภาสิเกน จุฑามณิเถร-สุวณฺณปฏฺฏลิขิเตน สุโขทยสฺส เจว สตเขตฺตนหุตสฺส จ อุภินฺนำ รฏฺฐานำ สมฺพนฺโธ ทิสฺสิยติ. กิญฺจาปิ ลิขิตานิ อนฺตเร ปญฺจวสฺสสตำ ปรมฺปราภตานิ หุตฺวา ปญฺญายนฺติ. อกฺขรวิธานำ ปน ปริวตฺติตำ นวำ กตำ น โหติ. อุทาหรณำ เจตฺถ ทฏฺฐพฺพำ โอการฏฺฐาเน สระเอา อิติ ทยฺยภาสาสงฺขาตา เอกาโร เจว อากาโร จ โหนฺตีติ. ยถาวุตฺตำ นิสฺสาย วิธานำ ปริคฺคหิตพฺพำ ตำ กถิตำ วา ภณิตำ วา สรำ สุณนฺเตน เลขเกน เตน ลิขิโต. น อกฺขรวิธาเนนาติ. เต เยภุยฺเยน โหนฺติ. เต ปน สพฺพโส ตสฺมึ สมเย นาธิปฺเปตา.

---

[๑๕] รศ.ดร. สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **วิวัฒนาการงานเขียนภาษาบาลีในประเทศไทย : จารึกตำนาน พงศาวดาร สาส์น ประกาศ,** (กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,๒๕๓๙), หน้า๒๘๑-๒๘๒.

สุโขทเย หิ ฯการฏฺฐาเน ถกาโร โหติ. อญฺญสมเย อีสกำ โหติ. โส เจ โหติ เลขกสฺส ปมาทโต โหติ. อปิจ โข สุโขทเย ลิขิตสมฺพนฺธปริทีปโก วิเสโส โหติ ไม้ผัด อิติ สงฺขาตำ วา ไม้หันอากาศ อิติ สงฺขาตำ วา อกฺขรำ สำโยคิกพฺยญฺชนโต ปเร พฺยญฺชเน งฺ อิติ สงฺขาเต นิคฺคหีตฏฺฐาเน โหติ. อุทาหรณญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพำ ปสำสนียำ - ปสสันียนฺติ. อีทิสำ ลกฺขณำ สุโขทยสฺส ๑๙๐๕-๒๐๗๑ พุทฺธสเก อมฺพวนาราเม สิลาถมฺภลิขิตานิ ฉอสีติมสิลาถมฺภ-ปริโยสานานิ โหนฺติ. น ตโต ปรำ. วิจยการินา มยา ๖๐๓๙ นาม โปตฺถกำ กมฺโพชกฺขริกำ ปญฺญาสชาตกำ โอโลเกตฺวา ปุนปฺปุนำ นิคฺคหิตฏฺฐาเน ไม้หันอากาศ อิติ ทยฺยภาสาสงฺขาตำ นิคฺคหีตำ วลญฺชิยติ. อุทาหรณญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพำ สจฺจำ - สจฺจั ปณฺฑิตานำ วำโส - ปณฺฑิตานั วำโสติ. ยถาวุตฺเต หิ จุฑามณิเถรสุวณฺณปฏฺเฏ คาถา โหติ

อิมินา ปุญฺญกมฺเมน พุทฺโธ โหมิ อนาคเต
สงฺสารา โมจนตฺถาย สพฺเพ สตฺเต อเสสโตติ.

ตาย จ คาถายตฺโถ ทสฺเสติ โส เถโร พุทฺธสฺส ธาตุโย เจว ปฏิมญฺจ ปติฏฺฐาเปสิ สจฺจาธิฏฺฐาเนน สทฺธินฺติ. สา ปน ปญฺญาสชาตเก สิริจุฑามณิชาตเกน ปริยาปนฺนา วิย โหติ.

ปาลิยา สตเขตฺตนหุตรฏฺเฐ ลิขิตานิ สาธารณโต ปรมฺปราย ลิขิตฺวา กตฺวา ทสวสฺสานิ วา สตวสฺสานิ วา สหิสตฺถภูตานิ ปญฺญายนฺติ. ยทิ ปน วิรุทฺธำ อกฺขรวิธานำ วิจาเรตฺวา วิคฺคโห กาตพฺโพ กิญฺจาปิ หิ ตำ รฏฺฐสมยำ ปากฏหิ ปาลิสาหิจฺเจหิ อิทฺธำ อโหสิ ผีตำ วฑฺฒิตำ. เตสุ ปน ลิขนำ น ตถา. ตำ ชนปทิกำ หุตฺวา อายตึ พุทฺธสาสนิกานำ สทฺธาปสาท-ปริทีปกเมว โหติ. ยถา สุโขทยปุพฺพาทิสมเย ปจฺเจกานำ รจกานำ อติสยลกฺขณำ ทสฺสิตำ สาหิจฺจปณฺณำ อตฺถิ. น เตน ตถา. การณญฺเจตฺถ ภวิตพฺพำ เยภุยฺเยน สตเขตฺตนหุตรฏฺเฐ ลิขิตานิ ภิกฺขูหิ วา คิหีหิ วา รจิตานิ โหนฺติ กตานิ. อญฺญสมเย ปน ขตฺติเยหิ วา ราชปณฺฑิเตหิ วา สุสิกฺขิตภิกฺขูหิ วา ยโสธรคิหีหิ วา. เตหิ กตานิ อติสยานิ โหนฺตีติ.[๑๖]

อิเม หิสฺส โปฏฺฐกคนฺถา นานาสมเย กตาปิ สาธารณตฺถโต สำสนฺทนฺติ สเมนฺติ. อีสกา จ เนสำ วิรุธา โหนฺติ อตฺถโต เจว พยญฺชนโต จ. เต ปจฺจเวกฺขนฺเตน มยา เทฺว ลิขน-ลกฺขณานิ ทิสฺสิยนฺเต

---

[๑๖] เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๙๗.

(ก.) สมฺปุณฺณโปตฺถกสงฺขาตํ มหาโปตฺถกํ **ทฺวีหิ** ภาเคหิ วิภชิตฺวา กตํ ลิขเกหิ มหุสฺสาเหน โปฏฺฐกพนฺเธหิ กตฺวา ปจฺฉา วตฺถูนิ เจว ลิขกนามญฺจ กเถตฺวา กโรนฺเตหิ. ตถา หิทำ อสมฺปุณฺณวตฺถุกำ อสมฺปุณฺณพนฺธำ. อิทำ หิ อปฺปกวิรุทฺธำ หุตฺวา ปริวตฺเตตุำ ปริโสเธตุำ อาหรณตฺถาย อนุจฺฉวิกำ โหติ.

(ข.) เอกจฺจวตฺถุสงฺขาตำ อนุโปตฺถกำ ยำ กิญฺจิ คเหตฺวา ปริคฺคหิตโปฏฺฐเกน นิฏฺฐำ กตฺวา ลิขิตำ. อิทำ พุทฺธสาสเน ปารมีปูรณตฺถาย ปุญฺญตฺถาย จ กตำ. ตสฺมึ ปุพฺเพหิ วิเสโส เจว พหุวิรุโธ จ โหนฺติ. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพำ

มหาโปตฺถเก หิ ปณามคาถา **ทิสฺสติ**

นมสฺสิตฺวา ติโลกคฺคำ ภวาภวกรำ มุนิำ
สงฺฆญฺจุตฺตมำ เสฏฺฐำ ปวกฺขามิ ปกรณำ
ปญฺญาสชาตกำ นาม วุจฺจมานำ อเสสโตติ. (สมุทฺทโฆส./๕๘)

ตตฺถ วุจฺจมานำ อเสสโตติ ปญฺญาสวตฺถูนิ นิฏฺฐำ กตฺวา ลิขนปริทีปนำ. มหุสฺสาหำ นิสฺสาย อนวเสสำ กาตพฺพำ. อนุโปตฺถเก ปน ปณามวจนำ **ทิสฺสติ**

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสาติ วา นมตฺถุติ วา. อปิจสฺส นิคมวจนำ การกสฺส วา เลขกสฺส วา ปตฺถนวจนสงฺขาตำ โหติ นิพฺพานปจฺจโย โหตูติปิ.

ปญฺญาสชาตกโปตฺถกานำ หิ คโณ สทิสนาเมน จ สทิสตฺเถน จ ยุตฺตวิรุทฺธ-ภาเวน จ สำวิภตฺโต มยา วิจยการินา. ตตฺถ จ อติโปราณโปตฺถกำ ไม้ประกับทาชาดแดงล่องชาด อิติ ทิสฺสติ. ตญฺจ ปน อสมฺปุณฺณำ ฉฑฺฑิตำ. ทฏฺฐพฺโพ จ เนสำ คโณ.

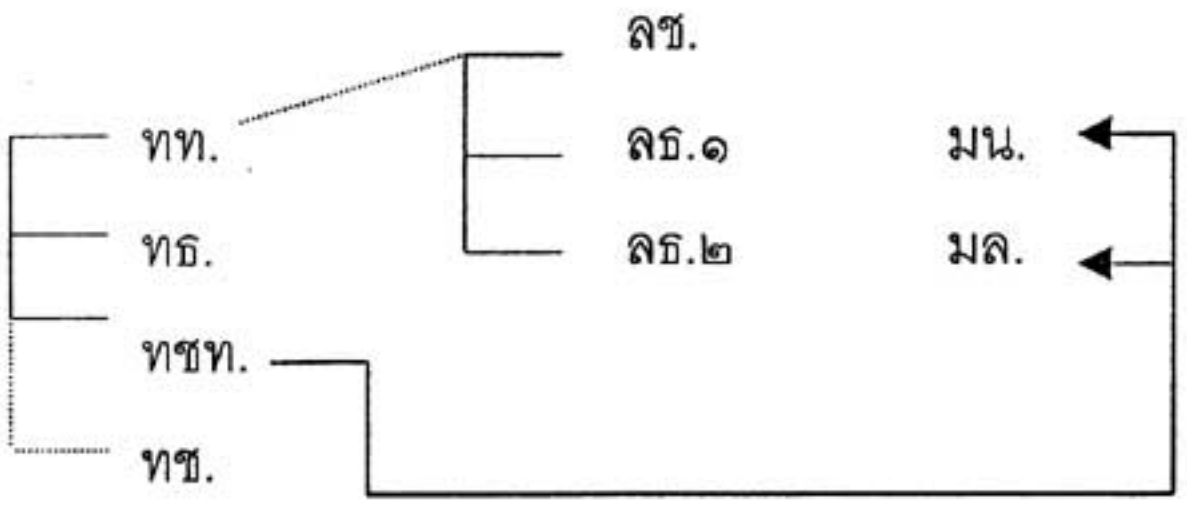

ฆนเลขาย ปรมฺปราย ลิขิตโปตฺถกำ ปริทีปิตำ. อุทาหรณญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพำ ทท.-โปตฺถกโต ลิขิตำ ทธ.-โปตฺถกนฺติ.

สรภูตฆนเลขาย นิปฺปริยายโต ลิขิตโปตฺถกำ ปริทีปิตำ.

อนฺตริกเลขาย อุปริมำ เหฏฺฐิเมน สำสนฺทิตำ ปริโสธิตำ. อุทาหรณญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพำ ลช.-โปตฺถกำ ทท.-โปตฺถเกน สำสนฺทิตนฺติ.

๒.๕ เอเกกสฺส วิรุธา

๑. เลขกานำ ปมาทโต

รสฺสสรฏฺฐาเน ทีฆสโร กโต. อุทาหรณำ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพำ

นาคราช มหิทฺธิก	นาคราชา มหิทฺธิก	(สุธน /๘๙)
ชมฺพุจิตฺตำ	ชมฺพูจิตฺตนฺติ	(สุธน /๘๒)

ทีฆสรฏฺฐาเน รสฺสสโร กโต. อุทาหรณำ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพำ

ปุนาติ	ปุนติ	(สุธน /๘๙)
ตสฺสาคมนำ	ตสฺส คมนำ	(สุธน /๙๐)
กินฺนรีคเณหิ	กินฺนริคเณหิ	(สุธน /๙๐)
เมฆวตีนามนคเร	เมฆวตินามนคเรติ.	(รตนปชฺโชต /๑๕๔)

อสกฏฺฐาเน สโร กโต. อุทาหรณำ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพำ

เกสีนิ	เกสินีติ	(รตนปชฺโชต /๑๒๑)

สโร อคฺคเหตฺวา กโต. อุทาหรณำ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพำ

สุปินนิมิตฺตเก	สปินนิมิตฺตเก	(รตนปชฺโชต /๑๕๕)
อุตฺตริตฺวา	อุตฺตรตฺวาติ.	(รตนปชฺโชต /๑๕๗)

พฺยญฺชนำ อคฺคเหตฺวา กตำ. อุทาหรณำ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพำ

อุยฺยานปาล	อุยฺยานาล	(รตนปชฺโชต /๑๕๔)
มหาตรงฺคคเณหิ	มหาตรงฺคเณหิ	(รตนปชฺโชต /๑๕๕)
อุตฺตรสาฏกำ	อุตฺตสาฏกนฺติ.	(รตนปชฺโชต /๑๕๗)

พฺยญฺชนำ ปุน กตำ. อุทาหรณำ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพำ

ปฏิสรณำ	ปติสรณำณำ	(รตนปชฺโชต /๑๕๕)
คณฺหาหิ มำ	คณฺหาหิหิ มำ	(รตนปชฺโชต /๑๕๖)

มาตุโปสกำ มาตุโปสังกำ (สีริวิปุลกิตฺติ./๑๖๖)

ปาเทสุ ปติตฺวา ปาเทสุสุ ปติตฺวาติ. (สุธน./๑๐๔)

อกฺขรา ปริวตฺเตตฺวา กตา. อุทาหรณำ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพำ

รมฺมปุรำ รมฺมรุปนฺติ. (สมุทฺทโฆส./๕๙)

อา-กาโร อ-การฏฺฐาเน กโต. อุทาหรณำ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพำ

สงฺกปฺปมญฺญาย สงฺกปฺปมาญฺญาย (สีริจุฑามณี./๑๙๙)

อุสฺสหติ อุสฺสหาตีติ. (สีริจุฑามณี./๑๙๙)

อี-กาโร อิ-การฏฺฐาเน กโต. อุทาหรณำ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพำ

มณิกกฺโข มณีกกฺโขติ. (สุธนุ./๑๒๓)

อู-กาโร อุ-การฏฺฐาเน กโต. อุทาหรณำ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพำ

กลุนำ กลูนนฺติ. (สุธน./๙๑)

อ-กาโร อิ-กาโร กโต. อุทาหรณำ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพำ

สพฺพวโยวุฑฺฒิ- สพฺพวิโยวุฑฺฒิ- (รตนปชฺโชต /๑๕๖)

มุญฺจติ มุญฺจิติ (รตนปชฺโชต /๑๕๗)

อสหายา อสิหายาติ. (รตนปชฺโชต /๑๕๗)

อ-กาโร อุ-กาโร กโต. อุทาหรณำ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพำ

วินฺททตฺโต วินฺทุทตฺโตติ. (สมุทฺทโฆส./๕๙)

อี-กาโร อิ-กาโร กโต. อุทาหรณำ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพำ

กีลิตุกาโม กิลิตุกาโมติ. (สมุทฺทโฆส./๖๑)

อู-กาโร อุ-กาโร กโต. อุทาหรณำ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพำ

รูปสิริสมฺปตฺตี รุปสิริสมฺปตฺตินฺติ. (สมุทฺทโฆส./๕๙)

อ-กาโร เอ-กาโร กโต. อุทาหรณำ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพำ

สพฺพพุทฺเธหิ สพฺเพพุทฺเธหีติ. (รตนปชฺโชต /๑๕๖)

เอ-กาโร โอ-กาโร กโต. อุทาหรณำ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพำ

-ปริโยสานำ -ปริเยสานนฺติ. (รตนปชฺโชต /๑๕๖)

อา-กาโร โอ-กาโร กโต. **อุทาหรณ์ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพ์**

ปสฺสิตุกามา **ปสฺสิตุกาโม** (สมุทฺทโฆส./๖๐)

สา สา (ธีตา) **โส โส (ธีตา)ติ.**(สมุทฺทโฆส./๖๐)

เอ-กาโร โอ-กาโร กโต. **อุทาหรณ์ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพ์**

อุปฺปาเตตฺวา **อุปฺปาโตตฺวาติ.**(รตนปชฺโชต /๑๕๔)

ตตฺถ สนฺนิฏฺฐานำ กาตพฺพ์ โอ-การสฺส เอ-กาเรน เจว อา-กาเรน จ สมฺปยุตฺตตฺตา เลขโก ยำ กิญฺจิ อวีมำสิตฺวา วา ปมฺมุสฺสิตฺวา วา **ลิขีติ.**

๒. อกฺขรวิธิลกฺขณสฺส อวิชานนตาย

อฏฺฐาเน พฺยญฺชนสโยโค กโต. **อุทาหรณ์ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพ์**

อาวุธหตฺโถ **อาวุทฺธหตฺโถ** (รตนปชฺโชต /๑๕๔)

อุปายำ **อุปฺปายำ** (รตนปชฺโชต /๑๕๖)

ยสกิตฺติราชา **ยสฺสกิตฺติราชาติ.** (สีรีวิปุลกิตฺติ./๑๖๖)

สโยคฏฺฐาเน สโยโค อกโต. **อุทาหรณ์ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพ์**

อชฺเชว **อเชว** (รตนปชฺโชต /๑๕๕)

สตฺตวสฺสิโก **สตฺตวสิโก** (รตนปชฺโชต /๑๕๗)

คงฺคาติตฺเถ **คงฺคาติเถ** (รตนปชฺโชต /๑๕๗)

อิตฺถิโย **อิถิโยติ.** (สีรีวิปุลกิตฺติ./๑๖๖)

เวยฺยากรณตนฺติยา วิรุโธ **โหติ. อุทาหรณ์ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพ์**

วฑฺฒกี ปกฺโกสาเปตฺวา **วฒกี ปกฺโกสาเปตฺวา** (รตนปชฺโชต /๑๕๕)

น ลภติ **น ลพฺภติ** (สีรีวิปุลกิตฺติ./๑๖๖)

โส ราชา **สา ราชา** (วิปุลราช./๑๘๔)

สิริมตี...อาห **สิริมตี....อาหาติ.** (สีรีวิปุลกิตฺติ./๑๖๙)

๓. สิถิลธนิตพฺยญฺชนานำ สทิสตฺตา วิรุโธ **โหติ. อุทาหรณ์ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพ์**

ฆนิกวสฺสํ		ขณิกวสฺสํ	(วิปุลราช./๑๘๕)
ฑ	ฆ	ท	ข
อขณฺฑสีลา		อขนฺทสีลา	(สีริวิปุลกิตฺติ./๑๖๓)
ท	ข	ธ	ฆ
มทฺทรฏฺฐํ		มทฺธรฏฺฐํ	(สมุทฺทโฆส./๗๔)
น	ฆ	ณ	ฆ
นฺหายนฺติ		ณฺหายนฺติ	(สมุทฺทโฆส./๗๑)
ร	ร	ล	ล
กรุณํ		กลุนํ	(สุธนุ./๑๓๖)
ว	ร	พ	ว
วาณิชานํ		พานิชานํ	(สุธนุ./๑๓๖)
ฟ	ฬ	ล	ล
กีฬนฺโต		กีลนฺโต	(สมุทฺทโฆส./๗๑)
ตฬากตีเร		ตลากตีเรติ.	(สุธน./๘๗)

๔. เตสํ สทิสรูปตฺตา วิรุโธ โหติ. อุทาหรณํ อนุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพํ

ส	ล	ล	ล
กาสิกรฏฺเจ		กาลิกรฏฺเจ	(สมุทฺทโฆส./๕๙)
เกลาสปพฺพเต		เกสาสปพฺพเต	(สมุทฺทโฆส./๗๑)
ค	ก	ต	ก
คมฺภีรํ		ตมฺหิรํ	(รตนปชฺโชต /๑๕๕)
สุขมตฺตํ		สุขมคฺคํ	(รตนปชฺโชต /๑๕๖)
โอตาเปตฺวา		โอคาเปตฺวา	(รตนปชฺโชต /๑๕๗)

ผ	๘	ช	๙	
ผลิกปพฺพตํ		ชลิกปพฺพตํ		(สมฺทฺทโฆส./๗๒)
เวทฺริยผลเก		เวทฺริยชลเก		(สมฺทฺทโฆส./๗๒)
ป	๚	ม	๛	
กปฺปนา (กปณา)		กมฺปนา		(รตนปชฺโชต /๑๕๖)
สมฺปจาเลหิ		สมฺมจาเลหิ		(สีริวิปุลกิตฺติ./๑๖๙)
ห	๜	มา	๝	
สํวิคฺคหทโย		สํวิคฺคมาทโย		(รตนปชฺโชต /๑๕๕)
ทฺธ	๟	ฬ	๠	
ครุทฺโธ		ครุโฬ		(สุธน./๘๙)
สิริจุทฺธามณี		สิริจุฬามณีติ.		(สิริจุฑามณี./๑๙๓)

ตตฺถ หิ วิจยการินา มยา สนฺนิฏฺฐานํ กตํ สิริจุฑามณี สิริจุทฺธามณี สิริจุฬามณีติ จ เวทฺริยผลกํ เวฑฺริยผลกํ เวฬฺริยผลกนฺติ จ อิเม วจนคณา สทิสตฺถา โหนฺติ วิสทิสรูปสทฺทา. ตสฺมา เลขโก สุนฺทรกฺขรานํ ทิสฺสนโต เลขเน มหุสฺสาโห สิยา. วิรุโธ ปน อุปฺปชฺเชยฺย ตํสมเย วลญฺชิตภาวโตปิ เลขกสฺส วาเจตฺวา อมนสิกตฺวา ลิขนโตปิ อญฺญสฺส ปุคฺคลสฺส สวนโตปิ. อกฺขเรหิ วิรุโธ โหตีติ.

ตติโย ปริจฺเฉโท
รามญฺญกมฺโพชกฺขริกานำ ปญฺญาสชาตกโปตฺถกานำ สำสนฺทนสิกฺขา

๓.๑ เตสำ วิเสสนิทานตฺโถ

อาโท ปนาหำ ทยฺยรฏฺฐปณฺณาคาเร สมาเน ลิขิตโปตฺถเก อวจำ. เต ลิขิตโปตฺถกา ทุวิธา โหนฺติ พหุพนฺธยุตฺตานำ มหาโปตฺถกานญฺเจว กติปยพนฺธยุตฺตานำ อนุโปตฺถานญฺจ วเสน. ตสฺมา เหตำ อุภยำ อตฺถาทิวเสน วิสทิสเมว. วิจยการินา มยา ตโต ยุตฺตตเร มหาโปตฺถเก ปริโสธิตุำ อภิกงฺขมาเนน เต ปริวตฺเตตฺวา ปริโสเธตฺวา วีมำเสตฺวา เตสำ วิสทิสภาโว วิทิโต โย จ อปฺปโกติ วทิตุำ สกฺกา. สาธารณโต หิ เนสำ อกฺขรวจนปทปโยคตฺถานำ วิเสโส โหติ. โส ตทตฺถโชตโก. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพำ

(ก). โปตฺถตฺถลกฺขณำ ยำ ยำ กิญฺจิ วตฺถุำ อาหริตฺวา อนุโปตฺถเก ลิขิตำ. ตำ เยภุยฺเยน วิรุทฺธำ. ตตฺถ จ ๖๐๓๙ - คณนานุกฺกเม ทชท.-โปตฺถเก อุทาหรณำ ทฏฺฐพฺพำ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส. หาหา ปุตฺตก นิวตฺตสฺสูติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มารพลทมฺมำ อารพฺภ กเถสิ. ภิกฺขู ธมฺมสภายำ สนฺนิสินฺนา กถำ สมุฏฺฐเปตฺวา อาวุโส อมฺหากำ ตถาคโต จกฺกวตฺติรชฺชำ ปหาย ปพฺพชิโตติ เอโก หุตฺวา ทฺวาทสโยชนายามำ มารพลำ ปราเชตฺวา วจีเภทำ อกตฺวา วิวิธเภรวมหานาทำ มารพลำ ปราเชตฺวา อาวุโธ หุตฺวา วิวิธหารมารพลำ ปราเชตฺวา มารำ ภญฺชยิตฺวา มารวิเชยฺยำ สมฺปาปุณีสุ อานุภาโว ปวตฺตโน(ติ). (พระสุธนูชาตก นีตฺถีตำ ๒๒ ลาน)

อิมสฺมึ อุทาหรเณ นวกตำ ปณามวจนำ วจนปทปโยควหารนฺติอาทีสุ วิเสโส ทฏฺฐพฺโพ มหาโปตฺถวิสทิสภาวโต.

ปุน เจตฺถ อุทาหรณำ ทฏฺฐพฺพำ นมตฺถุ. อิเม เสนา คมิสฺสนฺตีติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มาตุโปสกภิกฺขุำ อารพฺภ กเถสิ. วตฺถุ สามชาตกสทิสำ. สตฺถา ตำ ปุจฺฉนฺโต สจฺจำ กิร

ภิกฺขุ คหี โปเสติ. สจฺจ ภนฺเตติ. กินฺเต โหนฺติ. มาตาปิตโร ภนฺเตติ. สาธุ ภิกฺขูติ ติกฺขตฺตุ สาธุการ กตฺวา ตฺวำ มยา คตมคฺเคฏฺฐิโต มาตาปิตูน โปสนำ นาม ปณฺฑิตาน วโส โปราณก-ปณฺฑิตาปิ มาตาปิตูน อตฺถาย อตฺตโน ชีวิต ปริจฺจชนฺติเยวาติ วตฺวา ตุณฺหี อโหสิ. เตหิ ยาจิโต อตีตำ อาหริ.

อตีเต ภิกฺขเว จมฺปากนคเร ยสกิตฺติ นาม ราชา รชฺช กาเรสิ. รญฺโญ ปน โสฬสนฺน อิตฺถีสหสฺสานำ เชฏฺฐกำ สิริมตี นาม อคฺคมเหสี อโหสิ. โส ปน ปุตฺตำ วา ธีตร วา น ลพฺภติ. อถ นควาสิโน จ ราชาน วิคตปุตฺต วิทิตฺวา ราชงฺคเณ สนฺนิปติตฺวา เทว เต รฏฺฐำ วินสฺสตีติ อุปโกสึสุ. กินฺตาตาติ วุตฺเต เทว วสฺสานุรกฺขิโต เต ปุตฺโต นตฺถีติ. ต สุตฺวา ราชา สาธุ ตาต มา จินฺตยิตฺถ คจฺฉถ ตาตาติ. เต เปเสตฺวา ตุมฺเห โสฬสหสฺสอิตฺถิโย ปุตฺตำ ปตฺเถถาติ อาห. ตา จนฺทาทีน อุปฏฺฐานานิ กตฺวา ปุตฺต ปฏฺเฐนฺติเยวปิ น ลภึสุ. สิริมตี ตฺว ปุตฺต ปฏฺเจหีติ อาห. สา สาธุ เทวาติ. อถ สา ปุนทิวเส อุโปสถำ สมาทิยิตฺวา ปุตฺตำ ปฏฺเจนฺตี สา อตฺตโน สีล อาวชฺเชนฺตี สเจ เม อขณฺฑสีลานิ ภเวยฺย อิมินา ปุตฺโต เม อุปฺปชฺชตูติ สจฺจ กิริย อกาสิ. (สิริวิปุลกิตฺติ./๑๖๖)

อุทาหรเณ ปนีธ ปณามวจนำ วิเสโส โหติ. นิคฺคหิตฏฺฐาเน จ ไม้หันอากาศ-นิมิตฺตลกฺขณนฺติ วิเสโส ทฏฺฐพฺโพ. ฐานเมตำ วิชฺชติ ยำ หิ เลขโก อวิชานโก วา สุมนสิกาโร วา หุตฺวา ทยฺยภาสาย มิสฺสกำ ปาลึ ลิขีติ สนฺนิฏฺฐานำ กาตพฺพำ.

(ข). ยตฺถ กตฺถจิ โปตฺถเก อตฺโถ นตฺถิ. นิทสฺสนญฺเจตฺถ กาฬกฺขริกปเทหิ ทฏฺฐพฺพำ

ราชา ปีติโสมนสฺสชาโต หุตฺวา ตตฺเถว เทวกุเล อตฺตโน ธีตรำ คเหตฺวา สุวณฺณ-ภิงฺคาเรน อุทกำ ปาเตตฺวา โพธิสตฺตำ สกธีตราย สทฺธึ อภิสิญฺจิเยว ตสฺส อทาสิ. โพธิสตฺโต เทวิยา สทฺธึ เอกสิวิกายำ นิสีทิตฺวา เทวกุลโต นิกฺขมิตฺวา นครำ ปวิสิตฺวา ปาสาทำ อภิรุยฺหิ. (ลช./สมุททโฆส./๖๔)

โพธิสตฺตานำ หิ ลทฺธพฺยากรณโต ปฏฺฐาย อธิฏฺฐานำ สมิชฺฌติ ตสฺมา โส อธิฏฺฐานำ กตฺตุกาโม เอตทโวจ สเจ โข ปนาหำ มโนหราย สทฺธึ สมคฺควาสำ ลภิสฺสามิ เอกา อิตฺถี อุทกฆฏำ อุกฺขิปิตุำ อสกฺโกนฺตี โหตูติ. (ลช./สุธน./๑๑๒)

สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา อาคนฺตฺวา ปญฺญตฺตพุทฺธาสเน **นิสีทิตฺวา** กาย **นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา อิมาย นามาติ วุตฺเต** อิทาเนว สมตึสปารมิโย ปูเรตฺวา พุทฺธภาเว จิโต มหาวิชยํ ปตฺโต อหํ ปุพฺเพ อปริปกฺกญฺญาณกาเลปิ ฆนฺตารยกฺขํ ทเมตฺวา ชยปฺปตฺโตเยวาติ วตฺวา **ตุณฺหี อโหสิ** เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริ. (ลช./สุธนุ./๑๒๑)

โสปิ โภ ยกฺขา สุฏฺฐุ ฉินฺทถาติ อาห. **ตโต รญฺโญ สกลสรีรโต โลหิตํ ปคฺฆรติ.** (ลช./สิริจุฑามณิ./๑๙๙)

อถ **สพฺเพปิ เต** อญฺชลึ ปคฺคยฺห อสฺสูนิ มุญฺจิตฺวา โรทมานา อฏฺฐํสุ. **มหาชนา อมจฺจา พฺราหฺมณาทโย วิลปนฺตา อาหํสุ** ขนฺธานิ โอโลเตสฺส สพฺพกาลขนฺธํ น ปสฺสาม สิรินิเกตํ ขนฺธํ น ปสฺสาม มหานุภาวํ หาหา วินฏฺฐมฺหา จิรานุกาลนฺติ. (ลช./สุธนุ./๑๓๒)

โพธิสตฺโตปิ พฺรหฺมปุเร ทานสาลาโย การาเปตฺวา มหาทานํ ปวตฺเตสิ. **รมฺมปุเรปิ ทานสาลาโย การาเปตฺวา มหาทานํ ปวตฺเตสิ.** (ทชท./สมุททโฆส./๗๘)

(ค). ยตฺถ กตฺถจิ วิเสสตฺโถ เอวํ ทฏฺฐพฺโพ

อถ ราชา ทูตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุฏฺฐจิตฺโต หุตฺวา ตสฺส ปณฺณาการญฺจ นิวาสนเคหญฺจ อทาสิ. ปุนทิวเส ราชา เทวิยา สทฺธึ จตุรงฺคนิยา เสนาย ปริวุโต อตฺตโน นครโต นิกฺขิตฺวา อนุปุพฺเพน คจฺฉนฺโต รมฺมปุรํ ปตฺโต. (สมุททโฆส./๖๕)

อถ ราชา ทูตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุฏฺฐจิตฺโต หุตฺวา อโหสิ. (ลช.)

เต **ติฏฺฐตุ** ตาว **เอโก ทีโป มหาราช ราชกุมาโร ทฺวิปริตฺตทีปสหสฺสปริวารานํ จตุนฺนํ มหาทีปานํ รชฺชํ กาเรตุ สมตฺโถ โหติ** สกลชมฺพุทีเป ปน โกจิ **ธนุสิปฺเกนปิ** สทิโส นาม นตฺถีติ พฺยากรึสุ. (สุธนุ./๑๒๓)

ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน.: ติฏฺฐนฺตุ

ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน.: เอโก ทีโป ... ราชกุมาโรติ นตฺถิ.

ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน.: ทฺวิปริตฺตานํ . . . สมตฺโถ โหตีติ นตฺถิ. ทฺวิปริตฺตทีป-สหสฺสปริวารา จตฺตาโร มหาทีปาติ ปน วจนมตฺตํ ทิสฺสติ.

ลธ๑.: ธนุสิปฺเปน เกนจิ

ปโรหิโต เอตฺถ กมฺเม อตฺถิ อปริปุณฺณนฺติ. กึ พฺราหฺมณาติ. **กินฺนรา เทวาติ.** ราชา ทุลพฺภา เอสาติ. อิตฺถิ เทว ตว สุณิสา มโนหรา **เทวีติ.** (สุธน./๑๐๑)

ลช.: วิชาธรา เทวาติ

ลช.: ปโรหิโต เอตฺถ ... มโนหรา เทวีติ ทฺวิกฺขตฺตุ๎ ทิสฺสติ.

โพธิสตฺโต จ เสตราชานญฺจ เทวิญฺจ วนฺทิตฺวา ขมาเปตฺวา สกฺโก วิย จิรปภาย สทฺธึ ปาสาทา โอรุยฺห มหาชเน อาปุจฺฉนฺโต อิมำ คาถมาห

อาปุจฺฉาม มยำ โภนฺโต ยำ กิญฺจิ โทสวจนำ
ขมถาทีนวำ ยาว กุมารวุฑฺฒพาลกา
มา กิญฺจิ ปาปำ กโรถ สพฺเพ ตุมฺเห นิรนฺตรนติ.
(สุธนุ./๑๓๑)

ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน.: อาปุจฺฉาม มยำ โภนฺโต ยำ กิญฺจิ โทสำ วจนาทีนวา ขมถ เตปิ กุมารวุฑฺฒพาลา มา กิญฺจิ ปาปำ กโรถ สพฺเพติ.

อถ ราชา **ปุพฺพณฺหสมเย อมจฺจปมุขานำ ชนานำ โอวาเทนฺโต** สพฺเพ ตุมฺเห **ยถาสุขำ ทานำ ทเทถ สีลำ รกฺขถ อุโปสถำ อุปธาเรถาติ.** (สิริจุฑามณิ./๑๙๔)

ลธ๒. : ปุพฺพณฺเห จ สายณฺเห จ อมจฺเจ จ มหาชเน โอวทนฺโต

ลธ๒. : ยถาสุขนฺติ นตฺถิ.

ลธ๑.,ลช. : พุทฺธทานำ เทถ

ลธ๒. : สีลำ รกฺขถ ภาวนำ ภาเวถ อุโปสถำ อุปวสิถาติ

เอวำ จินฺเตนฺตสฺเสว จินฺตกเตเชน จตุนหุตาธิกทฺวิโยชนสตสหสฺสพหลา อยำ มหาปฐวี มตฺตวารโณ วิย คชฺชมานา กมฺปิ. สิเนรุปพฺพตราชา สุเสทิตเวตฺตงฺกุโร วิย โอนมิตฺวา พาราณสีภิมุโข อฏฺฐาสิ. สาคโร สงฺขุพฺภิ. ปฐวีสทฺเทน เทโว คชฺชนฺโต **ขณิกวสฺสำ** วสฺสิ. (วิปุลราช./๑๘๕)

ทท.: อเถกทิวสๆ หิ ปจฺจูสกาเล ราชา อาสนโต วุฏฺฐาย ปลฺลงฺกๆ อาภุชิตฺวา อตฺตโน ทานๆ จินฺเตนฺตสฺส นิรนฺตรๆ ปีติ อุปฺปชฺชีติ ทิสฺสติ.

ฆนิกวสฺสนฺติ ยุตฺตตรๆ.

(ง). ทุวิญฺญาตพุทฺโธ อญฺญโปตฺถเกน โยเชตพฺโพ

โพธิสตฺโต เทวี จ ปพุชฺฌิตฺวา ขคฺคๆ อทิสฺวา เทฺว ชนา ตๆ ปริเยสนฺตา นาทสฺสีสุ. **เทวี ตสฺส ปาเท สุวณฺณกจฺฉปๆ อวเสสๆ ทสฺเสตฺวา อตฺตโน สีสๆ ฐเปตฺวา ปริเทวิ.** โพธิสตฺโตปิ เทวี อาห กาเยน วาจาย ยทิ อตฺถิ โทสๆ ขมาหิ เทวี หิ อภาวๆ อธุวๆ สมาคมๆ สพฺพมิทญฺจ โลเก สงฺโยควิโยคนฺติ พุทฺธา วทนฺตีติ. (สมุททโฆส./๗๓)

นวปุรโปตฺถก.: สุวณฺณกจฺฉปสทิสๆ อตฺตโน สีสๆ ฐเปตฺวาติเยว อตฺโถ โหติ.

(จ). สทิสตฺเถ วิสทิสวจนปทานิ โยเชตพฺพานิ

สกฺโก ตสฺสา กถๆ สุตฺวา ตฺวญฺจ สมุทฺทๆ **ปาเลนฺตา** กึ สมุทฺเท โพธิสตฺตๆ ปติตๆ น รกฺขสิ มหาสตฺโต มหาปุริโส วา **มาตาปิตุปาลชโน** วา สีลสมฺปนฺโน อิตฺถี วา สีลาจาร-สมฺปนฺนา สมุทฺเท วุยฺหนฺตา เต ว อุทฺธราหีติ. กึ น รกฺขสิ กสฺมา โพธิสตฺตๆ เอวๆ กโรสีติ มณิเมขลๆ **ครหติ** โพธิสตฺตๆ คเหตฺวา ตีเร ฐเปสีติ. เทว อาคโต วิชฺชาธโร โพธิสตฺตสฺส ขคฺคๆ คเหตฺวา ปกฺกามีติ. สกฺโก วชิรทณฺฑๆ คเหตฺวา เทวโลกโต อาคนฺตฺวา วิชฺชาธรสฺส คหิต-ขคฺคสฺส มตฺถเก วชิรๆ ปริภมิตฺวา เอวมาห หเร ทุฏฺฐวิชฺชาธร **กสฺมา** ตฺวๆ โพธิสตฺตๆ เอวๆ มหาทุกฺขๆ **กาเรหีติ.** **วิชฺชาธโร** อุตฺราโส ภีตตสิโต หุตฺวา สมุทฺทๆ คนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ขคฺคๆ อทาสิ. (สมุททโฆส./๗๖)

ทท.,ลช.,ทชท.: ปาเลนฺโต ลช.: มาตาปิตุโปสชโน

ทชท.: ครหิตฺวา

ทท.: ตสฺมา

ลช.: ปาเลหีติ, ทชท.: กโรสีติ.

ทชท.,มน.: วิชฺชาธโรปิ

กเรณุวตี ตำ ปณฺณำ คเหตฺวา โรทมานา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกำ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ปณฺณำ นิยฺยาเทสิ ราชปุตฺต สเจ ตฺวำ **อิมำ ปณฺณำ ชานาสิ ชีวิตนฺเต** อตฺถิ สเจ น ชานาสิ ชีวิตนฺเต นตฺถีติ อาห. (สุธนุ./๑๔๓)

ทท.,ลธ๒.: อิมำ ปณฺณำ ปณฺณเลขญฺจ ชานาสิ, ลช.,ทชท.,มน.: อิมำ ปณฺเณ สญฺชานาสิ

๓.๒ ตตฺถ โวหาโร

๑. ปธานปทานำ กิริยาปทานญฺจ วจนาทินา อสมภาโว โยชิโต. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพำ

อถ **มาตาปิตโร** . . . ตำ นิวาเรนฺตา อิมำ **คาถมาห.** (สมุทฺทโฆส./๖๓)

โส . . . ปณีเตน ขาทนียโภชนีเยน สนฺตปฺเปตฺวา ปุน เอกกสฺส ปญฺจสุวณฺณ-สตานิ **เทหิ.** (สมุทฺทโฆส./๖๓)

ตาต ปิยปุตฺตก อรญฺญำ มา **คจฺฉตุ** ตยิ ชีวมาเน **ชีวิตำ เม ลภิสฺสามีติ.** (รตนปชฺโชต./๑๕๘)

๒. เวยฺยากรณตนฺติยา อฏฺฐาเน สทฺทาทิปทำ โยชิตำ. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพำ

โส . . . พฺราหฺมเณ อามนฺเตตฺวา เอตทโวจ **โว นคเร** กึ อจฺฉริยำ อภูตนฺติ. (สมุทฺทโฆส./๖๒)

อาวุโส **ปน เม** อผาสุกำ หิโย ปิณฺฑปาตตฺถาย จรนฺโต เอกำ อิตฺถึ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิตฺโต หุตฺวา เตน เม อุกฺกณฺฐิตเมว อาวุโสติ. (สุธน./๘๐)

๓. วากฺยกิริยาฏฺฐาเน อนฺตปจฺจโย โยชิโต. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพำ

วินฺทุมตี เทวีปิ โพธิสตฺตำ **โอโลเกนฺตีเยว.** (สมุทฺทโฆส./๖๔)

๔. อยุตฺตวิภตฺติฏฺฐาเน วิภตฺติปทำ โยชิตำ. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพำ

มรณาภิมุขสฺส สกลสรีรํ ขคฺเคน อนนฺตรํ หุตฺวา **ลาขารูปานิ** นฺหาปิตํ วิย อโหสิ. (สมุทฺทโฆส./๖๘)

นานากินฺนรกินฺนริโย อากิณฺณเทวนครํ วิย อโหสิ. (สมุทฺทโฆส./๗๑)

ราชา จ เทวี จ นํ นาวํ อภิรุยฺหิตฺวา มหาตรงฺเคหิ *วุยฺหมานา* เทวี คพฺภครุตาย **อิตฺถีภาเวน** อภีรุกชาติกาย อตฺตานํ *สณฺฐาเรตุ์* **อสกฺโกนฺตา** อสฺสูนิ **มญฺจนฺตี ปริเทวนฺตี** ปฐมํ คาถมาห. (รตนปชฺโชต./๑๕๕)

โส ภทฺเท อหํ ปุพฺเพ พาราณสิยํ วสนฺโต หตฺถิอสฺสาทีหิ กีฬํ อภิกีฬติ อิธ **ปน อนฺตมโส โกจิปิ น** ปสฺสามิ . . . **มญฺเญ มม ชีวิตํ นตฺถีติ**. (สุธนุ./๑๔๔)

๕. อญฺญถา ยุตฺตตฺเถ อตฺถวิรุโธ โยชิโต. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ

เวชฺโชปิ โอสถกุสโล จตุปญฺจทิวสพฺภนฺตเรเยว **ยถาโปราโณ วิย** อโหสิ. (สมุทฺทโฆส./๖๘) ยุตฺตตฺโถ สิยา **เวชฺโชปิ โอสถกุสโล โหติ. ตสฺมา วิชฺชธโร จตุปญฺจทิวสพฺภนฺตเรเยว ยถาโปราโณ วิย อโหสีติ.**

ตทา จนฺทาเทวี *ตํ อาคจฺฉนฺตํ* **สกฺกลีลา วิย** ทิสฺวา สณฺฐาเรตุ์ อสกฺกุเณยฺย อตฺตโน มณฺฑิเรเยว ตสฺส ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา มหาสตฺตํ อาลิงฺคิตฺวา ปโรทิ. (สุธน./๑๐๗) ยุตฺตตฺโถ สิยา ตทา จนฺทาเทวี **ตํ สกฺกลีลาย วิย ลีลาย อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา . . . ปโรทีติ** วา **ตํ สกฺกลีลาย อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา . . . ปโรทีติ** วาติ.

๖. อนนุรูปสทฺทปทานิ วา ทยฺยโวหารา วา โยชิตา. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ

สุขทุกฺขา **สห** โหม (สมุทฺทโฆส./๖๖) ยุตฺตปทํ สิยา **สมาติ**.

ราชา **สิริสีหนรคุตฺโต** ตสฺส กถํ สุตฺวา **ปีติจิตฺโต** หุตฺวา เอวมาห. (สมุทฺทโฆส./๖๖) ยุตฺตปทํ ปีติสหคโตติ วา ตุฏฺฐจิตฺโตติ วาติ.

สา โพธิสตฺตสฺส รูปสมฺปตฺตึ สุตฺวา ปฏิพทฺธจิตฺตา หุตฺวา รตฺตินฺทิวํ โพธิสตฺตํ ปสฺสิตุกามา **หุตฺวา อโหสิ**. (สมุทฺทโฆส./๖๐) หุตฺวาติ อติเรกปทํ ทิสฺสติ.

สกลชมฺพุทีปราชาโน ตสฺสา รูปสิริสมฺปตฺตึ สุตฺวา ปหูตปณฺณาการานิ **ปหิณนฺติ** วินฺทุมตี ธีตรํ **ปฏิเจนฺติเยว**. (สมุฏฺฐโฆส./๖๒) ปหิณนฺตีติ ปทํ ปหิณิตฺวาติ วากฺยงฺคกิริยาปทํ สิยา.

ราชา . . . สกธีตราย สทฺธึ **อภิสิญฺจิเยว** ตสฺส **อทาสิ**. (สมุฏฺฐโฆส./๖๕) อภิสิญฺจิเยวาติ ปทํ อภิสิญฺจิตฺวาติ วากฺยงฺคกิริยาปทเมว สิยา.

โส . . . **ปณีเตน ขาทนียโภชนีเยน** สนฺตปฺเปตฺวา ปุน เอกกสฺส ปญฺจสุวณฺณสตานิ เทติ. (สมุฏฺฐโฆส./๖๓) ยุตฺตปทานิ ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยนาติ สิยุ.

โพธิสตฺตสฺส ปิตา ราชา เทวิยา สทฺธึ . . . **สมคฺควาสํ** วสิตฺวา สกปุเร **โภชนาหาราทีนิ อนุภวติ**. (สมุฏฺฐโฆส./๖๖) อนุภวตีติ ปทํ รชฺชสมฺปตฺติสุเข วลญฺชิยติ.

สตฺตตาลปฺปมาณํ อุทกํ คมฺภีรํ ทิสฺวา มหาชนา มรณภยภีตา **อิโต อิโต จ** สรณํ คเวสมานา . . . **มหาพฺยสนํ ปาปุณึสุ**. (รตนปชฺโชต./๑๕๕) ยุตฺตปทं อิโต จิโต จาติ สิยา.

๗. ทยฺยโวหาเรน วาจุคฺคตานิ กถิตวจนานิ ลิขิตวจเนสุ กตานิ. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ สิริจฺฉามณิ สิริจุฬามณิ มงฺกรา มกรา ปุตฺตึ (ธีตรํ) พานิชฺชา เพชฺฌฆาตกาติ. วจนานิปิ ทยฺยโวหารสทิสตฺถาย พฺยญฺชนสญฺโญเคน ยุตฺตานิ. อุทาหรณญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ ทุมฺมราชา (ทุมราชา) เมกฺขลา (เมขลา) สิริวิปุลฺลกิตฺติ (สิริวิปุลกิตฺติ) อิติ. กิญฺจาปิ หิ เอวรูปานิ วจนานิ อิทานิ วิรุทฺธานิ ชาตานิ. สทฺทรูปาปริปูริยาเยว ปเนตานิ สทฺทตฺถโชตกานิ.

๘. ทยฺยโวหาเรนปิ ตทญฺญโวหาเรนปิ สกลกฺขณภูโต โวหาโร กโต. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ

ตทา ราชธีตา . . . ปฏฺฐนํ อกาสิ **อิมาย คาถาย**. (สมุฏฺฐโฆส./๖๐)

พฺราหฺมณา . . . คามชนปทจาริกํ คจฺฉนฺตาเยว **อนุกฺกเมน ยาว พฺรหฺมปุรํ** อนุปฺปตฺตา ตํ นครํ ปวิสิตุกามา หุตฺวา อเหสุ. (สมุฏฺฐโฆส./๖๑)

โส ทูโต **อนุปพฺเพน** คนฺตฺวา **ยาว พฺรหฺมปุรํ** ปตฺโต . . . อาห.

(สมุฏฺฐโฆส./๖๕)

เทเว วสฺสนฺเต ปฐมโต โคปฺผกปฺปมาณํ ชงฺฆปฺปมาณํ กฏิปฺปมาณํ **ยาว สตฺตตาลปฺปมาณํ** อุทกํ อโหสิ. (รตนปชฺโชต./๑๕๕)

สสฺสุ เอตทโวจ กึ น ชานาสิ อมฺม วุฑฺฒิสฺสโร ราชา ปุโรหิตสฺส วจนานุสาเรตฺวา มํ คเหตฺวา ยญฺญํ ยชิสฺสติ อยฺเย มยฺหํ อนุกมฺปาย **ยาว ราชกุมารสฺส คมนํ** ยาจาหิ *เมปิสฺส สามิโก อาคนฺตฺวา* ตสฺส ปาเท วนฺทิตฺวา ปุนปฺปุนํ ขมาเปตฺวา มรณํ โหตูติ. (สุธน./๑๐๒)

ตสฺมึ ปน กาเล สมุทฺทโฆสโส ราชกุมาโร **อุยฺยานํ กีฬิตุกาโม** . . . อุยฺยาน-มคฺคํ ปฏิปชฺชิ. (สมุทฺทโฆส./๖๑)

เอกสฺวจฺฉเร คเต กาเลเยว โพธิสตฺโต อุยฺยานํ กีฬิตุกาโม หุตฺวา เทวิยา สทฺธึ เอกสีวิกายํ **นิสีทิตฺวา** มหนฺเตน ปริวาเรน อุยฺยานาภิมุโข ปายาสิ. (สมุทฺทโฆส./๖๗)

เอวํ วีติวตฺเต ปน กาเล เอกทิวสํ โพธิสตฺโต มาตรํ อนุสฺสรนฺโต เกน นุ โข อุปาเยน อหํ คนฺตฺวา มาตรํ ปสฺสิตุํ สกฺขิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา กเรณฺวตี อาห ภทฺเท กเรณฺวติ อิมสฺมึ ฐาเน กิร วหโย อตฺถีติ. (สุธนุ./๑๔๓)

สา เทวี **เอกสฺมึ กาเล** ปาโต วุฏฺฐาย . . . รมณีเย ฐาเน นิสีทิ. (รตนปชฺโชต./๑๕๙)

เทวนครวาสิโน มนุสฺสา ปญฺจสีเลสุ ปติฏฺฐเปตฺวา อายุหปริโยสาเน **สคฺคปทํ ปูรยึสุ**. (สมุทฺทโฆส./๗๙)

มญฺเญ เหสฺสามิ ชีวิตํ. (สุธน./๑๐๙) ชีวิตํ เม นสฺสติ มญฺเญติ อตฺโถ สิยา. กถํ คจฺฉามิ มาตรํ. (สุธน./๑๐๙) กถํ ปสฺสามิ มาตรนฺติ ยุตฺตตรํ. รจเกน ปน กถํ มาตรํ ปสฺสิตุํ คจฺฉามีติ ปโยโค อากงฺขิตพฺโพ โหติ.

สา ปริปุณฺณคพฺภา **อุยฺยานํ กีฬิตุกามา** รญฺโญ อาโรเจสิ. (รตนปชฺโชต./๑๕๔)

ราชา มหนฺเตน ปริวาเรน อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา สกลทิวสํ อุยฺยานํ กีฬิตฺวา จ ปน สุริโย อฏฺฐงฺคมิโต อโหสิ. (รตนปชฺโชต./๑๕๔)

โพธิสตฺโตปิ อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา กีฬนฺโต **กีฬิตฺวา จ ปน** เทวี อุยฺยานมชฺเฌ ปาสาเท ฐเปตฺวา ปโรหิตปุตฺตญฺจ อมจฺจปุตฺตญฺจ อามนฺเตตฺวา เอถ อมฺเหหิ สทฺธึ วนนฺตเร กีฬิถาติ. (สมุทฺทโฆส./๖๘)

เทวี ลุทฺทก มา เม หตฺเถสุ ฉุปิตฺวา **จ ปน** ชีวิตํ เม นตฺถิ ตสฺมา นาคปาสํ อปเนตฺวา อตฺตโน อานยิสฺสามีติ (อาห). (สุธน./๙๒)

อุยฺยาเน กีฬิตฺวาติ ยุตฺตตรํ. จ ปนาติ นิปาตสมูโห ทยฺยโวหาเรน **ฐปิโต**.

กิญฺจาปิ ปเนโส สทฺทเวยฺยากรณภาสาย **ปริหีโน** โหติ ลามโก. **สพฺพโส** ปน โอโลเกนฺเตน ปาลิสหิตปริยาปนฺนานิ ปณฺณานิ รจิตุํ วายามสฺสาโห ทิสฺสิยเต. ทยฺยโวหาโร ปน ทิสฺสนฺโต อตฺถํ น นาเสติ. วจนานิ เจตฺถ ติปิฏกฏฺฐกถาทีสุ อาหริตานิ รจกสฺส สมตฺถภาวปริทีปนานิ โหนฺติ. วิสามญฺญนามสงฺขาตานิ อสาธารณนามานิ น โหนฺติ. ปาลิภาสาปริยาปนฺนานิเยว โหนฺติ. หทยงฺคโต โวหาโร เจตฺถ เยภุยฺเยน ปาลิโวหารวเสน อตฺถิ. อิเมหิ ปเนตฺถ โวหาเรหิ ปญฺญาสชาตกํ อตฺถรสวเสน จิรํ สุวิญฺญาตํ โหติ มนสิกตํ สูปธาริตํ ทยฺเยหิ.

๓.๓ คาถา

(ก). คาถาคมนฏฺฐานํ

ตตฺถ จ สมฺพหุลา คาถาโย ปฐฺยาวตฺตโต ปญฺญายนฺติ. ตา ติปิฏกฏฺฐกถาทีสุ อญฺญฏฺฐาเนสุ อาหริตา. สตฺตสุ ปนิเมสุ วตฺถูสุ คาถายปิ คาถาปาเทหิปิ **นวกตวเสนปิ** เตสํ มิสฺสกวเสนปิ ปญฺญายนฺติ. ตตฺร หิ เตหิ สํสนฺทนโต อุทาหรณานิ ทฏฺฐพฺพานิ

ยาทิสํ วปเต พีชํ ตาทิสํ ลภเต ผลํ
กลฺยาณการี กลฺยาณํ ปาปการี จ ปาปกนฺติ.[๑]

---

[๑] สํ.ส. ๑๕/๒๕๖/๒๗๓.,ขุ.ชา.ทุก. (ปาลิ) ๒๗/๖๓/๒๒๒.

สุธนกุมารชาตเก ปน สทิสคาถา ปญฺญายติ

มาวมญฺเญถ ปาปสฺส น มตฺตญฺจ ปุณียติ
วิปากํ วิปุลํ หุตฺวา มหาทุกฺขํ สมาวเห
ยาทิสํ วปเต พีชํ ตาทิสํ หรเต ผลํ
เอวํ กลฺยาเณ กลฺยาณํ ปาปการี ปาปกํ ผลนฺติ.(สุธนุ./๑๓๘)

ปุน เจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ

สีลํ พลํ อปฺปฏิมํ สีลํ อาวุธมุตฺตมํ
สีลํ อาภรณํ เสฏฺฐํ สีลํ กวจมพฺภุตนฺติ.[๒]
สีลํ สมฺพลเมวคฺคํ **สีลํ ปาเถยฺยมุตฺตมํ**
สีลํ เสฏฺโฐ อติวาโห เยน วาติ ทิโสทิสนฺติ.[๓]

สุธนุกุมารชาตกสฺส ยทา โส ฆนฺตารยกฺขํ โอวทิตฺวา ปญฺจสีเลสุ สุปติฏฺฐาเปสิ ตทา ปญฺญายมานคาถา ทฏฺฐพฺพา

สีลํ อาภรณํ เสฏฺฐํ สีลํ ปาเถยฺยมุตฺตมํ
สีลํ อปายสญฺฉนฺนํ สีลํ พุทฺธาน โคจรนฺติ. (สุธนุ./๑๕๒)

อิมา หิ ทสฺสิตา คาถาโย ปริทีปิตา ปญฺญาสชาตกํ รจเกน นาม จาเนสุ คาถาโย อาหริตฺวา อตฺถํ อนาเสตฺวา ตตฺถ ปโยชิตา วิกตา อตฺตโน ปณฺฑิตตายติ.

(ข). คาถาวิรุธลกฺขณํ

กิญฺจาปิ ปนีธ สมฺพหุลา คาถา ปญฺญายมานา เยภุยฺเยน ปจฺยาวตฺตคาถาลกฺขณปฺปตฺตา. ตา ปน ตโต วิเสสา. เอกจฺจา ปริชานิตุ์ น สกฺกา. วุตฺโตทยปกรเณ ปจฺยาวตฺตคาถาลกฺขณํ อาหริยติ สิกฺขกามานํ ปริคฺคหิตุ์

---

[๒] ขุ.เถร. (ปาลิ) ๒๖/๓๕๘/๖๑๔.

[๓] ขุ.เถร. (ปาลิ) ๒๖/๓๕๘/๖๑๖.

ส	เม	สุ	สินฺ	ธุ	โต	เช	น

ปจฺ	ยา	วตฺ	ตำ	ป	กิตฺ	ติ	ตำ

สพฺพปาเทสุ รสฺสสริกำ ทุติยตติยกฺขรำ นิวาริตำ. ปฐมตติยปาทสงฺขาเตสุ ปน วิสเมสุ ปญฺจมฉฏฺฐมสตฺตมกฺขเร มเหสีติ ยคโณ โยเชตพฺโพ. สเมสุ เจตฺถ มุนินฺทาติ ชคโณ. ตทญฺญฏฺฐาเน อญฺเญ อนิวาริตา.[๕]

ตตฺถ ปน ปณามคาถา นาม ปุพฺพกรณนมสฺสนา ปกรเณสุ อิจฺฉิตพฺพา. อิมสฺส ปญฺญาสชาตกสฺเสว รจโก สมิชฺฌนาภิกงฺโข สมาโน ตายเยว รตนตฺตยปฺปณามำ ทสฺเสตฺวา นมสฺสิตฺวาติ ปริคฺคหิตำ ปณามปุพฺพกคณฺถารมฺภภูตำ ปฐมคาถำ ลิขิ. ปกรเณสุ ปณามคาถา ปณามปุพฺพกาสีสปุพฺพกวตฺถุปุพฺพกคนฺถารมฺภเวสน ติวิธา โหติ. ปณามคาถา จสฺส เอกำ สงฺฆสทฺทเมว จเปตฺวา อิตเรสุ วิเสสนปทานิ ทสฺเสตฺวา กตา. ตำ รจกสฺส สมตฺถภาวปริทีปนำ. กิญฺจาปิ วิรุธา โหนฺติ เต ปน ภิยฺโยโส อมนสิกาตพฺพา เตสำ อตฺถโชตกภาวโต.

อิโต ปฏฺฐาย มยา .อีสกำ อุทาหรณโต คณคณนาทิวเสน คาถาวิรุธา ทสฺสิตพฺพา. เอวำ ทฏฺฐพฺพำ

นมสฺสิตฺวา ติโลกคฺคำ ภวาภวกรำ มุทำ
สงฺฆญฺจุตฺตมำ เสฏฺฐำ ปวกฺขามิ ปกรณำ
ปญฺญาสชาตกำ นาม วุจฺจมานำ อเสสโตติ. (สมุทฺทโฆส./๕๘)

ปณามคาถาย สตฺตสทฺทิกสฺส ตติยปาทสฺส วิรุโธ โหติ ฉนฺทคณวเสน. โส หิ ปุพฺพคาถาภาวโต น ภเวยฺย. เนวญฺจ ตติยปาโท สนฺธิวเสน. สงฺฆญฺจ อุตฺตมำ เสฏฺฐนฺติ วิโยชิตุำ วฏฺฏติ. เอวำ ทิสฺสมาโน สพฺพโปตฺถเกสุ ทิสฺสติ. น วุตฺตวจนา อสทิโส ยตฺถ กตฺถจิ.

อติเรกคาถาปาเท อุทาหรณานิ ทฏฺฐพฺพานิ

อาปุจฺฉามิ ตุวำ ตาต คจฺฉามิ ปุรมุตฺตมำ

---

[๕] สิริมังคลาจารย์, **มงฺคลตฺถทีปนี (ปฐโม ภาโค)**, (กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.๒๕๓๙), หน้า ๑๑.

โอกาสๆ ยทิ ลภามิ คจฺฉามิ มยฺหๆ ปุรๆ
สิริสีหนรคุตฺโต ราชา ตสฺส ปน ธีตา
อโนปมาปิ ลกฺขณา สทิสา เทวกญฺญาหิ
ทฏฺฐุมิจฺฉามิ ตๆ สุภนฺติ. ..... (สมุทฺทโฆส./๖๒)

ตตฺถ จ วิสมปาทา ทฏฺฐพฺพา. โอธิโส อนฺติมปาโท อติเรโก วิย ปญฺญายติ. ตา นวกตคาถารูเปน โยชิตพฺพา

อาปุจฺฉามิ ตุวๆ ตาต คจฺฉามิ ปุรมุตฺตมๆ
โอกาสๆ ยทิ ลภามิ คจฺฉามิ มยฺหๆ ปุรๆ
สิริสีหนรคุตฺโต ราชา ตสฺส ปน ธีตา
---------- อโนปมาปิ ลกฺขณา
สทิสา เทวกญฺญาหิ ทฏฺฐุมิจฺฉามิ ตๆ สุภนฺติ.

ตา นฏฺฐปาทาปิ หุตฺวา ยุตฺตตราติ. อปิจ ทยฺยภาสาโปตฺถเก คาถารูปๆ โหติ

อหๆ ปุพฺเพ ชาตีสุ ตสฺมึ ฉทนฺตทเห ว
สรุตฺตเม นาคราชา ตทา อโหสึ ฉทฺทนฺเต
ตสฺมึ ฉทฺทนฺตทเห ปุเร นาคสฏฺฐิสหสฺสานิ
วสามิ กญฺจเน คุเหติ. (สมุทฺทโฆส./๗๒)

อยๆ มรมฺมโปตฺถเก อตฺถวเสน ทิสฺสติ

อิธาหๆ ปุพฺพชาตีสุ ชาโต ตตฺถ ทเห รเม
นาคราชา มหิทฺธิโก สพฺพนาคานมิสฺสโร
โสหๆ ภทฺเท นาคราชา ฉทฺทนฺตนามเก สเร
อฏฺฐสหสฺสนาคานๆ สามิโก อมฺหิ พลวาติ.

นวกคาถารูเปน จายๆ โยชิตพฺพา

อหๆ ปุพฺเพ ชาตีสุ ตสฺมึ ฉทฺทนฺตทเห ว สรุตฺตเม
นาคราชา ตทา อโหสึ ฉทฺทนฺเต ตสฺมึ ฉทฺทนฺตทเห ปุเร
นาคสฏฺฐิสหสฺสานิ วสามิ กญฺจเน คุเหติ.

อิมิสฺสา ปน ทุติยจตุตฺถปาทา ทฺวาทสกฺขริกา. ตติโย นวกฺขริโก เจ ตทาโหสินฺติ สนฺธิวเสน กโต โส ยุตฺโต. อถายํ อุปชาติคาถา ภเวยฺย. วุตฺโตทยปกรเณ หิสฺสา ลกฺขณํ ทิสฺสิตํ เอวํ กิลญฺญาสูติ. ตสฺสตฺโถ น จ อุปชาติคาถา อินฺทาวชิราย เจว อุเปนฺทราวชิราย จ สมฺพนฺธนมตฺตวเสเนว โหติ. อิตราหิ อญฺญาปิ มิสฺสกา โหติ. ตตฺเถกสฺส อาจริยสฺส อิตราหิ อญฺญาปิ มิสฺสกา โหตีติ อธิปฺปาโย อฏฺฐกฺขริกทสกฺขริกาทิคาถา อฏฺฐกฺขริกทสกฺขริกาทิคาถาหิ มิสฺสกาติ. ยุตฺติโต ปน เอวํ ชานิตพฺพา อฏฺฐกฺขริกาทิคาถา ทเสกาทสทฺวาทสกฺขริกาทีหิ มิสฺสกาปิ โหติ คาถาพนฺธรจกฉนฺทวเสนาติ. ตตฺเรวํ อุทาหรณํ ทฏฺฐพฺพํ

กุมฺภูปมํ กายมิมํ วิทิตฺวาติ — อินฺทาวชิราสทิสา (เอกาทสกฺขริกา)
นครูปมํ จิตฺตมิทํ ถเกตฺวาติ — กมลาคาถาสทิสา (ทฺวาทสกฺขริกา)
โยเธถ มารํ ปญฺญาวุเธนาติ — อุพฺภาสกาคาถาสทิสา (ทสกฺขริกา)
ชิตญฺจ รกฺเข อนิเวสิโน สิยาติ — วํสฏฺฐคาถาสทิสา (ทฺวาทสกฺขริกา) ติ.
(ธมฺปท,จิตฺตวคฺค,ปญฺจสตภิกฺขุวตฺถุ)

อิมาย เจ วุตฺตานิ คเหตพฺพานิ. ปญฺญาสชาตเก คาถา ฉนฺทคเณน วิรุทฺธาปิ อปริปุณฺณา น ภเวยฺยุํ. ปจฺจเวกฺขนฺเตน ปน รจโก ปรฺยาวตฺตํ ลิขิตุกาโมติ วิทิยติ คาถายปิ สทฺทฏฺฐาเนหิปิ โอโลกนวเสน. ตตฺถ สพฺพวุตฺถูสุ เอวํ ธาเรถ ชาตกนฺติ สโมธานํ ทฏฺฐพฺพํ.

คาถาสุ ปน ปทานิ โอโลเกตพฺพานิเยว. ตานิ วลญฺชิยปทานํ สมยโชตกานิ. อุทาหรณํ ทฏฺฐพฺพํ

อุชุ์ คจฺฉ อิโต สมฺม — ยตฺถ ยตฺถ นิเวสเน
ตํ มคฺคํ ปฏิปนฺโนสิ — ชีวนฺโต สห ญาติภีติ. (สุธน./๘๖)

ตตฺถ นิเวสเนติ ปจฺจตฺตํ. นิเวสนนฺติ อตฺโถ. นิเวสเนติ อิทํ ธนปุรสมเย ลิขิตโปตฺถกํ ฐเปตฺวา สพฺพโปตฺถเก ทิสฺสติเยว. อิทํ ปุพฺพสามยิกํ โหติ.

มูลโปตฺถกานํ หิ อกฺขรลิขนํ นิรนฺตรํ กตํ. ตสฺมา คาถารูเปน คาถา ทุชฺชานิตา. สาธารณโตปิ วุตฺตวจนานิ คาถาภาวโต ปญฺญายนฺติ. กทาจิปิ สมฺปุณฺณคาถารูเปน กาตุ์ สกฺกา. ทยฺยภาสาโปตฺถเก จ สา อกตา. ตตฺร จ อุทาหรณานิ ทฏฺฐพฺพานิ

ปุณฺฑริโก ลุทฺทโก อาห

มิคตฺถาย อหํ ภณฺเฑ จรามิ เอกโก วเน
สีโห วิย อสมฺภีโต จริโตหํ พฺรหาวเนติ. (สุธน./๘๖)

เอเกกสฺมึ ปโยเค คาถารูปํ กาตพฺพํ. เตนปิ สา น ปริปูรติ. ตตฺถ ทฏฺฐพฺพํ สิริวิปุลกิตฺติตาปโส ปิตรํ อาห

เนส ธมฺโม มหาราช มรณญฺจ เต ภวิสฺสติ
มยิปิ ธรมาเน ชีวิตํ มา ชหิสฺสถาติ. (สิริวิปุลกิตฺติ./๑๗๘)

เอวญฺเจตฺถ ชานิตพฺพํ มรณญฺจ เต ภวิสฺสตีติ คาถาปาโท อติเรกกฺขริโก. ฉนฺทคณนวเสน ปน เอกครุโต ทฺวิรสฺสํ กตฺวา คณิตุ สกฺกา. มยิปิ ธรมาเนติ เอกาติเรกกฺขริโก. อิธ ปน จกาโร วา วากาโร วา ภเวยฺย คณปูรณตฺถาย. อปิจ อุทาหรณํ ทฏฺฐพฺพํ

อถ สกฺโก ตํ สุตฺวา ตํ การณํ อาจิกฺขนฺโต อาห

ชิณฺโณหมสฺมิ อาคโต ทีฆมทฺธานมาคโต
สุตฺวาน สุจริตญฺจ ราช อาคโตสฺมิ ตว
สนฺติเก อนุชานาหิ นครํ เทหิ ตํ มมาติ. (วิปุลราช./๑๙๐)

กิญฺจาปิ ปเนเตสุ อุทาหรเณสุ สพฺพาปิ น ยุชฺชนฺติ. ตา ปน โอโลเกตพฺพา ปทานํ ยุตฺตฏฺฐาเน กตตฺตา. โอธิโสเยว นครํ เทหิ ตํ มมาติ ปจฺจเวกฺขิตพฺโพ.

ยตฺถ คาถาโย โหนฺติ ตตฺถ อตฺถํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ทสฺสนํ ทุกฺกรํ โหติ. อิมํ คาถมาหาติ มตฺตเมว นิสฺสาย ปริปุณฺณคาถา น ลพฺภนฺติ. โชตกวจเน อสนฺเต อติวิย ทุคฺคหิตา. อีทิสานิ จ วจนานิ สพฺพวตฺถูสุ ปากฏานิ อเหสุ. วิจยการเกน มยา อายตึ โอโลกนตฺถาย คาถารูเปน ทิสฺสิตุ กตานิ. มยฺหํ เจตฺถาภินิเวโส โหติ อิมินา การเณน สตเขตฺตนหุตโปตฺถกํ อตฺถสฺเสว ทสฺสนโต นวํ กตํ. มรมฺมโปตฺถเกปิ คาถาโย นวํ กตา. ตปฺปจฺจยา เทว ตานิ น สกฺกา อกฺขเรหิ สํสนฺทิตุ.

(ค). ปญฺญาสชาตเก **วตฺถูสุ ปรฺยาวตฺตคาถาลกฺขนปฺปตฺตา** คาถา

อถ นํ เทวี อาห

กึ กริสฺสามิหํ เทว　　กึ กรีสฺสสิ ตฺวํ ธุวํ
ปุพฺพกมฺมวิปาเกน　　เทว นฏฺฐา ว ภวิสฺสเรติ.

(สมุทฺทโฆส./๗๐)

มหาสตฺโต ตสฺส วจนํ สุตฺวา ปฏิกฺขิปนฺโต อาห

สาธุ วากฺยมิทํ เทว　　มาสมตฺตํ ตยา สห
วสิสฺสามิ มหาราช　　**กีฬิสฺสามิ** ตยา สหาติ.

(สมุทฺทโฆส./๗๑)

โส . . . ตํ อุยฺโยเชตฺวา อิมํ คาถมาห

อุชุ๋ คจฺฉ อิโต สมฺม　　ยตฺถ ยตฺถ นิเวสเน
ตํ มคฺคํ ปฏิปนฺโนสิ　　ชีวนฺโต สห ญาติภีติ. (สุธน./๘๖)

ลุทฺทโก อาห

มิคตฺถาย อหํ ภนฺเต　　จรามิ เอกโก วเน
สีโห วิย อสมฺภีโต　　จริโตหํ พฺรหาวเนติ. (สุธน./๘๖)

โส . . . โรทมาโน อิมํ คาถมาห

กินฺนุ ภวิสฺสตี อมฺมา　　กถํ คจฺฉามิ มาตรํ
มม อมฺมํ อทิสฺวาน　　มญฺเญ เหสฺสามิ ชีวิตนฺติ. (สุธนุ./๑๓๐)

สา . . . วิลปนฺตี อิมํ คาถมาห

สีตํ เม หทยํ อชฺช　　สนฺตตฺตํ โสกมคฺคินา
ทิสฺวา หิ สามิกํ เทว　　วีติโสกา ภวามิหนฺติ. (สุธนุ./๑๔๗)

สา เทวี . . . ปริเทนฺตี อิมํ คาถมาห

วิโยโค เม กโต ปุพฺเพ　　นรสฺส มิคปกฺขิโน
เตน กมฺมวิปาเกน　　วิโยโค ปตินา สห
กถํ ปสฺสสิ มํ เอกํ　　มหาราช มหีปติ

อนาถาทานิ เม อชฺช เอกิกา ว พฺรหาวเนติ.

(รตนปชฺโชต./๑๕๗)

อถสฺส มาตา สจฺจวจนํ อธิฏฺหนฺตี อิมํ คาถมาห

กตญฺญุตาย ยุตฺโต โส พุทฺโธ โหติ อนาคเต
มม สจฺจานุภาเวน ขิปฺปํ ชีวตุ โอรโสติ.

(รตนปชฺโชต./๑๖๓)

อมจฺจา . . . ยาจนฺตา ปฐมํ คามาหสุ

อิเม เสนา คมิสฺสนฺติ ปริจฺจาคํ ตยา กตํ
ชีวิตํ โน ชหิสฺสาม ตวตฺถาย รเถสภาติ.

(สิริวิปุลกิตฺติ./๑๖๘)

สา . . . โรทนฺตี อาห

วนฺทามิ สิรสา ปาเท กึ มํ ชหาสิ เอกิกํ
สํสโย ชีวิตํ มยฺหํ ชเหสฺสามิ พฺรหาวเน
อนุกมฺปตุ มํ เทว อปราธํ กตํ มยา
วนฺทามิ สิรสา ปาเท ปจฺฉิมํ วนฺทนํ มมาติ.

(สิริวิปุลกิตฺติ./๑๗๒)

พฺราหฺมโณ . . . ทุติยํ คาถมาห

ยถา วาริวโห ปูโร สพฺพกาลํ น ขียติ
เอวนฺตํ ยาจิตาคญฺฉึ เทวึ เม เทหิ ยาจิโตติ.

(วิปุลราช./๑๘๖)

ตํ สุตฺวา ราชา โสมนสฺสปฺปตฺโต คาถมาห

ททามิ น วิกมฺปามิ อิสฺสโร นย พฺราหฺมณ
สนฺตํ น ปฏิคุยฺหามิ ทาเน เม รมตี มโนติ.

(วิปุลราช./๑๘๗)

ราชา . . . อิมำ คาถมาห

อชฺช ตฺวำ เกน วณฺเณน เกน วา ปน เหตุนา
อนุปฺปตฺโตสิมำ รฏฺฐำ ตำ เม อกฺขาหิ ยาจิโตติ.

(สิริจุฑามณิ./๑๙๖)

โส . . . อากาสำ โอโลเกนฺโต เอวมาห

สุณนฺตุ โภนฺโต วจนำ เทวสงฺฆา สมาคตา
ชหามิ ชีวิตำ มยฺหำ โพธิยาเยว การณาติ.

(สิริจุฑามณิ./๑๙๗)

๓.๔ พุทฺธสาสเน ธมฺโม

ปณฺณาสชาตเก หิ รจเกน สาหิจฺจนิทานำ อภิกงฺขมาเนน พุทฺธสาสนสฺส ธมฺมคติ-สทฺธาคติ ปกฺขิปิตา. ตตฺถ จ รจนลกฺขณำ ทฏฺฐพฺพำ. วตฺถุองฺคำ ปนสฺส ชาตกฏฺฐกถาตนฺตึ คเหตฺวา ธมฺมคติสทฺธาคตึ ปกฺขิปิตฺวา สุณนฺตานำ วาเจนฺตานำ พุทฺธปารมีปูรณวเสน สทฺธำ ชเนตฺวา พุทฺธปวตฺติภูตนฺติปิ เทสิตวตฺถุนฺติปิ สทฺทหาเปตฺวา ชาตกาวสาเน อตีเต เตสำ ชนานำ สโมธานำ อกริ. นิทาเนสุ ปน สกฏฺฐาเน สนฺตกานิ นิทานานิ คเหตฺวา สาหิจฺจลกฺขเณน ทสฺสิตำ. นิทานตฺโถ เจตฺถ นิปฺปริยาเยน พุทฺธสาสเนน สทฺธึ อสำยุตฺโต เตน วุจฺจมาโน ปริยายโต สำยุตฺโต โหติ. ธมฺมูทาหรณำ เหตฺถ ปณฺณายมานำ ทฏฺฐพฺพำ

๑. สีลโต หิ ยา อิตฺถี โพธิสตฺตสฺส มาตา วา เทวี วา ภวิตุำ อนุรูปา สา สา อภิรูปา ปาสาทิกา อติวิยมโนหรรูปา เทวจฺฉรปฏิภาคา สีลาจารสมฺปนฺนาติอาทมฺหิ สีลวตี โหติ. อุทาหรณญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพำ

มาตา โพธิสตฺตำ อตฺตโน คพฺเภ ปฏิสนฺธึ คณฺหาเปตุกามา สมานา ปณฺฑิตตาย อุโปสถสีลำ สาธุกำ สมาทิยิ. (สุธนุ./๑๒๒)

สกฺโก ยา มณิเมขลา สมุทฺทโต น อุตฺตาเรติ ตำ ครหิ. กสฺมา. โย โกจิ ปุริโส วา อิตฺถี วา มาตาปิตุโปสโก สีลสมฺปนฺโน. โส อนุคฺคหิตพฺโพ โหติ สงฺคหิตพฺโพ.

(สมุทฺทโฆส./๗๖)

สุธนกุมาโร ปญฺจสีเลสุ ฆนฺตารยกฺขํ ปติฏฺฐาเปนฺโต ตสฺส สมฺพหุลาทีนวานิสํสํ ทสฺเสสิ. (สุธนฺ./๑๔๘)

๒. อธิฏฺฐานโต หิ โพธิสตฺโต อุปฺปนฺเนสุ การเณสุ มุญฺจนตฺถาย น สกฺโกติ. โส อธิฏฺฐานวเสน กโรติ. ตญฺจ อธิฏฺฐานํ อนุคฺคาหาปนสงฺขาเตน สาหิจฺจลกฺขณเนน ปวตฺตํ. น ปน จิตฺตาธิฏฺฐานสงฺขาเตน ธมฺมลกฺขเณน. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ

สุธนกุมาโร ปุน มโนหรํ ปสฺสิตุญฺจ สตฺตธีตุยา มโนหรํ สญฺชานิตุญฺจ อธิฏฺฐหิ.

(สุธน./๑๑๒)

๓. กตญฺญุกตเวทิตาย หิ สตฺถา มาตุโปสกภิกฺขุ อารพฺภ อตีตํ อาหริตฺวา กเถสิ. อิทํ สามชาตกสํสนฺทเนน เทสิตํ. นิทสฺสนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ

รตนปชฺโชตกุมาโร ยกฺขสฺส อตฺตโน ชีวิตํ ทตฺวา มาตรํ มุญฺจาเปสิ.

(รตนปชฺโชต./๑๖๐)

สิริวิปุลกิตฺติราชา กุฏุรญฺโญ อตฺตโน ชีวิตํ ทตฺวา ยสกิตฺติราชานํ ปิตรํ มุญฺจาเปสิ. (สิริวิปุลกิตฺติ./๘๐)

๔. ทานโต หิ โพธิสตฺตา ยาจกานํ ทานสาลํ การาเปสุ. ตตฺถ ปน วิเสสโต วิปุลราชกุมาโร ทานสาลํ กาเรตฺวา ทิวเส ทิวเส ปญฺจสตสหสฺสานิ ทตฺวา พาหิรทาเนน อติตฺโต อชฺฌตฺติกทานํ ทาตุกาโม ปจฺฉา อตฺตโน องฺคานิ ธีตรํ เทวิญฺจ ปริจฺจชิ อนาคเต โพธิญาณการณา. (วิปุลราช./๑๘๔)

สิริจุฑามณิราชา พฺราหฺมณสฺส เวเสน อาคตสฺส สกฺกสฺส อชฺฌสยีรํ อทาสิ.

(สิริจุฑามณิ./๑๙๗)

๕. เนกฺขมฺมปารมี หิ โอสานกาเล สพฺพวตฺถูสุ ปญฺญายติ. อุทาหรณํ ทฏฺฐพฺพํ โส ...ปุญฺญาทีนิ กตฺวา รชฺชสมฺปตฺตึ ปหาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพตฺเตตฺวา อายุหปริโยสาเน พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตีติ. (สุธน./๑๑๙) ปญฺญาสชาตเก หิ ธมฺโม สามญฺญ-ปารมิโต ปฏฺฐาย ยาว อุปปรมตฺถปารมิยา ธมฺมปารมี โหติ.

๓.๕ ตตฺถ คติสทฺธา

๑. เทวกุเล หิ สิริสีหนรคุตฺโต นครมชฺเฌ ตำ การาเปตฺวา อฏฺฐมีจาตุทฺทสีปณฺณรสิยำ นมสฺสิตุำ คมิ. วินฺทุมตีปิ เตน สทฺธึ คนฺตฺวา ตตฺถ สมุทฺทโฆสำ ปสฺสิตุำ อายาจิ. (สมุทฺทโฆส./๖๐)

๒. นาเค สตฺตวิเสเส วา เทเว วา ทุพฺภิกฺขสุภิกฺขภยานำ เหตุกำ สสฺสำ เจว วสฺสญฺจ โหติ. อิทำ สุธนชาตเก ชมฺพุจิตฺโต นาคราชาติ ทฏฺฐพฺพำ. (สุธนุ./๘๒)

๓. กมฺเม ตีสุ วตฺถูสุ วิโยโค อตฺถิ. อิทำ อตีตกมฺมวเสน เวทิตพฺพำ อุโภ ชายปติกา อุทกำ กีฬนฺตา นาวาย อาคจฺฉนฺตำ สามเณรำ ทิสฺวา หสาธิปฺปาเยน มหาอุมฺมึ อุปฺปาเทสุำ. สามเณโร ภีตตสิโต อุทเก นิมุคฺโค. เต จ นำ ทิสฺวา อุทกา อุตฺตาเรสุำ. เตน กมฺมวิปาเกน ปญฺจวสฺสสตานิ อุทกทุกฺขำ ปตฺตาติ. ตตฺถ หิ สนฺนิฏฺฐานำ กาตพฺพำ มรมฺมิกา มหาสามเณเรน ตำ รจิตนฺติ สทฺทหึสุ. ฐานำ ปเนตำ วิชฺชติ ยำ โส ตตฺถ อตฺตนา สมฺพนฺธวตฺถุำ วา สามเณเรน สมฺพนฺธคติสทฺธำ วา ปกฺขิปิตฺวา รจยีติ. อุทาหรณำ ปเนตฺถ ทฏฺฐพฺพำ

สมุทฺทโฆโส เทวิยา สทฺธึ หิมวนฺตปเทเส คนฺตฺวา วิชฺชาธเรน หตขคฺโค อุปฺปติตุำ อสมตฺโถ สิมฺพลีรุกฺขขนฺเธน มหาสมุทฺทำ อุตฺตริตฺวา อุมฺมิเวเคน ปหโต ชายาย สทฺธึ วิโยชยิ. (สมุทฺทโฆส./๗๓)

สุธนุกุมาโร วาณิชานำ นาวาย เทวิยา สทฺธึ มหาสมุทฺทำ อุตฺตริตฺวา นาวาย จณฺฑวาเตน ปหตาย อตฺตนา สทฺธึ เทวึ พนฺธิตฺวาปิ กมฺมวเสน ฉินฺนพนฺธโน วิโยชยิ. (สุธนุ./๑๓๗)

รตนปชฺโชตกุมารสฺส ปิตา มหารโถ ราชา วิโยคำ ชานนฺโตปิ วฑฺฒกึ นาวำ การาเปตฺวา กมฺมวเสน ภินฺนาย นาวาย วิโยชยิ. (รตนปชฺโชต./๑๕๕)

๔. จิตฺตกมฺเม วิโยคปฺปตฺตานำ อาคมยนภาโว โหติ. ตตฺถ อุทาหรณำ ทฏฺฐพฺพำ

โพธิสตฺโต เทวิยา สทฺธึ วิโยคโต ปจฺฉา ถลำ ปตฺวา เทวึ คเวเสตฺวา วิจริ. เทวี ปน ถลำ ปตฺวา อญฺญาตกเวเสน ทลิทฺทสฺส ฆเร วสิตฺวา มุทฺทิกำ วิกฺกีณิตฺวา สาลำ การาเปตฺวา เลขเก อตีตวตฺถุปริทีปนำ จิตฺตกมฺมำ ลิขาเปสิ. (สมุทฺทโฆส./๗๕, สุธนุ./๑๓๙)

๕. ปาฏิหาริเย สพฺพวตฺถูสุ อจฺฉริยภาโว โหติ. โส ปน เอกจฺจสฺมึ อติเรโก ปญฺญายติ. ตตฺถ อุทาหรณำ ทฏฺฐพฺพำ

รตนปชฺโชโต ยกฺขสฺส หทยํ เทนฺโตปิ น มรติ. (รตนปชฺโชต./๑๖๑) สิริจุฑามณี พฺราหฺมณสฺส อฑฺฒสรีรํ เทนฺโตปิ น มรติ. (สิริจุฑามณิ./๑๙๙)

๖. สุปิเน การณานํ ชานนภาโว โหติ. อุทาหรณํ เจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ

รตนปชฺโชตสฺส มาตา สุปิเน กาฬปุริสํ รตฺตกฺขึ รตฺตเกสํ รตฺตนิวตฺถํ อาวุธหตฺถํ ปจฺฉิมทิสาย อาคจฺฉนฺตํ ตสฺสา เกสกลาปํ คเหตฺวา อากฑฺฒิตฺวา อกฺขีนิ อุปฺปาเตตฺวา หตฺเถ ฉินฺทิตฺวา หทยํ อุปฺปาเตตฺวา ตาย ทิสายเยว คตํ ปสฺสิ. เนมิตฺตกา จ นํ วิโยโค โหตีติ อาหํสุ. (รตนปชฺโชต./๑๕๔)

ปญฺญาสชาตเก ปนีธ ธมฺมคติสทฺธาคติ ปตฺถิตพฺพา โหติ มญฺญิตพฺพา. สา หิ พุทฺธสฺส ปุพฺพชาตีสุ ปารมีปูรณํ วิญฺญาเปติ. กิญฺจาปิ ชนานํ เอกจฺจํ ปารมีปูรณํ น สกฺกา พุทฺธสฺส วิย กาตุํ. พุทฺธสาสนิกานํ ปเนสา อติปฺปมาณํ สทฺธํ อุปฺปาเทตุํ สกฺโกติ. เตสุ เอกจฺจานิ ชาตกนิทานานิปิ พุทฺธปวตฺติยา น ปญฺญายนฺติ. สาสนสาสกา หิ พุทฺธปวตฺตึ ชานปทิกนิทานคตินิยมญฺจ เอกโต กตฺวา ชาตกฏฺฐกถาลกฺขเณน เจว สาหิจฺจลกฺขเณน จ ชาตกรูเป ทสฺเสนฺติ. อิทํ โกวิทชนสฺส อติสุนฺทรสาสนํ โหติ.

จตุตฺโถ ปริจฺเฉโท
ปริโสธิตำ ปญฺญาสชาตกำ

นมสฺสิตฺวา ติโลกคฺคำ[๑] ภวาภวกรำ นุทำ[๒]
สมฺมญฺจุตฺตมำ[๓] เสฏฺฐำ ปวกฺขามิ ปกรณำ
ปญฺญาสชาตกำ นาม วุจฺจมานำ อเสสโต. [๑]

๔.๑ สมุทฺทโฆสชาตกำ[๔]

สมุทฺทโฆโส[๕] นาเมนาติ อิทำ สตฺถา สาวตฺถิยำ อุปนิสฺสาย เชตวเน วิหรนฺโต ยโสธราเทวึ อารพฺภ กเถสิ.

อเถกทิวสำ[๖] หิ[๗] ภิกฺขู ธมฺมสภายำ กถำ สมุฏฺฐาเปสุำ อาวุโส อมฺหากำ สตฺถา ยโสธรสฺสตฺถาย อตฺตโน รชฺชสิริำ วิสชฺเชตฺวา[๘] อญฺญำ นครำ คนฺตฺวา จตุสฏฺฐิมหาสิปฺปำ อสมำ อสาธารณำ ทสฺเสตฺวา ยโสธราเทวึ ปฏิลภตีติ[๙] วตฺวา นิสีทึสุ. อถ สตฺถา ทิพฺพโสเตน เตสำ กถำ สุตฺวา สุรภิคนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา ธมฺมสภายำ อาคนฺตฺวา สตฺตรตนมเย ธมฺมาสเน

---

[๑] ทท.,ลธ๒. : โลกคฺคำ

[๒] ลช. : พุทฺธำ

[๓] ลช. : สงฺฆญฺจ อมลำ

[๔] สพฺเพสุ โปตฺถเกสุ สพฺพวตฺถูนามำ นตฺถิ. สุปริคฺคหิตุำ ปเนตำ จปิตำ.

[๕] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : สมุทฺทโฆโสติ นาเมนาติ ทิสฺสติ.

[๖] ทชท. : อถ เอกทิวสำ, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : เอกทิวสมฺหิ, เอกทิวสมฺหีติ เอกทิวเสติ อตฺโถ ภเวยฺย.

[๗] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : เต

[๘] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : สชฺเชตฺวา

[๙] ทท. : อิตีติ นตฺถิ

นิสีทิตฺวา มธุเรน พฺรหฺมโฆเสน[๑๐] นิจฺฉาเรตฺวา เต ภิกฺขู อามนฺเตตฺวา กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา อิมาย นามาติ วุตฺเต น ภิกฺขเว อิทาเนว ปุพฺเพปิ ยโสธรสฺสตฺถาย มหนฺตํ รชฺชสิรึ มาตาปิตโร จ วิสฺสชฺเชตฺวา อญฺญํ นครํ คโตเยวาติ วตฺวา ตุณฺหี อโหสิ เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริ

อตีเต ภิกฺขเว กาสิกรฏฺเ[๑๑] ชนปเท พฺรหฺมปุรํ นาม นครํ[๑๒] อโหสิ.[๑๓] ตสฺมึ ปน นคเร วินฺททตฺโต[๑๔] นาม ราชา อโหสิ. ธมฺเมน รชฺชํ กาเรสิ. ตสฺส อคฺคมเหสี เทวธีตา นาม อโหสิ. ตทา โพธิสตฺโต ตาวตึสภวนโต จวิตฺวา[๑๕] เทวิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิ. สา ทสมาสจฺจเยน สพฺพลกฺขณสมฺปนฺนํ สุวณฺณวณฺณํ ปุตฺตํ วิชายิ. วิชายิตมตฺเตเยว[๑๖] สงฺขุพฺภิโต มหาสมุทฺโท อโหสิ. ตสฺมา สมุทฺทโฆโสติสฺส[๑๗] นามํ[๑๘] กรึสุ. โส โพธิสตฺโต โสฬสวสฺสิกกาเล สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิ.[๑๙] สกลชมฺพูทีเป สมุทฺทโฆสสฺส ราชกุมารสฺส รูปสิริสมฺปตฺติ[๒๐] ผริตฺวา[๒๑] คตา.[๒๒] เตน สมเยน อิมสฺมึ ชมฺพุทีเป รมฺมปุรึ[๒๓] นาม นครํ อโหสิ. ตสฺมึ นคเร

---

[๑๐] ลธ๑. : มธุรสเรน พฺรหฺมโฆสํ, ลธ๒.,ลช.,มน. : มธุรสเรน พฺรหฺมโฆเสน, ทชท. : มธุรสทฺเทน พฺรหฺมโฆเสน

[๑๑] ลธ๑.,ลธ๒. : กาลิกรฏฺเ

[๑๒] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : อิทํ นตฺถิ.

[๑๓] ลธ๒. : โหสิ

[๑๔] ลธ๑.,ลธ๒. : วินฺทุทตฺโต

[๑๕] ลธ๒. : อิทํ นตฺถิ.

[๑๖] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : -มตฺโตเยว

[๑๗] ทท.,ลธ๑. : สมุทฺทโฆโสติสฺส

[๑๘] ลธ๑.,ทชท,.มน. : นาม

[๑๙] ทท.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : อุคฺคณฺหิตฺวา

[๒๐] ทท.,ลธ๒.ทชท.,มน. : รูปสมฺปตฺตึ

[๒๑] ลช. : ปฏฺจริตฺวา

[๒๒] ทท.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : คโต, ลช. : อิทํ นตฺถิ.

[๒๓] ลธ๒. : รมฺมรุปึ

สิรสีหนรคุตฺโต[๒๔] นาม ราชา อโหสิ. ตสฺส[๒๕] ปน อคฺคมเหสี กนกวตี นาม อโหสิ. ตสฺสา[๒๖] ปน ธีตา วินฺทุมตี[๒๗] นาม อโหสิ. สา อภิรูปา ปาสาทิกา อติวิยมโนหรรูปา เทวจฺฉรปฏิภาคา สีลาจารสมฺปนฺนา. สา[๒๘] โพธิสตฺตสฺส รูปสมฺปตฺตึ สุตฺวา ปฏิพทฺธจิตฺตา[๒๙] หุตฺวา รตฺตินฺทิวํ โพธิสตฺตํ ปสฺสิตุกามา[๓๐] หุตฺวา[๓๑] อโหสิ. ตสฺมึ กาเล ตสฺสา ปิตา สิริสีหนรคุตฺโต[๓๒] ราชา อตฺตโน นครมชฺเฌ เทวกุลํ การาเปตฺวา อฏฺฐมีจาตุทฺทสีปณฺณทสิยํเยว[๓๓] เทวกุลํ นมสฺสิตฺวา ปูเชตฺวา ปน[๓๔] สกมณฺฑิรํ คโต. ตทา ราชธีตา วินฺทุมตี เทวี สุวณฺณสิวิกายํ นิสีทิตฺวา ทฺวาทสสหสฺสาหิ อิตฺถีหิ ปริวาริตา เสตจฺฉตฺเตหิ อุปธาริยมานา นานาตุริเยหิ[๓๕] ปริวาริตา ราชนิเวสนา นิกฺขมิตฺวา เทวกุลํ ปวิสิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา วนฺทิตฺวา ปูเชตฺวา ปฏฺฐนํ อกาสิ อิมาย[๓๖] คาถาย

สมุทฺทโมโสติ นาเมน ราชปุตฺโต มหิทฺธิโก
ผริตฺวา ปฐวึ สพฺพํ ยสํ ตสฺส มโนหรํ [๒]
สเจ มหิทฺธิโก อาสิ เทวปุเร มโนรถึ[๓๗]

---

[๒๔] ลช.,ทชท.,มน : สิริสีหนรยุตฺโตติ วา สิริสีหนรคุตฺโตติ วา ทิสฺสติ.

[๒๕] ทท. : ตสฺมา

[๒๖] ทท. : ตสฺมา

[๒๗] ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : วินฺทมตี

[๒๘] ทท. : โส โส

[๒๙] ทชท. : ปฏิพนฺธจิตฺตา

[๓๐] ทชท. : ปสฺสิตุกาโม

[๓๑] อิทํ อติเรกํ วิย โหติ.

[๓๒] ทท.,ลธ๒. : สิริสีหนรคุตฺโต

[๓๓] ลช. : การาเปตฺวา ราชา อฏฺฐมีจาตุทฺทสีปณฺณทสียเยว

[๓๔] ปุนาติ ยุตฺตตรํ.

[๓๕] ลธ๒. : นาจาตุริเยหิ

[๓๖] ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : อิมินา

[๓๗] ทท. : มโนรมํ

ตำ ลภิตฺวา นรวรำ[๓๘] กโรมิ ตว ปูชิตนฺติ.[๓๙] [๓]

เอวำ วตฺวา จ ปน สา เทวี เทวกุลำ นมสฺสิตฺวา ปุน นิเวสนำ คนฺตฺวา สริตฺวา[๔๐] ราชปุตฺตำ อจฺฉติ.[๔๑] ตทา กาเล จตฺตาโร พฺราหฺมณา รมฺมปุรนครโต นิกฺขมิตฺวา อญฺญำ นครำ คนฺตฺวา คามชนปทจาริกำ คจฺฉนฺตาเยว[๔๒] อนุกฺกเมน ยาว พฺรหฺมปุรำ อนุปฺปตฺตา ตำ นครำ[๔๓] ปวิสิตุกามา หุตฺวา อเหสุ. ตสฺมึ ปน กาเล สมุทฺทโมโส ราชกุมาโร อุยฺยานำ กีฬิตุกาโม หตฺถิ-ขนฺธวรคโต เสตจฺฉตฺตำ อุปธาริยมาโน[๔๔] จตุรงฺคพลคณปุรกฺขิโต อเนกตาลาวจรสงฺขเภริทุนฺทุภิ-ปณฺฑวาทินฺทิมมณิวำสกำสตาลปริวารรถสฺส คชฺชนิโมโส ทิฏฺฐาวรสุทฺธถูตี วจนมงฺคลิกโต อมจฺจคณปริวุโต สกฺโก เทวราชา วิย ลีลาสมาโน[๔๕] นครโต นิกฺขมิตฺวา อุยฺยานมคฺคำ ปฏิปชฺชิ. อถ เต พฺราหฺมณา ราชกุมารำ ทิสฺวา ชยสทฺทมกาสุ. อถ มหาสตฺโต พฺราหฺมเณ ทิสฺวา ปุจฺฉนฺโต อิมำ คาถมาห

กุโต นุ อาคจฺฉถ โว พฺราหฺมณา กิลนฺตรูปา[๔๖]
กีสา ทุพฺพลา อาคนฺตฺวา กึการณา เม ตมตฺถำ
มยฺหำ พฺรูถ ปุจฺฉามิ เต พฺราหฺมเณ เวทปารคูติ. [๔]

ตำ สุตฺวา พฺราหฺมณา ตำ การณำ กเถนฺตา[๔๗] อิมำ คาถมาห

มยำ สพฺเพ มหาราช รมฺมปุเร มโนรเม
ตโต อาคมา สพฺพมฺหา ลกฺขณนฺเต ว ปสฺสิตุนฺติ [๕]

---

[๓๘] ลธ๑.,ลธ๒.: นครมฺปิ, ลช. : นครำ

[๓๙] ลช. : ตาว ปูชิตำ

[๔๐] ทชท. : อิทำ นตฺถิ.

[๔๑] ลช. : ราชปุตฺตนฺติ

[๔๒] ลช. : คจฺฉนฺโตเยว

[๔๓] ลช. : อนุปฺปตฺตา เต ตำ นครำ

[๔๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : อุปธาริยมาโน

[๔๕] ลช. : ลีลา

[๔๖] ลช. : กิลนฺตรูปา จ

[๔๗] ลธ๑.,ลช.,ทชท. : กเถนฺโต

มหาสตฺโต พฺราหฺมณานํ[๔๘] วจนํ สุตฺวา เอถ พฺราหฺมณ มยา สทฺธึ อุยฺยานํ กีฬิสฺสามาติ[๔๙] โพธิสตฺโต อุยฺยานาภิมุโข ปายาสิ. อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา กีฬนฺโต โพธิสตฺโต[๕๐] สุขนิสินฺนกาเล[๕๑] พฺราหฺมเณ อามนฺเตตฺวา เอตทโวจ โว นคเร กึ อจฺฉริยํ อภูตนฺติ. ตํ สุตฺวา พฺราหฺมณา อาหํสุ เทว ปุรรมฺมนคเร สิริสีหนรคุตฺโต ราชา รชฺชํ กาเรสิ. ตสฺส อคฺคมเหสี กนกวตี นาม อโหสิ. ตสฺส ธีตา วินฺทุมตี นาม สา อภิรูปา ปาสาทิกา โสภคฺคปฺปตฺตา อติวิย มโนหรรูปา ทสฺสนียา สพฺพลกฺขณสมฺปนฺนา. สกลชมฺพุทีปราชาโน ตสฺสา รูปสิริ-สมฺปตฺตึ สุตฺวา ปหูตปณฺณาการานิ ปหิณนฺติ วินฺทุมตี ธีตรํ ปฏิเสนฺติเยว.[๕๒] โส[๕๓] ราชา กสฺสจิ น เทติ อิทํ[๕๔] เทว อมฺหากํ นคเร อจฺฉริยนฺติ. โพธิสตฺโต เตสํ กถํ สุตฺวาปิ[๕๕] ปีติโสมนสฺสปตฺโต หุตฺวา จตุนฺนํ พฺราหฺมณานํ สกฺการํ กตฺวา เอเกกสฺส ปญฺจสุวณฺณสตานิ ทตฺวา ตโต อฏฺจงฺคมิเต สุริเย นครํ ปาวิสิ. ปุนทิวเส มหาสตฺโต มาตาปิตโร อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา อิมํ คาถมาห

อาปุจฺฉามิ ตุวํ ตาต คจฺฉามิ ปุรมุตฺตมํ
โอกาสํ ยทิ ลภามิ อาคจฺฉามิ มยฺหํ ปุรึ[๕๖] [๖]
สิริสีหนรคุตฺโต[๕๗] ราชา ตสฺส ปน ธีตา
อโนปมาปิ ลกฺขณา สทิสา เทวกญฺญาหิ
ทฏฺฐุมิจฺฉามิ ตํ สุภนฺติ. [๗]

---

[๔๘] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒. : พฺราหฺมณสฺส

[๔๙] ทท.,ลธ๑. : กีฬิตุกามาติ

[๕๐] ทท. : โพธิสตฺโตติ นตฺถิ.

[๕๑] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : ปุน นิสินฺนกาเล

[๕๒] ทชท.,มน. : ปฏิจยนฺติเยว

[๕๓] ทท. : สา

[๕๔] ทท. : อิมํ

[๕๕] ลท.,ช. : สุตฺวา

[๕๖] ลช. : คจฺฉามิ ปุรมุตฺตมํ, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คจฺฉามิ มยฺหํ ปุรึ

[๕๗] ทชท. : สิริสิงฺหนรคุตฺโต, ทยฺยภาสาโปตฺถเก คาถารูปึ ทิสฺสติ.

อถ มาตาปิตโร โพธิสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา วิลีนหทยา[๕๘] วิย อุโภหิ พาหาหิ อาลิงฺคิตฺวา สีเส จุมฺพิตฺวา อสฺสุปุณฺเณหิ เนตฺเตหิ ตํ นิวาเรนฺตา อิมํ คาถมาหํสุ[๕๙]

มยํ ตว ปิตา ราชา ตว[๖๐] มาตา เทฺว ชนา
วินา เต ปุตฺตกานาถา กถํ ชีวาม ปุตฺตก [๘]
ยทิ อิจฺฉสิ เห[๖๑] ปุตฺต สหสา มา คจฺฉิสฺสสิ
ทูตํ จ ปหิณิสฺสาม วาเรนฺตา ราชธีตรนฺติ. [๙]

โพธิสตฺโต มาตาปิตูนํ[๖๒] กถํ สุตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา อตฺตโน ปาสาทํ อภิรุยฺห[๖๓] จตฺตาโร พฺราหฺมเณ ปกฺโกสาเปตฺวา ปณีเตน ขาทนียโภชนีเยน สนฺตปฺเปตฺวา ปุน เอเกกสฺส ปญฺจสุวณฺณสตานิ[๖๔] เทติ.[๖๕] อปิจ โพธิสตฺโต วีณสิปฺปกุสโล[๖๖] อตฺตโน วีณํ คเหตฺวา ปโรหิตปุตฺตสฺส ทตฺวา อตฺตโน อาภรณภณฺฑํ คเหตฺวา อมจฺจปุตฺตสฺส ทตฺวา ตโย ชนา[๖๗] พฺราหฺมเณหิ สทฺธึ นครโต นิกฺขมิตฺวา รตฺติยํ[๖๘] ปาวิสิ.[๖๙] โพธิสตฺตสฺสานุภาเวน เอกรตฺตี[๗๐] สตฺตโยชนมคฺคํ อติกฺกมิตฺวา ปภาตาย รตฺติยา รมฺมปุรํ สมฺปตฺตา. โพธิสตฺโต ปน

---

[๕๘] ลช. : วิลินมานหทโย

[๕๙] ลธ๑.,ลช. : คาถมาห

[๖๐] ลช. : อหญฺจ

[๖๑] ทยฺยภาสาโปตฺถก.: เหติ นตฺถิ.

[๖๒] ลช.,ลธ. : มาตุยา

[๖๓] ทชท. : อภิรุยฺหิ

[๖๔] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : ปญฺจสุปตฺตสตานิ

[๖๕] ลช. : เทหิ

[๖๖] ลธ๒.,ลช. : วิณกุสโล

[๖๗] ลช. : ชนา ชนา

[๖๘] ลธ๒.,ลช. : รตฺติยนฺติ นตฺถิ.

[๖๙] ลธ๒.,ลช. : ปาวึสุ

[๗๐] ทท.ทชท.,มน. : สกลรตฺตึ, ลช. : เอตรหิ

พหินคเร วิสมิตฺวา นฺหายติ.[๗๑] ตํ ปุนทิวสํ วินฺทุมตี เทวี อตฺตโน ปาสาทโต โอรุยฺห ทฺวาทส-สหสฺสอิตฺถีปริวารา สุวณฺณสีวิกายํ นิสีทิตฺวา เทวกุลํ คนฺตฺวา สหปริวารา สกปิตุสนฺติเก นิสีทิ. โพธิสตฺโตปิ สพฺพาลงฺกาเรหิ อตฺตานํ อลงฺกริตฺวา เตหิ ชเนหิ ปริวาเรตฺวา[๗๒] เทวกุลาภิมุโข ปายาสิ. มนุสฺสา มหาสตฺตสฺส ปุรโต คนฺตฺวา ฐาตุํ น อุสฺสเหสุ. เทวลีลา วิย มหาสตฺโต นครํ ปวิสิตฺวา ราชนิเวสนํ อภิรุยฺห รญฺโญ ปุรโต นิสีทิ. อถ โพธิสตฺโตปิ วีณํ วาเทนฺโต อติมโนหรํ วีณสทฺทํ คายติ.[๗๓] สุณิตสมนฺตรเมว สกลนครํ สตฺตโยชนิกํ เอกนินฺนาทํ อโหสิ. อติวิย มโนหรสทฺโท ติฏฺฐติ.[๗๔] อถ ราชา สิริสีหนรคฺคโต วีณสทฺทํ สุตฺวา อนิมฺมิสเนตฺโต โพธิสตฺตํ โอโลเกติ. วินฺทุมตี เทวีปิ โพธิสตฺตํ โอโลเกนฺตีเยว.[๗๕] อถ ราชา โพธิสตฺตสฺส ปสีทิตฺวา เต จตฺตาโร พฺราหฺมเณ ปกฺโกสาเปตฺวา วีณํ วาเทนฺโต กสฺส ปุตฺโตติ ปุจฺฉิ. อถ เต[๗๖] เทว พฺรหฺมปุรนคเร วินฺททตฺโต นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิ. ตสฺส อยํ ปุตฺโต สมุทฺทโมโส ราช-กุมาโรติ อาจิกฺขึสุ.[๗๗] อถ ราชา เตสํ กถํ สุตฺวา อาสนา วุฏฺฐาย โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา พาหาหิ ตํ[๗๘] อาลิงฺคิตฺวา สีสํ[๗๙] จุมฺพิตฺวา ตาต เกน อตฺตโน รชฺชสิรึ ฉฑฺเฑตฺวา อิธาคโตติ. เทว ตว ยสํ สุตฺวา ตุฏฺฐจิตฺโต มม สรีรํ ตว ทาสํ กตฺวา อิธาคโตมฺหีติ. ราชา ปีติโสมนสฺส-ชาโต หุตฺวา ตตฺเถว เทวกุเล[๘๐] อตฺตโน ธีตรํ คเหตฺวา สุวณฺณภิงฺคาเรน อุทกํ ปาเตตฺวา

---

[๗๑] ทชท. : ณฺหาเปติ

[๗๒] ลธ๒.,ลช. : เต ชนา โพธิสตฺตํ ปริวาเรตฺวา, ทชท. : ปริรกฺขิโต

[๗๓] ลช. : คายสิ

[๗๔] ลช. : นิฏฺฐรติ

[๗๕] ทชท. : โอโลเกติเยว

[๗๖] ลช. : อถ เตติ นตฺถิ.

[๗๗] ลช. : อาจิกฺขีสูติ นตฺถิ.

[๗๘] ลช. : ตนฺติ นตฺถิ.

[๗๙] ทท.,ลช. : สิยํ

[๘๐] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : กุเล

โพธิสตฺตํ สกธีตราย สทฺธึ อภิสิญฺจิเยว[๘๑] ตสฺส อทาสิ. โพธิสตฺโต เทวิยา สทฺธึ เอกสิวิกายํ นิสีทิตฺวา เทวกุลโต นิกฺขมิตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา[๘๒] ปาสาทํ อภิรุยฺหิ. ตโต ราชา สิริสีหนรคุตฺโต ปหูตปณฺณาการานิ สชฺเชตฺวา พฺรหฺมปุรํ[๘๓] ทูตํ เปเสสิ.[๘๔] โส ทูโต อนุปุพฺเพน คนฺตฺวา ยาว พฺรหฺมปุรํ ปตฺโต พฺรหฺมปุรํ ปวิสิตฺวา [๘๕] ราชานํ วนฺทิตฺวา เลขญฺจ ปณฺณาการญฺจ รญฺโญ ทตฺวา เทว อมฺหากํ ราชา ตยา[๘๖] สทฺธึ มิตฺตสนฺถวํ กตฺตุกาโม เตน มํ ปหิณิ อปิจ เทว อมฺหากํ รญฺโญ ธีตรํ สกลชมฺพุทีเป ราชาโน อปฏิเสนฺตา[๘๗] นาม นตฺถิ พหุปณฺณาการานิ ปหิณนฺตานํ สพฺเพสมฺปิ[๘๘] นาทาสิ ตุมฺหากํ ปน ราชปุตฺตํ ทิฏฺฐมตฺโตเยว ปสีทิตฺวา ตํ สีสํ จุมฺพิตฺวา อตฺตโน ธีตรํ ตตฺเถว ปานียํ ปาเตตฺวา อทาสิ ตุมฺหากํ อิทานิ พหุวิวาหมงฺคลํ กตฺตุกาโม ตุมฺหากํ ปญฺญาเปนฺโต[๘๙] เตน มํ ปหิณีติ. อถ ราชา ทูตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุฏฺฐจิตฺโต หุตฺวา ตสฺส ปณฺณาการญฺจ นิวาสนเคหญฺจ อทาสิ.[๙๐] ปุนทิวเส ราชา เทวิยา สทฺธึ จตุรงฺคนิยา เสนาย ปริวุโต อตฺตโน นครโต นิกฺขิตฺวา อนุปุพฺเพน คจฺฉนฺโต รมฺมปุรํ ปตฺโต. ราชา สิริสีหนรคุตฺโตปิ ตสฺสาคมนปวตฺตึ[๙๑] สุตฺวา โพธิสตฺเตน สทฺธึ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ตทิวสเมว เทวนครํ วิย สกลนครํ อลงฺการาเปตฺวา พหุวิวาหมงฺคลํ กโรนฺโต สพฺเพ จตฺตาโร

---

[๘๑] ลช. : -ตตฺเถว เทวกุเล สกธีตราย สทฺธึ อุทกํ ปาเตตฺวา โพธิสตฺตสฺส สกธีตราย สทฺธึ อภิสิญฺจิเยว

[๘๒] ลช. : เทวกุลโต นิกฺขมิตฺวา นครํ ปวิสิตฺวาติ นตฺถิ.

[๘๓] ลช. : รมฺมปุรโต, ทชท.: พฺรหฺมรุปิ

[๘๔] ทชท. : เปเสติ

[๘๕] ลช. : เอตฺถนฺตเร ทูโตติ ทิสฺสติ.

[๘๖] ลธ๒.,ลช. : ตยาหิ

[๘๗] ทท. : อปฏิเสนฺโต

[๘๘] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.: ปหินนฺตา สพฺเพสํ, มน. : ปหินนฺตา สพฺเพสมฺปิ

[๘๙] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : ตุมฺหากมฺปิ ญาเปนฺโต

[๙๐] ลช. : อถ ราชา ทูตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุฏฺฐจิตฺโต หุตฺวา อโหสีติ ทิสฺสติ.

[๙๑] ทท.,ลช. : ปิตุยาคมนปวตฺตึ

ขตฺติยา อุโภปุตฺเตหิ สทฺธึ เอกโต สูปพฺยญฺชนาหารํ ภุญฺชนฺติ. โพธิสตฺตสฺส ปิตา ราชา เอวํ ปุตฺตญฺจ สุณิสญฺจ ทิสฺวา โสมนสฺสปตฺโต หุตฺวา เทฺว ชเน วณฺเณนฺโต[๙๒] อิมํ คาถมาห

ยถา นิกฺขมิตราชานํ[๙๓] นรมชฺเฌน อนฺตรํ
ตถา ทุเว มยํ ราชา มิตฺตํ[๙๔] ภวาม สพฺพทา [๑๐]
ตว รชฺชํ มม รชฺชํ เอกเยว ทุเว ภเว
มม ทุกฺขํ ตว โหตุ ตว ทุกฺขํ มมฏฺจิตํ
สุขทุกฺขา สห[๙๕] โหม อิโต สุขตรํ สิยาติ. [๑๑]

ราชา สิริสีหนรคุตฺโต ตสฺส กถํ สุตฺวา ปีติจิตฺโต หุตฺวา เอวมาห

สาธุ สาธุ นรุตฺตม เอกโต หุตฺวา ภวาม
สาธุ[๙๖] สาธุ มิทํ วากฺยํ เอวํ ภวตุ[๙๗] สพฺพทาติ. [๑๒]

โพธิสตฺตสฺส ปิตา ราชา เทวิยา สทฺธึ สิริสีหนรคุตฺตสฺส กถํ สุตฺวา ปีติโสมนสฺสชาโต หุตฺวา เอกมาสํ เตสํ สมคฺควาสํ[๙๘] วสิตฺวา สกปุเร โภชนาหาราทีนิ อนุภวติ. โพธิสตฺตสฺส ปิตา ราชา เทวี จ สิริสีหนรคุตฺตราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา[๙๙] รมฺมปุรโต นิกฺขมิตฺวา นิวตฺติตฺวา อตฺตโน นครเมว คโต. อถ โพธิสตฺโต ทิพฺพสุขํ วิย อติวิยสุขํ อนุภวติ. ตโต วินฺทมตี เทวี เทว คจฺฉามิ เทวกุลํ ตํ อายาจิตํ มยา มม ปตฺถิตํ สมิชฺฌติ ยเมตํ พลิกมฺมํ กโรมิ เทวกุลํ

---

[๙๒] ทท. : วณฺเณนฺตา, ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : วณฺเณนฺติ

[๙๓] มน. : นิกฺขมิตฺวา ราชานํ, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : ยถา นิกฺขมิตราชา

[๙๔] ทชท. : มิตฺติ

[๙๕] ทชท.,ทยฺยภาสาโปตฺถก. : สมา

[๙๖] ลธ๒.,ลช. : เอกโต หุตฺวา ภวาม สาธูติ นตฺถิ.

[๙๗] ทชท. : ภวึ

[๙๘] ทชท. : สมคฺคสฺวาสํ

[๙๙] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : ปุจฺฉิตฺวา

ยาจติ เทว อิทานิ จาหं คนฺตุกามา[๑๐๐] เทวกุลं ปูชิตุนฺติ. ภทฺเท[๑๐๑] กึ ตยา อายาจิตนฺติ ปุจฺฉิ. อถสสฺสา กถं สุตฺวา อิมं คาถมาห

ยทา[๑๐๒] ตว ยสं สุตฺวา ทิวารตฺตึ อนุสฺสรึ
อนุสฺสรนฺติยา ตทา เทโว อายาจิโต มยาติ.[๑๐๓] [๑๓]

ตं สุตฺวา โพธิสตฺโต อนนฺตรं คาถมาห

ยทา ปุจฺฉามิ พฺราหฺมเณ ตं ปวตฺตึ สุโณมิหं[๑๐๔]
ตญฺเจว เม จินฺตยโต อุมฺมตฺตโก ชาโต[๑๐๕] มโน [๑๔]
ตสฺมา [๑๐๖] จเชยฺยं อตฺตานํ ตว สงฺคมฺม การณา
จเชตฺวา มาตาปิตโร อาคโต ตว สนฺติเกติ. [๑๕]

โพธิสตฺโต เทวิยา สทฺธึ ปาสาทโต โอตริตฺวา นิกฺขมิตฺวา เทวกุลं คนฺตฺวา ยาจิตวาทึ ทตฺวา ปุปฺผวิเลปนลาชาทีหิ[๑๐๗]มหาปูชं กตฺวา[๑๐๘]ปุน ปาสาทึ อภิรุยฺหิ. เอกสฺวจฺฉเร คเต กาเลเยว โพธิสตฺโต อุยฺยานึ กีฬิตุกาโม หุตฺวา เทวิยา สทฺธึ เอกสีวิกายं นิสีทิตฺวา มหนฺเตน ปริวาเรน อุยฺยานาภิมุโข ปายาสิ. ตสฺมึ ปน กาเล เอโก วิชฺชาธโร เกลาสปพฺพตกูเฏ[๑๐๙] รชตมเย ภริยาย สทฺธึ กีฬิตฺวา นานาปุปฺผานิ คเหตฺวา ภริยญฺจ อตฺตานญฺจ ปฏิมณฺฑิตฺวา

---

[๑๐๐] ลช. : คนฺตุกาโม

[๑๐๑] ทท. : ภนฺเต

[๑๐๒] ทท.,ทชท.,มน. : ยถา

[๑๐๓] ทท.ทชท.,มน. : เทวา อายาจิตา มยา

[๑๐๔] ลช. : ตว ทุคฺคตึ สุโณมิหं., ตว ปวตฺตึ สุโณมิหนฺติ ภวิตพฺพํ.

[๑๐๕] ลช. : ชายเต

[๑๐๖] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : เอตฺถนฺตเร จาติ ทิสฺสติ.

[๑๐๗] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : ปุปฺผวิเลปนลาชาทีหิ จ

[๑๐๘] ทท. : กตฺวาติ นตฺถิ.

[๑๐๙] ลช. : เกลาสกูฏปพฺพเต

เอกหตฺเถน ขคฺคํ คเหตฺวา เอกหตฺเถน โกสกํ คเหตฺวา ภริยํ อูรุมชฺเฌ นิสีทาเปตฺวา อากาเสน ปกฺขนฺทิ. ปุน ตสฺมึ กาเล เอโก วิชฺชาธโร สุทสฺสนปพฺพตกูเฏ สุวณฺณมเย ตตฺถ ภริยาย เอกโต จ กีฬิตฺวา นานามณฺฑารปุปฺผานิ คเหตฺวา อตฺตานํ มณฺเฑตฺวา สยํ ขคฺคํ คเหตฺวา สุทสฺสนปพฺพตกูเฏ อากาสํ อุปฺปติตฺวา คจฺฉติ. เอวํ คจฺฉนฺตํ โส ปน เกลาสวาสํ วิชฺชาธรํ ทิสฺวา โภ อหํ มรณาปตฺโต นาม กึ ตฺวํ น ชานาสีติ. เกลาสวาสีปิ โภ อหํ มรณาภิมุโข นาม กึ ตฺวํ น ชานาสีติ. ตสฺมึ ขเณ เต เทฺว ชนา อญฺญมญฺญํ อากาสมชฺเฌเยว ยุชฺฌึสุ. ยุชฺฌิตฺวา จ ปน เกลาสวาสี วิชฺชาธโร มรณาภิมุโข ปราชิโต. ตโต มรณาปตฺโต วิชฺชาธโร ชโย หุตฺวา ตสฺส ภริยํ คเหตฺวา ปายาสิ. มรณาภิมุขสฺส สกลสรีรํ ขคฺเคน อนนฺตรํ หุตฺวา ลาขารูปานิ นฺหาปิตํ วิย อโหสิ. โส อตฺตานํ สณฺจาเรตุ์ อสกฺโกนฺโต สห ขคฺคหตฺเถเนว โพธิสตฺตสฺส อุยฺยานมชฺเฌ ปตติ. โพธิสตฺโตปิ[๑๑๐] อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา กีฬนฺโต กีฬิตฺวา จ ปน เทวี อุยฺยานมชฺเฌ ปาสาเท ฐเปตฺวา[๑๑๑] ปโรหิตปุตฺตญฺจ อมจฺจปุตฺตญฺจ อามนฺเตตฺวา เอถ อมฺเหหิ สทฺธึ วนนฺตเร กีฬิถาติ. โส อุยฺยานวนนฺตเร คจฺฉนฺโต ทูรโต วิชฺชาธรํ ทิสฺวา ตสฺส สมีปํ คนฺตฺวา ปุจฺฉิ กถํ ตฺวํ สมฺม เกน การเณน อาคโตสีติ. มหาปุริส เทฺว ชนา มยํ ยุชฺฌนฺตา โสหํ ปราชิโต ปตามีติ.[๑๑๒] ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต ตํ อุกฺขิปิตฺวา ตโย ชนา อุยฺยานปาสาทํ อาเนตฺวา เวชฺชํ[๑๑๓]ปกฺโกสาเปตฺวา ติกิจฺฉาเปสิ. เวชฺโชปิ โอสถกุสโล จตุปญฺจ-ทิวสพฺภนฺตเรเยว ยถาโปราโณ วิย อโหสิ. โส วิชฺชาธโร[๑๑๔] โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อาห มหาราช อยํ มม[๑๑๕] ขคฺโค อติวิย มหานุภาโว อิทํ ขคฺคํ โย หตฺเถน คเหตฺวา ภูมิยํ วิย อากาเส ปกฺขนฺทิเยวาติ.[๑๑๖] โพธิสตฺตสฺส หตฺเถ ขคฺคํ ทตฺวา อาปุจฺฉิตฺวา[๑๑๗] ปกฺกามิ.

---

[๑๑๐] ลธ๑. : โพธิสตฺโต

[๑๑๑] ทท. : วิชเปตฺวา

[๑๑๒] ทชท. : ปโตมฺหีติ

[๑๑๓] มน. : เวชฺชนฺติ นตฺถิ.

[๑๑๔] ทชท.,มน. : วิชฺชาธโรปิ

[๑๑๕] ลช. : มมาติ นตฺถิ.

[๑๑๖] ทชท.,มน. : ปกฺขนฺทิ เทวาติ.

[๑๑๗] มน. : อาปุจฺฉิ

ตถา โพธิสตฺโต[๑๑๘] เทวึ อามนฺเตตฺวา เอหิ เทวิ มยา สทฺธึ คนฺตุกามาสิ ปพฺพเต หิมวนฺเต วคจฺฉามาติ. อหํ ตยา สทฺธึ คมิสฺสามิ เทวาติ. โส เทวึ อูรุมชฺเฌ นิสีทาเปตฺวา อากาสํ อุปฺปติตฺวา อุตฺตราภิมุโข ปายาสิ. นานาปพฺพตคูหานิ ทิสฺสนฺติ. ปุรโต คจฺฉนฺโต รชฏปพฺพตํ ทิสฺสติ. ปุรโต คจฺฉนฺโต สุวณฺณปพฺพโต ทิสฺสติ. ปุรโต คจฺฉนฺโต รตนปพฺพโต ทิสฺสติ. ปุรโต คจฺฉนฺโต หิมวนฺตปพฺพโต ทิสฺสติ.[๑๑๙] สตกูฏปฏิมณฺฑิตานิ สตฺตรตนมยานิ จตุราสีติสหสฺสสิขรปติฏฺฐาปิตานิ สมญฺจ สตโยชนุพฺเพธานิ นานากปฺปรุกฺขปฏิมณฺฑิตานิ สตฺตรตนเสลมยานิ นานาวิธานิ กินฺนรกินฺนริโย[๑๒๐] คายนฺติ นจฺจนฺติ. นานาวิธานิ มิคคณานิ นานาวิธานิ หตฺถิสีหคฺคทีปิอสฺสรูปานิ ทิสฺสนฺติ. โพธิสตฺโต หิมวนฺตํ คนฺตฺวา ปพฺพเต โอตริตฺวา นานาปุปฺผานิ คเหตฺวา เทวึ มณฺฑิตฺวา นานาวิธานิ ผลานิ คเหตฺวา เทวิยา สทฺธึ ขาทิ. นานาวิธธารานิ ปุณฺณานิ นฺหาตฺวา ปิวิตฺวา ปาทปริจาริกาย เทวิยา สทฺธึ คจฺฉนฺโต นานาปพฺพตคูหานิ ทิสฺสนฺติ เอเกกสฺมึ คูเห เอกรตฺตินฺทิวํ วสิตฺวา วิสมิ. อถ เต อมจฺจาทโย โพธิสตฺตญฺจ เทวิญฺจ อทิสฺวา สกลอุยฺยาเน ปริเยสิตฺวา นาลภึสุ. เต สพฺเพ ตตฺถ โรทิตฺวา ปริเยสิตฺวา ปุน นครํ ปวิสิตฺวา ราชานํ เอตมตฺถํ อาโรเจสุ. ราชา ตํ สุตฺวา อมจฺจํ อาณาเปสิ คจฺฉ สีฆํ[๑๒๑] พฺรหฺมปุรํ วินฺทิตฺวา มม ภาตรํ ปุจฺฉีติ. อมจฺโจ อนุปุพฺเพน คจฺฉนฺโต พฺรหฺมปุรํ สมฺปาปุณิตฺวา[๑๒๒] นครํ ปวิสิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา อิมํ คาถมาห

ตว ปุตฺโต จ เทวี จ เทฺว ชนา ตตฺถ นาทฺทสุ[๑๒๓]
เตน มํ ปหิณิ ราชา ตว สาสนํ อาจิกฺขิตุนฺติ. [๑๖]

---

[๑๑๘] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : โพธิสตฺโตปิ

[๑๑๙] ลช. : ทิสฺสตีติ

[๑๒๐] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : กินฺนริโย

[๑๒๑] เยภุยฺเยน สพฺพตฺถ สีฆนฺติ ทิสฺสติ.

[๑๒๒] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท. : สมฺปาปุณิ

[๑๒๓] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : เทฺว ชนา ตตฺถทฺทสุ

อถ ราชา จ เทวี จ ตำ สุตฺวา พาหา ปคฺคยฺห มหาปริเทวนฺโต[๑๒๔] อาห

หาหา นฏฺจา อุโภ รฏฺจา[๑๒๕] หาหา นฏฺจา เทฺว ชนา จ[๑๒๖]
ตโต[๑๒๗] ปุตฺตกา กุหึ เน จชิสฺสาม ทุเว ชเน [๑๗]
รฏฺเจ จ ปเทเส เจว กถำ ตุมฺเห จชิสฺสถ
เกน การเณน นตฺถา กถำ โกจิ น ชานาติ [๑๘]
อุโภ มยำ มหาเทวิ อปุตฺตา[๑๒๘] จ ภวามฺหเส
ปุตฺตเกน วินา อชฺช กถำ ชีวาม ปุตฺตกาติ. [๑๙]

อถ นำ เทวี อาห

กึ กริสฺสามิหำ[๑๒๙] เทว กึ กริสฺสสิ ตฺวำ ธุวำ
ปุพฺพกมฺมวิปาเกน เทฺว นฏฺจา ว[๑๓๐] ภวิสฺสเรติ. [๒๐]

โพธิสตฺตสฺส วิโยเคน สุขตฺถำ นาสกฺขึสุ. โส อมจฺโจ ราชภวนโต นิกฺขมิตฺวา รมฺมปุรำ อาคนฺตฺวา ราชานำ วิญฺญาเปนฺโต อาห

เต ตมฺหิ นคเร อตฺถิ ราชา จ เทวี จ ยทา
สุตฺวา น สาสนำ ตทา กรุณำ ปริเทวยุำ
ราชา อุมฺมตฺตโก วิย ปริเทวสิ โส ตทาติ. [๒๑]

โพธิสตฺโต หิมวนฺตำ ทฺวิมาสำ ปวิสิตฺวา ปุน เทวิยา สทฺธึ อากาสำ ปกฺขนฺทิตฺวา คจฺฉนฺโต เกลาสมตฺถเก สุวณฺณนครำ อทฺทสฺส. ตตฺถ สุวณฺณนคเร ทุมราชา นาม อตฺถิ.

---

[๑๒๔] ลช. : มหาปริเทวนฺเต

[๑๒๕] ทท. : อุฏฺจา

[๑๒๖] ทชท. : ชนา ทฺวี จ, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : ชนา เทฺว จ

[๑๒๗] ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : คตา, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คตา ปุตฺตกา กุหึ โน

[๑๒๘] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : อปุตฺตกา

[๑๒๙] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : กรณามิหำ

[๑๓๐] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : วาติ นตฺถิ., ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อิโต ปรำ เทฺว คาถา นตฺถิ.

นานากินฺนรกินฺนริโย อากิณฺณเทวนครํ วิย อโหสิ.[๑๓๑] อถ โพธิสตฺโต ตตฺถ โอตริตฺวา สุวณฺณนครํ ปาวิสิ. ทุมราชา โพธิสตฺตํ ทิสฺวา จินฺเตสิ อยํ สมุทฺทโมโส นาม อิมสฺมึ สมฺปตฺโต[๑๓๒] อติวิย อจฺฉริยภูตํ ตสฺส อาคมนนฺติ. เอหิ ตาต มยา สทฺธึ นิสีทถาติ ปกฺโกสาเปตฺวา เอกาสเน นิสีทิ. อถ โข เทวิยา สห โพธิสตฺโต กินฺนรราชานํ วนฺทิตฺวา เอกาสเน นิสีทิ. กินฺนรราชา โพธิสตฺตํ พาหาหิ อาลิงฺคิตฺวา สีสํ[๑๓๓] จุมฺพิตฺวา อิมํ คาถมาห

อิทํ หิมวนฺตํ[๑๓๔] รมฺมํ ปุญฺญกมฺเมน สมฺภวํ
โสวณฺณมยํ ปาการํ อฑฺฒรชฺชํ ททามิ เตติ. [๒๒]

มหาสตฺโต ตสฺส วจนํ สุตฺวา ปฏิกฺขิปนฺโต อาห

สาธุ[๑๓๕] วากฺยมิทํ เทว มาสมตฺตํ ตยา สห
วสิสฺสามิ มหาราช กีฬิสฺสามิ ตยา สหาติ. [๒๓]

โพธิสตฺโต เกลาสปพฺพเต มาสมตฺตํ วสนฺโต ทุมราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา เกลาสโต อุปฺปติตฺวา อากาเสน คจฺฉนฺโต อโนตตฺตสรํ ทิสฺวา จตุมุขติตฺถปฏิมณฺฑิตํ สตฺตรตนมยํ เอกติตฺถปสฺเส เทฺว ยกฺขา เทวตา นฺหายนฺติ. เอกติตฺถปสฺเส อิสิวิชาธรา นฺหายนฺติ เอกติตฺถปสฺเส พุทฺธปจฺเจกพุทฺธอรหนฺตา ขีณาสวา[๑๓๖] นฺหายนฺติ. อถ โพธิสตฺโต ทิสฺวาน[๑๓๗] อากาสโต โอตริตฺวา อโนตตฺตสเร สมคฺคํ[๑๓๘] กีฬนฺโต ปุน อโนตตฺตโต อุตฺตริตฺวา

---

๑๓๑ ทซท. : อเหสุ

๑๓๒ ลช. : อิมสฺมึ สมฺปตฺเต

๑๓๓ ทท. : สีสนฺติ นตฺถิ.

๑๓๔ ทซท.,มน.,ทยฺยภาสาโปตฺถก. : หิ นครํ

๑๓๕ ลช. : สุฏฺฐุ, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อยํ คาถา นตฺถิ.

๑๓๖ ทซท. : ขีณาสวาติ นตฺถิ.

๑๓๗ ทท. : โพธิสตฺตํ ทิสฺวาน, ทซท.,มน. : อถ โพธิสตฺโต ทิสฺวานาติ นตฺถิ.

๑๓๘ ลธ๒.,ลช.,ทซท.,มน. : มาสมตฺตํ

อากาเสน[๑๓๙] คจฺฉนฺโต ปุรโต ฉทนฺตทหำ[๑๔๐] อนุปตฺโต. ฉทนฺตทหสโร ปน สตโยชนปริมณฺฑโล เสวาลำ ปนกำ วา นตฺถิ. ฉทฺทนฺตสเร ปน ฉ ปพฺพตา ปริกฺขิปนฺติ รชฏปพฺพตำ มณิปพฺพตำ สุวณฺณปพฺพตำ อญฺชนปพฺพตำ ชาติหิงฺคุลปพฺพตำ ผลิกปพฺพตำ. เอวรูปำ สิริสมฺปตฺตึ ฉทฺทนฺตสรำ ทิสฺวา อากาสโต โอตริตฺวา ฉทฺทนฺตทหำ โอโลเกนฺโต โอโลกิตมตฺเตเยว ชาติสรณฺเยาเณน เทวิยา สทฺธึ กถำ ปวตฺเตนฺโต อิมำ คาถมาห

อหำ ปุพฺเพสุ ชาตีสุ ตสฺมึ ฉทฺทนฺตทเห ว
สรุตฺตเม นาคราชา[๑๔๑] ตทา อโหสึ ฉทฺทนฺเต
ตสฺมึ ฉทฺทนฺตทเห ปุเร นาคสฏฺฐิสหสฺสานิ
วสาม กาญฺจนคุเหติ.[๑๔๒] [๒๔]

เทวิยา[๑๔๓] โพธิสตฺตสฺส กถำ สุตฺวา ตเถว ชาติสรณฺเยำ อุปฺปชฺชิ. เทวี โพธิสตฺตำ อาห

อหำ ปุพฺเพ มหาราช[๑๔๔] วสิสฺสามิ ตยา สห
มหาสุภทฺรา นามาหำ ปาเท เต ปาริจาริกาติ. [๒๕]

เอวญฺจ ปน วตฺวา เทฺว ชนา ฉทฺทนฺตทเห โอตริตฺวา นานาปุปฺผานิ คเหตฺวา เทวิยา สทฺธึ มณฺฑิตฺวา กีฬนฺโต ตโต ฉทฺทนฺตทหโต อากาสำ อุปฺปติตฺวา คจฺฉนฺโต อากาเสน[๑๔๕] รมฺมณิยำ สุวณฺณภูมิยำ ทิสฺวา ตตฺถ มชฺเฌ เวฑูริยผลเก[๑๔๖] นิสีทิสฺสามิ

---

[๑๓๙] ลช. : อากาเส

[๑๔๐] ทท. : ฉทนฺตำ, ทชท.,มน. : ฉทนฺตำ ทหำ

[๑๔๑] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : นาครา

[๑๔๒] ลช. :-วสุตฺตเม, ฉทนฺเต สรมุตฺตเม นาคราชา ตทา อโหสิ, วสาม, กาญฺจเน

[๑๔๓] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : เทวี

[๑๔๔] ทท.,ลธ๑. : มหาราชา, ทยฺยภาสาโปตฺถก.: อยำ คาถา คาถารูเปน น ทิสฺสติ.

[๑๔๕] ลช. : อากาเส

[๑๔๖] สพฺเพสุ หิทำ เวฑูริยผลเกติ ทิสฺสติ. น ปน เวฬุริยผลเกติ.

ปญฺจทสหตฺถุพฺเพเธ ตีสหตฺถวิตฺถารายาเมติ จินฺเตสิ. โพธิสตฺโต เอวรูปึ สิริสมฺปตฺตึ ทิสฺวา อิมํ คาถมาห

โอรุยฺหาม มหาเทวิ เวฑูริยผลเก มเย
วิสมาม อิธ เทวิ ปจฺฉา รมฺมปุรํ คตาติ. [๒๖]

โพธิสตฺโต เทวิยา สทฺธึ โอตริตฺวา ตตฺถ เทฺว สุวณฺณกูปานิ เอกํ อุทกปริปุณฺณํ เอกํ คนฺธปริปุณฺณํ. กสฺมา ปน เอวํ[๑๔๗] ภวิสฺสตีติ. ปุพฺเพ วิชฺชาธรา อุทกํ คเหตฺวา คนฺธํ วิลิมฺปิตฺวา เวฑูริยผลเก นิสีทึสุ. โพธิสตฺโต อุทกกูเปน มุขํ วิขาเลตฺวา เทวิยา สทฺธึ คนฺธํ วิลิมฺเปตฺวา วิสมนตฺถาย เวฑูริยผลเก สยนฺโต นิทฺทํ โอกฺกมิ.[๑๔๘] ตสฺมึ กาเล เอโก วิชฺชาธโร อากาเสนาคนฺตฺวา โพธิสตฺตํ สยนฺตํ ทิสฺวา สณิกํ คนฺตฺวา ขคฺคํ คเหตฺวา อากาเสน ปกฺขนฺทิ. โพธิสตฺโต เทวึ จ ปพุชฺฌิตฺวา ขคฺคํ อทิสฺวา เทฺว ชนา ตํ ปริเยสนฺตา นาทสฺสึสุ. เทวี ตสฺส ปาเท สุวณฺณกจฺฉปึ อวเสสํ ทสฺเสตฺวา อตฺตโน สีสํ ฉเปตฺวา[๑๔๙] ปริเทวิ.[๑๕๐] โพธิสตฺโตปิ เทวึ อาห กาเยน วาจาย ยทิ อตฺถิ โทสํ ขมาหิ เทวี หิ อภาวํ อธุวํ สมาคมํ สพฺพมิทญฺจ โลเก สํโยควิโยคนฺติ[๑๕๑] พุทฺธา วทนฺตีติ. ตโต เทวี โพธิสตฺตสฺส กถํ สุตฺวา กุหึ เทว คมิสฺสามาติ อาห. สมุทฺทํ โอตริสฺสาม เยน เกน อนฺเนสฺสติ เยน เกน คมิสฺสาม เยน เนสฺสติ มํ คโตติ. ตโต โพธิสตฺโต เทวิยา สทฺธึ สมุทฺทตีเร นาวํ ปริเยสนฺโต[๑๕๒] นาวํ อทิสฺวา เอกํ สิมฺพลิรุกฺขขนฺธํ ทิสฺวา โพธิสตฺโต[๑๕๓] มูลํ โอลมฺพิตฺวา เทวึ ปน อคฺคํ คเหตฺวา[๑๕๔] เอวํ เทฺว ชนา คจฺฉนฺตา ยาว สมุทฺทมชฺเฌ สมฺปตฺตา. ตสฺมึ สมเย อฑฺฒรตฺติกาเล สมฺปตฺเต มหาอนฺธกาโร อโหสิ. มหาเมเฆสุ อุปฺปนฺเนสุ ทิสาสุ จนฺทวาเตน จ

---

[๑๔๗] ทท.,ลธ๑. : เอกึ

[๑๔๘] ลธ๑. : โอกฺกมึสุ

[๑๔๙] นวปุรโปตฺถก. : สุวณฺณกจฺฉปสทิสํ อตฺตโน สีสํ ฉเปตฺวาติเยว อตฺโถ โหติ.

[๑๕๐] ลช. : ปริเทวนฺตี, ลธ๑.,ลธ๒. : ปริเทวีติ นตฺถิ, พุชฺฌิตฺวาติ ทิสฺสติ.

[๑๕๑] ทชท.,มน. : โลเก สโยคนฺติ

[๑๕๒] ลธ๒. : ปริเยเสนฺโต

[๑๕๓] ทชท. : ตสฺส

[๑๕๔] ทชท. : เทวิยา อคฺคํ อทาสิ

อุมฺมิเวเคน จ ปหริตๆ ตๆ สิมฺพลิรุกฺขขนฺธๆ ทฺวิธา ภิชฺชติ.[๑๕๕] อุโภ ขตฺติยา วินา หุตฺวา คจฺฉนฺติ. เทวีปิ เอกา ว คจฺฉนฺตี[๑๕๖] โพธิสตฺโตปิ เอโก ว คโต.[๑๕๗] เทวีปิ ราชานๆ อทิสฺวา มหาปริเทวๆ ปริเทวนฺตี เทฺว ขตฺติยา อญฺญมญฺญๆ อปสฺสนฺตา ตๆขณญฺเญว จณฺฑวาเตน ปหตา วุยฺหมานา ปภาตาย จ รตฺติยา สา กุลฺลๆ สมฺปตฺตา อุตฺตริตฺวา โพธิสตฺตๆ โอโลเกนฺตา[๑๕๘] ตๆ อทิสฺวา นานาการุญฺญสญฺญิตๆ ปริเทวนฺตี วิสญฺญี หุตฺวา ปจฺจีตเล ปตติ.[๑๕๙] สา ปุนปิ[๑๖๐] สญฺญๆ ลภิตฺวา ตๆ ปริเยสิตฺวา อตฺตานๆ อนุโสจนฺตี ปริเทวนฺตี อาห

นนุ กจฺฉปมจฺฉานๆ ภกฺโข เหสฺสติ เม ปติ
เตน โสนาคโต[๑๖๑] เอตฺถ กถๆ ตยา กตๆ ปาปนฺติ.[๑๖๒] [๒๗]

เอวๆ สา โรทนฺตี ปริเทวนฺตี วตฺวาน[๑๖๓] วตฺถๆ สุกฺกาเปตฺวา อตฺตโน อาภรณภณฺฑๆ คเหตฺวา สาฏเก พนฺธิตฺวา หตฺถิมคฺคๆ คจฺฉนฺตี มทฺทรฏฺฐๆ[๑๖๔] นครๆ สมฺปตฺตา สา[๑๖๕] องฺคารปจฺเจน อตฺตโน สรีรๆ มกฺเขตฺวา นครๆ ปายาสิ. ตทา เอกา มหลฺลิกา อิตฺถี เทวึ ทิสฺวา กุโต นุ ตฺวๆ อาคจฺฉสิ อมฺมาติ ปุจฺฉิ. รมฺมปุรโต อาคจฺฉามีติ. กึ ปน อิมสฺมึ นคเร ตว พนฺธุชนา อตฺถีติ. นตฺถิ อมฺมาติ. เตนหิ มยา สทฺธึ ฆเร วสาหีติ.[๑๖๖] สาธุ อมฺมาติ วตฺวา

---

[๑๕๕] ลช. : ภิชฺชิตฺวา

[๑๕๖] ทชท. : คจฺฉติ

[๑๕๗] ทชท. : คโตติ

[๑๕๘] ลธ๒. : โอโลเกนฺโต, โอโลเกนฺตีติ ภวิตพฺพๆ.

[๑๕๙] ทท. : ปจฺจีคเห ปตติ

[๑๖๐] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : ปุน

[๑๖๑] ทชท. : โส อาคโต

[๑๖๒] ลช. : กถๆ หิ เกน การณาติ, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อยๆ คาถา นตฺถิ.

[๑๖๓] ทชท. : วตฺถานวตฺถๆ

[๑๖๔] ลช. : มทฺทรฏฺเฐ, ทชท.: มฏฺฐรฏฺฐๆ

[๑๖๕] ทชท. : สาติ นตฺถิ.

[๑๖๖] ทท. : วสฺสมาหีติ

ตาย สทฺธึ คนฺตฺวา ฆรํ ปาวิสิ. ปภาตาย รตฺติยา เอกํ องฺคุลิมุทฺทิกํ โลหิตามณึ คเหตฺวา มหลฺลกิตฺถิยา อทาสิ. สา[๑๖๗] เสฏฺฐิสฺส ฆรํ คนฺตฺวา มณึ วิกีณาติ. เสฏฺฐี ตํ ทิสฺวา อมฺม มหาอคฺฆายํ[๑๖๘] มุทฺทิกา กิตฺตกํ มณี มูลํ คณฺหามีติ.[๑๖๙] สา เสฏฺฐี อาห สกลํ นครํ ตสฺสา อนคฺฆนยุตฺตรูปี ตาต เสฏฺฐี ปญฺจสกฏสุวณฺณํ มุทฺทิยา มูลนฺติ. อมฺม ยถาอิจฺฉิตํ มูลํ ตว ทสฺสามีติ. สาธุ สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปญฺจสกฏานิ[๑๗๐] สุวณฺณภริตานิ อคฺคเหสิ. สา ตํ คเหตฺวา รถํ ปาเชสิ. สา ตตฺถ คนฺตฺวา ปญฺจสุวณฺณสตสหสฺสานิ อสฺสา อทาสิ.[๑๗๑] สา ทาสทาสิโย วิกีณิตฺวา ทารูนิ คาหาเปตฺวา ปาสาทํ การาเปตฺวา ตโต วฑฺฒกินา ปริกมฺมํ กตํ สาลํ นิฏฺฐาเปสิ. ลิขิตํ สา ปกฺโกสาเปตฺวา ตาต อิมํ สาลายํ วิจิตฺตรูปี ลิขาหิ ตาต อิมสฺมึ สาลาย เทวกุลํ สมาคมํ เอตฺถ ลิขตุ วิวาหมงฺคลํ กรณกาเล เอตฺถ ลิขตุ สุวณฺณภูมึ อุปริ เวฑูริยผลเก เทฺว ชเน สยนฺเต เอตฺถ ลิขตุ เทฺว ชเน สมฺทมชฺเฌ สิมฺพลิรุกฺขํ คเหตฺวา ทฺวิธา ภิชฺชเต เอตฺถ ลิขตูติ. จิตฺตกาโรปี สุลิขิตํ ลิขติ. สา สมณพฺราหฺมณตฺถาย อนฺนปานาทีนิ[๑๗๒] ปญฺญาเปตฺวา ปริจาริกานํ สญฺญํ ทตฺวา เย เย สมณพฺราหฺมณา อิมํ สาลํ ปวิสนฺติ[๑๗๓] เต เต[๑๗๔] โภเชตฺวา จิตฺตรูปี โอโลกาเปตฺวา เตสํ กิริยญฺจ สลฺลกฺเขตฺวา มยฺหํ อาจิกฺขถาติ. เทวีปี สพฺพรตฺตินฺทิวํ โพธิสตฺตํ อนุสฺสริตฺวา อสฺสูนิ ชเลน รตฺตินฺทิวํ ปริเทวิ.[๑๗๕] โพธิสตฺโตปี วุยฺหมาโน อุมฺมิเวเคน ปหริตฺวา สมุทฺทมชฺเฌ ปตฺโต. กสฺมา ปน โพธิสตฺโต เอวรูปี ทุกขํ[๑๗๖] อนุภวตีติ. ปุพฺเพ พาราณสีนคเร คามวาสี มนุสฺโส อโหสิ.

---

[๑๖๗] ลช. : มหลฺลกิตฺถิยา อทาสิ สาติ นตฺถิ.

[๑๖๘] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : มหา วตายํ

[๑๖๙] ทท.ทชท.,มน. : คณฺหาสีติ

[๑๗๐] ทท.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : สกฏานิ

[๑๗๑] ลธ๑. : ปญฺจสุวณฺณสตสกฏานิ ตสฺส อทาสิ, ลช. : สาติ จ อทาสีติ จ นตฺถิ.

[๑๗๒] ลช. : นิจฺจคจฺฉณฺหาทีนิ

[๑๗๓] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : ปวิสิตฺวา

[๑๗๔] ลธ๒. : เต เต เต

[๑๗๕] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : ปริเทวนฺตี

[๑๗๖] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : ทุกขนฺติ นตฺถิ.

อุณฺหเก อุโภ ขตฺติยา นที คนฺตฺวา นฺหายนฺติ. ตทา เอโก สามเณโร อุทกํ กีฬิตุกาโม นทึ คนฺตฺวา อุทกนาวํ อภิรุยฺห นทีตีเร กีฬติ. เต ชายปติกา ทุวีหิ หตฺเถหิ อุมฺมึ กตฺวา วิจลนฺตา[๑๗๗] นาวํ อติอุทกํ ตตฺเถว นิมุชฺชิ. โส สามเณโร มรณภเยน วุยฺหมาโน ปริเทวติ. ตโต อุโภ ชายปติกา ตสฺส หตฺเถ คเหตฺวา นทีตีเร ฐเปสุ. ตสฺส กมฺมสฺส วิปาเกน ปญฺจชาติสเตสุ โพธิสตฺโต เทวิยา สทฺธึ สมุทฺเทเยว ทุกฺขํ อนุภวนฺโต โหติ. เตนาห ภควา

ขุทฺทกญฺจมิทํ กมฺมํ — น ตํ ปมตฺโต มญฺญติ
ทุกตํ สุกตํ กมฺมํ — น ภเวยฺย กุทาจนํ [๒๘]
จิรกาลํ กตํ กมฺมํ — ยํ ปุพฺเพ อตฺตนา กตํ
ขุทฺทกํ วา[๑๗๘] มหนฺตํ วา — น ตํ วิชฺชติ สพฺพทาติ. [๒๙]

โพธิสตฺโต สมุทฺทมชฺเฌ วุยฺหมาโน อโหสิ. ตทา สมุทฺทปาลา มณิเมขลา นาม เทวธีตา สตฺตทิวสานิ เทวสมาคมํ คนฺตฺวา สตฺตทิวเสว สมฺปตฺเต อตฺตโน อารกฺขณตฺถาย โอโลเกสิ. สา มหาสตฺตํ สมุทฺเท วุยฺหมานํ ทิสฺวา สกฺกสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ตมตฺถมาโรเจสิ. สกฺโก ตสฺสา กถํ สุตฺวา ตฺวญฺจ สมุทฺทํ ปาเลนฺตา[๑๗๙] กึ สมุทฺเท โพธิสตฺตํ ปติตํ น รกฺขสิ มหาสตฺโต มหาปุริโส วา มาตาปิตุปาลชโน[๑๘๐] วา สีลสมฺปนฺโน อิตฺถี วา สีลาจารสมฺปนฺนา สมุทฺเท วุยฺหนฺตา เต ว อุทฺธราหีติ. กึ น รกฺขสิ กสฺมา[๑๘๑] โพธิสตฺตํ เอวํ [๑๘๒] กโรสีติ มณิเมขลํ ครหติ[๑๘๓] โพธิสตฺตํ คเหตฺวา ตีเร ฐเปสีติ. เทว อาคโต วิชฺชาธโร โพธิสตฺตสฺส ขคฺคํ คเหตฺวา ปกฺกามีติ. สกฺโก[๑๘๔] วชิรทณฺฑํ คเหตฺวา เทวโลกโต

---

[๑๗๗] ลช. : โอลมฺพนฺโต, ทชท. : วิจรนฺโต

[๑๗๘] ทชท.,มน. : วาติ นตฺถิ., ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อยํ คาถา นตฺถิ.

[๑๗๙] ทท.,ลช.,ทชท. : ปาเลนฺโต

[๑๘๐] ลช. : มาตาปิตุโปสชโน

[๑๘๑] ทชท. : -อุทฺธราหีติ มยา เปสิตา กสฺมาติ ทิสฺสติ.

[๑๘๒] ทชท. : เอตฺถนฺตเร นาติ ทิสฺสติ.

[๑๘๓] ทชท. : ครหิตฺวา

[๑๘๔] ทชท. : -ตีเร ฐเปสีติ วตฺวา วชิรทณฺฑํ....., เทว อาคโต.....ปกฺกามีติ สกฺโกติ นตฺถิ.

อาคนฺตฺวา[๑๘๕] วิชฺชาธรสฺส คหิตขคฺคสฺส มตฺถเก วชิรํ ปริภมิตฺวา เอวมาห หเร ทุฏฺฐวิชฺชาธร กสฺมา[๑๘๖] ตฺวํ โพธิสตฺตํ เอวํ มหาทุกฺขํ กาเรหีติ.[๑๘๗] วิชฺชาธโร[๑๘๘] อุตฺราโส ภีตตสิโต หุตฺวา สมุทฺทํ คนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ขคฺคํ อทาสิ. โส ขคฺคํ ปฏิคเหตฺวา อากาเส อุปฺปติตฺวา สมุทฺทตีเร เอกํ มทฺทรฏฺฐนครํ ทิสฺวา จินฺเตสิ[๑๘๙] อหัปิ พหุทิวสานิ นีราหาโร เอตฺถ นคเร วิสมามิ ตาวาติ. โส เอวํ จินฺตยิตฺวาน อากาสโต โอรุยฺห. ตทา โพธิสตฺโต เทวึ อนุสฺสริตฺวา เอตฺถ นคเร เทวิยา ปวุตฺตึ ปุจฺฉิตฺวา ปจฺฉา สมุทฺทตีเร ปริเยสิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา จ ปน อาภรณานิ โอมุญฺจิตฺวา ปฏิจฺฉนฺเน ฐเปตฺวา พฺราหฺมณเวสํ คเหตฺวา นครํ ปาวิสิ. นครวาสิโน มนุสฺสา โพธิสตฺตํ ทิสฺวา อาหํสุ โภ พฺราหฺมณ อสุกสฺมึ ฐาเน เอกา อิตฺถี สาลํ กตฺวา วสติ[๑๙๐] เย เย อาคนฺตุกมนุสฺสา อาคนฺตฺวา เต เต ตตฺถ ภุญฺชนฺติ กสฺมา ตฺวํ ตตฺถ อคนฺตฺวา[๑๙๑] ตตฺเถว คนฺตฺวา โภชนํ ภุญฺชาหีติ. ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต ตตฺถ คนฺตฺวา[๑๙๒] ตา อิตฺถิโย ปณีเตน โภชนีเยน ภุญฺชาเปนฺติ. โส ภุญฺชิตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา สาลํ จ วิจิตฺตากาเรน ลิขิตํ โอโลเกนฺโต อตฺตโน จริตํ ทิสฺวา ตตฺเถว โรทิตฺวา ปริเทวิตฺวา ปุน หสิ. อถโข ตํ การณํ ทิสฺวา เวเคน[๑๙๓] คนฺตฺวา เทวิยา อาโรจยึสุ. ตํ สุตฺวา เทวี เวเคน คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ ทิสฺวา ปีติมานสา หุตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา อิมํ คาถมาห

นิพฺพุตา[๑๙๔] นูน เม โสกา นิพฺพุตา นูน เม ภยา

---

[๑๘๕] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : เทวโลกโต อาคนฺตฺวาติ นตฺถิ.

[๑๘๖] ทท. : ตสฺมา

[๑๘๗] ลช. : ปาเลหีติ, ทชท. : กโรสีติ.

[๑๘๘] ทชท.,มน. : วิชฺชาธโรปิ

[๑๘๙] ลช. : วิชฺชาธโรปิ อุตฺราโส ภีตตสิโต หุตฺวา มทฺทรฏฺฐํ ทิสฺวา จินฺเตสิ.

[๑๙๐] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : วสตีติ นตฺถิ.

[๑๙๑] ทชท.: น คจฺฉสิ

[๑๙๒] ทชท. : คจฺฉติ

[๑๙๓] ทชท. : เวเคนาคนฺตฺวา

[๑๙๔] ทท.,ลธ๑. : นิพฺพตฺตา

นิพฺพุตา วิปุลา โสกา ยสฺสายํ เอทิสา[๑๙๕] โสกาติ. [๓๐]

โพธิสตฺโต เทวิยา สทฺธึ ปาสาทํ อารุยฺห ทิพฺพคนฺโธทเกน นฺหาตฺวา สุภาชนํ ภุญฺชิตฺวา[๑๙๖] อุภา ขตฺติยา อตฺตานํ อลงฺกริตฺวา สมฺโมทนียํ กถํ กเถสุ. กติปาหํ วสิตฺวา สพฺเพ พฺราหฺมเณ ปกฺโกสาเปตฺวา สาลญฺจ ปาสาทญฺจ ทาสาทาสญฺ จ ปญฺจสกฏสุวณฺณาทีนิ ทตฺวา เทวิยา สทฺธึ นครโต นิกฺขมิตฺวา อาภรณภณฺฑํ พนฺธิตฺวา อากาเส อุปฺปติตฺวา ปกฺขนฺทิ. ปภาตาย รตฺติยา รมฺมปุรํ อุยฺยาเน โอตริ. อุยฺยานปาโล ตํ ทิสฺวา ตุริโต รญฺโญ สนฺติกํ คนฺตฺวา เทวราช กุมาโร เทวิยา สทฺธึ อาคโตติ. ตํ สุตฺวา ราชา ตุฏฺจิตฺโต หุตฺวา อมจฺจคณปริวุโต นครโต นิกฺขมิตฺวา อุยฺยานํ ปาวิสิ. อถ ราชา โพธิสตฺตํ อาลิงฺคิตฺวา สีสํ จุมฺพิตฺวา ตาต กุโต อาคจฺฉสีติ ปุจฺฉิ. โพธิสตฺโต ตํ สพฺพํ กเถสิ.[๑๙๗] ราชา สิริสีหนร-คุตฺโต ตํ ทิวสเมว อินฺทนครํ วิย อตฺตโน นครํ อลงฺการาเปตฺวา โพธิสตฺตํ อภิสิญฺจิตฺวา รชฺชํ นิยฺยาเทตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา [๑๙๘] สมาปตฺติโย จ นิพฺพตฺเตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโน อโหสิ. ตสฺส ปิตา ปน ราชา วินฺทตฺโต โพธิ-สตฺตสฺสาคมนํ สุตฺวา ตํ ปกฺโกสาเปตฺวา อตฺตโน รชฺชํ นิยฺยาเทตฺวา นครโต นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพตฺเตตฺวา พฺรหฺม-โลกปรายโน อโหสิ. โพธิสตฺโตปิ พฺรหฺมปุเร ทานสาลาโย การาเปตฺวา มหาทานํ ปวตฺเตสิ. รมฺมปุเรปิ ทานสาลาโย การาเปตฺวา มหาทานํ ปวตฺเตสิ.[๑๙๙] ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

ปวิสิตฺวาน นครํ โพธิสตฺโต วิจินฺตยิ
ปญฺจสาลา สุกาเรตฺวา ทานํ อุปฏฺจเปสิ โส [๓๑]
สกฺกรฏฺจา จ เทฺว นรา โอวาเท ตสฺส ติฏฺจนฺติ

---

[๑๙๕] ลช. : เอทิโสติ, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อีทิสา

[๑๙๖] ทชท. : ภุญฺชิ

[๑๙๗] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.ทชท.,มน. : กเถติ, ลช. : อิโต ปรํ โส มาตาปิตูนํ ปฏิปุจฺฉิตฺวา ทิสฺสติ.

[๑๙๘] เอตฺถนฺตเร จาติ ภวิตพฺพํ.

[๑๙๙] ทชท. : รมฺมปุเรปิ.....มหาทานํ ปวตฺเตสีติ นตฺถิ.

เต สีลํ รกฺขนฺติ[๒๐๐] เต ชนา อปฺปมตฺตา ปุญฺญกราติ.[๒๐๑] [๓๒]

โพธิสตฺโต ธมฺเมน สเมน รชฺชํ[๒๐๒] กาเรสิ. เทฺวนครวาสิโน มนุสฺสา ปญฺจสีเลสุ ปติฏฺเปตฺวา อายุหปริโยสาเน สคฺคปทํ ปูรยึสุ. สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา น ภิกฺขเว อิทาเนว ปุพฺเพปิ ยโสธรสฺสตฺถาย มาตาปิตโร จ รชฺชสิริสมฺปตฺตึ จ สชฺชิตฺวา อญฺญํ นครํ คโตติ. เทสนาปริโยสาเน สจฺจานิ ปกาเสตฺวา สจฺจปริโยสาเน ชาตกํ สโมธาเนนฺโต โอสาน-คาถมาห

วิชฺชาธโร ขคฺคํ เถโน เทวทตฺโต อิทานิปิ
วินฺททตฺโต มหาราชา ปิตา สุทฺโธทโน อหุ [๓๓]
เทวธีตา จ สา เทวี มหามายา อิทานิปิ
ปโรหิตสฺส ปุตฺโต จ อานนฺโท กนิฏฺโฐ มม [๓๔]
อมจฺจสฺส จ ปุตฺโต โส ราหุโล มม โอรโส
สิริสีหนรคุตฺโต สารีปุตฺโต มหาปญฺโญ [๓๕]
กนกวตี จ สา เทวี มหาปชาปตีโคตมี
กินฺนรทุมราชา โมคฺคลฺลาโน มหิทฺธิโก [๓๖]
สหสฺสเนตฺโต จ เทวินฺโท อนุรุทฺโธ ทิพฺพจกฺขุโก
มณิเมขลา เทวธีตา อุปฺปลวณฺณา [๓๗]
วินฺทุมตี เทวี ยโสธรา เทวี นาม[๒๐๓]
สมุทฺทโมโส ปน อหเมว สมฺมาสมฺพุทฺโธติ. [๓๘]

สมุทฺทโมสชาตกํ นิฏฺฐิตํ.[๒๐๔]

---

[๒๐๐] ทชท. : เต สีลํ รกฺขนฺตีติ นตฺถิ.

[๒๐๑] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายํ น ทิสฺสติ.

[๒๐๒] ลธ๒. : ตํ รชฺชนฺติ ทิสฺสติ.

[๒๐๓] มน. : ยโสธรา เทวี นามาติ นตฺถิ.

[๒๐๔] ทชท.,มน. : นิฏฺฐิตนฺติ นตฺถิ.

๔.๒ สุธนกุมารชาดก[๒๐๕]

กุโต นุ อาคจฺฉสิ ลุทฺทกาติ อิทำ[๒๐๖] สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกำ อุกฺกณฺจิตภิกฺขุำ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร เอกทิวสำ หิ[๒๐๗] ปิณฺฑาย จรนฺโต เอกำ อิตฺถึ อุตฺตมรูปธรำ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิตฺโต หุตฺวา ตโต นิวตฺเตตฺวา[๒๐๘] เอกมนฺตำ ปตฺตำ ฐเปตฺวา อโธมุโข ทุมฺมโน ปชฺฌายนฺโต นิสีทิ. อถสฺส สหายโก ภิกฺขุ ตำ ทิสฺวา ภนฺเต ตุมฺหากำ อผาสุกนฺติ ปุจฺฉิ. อาวุโส ปน[๒๐๙] เม อผาสุกำ[๒๑๐] หิโย ปิณฺฑปาตตฺถาย จรนฺโต เอกำ อิตฺถึ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิตฺโต หุตฺวา เตน เม[๒๑๑] อุกฺกณฺจิตเมว อาวุโสติ. เตปิ ภิกฺขู[๒๑๒] ตำ คเหตฺวา ภควโต สนฺติเก ทสฺเสสุำ. เต[๒๑๓] สตฺถารา กึ นุ โข ภิกฺขเว อนิจฺฉมานญฺเญว ภิกฺขุำ คเหตฺวา อาคจฺฉถาติ วุตฺเต ตมตฺถำ[๒๑๔] อาโรเจสุำ. สจฺจำ กิร ตฺวำ ภิกฺขุ อุกฺกณฺจิโตสีติ ปุจฺฉิตฺวา[๒๑๕] อาม ภนฺเตติ วุตฺเต มา ภิกฺขุ เอวรูปำ กเรยฺยาสิ[๒๑๖] ตฺวำ สทฺธาย ปพฺพชิโต อตฺตโน วิภวำ[๒๑๗] ฉฑฺเฑตฺวา มม นิยฺยานิเก สาสเน ปพฺพชิตฺวา กถำ กิเลสวสำ คจฺเฉยฺยาสิ ภิกฺขเว มาตุคาโม นาม อนตฺถกโร ทุชฺชโย ตสฺมา

---

[๒๐๕] สุธนกุมารชาตกนฺติปิ ทิสฺสติ.

[๒๐๖] ลช. : อิมำ

[๒๐๗] เยภุยฺเยน เอกทิวสมฺหีติ ทิสฺสติ.

[๒๐๘] ทท. : นิวตฺเตนฺตา

[๒๐๙] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : น

[๒๑๐] ทชท.: ผาสุกำ

[๒๑๑] ทชท.: เมว

[๒๑๒] ทท.,ลธ๑.,ทชท. : ภิกฺขุำ

[๒๑๓] ลช. : อิทำ นตฺถิ.

[๒๑๔] ลช. : วุตฺเต เต ตมตฺถำ

[๒๑๕] ทท.,ลช. : ปุจฺฉิ

[๒๑๖] ลช. : กเรยฺยาสีติ

[๒๑๗] ลธ๑. : ภวำ

หิ ภิกฺขเว สงฺกิลิฏฺฐทุจฺจริตธมฺเม วิโนเทยฺยาสิ[๒๑๘] กถํ อุกฺกณฺฐิตํ คจฺเฉยฺยาสิ ปุพฺเพ ปณฺฑิตา มาตุคามํ นิสฺสาย มหนฺตํ รชฺชสิรึ มาตาปิตโร[๒๑๙] จ อนโลเกตฺวา[๒๒๐]อตฺตโน ชีวิตํ จ อคเณตฺวา มาตุคามวเสน อติทุกฺกรํ อคมํสูติ วตฺวา ตุณฺหี อโหสิ เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริ

อตีเต ภิกฺขเว อุตฺตรปญฺจาลนคเร อาทิจฺจวํโส นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิ. ตสฺส จนฺทาเทวี นาม อคฺคมเหสี สา อภิรูปา ทสฺสนียา สีลาจารสมฺปนฺนา อโหสิ อจฺฉราวอิตฺถีรตนา อาจารอุฬารสิริสมฺปนฺนา. ตสฺมึ สมเย อมฺหากํ โพธิสตฺโต ตาวตึสภวนโตจวิตฺวา[๒๒๑] ตสฺสา กุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธึ คณฺหิ. ทสมาสจฺจเยน สุวณฺณปฏิมํ วิย ปุตฺตํ วิชายิ. ชาตทิวเสเยว ปาสาทสฺส จตูสุ ปสฺเสสุ จตสฺโส[๒๒๒] นิธิกุมฺภิโย ภูมิโต อุฏฺฐหึสุ. ตํ อจฺฉริยํทิสฺวา ราชา ปุตฺโต เม มหานุภาโว มหาปญฺโญ สกฺกราชานุภาโวติ.[๒๒๓] ราชา มหาสกฺการํปุรโต กตฺวา นามคหณทิวเส ปนสฺส สุธนกุมาโรติ นามํ กโรติ.[๒๒๔] โส วยปฺปตฺโต หุตฺวาอภิรูโป ทสฺสนีโย ปาสาทิโก โสภมาโน อโหสิ สตสิริวิลาโส[๒๒๕] อติกฺกนฺตมนุสฺสวณฺโณชมฺพุทีปาภิภูโต วิย ชาโต. สพฺพโส ธนุสิปฺปาที[๒๒๖] อุคฺคณฺหิ มาตาปิตุตฺถกุลตฺถสมฺปนฺโน.[๒๒๗]อุตฺตรปญฺจาลนคเร กิร ปาจีนทิสาภาเค เอโก สโร อตฺถิ. ตสฺมึ ปน สเร อุทกํ เวฬุริยสทิสํ.

---

[๒๑๘] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : วิโนเทยฺย

[๒๑๙] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : มาตาปิตูนญฺจ

[๒๒๐] ลช. : อนุโลเกตฺวา

[๒๒๑] ลช. : อิทํ นตฺถิ.

[๒๒๒] ลช. : ปสฺเสสุ นิพฺพตฺตกุฉเณเยว จตูสุ

[๒๒๓] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒. : สกฺกราชานุภาโววาติ, มน.: มหาปุญฺโญ, ทชท.,มน.: มเหสกฺขานุภาโว จาติ.

[๒๒๔] ลธ๑.,ลธ๒. : กรึสุ, ทชท. : อกาสิ, มน.: กรึสุ

[๒๒๕] ลธ๑.,ลธ๒.ทชท.,มน. : สกสิริวิลาโส, ลช. : สกฺกสิริวิลาโส

[๒๒๖] ลช. : ธนุสิปฺปานิ

[๒๒๗] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : -สมฺปนฺนา, อิโต ปรํ "นานารุกฺขผลสมฺปนฺนา ชมฺพุจิตฺโต นาม นาคราชาปริคฺคหิโตติ" ทิสฺสติ.

โส ปทุมุปลปุณฺฑริกสญฺฉนฺโน วิวิธผลปุปฺผาทิรุกฺขสมฺปนฺโน.[๒๒๘] ตตฺถ ชมฺพุจิตฺโต นาม นาคราชา ปฏิวสติ. ตสฺมา อติวิยสุภิกฺขํ อโหสิ. สำวจฺฉเร สำวจฺฉเร มหาชนา นครโต นิกฺขมิตฺวา ตีเร ฐตฺวา นาคราชำ ปูเชตฺวา นมสฺสิตฺวา เอวมาหำสุ สามิ นาคราช ยถา อมฺหากำ นครำ สมฺปนฺนสุภิกฺขำ กตฺวา[๒๒๙] ตถา กโรตุ อิโต สำวจฺฉรำ ปูชิสฺสามาติ วตฺวา คารเวน ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา นมสฺสมานา นครเมว ปวิสึสุ. เตน การเณน นาคราชสฺสานุภาเวน นครำ อติวิย สุภิกฺขำ อโหสิ. ตสฺมึ กาเล อุตฺตรปญฺจาลนครโต ปาจีนทิสาภาเคน มหาปญฺจาล-นครำ อโหสิ อติวิยทุพฺภิกฺขชาตำ. นาครา ทุพฺภิกฺขปีฬิตา กิจฺเฉน ชีวิตำ กปฺเปสุำ. กทาจิ สตำ กทาจิ ปญฺจสตำ กทาจิ สหสฺสำ มหาปญฺจาลนครโต นิกฺขมิตฺวา ปลายิตฺวา อุตฺตร-ปญฺจาลนครำ ปวิสึสุ. เอวำ อนุกฺกเมน มหานครำ ขีณมนุสฺสำ โหติ.[๒๓๐] ตสฺมึ ปน นคเร นนฺโท นาม ราชา รชฺชำ กาเรสิ มหาปญฺจาลนครำ ปาเลติ. อตฺตโน นครำ ขีณวิภวำ ทุพฺภิกฺขภยำ[๒๓๑] อุปทฺทวำ ทิสฺวา ราชา อมจฺเจ ปุจฺฉิ อมฺหากำ มนุสฺสา กุหึ คตา ตาตาติ. เต กิร อุตฺตร-ปญฺจาลนครำ เทว คตาติ. กสฺมา คตาติ. สุภิกฺขการณา เทวาติ.[๒๓๒] กิสฺส การณา สุภิกฺขา ชาตาติ ปุจฺฉิ.[๒๓๓] เทว ชมฺพุจิตฺโต นาม นาคราชา ปริคฺคหิโต ตสฺสานุภาเวน[๒๓๔] มหาชนา วุฑฺฒึ ปปฺโปนฺตีติ. ราชา ชมฺพุจิตฺตำ นาม[๒๓๕] นาคราชำ มาเรตุกาโม เกน นุ โข อุปาเยน ตำ มาเรสฺสามีติ. ตโต มหาชนา ตำ มาเรตุกามา เทว น สกฺกา สามญฺญชนา ตำ มาเรตุำ สเจ สชฺฌายนฺตา[๒๓๖] พฺราหฺมณา อิตฺถิ มนฺตวเสน มาเรตุำ สมตฺถาติ อาหำสุ. ราชา เภริญฺจาราเปตฺวา พฺราหฺมเณ สนฺนิปาเตตฺวา สหสฺสพฺราหฺมเณ ปญฺจสตพฺราหฺมเณ ลภิตฺวา

---

[๒๒๘] ทท. : วิวิธปุปฺผาทิรุกฺขสมฺปนฺโน, ลธ๒.,ลช. : ผลาผลาทิทิพฺพสมฺปนฺโน

[๒๒๙] ทชท. : สสฺสสมฺปนฺนภิกฺขำ, กตฺวาติ ปน นตฺถิ.

[๒๓๐] ลช. : โหตีติ นตฺถิ.

[๒๓๑] ลธ๒.,ลช.,ทชท. : ทุกฺขภยำ

[๒๓๒] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.ทชท. : สุภิกฺขการณา ตำ เทวาติ, มน. : สุภิกฺขการณา คตา เทวาติ

[๒๓๓] ลช. : ปุจฺฉิตฺวา

[๒๓๔] ลช. : ตสฺมาสฺสานุภาเวน

[๒๓๕] ลธ๒.,ลช. : นามาติ นตฺถิ.

[๒๓๖] ทชท. : เทว น สกฺโกม สามญฺญชนา มำ มาเรตุำ สเจ ฌายนฺตาติ ทิสฺสติ.

ตโต ปญฺจสเตสุ อุตฺตมเวทนฺตา ธรานํ[๒๓๗] เอกํ ลภิตฺวา [๒๓๘] มหาพฺราหฺมณ สกฺขิสฺสสิ ชมฺพุจิตฺตํ ชีวคฺคาหํ พนฺธิตุ์ วา[๒๓๙] คเหตฺวา อาเนตฺวา[๒๔๐] มาเรตุ์ วา มม อุปฑฺฒรชฺชํ ทสฺสามีติ. พฺราหฺมโณ อตฺตโน มนฺตกุสลตาย อิสฺสริยโลเภน จ สาธุ เทว มาเรมิ[๒๔๑] ตนฺติ.[๒๔๒] ราชา ตสฺส สกฺการํ ทตฺวา มา จิรํ พฺราหฺมณาติ. เทว อหํ ตตฺถ คนฺตฺวา ชมฺพุจิตฺตํ นาคราชํ มนฺเตเนว[๒๔๓] พนฺธิตฺวา นิพฺพลํ กตฺวา ตว สนฺติเก อาเนสฺสามีติ. ราชา สาธูติ วตฺวา ตํ พฺราหฺมณํ ปหิณิ. โส อนุปุพฺเพน ตตฺถ คนฺตฺวา นฺหาตฺวา ปริคฺคหิสฺสามิ ตาวาติ จินฺเตตฺวา[๒๔๔] สเร วาสํ กปฺเปสิ[๒๔๕] เสฺว โอสถํ คเหตฺวา พนฺธิตฺวา ปลายิสฺสามีติ. อฏฺจงฺคมิเต สุริเย มุขํ วิกฺขาเลตฺวา เสตวตฺถํ นิวาเสตฺวา เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กริตฺวา วามหตฺเถน กุสมุคฺคณฺหิ[๒๔๖] ทกฺขิณหตฺเถน[๒๔๗] ปสาเรตฺวา มนฺตํ วาเจนฺโต ตีเร อฏฺจาสิ. มนฺตสฺส เตเชน ตสฺมึ ขเณ นาคราชา อตฺตานํ สณฺจาเรตุ์ อสมตฺโถ อุทกํ ธูมนฺธการํ อุฏฺจหิตฺวา[๒๔๘] พฺราหฺมโณ สกฺขิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา โส[๒๔๙] โสมนสฺสปฺปตฺโต มนฺตํ อุคฺคาเรตฺวา เอกสฺมึ จาเน นิปชฺชิ. ปุเนกทิวเส เภสชฺชํ คเวสนฺโต[๒๕๐] อรญฺญํ ปาวิสิ.

---

[๒๓๗] ทชท. : เตสุ อุตฺตมเทวมนฺตธรํ

[๒๓๘] ทชท. : เอตฺถนฺตเร อาหาติ ทิสฺสติ.

[๒๓๙] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : วาติ นตฺถิ.

[๒๔๐] ลช. : อาเนสิ

[๒๔๑] ลช.,ทชท. : อาเนมิ

[๒๔๒] ทชท. : อาเนมิ ตนฺติ สมฺปฏิจฺฉิ.

[๒๔๓] ลช. : มนฺเตน

[๒๔๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : จินฺเตตฺวาติ นตฺถิ.

[๒๔๕] ลธ๑. : กปฺเปติ

[๒๔๖] ทชท. : กุสมํ คณฺหิ

[๒๔๗] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : ทกฺขิณหตฺเถ

[๒๔๘] ทชท. : อุฏฺจหิ

[๒๔๙] ทชท. : โสติ นตฺถิ.

[๒๕๐] ลช. : คเวเสนฺโต

นาคราชา นาคภวนโต นิกฺขมิตฺวา พฺราหฺมณรูปี นิมฺมิตฺวา ตสฺมึ สรตีเร วิหรนฺโต อฏฺฐาสิ. อถโข ปุณฺฑริโก นาม วนจรโก อโหสิ เกนจิเทว กรณีเยน ตํ ปเทสํ ปตฺโต. ตํ ทิสฺวา นาคราชา ว ปกฺโกสิตฺวา ตํ ปุจฺฉนฺโต ปฐมํ คาถมาห

กุโต นุ ตฺวํ อาคจฺฉสิ[๒๕๑] ลุทฺทก พฺราหฺมณสฺสาปิหํ
มนฺตุชหตฺถคโต สีฆํ ตฺวํ เม วจนํ สุโณหิ
กึกรณตฺถาย[๒๕๒] อิธ ตฺวํ อาคโตสีติ. [๓๙]

ลุทฺทโก อาห เอวเมว อหํ ภทฺทนฺเต[๒๕๓] มหพฺพโล อาวุธหตฺถมาคโต วนจรโก มิคตฺถาย เตนาหํ อิธาคโตมฺหีติ วเน มิทฺโท มิคภยการณาติ.[๒๕๔] นาโค อาห มม เสว อิธาคโต กึ ตฺวํ[๒๕๕] อุตฺตรปญฺจาลนคเร มนุสฺโสสิ อุทาหุ อญฺโญติ. อุตฺตรปญฺจาลนคเร มนุสฺโสติ. พฺราหฺมณ กึ นุ สุภิกฺขํ ทุพฺภิกฺขนฺติ. สุภิกฺขํ พฺราหฺมณาติ. กถํ ปน สุภิกฺขํ ลุทฺทกาติ. สามิ อิมสฺมึ สเรเยว ชมฺพุจิตฺโต นาม นาคราชา อฏฺฐาสิ ตสฺสานุภาเวน อิมํ อมฺหากํ นครํ สุภิกฺขํ อโหสีติ. โภ ลุทฺทก โย ปน สุภิกฺขทายกสฺส นาคราชสฺส ชมฺพุจิตฺตสฺส อุปทฺทวํ กโรติ ตสฺส ตยา กึ กาตพฺพนฺติ. กึ วทฺเยสิ พฺราหฺมณ อหํ อิทาเนว เตสํ สีสํ ฉินฺทิตฺวา มาเรสฺสามิ นนฺติ. กึ สจฺจํ ลุทฺทก วเทสีติ. อาม สจฺจนฺติ. เตนหิ สมฺม อหํ ชมฺพุจิตฺโต ลุทฺทกาติ.[๒๕๖] สกฺขิสฺสสิ มม ปีฬิตพฺราหฺมณํ มาเรตุํ ปริตฺตานํ กาตุํ โน เจ นิยตเมว มรณนฺติ. มิคลุทฺทโก อาห เทว กึ กาตพฺพนฺติ. ตฺวํ คจฺฉาหิ ตีเร วนํ อาโกเฏตฺวา ติฏฺฐติ[๒๕๗] ยถา โส อาคนฺตฺวา เอตฺถ สรติตฺเถ จิโต[๒๕๘] มนฺตํ วาเจนฺโต ยทา อุทกโต

---

[๒๕๑] อยํ คาถาปาโท กุโต นุ อาคจฺฉสิ ลุทฺทกาติ วตฺถุอาทิมฺหิ น สเมติ.

[๒๕๒] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : สิงฺมํ ตฺวํ เม วจนํ สุโณหิ มํ กึกรณตฺถาย

[๒๕๓] ภนฺเตติ ภวิตพฺพํ.

[๒๕๔] ทชท. : วเน มิทฺโธ มิคภยการณาติ นตฺถิ.

[๒๕๕] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : ตุมฺเห

[๒๕๖] ทชท. : อหเมว ชมฺพุจิตฺโต นามสฺมีติ.

[๒๕๗] ทชท. : ตฺวํ คจฺฉนฺตเร ธนุ อาโรเปตฺวา อจฺฉสิ

[๒๕๘] ลช. : ฐตฺวา

ธูมคฺคิชาลํ ทิสฺวา[๒๕๙] ตทา อาคมฺม นิมิตฺตํ ชานาหิ ตฺวํ ตำขณญฺเญว ตตฺถ[๒๖๐] วิชฺฌิตฺวาน มาเรยฺยาสิ ตำ ปตฺวา ตฺวำ[๒๖๑] คจฺฉนฺตรา นิกฺขมิตฺวา ตสฺส สีสำ อากฑฺฒิตฺวา ขคฺคำ นิจฺฉาเรตฺวา ตำ ตชฺเชตฺวา เอวำ ภณาหิ หเร ทุฏฺฐพฺราหฺมณ มนฺตำ โมเจสิ ยทิ มนฺตำ น โมเจตฺถ ตำ มาเรยฺยามีติ.[๒๖๒] ลุทฺทโก อาห เทว มนฺตำ โมเจติ กถำ ชานิสฺสามีติ. ยทา อุทกำ ปกติสภาวำ นิจฺจลำ ฐตฺวา[๒๖๓] ตทา ตฺวำ ชานิสฺสสีติ. เอวญฺจ ปน วตฺวา นาคราชา ภวนเมว คโต.[๒๖๔] สมนนฺตรเมว พฺราหฺมโณ เวโท พลี อาเนตฺวา สรตีเร ฐตฺวา มนฺตำ วาเจนฺโต สมนนฺตรเมว อุทกโต ธูมำ อุฏฺฐายติ อคฺคิชาลา อุทกำ อโหสิ. โส ตำ วิชฺฌิตฺวา ปติตฺวา คจฺฉนฺตรา นิกฺขมิตฺวา ตสฺส สีสำ อากฑฺฒิตฺวา ขคฺคำ นิจฺฉาเรตฺวา ตำ ตชฺเชตฺวา เอวำ ภณสิ หเร ทุฏฺฐพฺราหฺมณ อยำ ชมฺพุจิตฺโต นาคราชา มม เทโว กสฺมา ตฺวำ ตำปิ ทุสฺเสสิ ขิปฺปเมว มนฺตำ โมเจสิ โน เจ อิทานิ ขคฺเคน เต สีสำ ฉินฺทิสฺสามีติ. ทุฏฺฐพฺราหฺมโณ มรณภยภีโต อาคเมตุ[๒๖๕] ตาว สามีติ ตตฺเถว มนฺตำ โมเจตฺวา ปกติสภาวำ อุทกำ นิจฺจลำ ทิสฺวา ตสฺส สีสำ ฉินฺทิตฺวา ฉฑฺเฑติ. ตโต ชมฺพุจิตฺโต สลฺลหุกาโย นาคภวนโต นิกฺขมิตฺวา วนจรกำ คเหตฺวา นาคภวนำ ปาวิสิ.[๒๖๖] อุปกาโร เอส มยฺหนฺติ สตฺตเม ทิวเส สกฺการำ[๒๖๗] กตฺวา อาปุจฺฉนเวลาย มหคฺฆรตนานิ ทตฺวา นาคภวนโต นิกฺขมิตฺวา ตโต ชมฺพุจิตฺโต สรตีเร ฐตฺวา[๒๖๘] สมฺม สเจ

---

[๒๕๙] ทชท. : อุฏฺฐหิ

[๒๖๐] ทชท. : ตำ

[๒๖๑] ทชท. : ตำ ปตฺวา ตฺวนฺติ นตฺถิ. เอตฺถนฺตเร ปน ยทา โส ปติตฺวา ตทาติ ทิสฺสติ.

[๒๖๒] ทชท. : น โมเจสิ ตำ มาเรสฺสามีติ.

[๒๖๓] ทชท. : ติฏฺฐติ

[๒๖๔] ทท.,ทชท.,มน. : เอวญฺจ ปน วตฺวา นาคภวนเมว คโต.

[๒๖๕] ลช. : อาคเมถ

[๒๖๖] ทชท. : ปวิสิตฺวา

[๒๖๗] ทท. : สกฺการนฺติ นตฺถิ.

[๒๖๘] ทชท. : ถเปตฺวา

การณ์ อตฺถิ มํ ทฏฺฐุกาโม หุตฺวา ทฺวารปาลํ อุปสงฺกมิตฺวา[๒๖๙] โส ตํ คเหตฺวา มํ ทสฺเสสฺสตีติ ตํ อุยฺโยเชนฺโต อิมํ คาถมาห

อุชุ์ คจฺฉ อิโต สมฺม ยตฺถ ยตฺถ นิเวสเน[๒๗๐]
ตํ มคฺคํ ปฏิปนฺโนสิ ชีวนฺโต สห ญาติภีติ. [๔๐]

เอวํ คเต กาเล[๒๗๑] เอกทิวสํ มิคจรณตฺถาย[๒๗๒] อรญฺญํ ปาวิสิ หิมวนฺตปฺปเทเส ปตฺวา เอกํ อสฺสมปทํ ทิสฺวา ธนุสรํ โอตาเรตฺวา อสฺสมปทํ ปาวิสิ. กสฺสปํ นาม อิสึ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. ตาปโส ตํ ปุจฺฉนฺโต คาถมาห

อติทูราคโตสิ ตฺวํ อสหาโย วเน อิธ
เอโก อรญฺเญ วิจโร เกน ตฺวํ อิธ มาคโตติ.[๒๗๓] [๔๑]

ลุทฺทโก อาห

มิคตฺถาย อหํ ภนฺเต จรามิ เอกโก วเน
สีโห วิย อสมฺภีโต จริโตหํ พฺรหาวเนติ.[๒๗๔] [๔๒]

เอวํ วตฺวา วนฺทิตฺวา มิคมารณตฺถาย วนนฺตเร คจฺฉนฺโต เอกํ อุยฺยานํ ทิสฺวา รมฺมณียํ วิจิตฺตปาตลิรุกฺขํ[๒๗๕] ทิสฺวา ตสฺส มชฺเฌ จตุรสฺสโปกฺขรณึ ปญฺจปทุมสญฺฉนฺนํ ตสฺส ตีเร จมฺปกมลิกาทิมุตฺตมมาลญฺจ[๒๗๖] ทิสฺวา นิวตฺเตตฺวา อิสึ วนฺทิตฺวา ปุจฺฉนฺโต คาถมาห

---

[๒๖๙] ทชท. : อุปสงฺกมสิ

[๒๗๐] ทชท. : นิเวสนํ

[๒๗๑] ทท.,ลช. : คตกาเล

[๒๗๒] ทชท. : มิคมารณตฺถาย

[๒๗๓] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : เกน อิธ มาคโตสีติ

[๒๗๔] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายํ น ทิสฺสติ.

[๒๗๕] ลช. : วิจิตฺตรุกฺขํ

[๒๗๖] ลช. : จมฺปกมณิกาทิมุตฺตมุปฺปลญฺจ

ตำ ตำ หิ อุยฺยานวรำ ตสฺส มชฺเฌ มโนรมำ
เอกำ ตฬากำ ทิสฺวาน จมฺปกาลงฺกตำ กินฺตำ
ตฬากำ ปุจฺฉามิ สีฆำ ภณสิ ตฺวำ อิสีติ. [๔๓]

ตาปโส อาห คจฺฉ ตฺวำ ลุทฺทก ติฏฺฐ โปกฺขรนฺเต โอโลเกหิ ตฺวำ ปสฺสสิ ตำ กินฺนรินฺติ. ตำ สุตฺวา วนจรโก อุฏฺฐาย ตสฺส สรตีเร วนคุมฺพำ ปวิสิตฺวา นิลียิ. ตทา ปุณฺณมิยำ อุโปสโถ อโหสิ. เกลาสกูฏำ ทุมราชสฺส[๒๗๗] สตฺตธีตา กินฺนริโย สหสฺสปริวารา อากาสโต โอตริตฺวา ตฬากตีเร กีฬนฺตา วาเหนฺตา นจฺจนฺตา คายนฺตา นฺหาตฺวา รมิตฺวา ปุน อากาเส อุปติตฺวา นิวตฺตีสุ.[๒๗๘] วนจรโก ตำ รูปสิรึ ทิสฺวา อทิฏฺฐปุพฺพตาย ตาสุ วิมฺหมานโส หุตฺวา กถำ ลภิสฺสามิ[๒๗๙] อโห วต เม อิมา ลทฺธา สุธนุกุมารสฺส ปณฺณาการตฺถาย โสภนนฺติ จินฺเตสิ. ตโต นิวตฺติตฺวาน วนจรโก อิสึ วนฺทิตฺวา ปุจฺฉนฺโต คาถมาห

ทิสฺวา ตหึ อิสิวร กินฺนริโย คณา พหู
ตฺวำ เม พฺรูหิ มหาเสฏฺฐ กถำ ลทฺธามิ กินฺนรินฺติ. [๔๔]

ตาปโส ตำ การณำ วทนฺโต อาห

สุโณหิ ตฺวำ เม วจนำ อุปายำ จินฺติตำ มยา[๒๘๐]
นาคปาสำ ลภิตฺวาน ลภิตา[๒๘๑] กินฺนรี ตยา [๔๕]
ตฺวำ วินา นาคปาเสน กินฺนรินฺนาภิปตฺถเย
ยถา จนฺทำภิปชฺเชยฺย[๒๘๒] ตถา ตฺวำ อภิปตฺถเยติ. [๔๖]

---

[๒๗๗] ลช. : ธมฺมราชสฺส

[๒๗๘] ลช.: นิวตฺเตตฺวา, ทท.,ลธ๑.,ลธ๒. : นิวตฺเตติ

[๒๗๙] ลช. : ลภิสฺสามีติ

[๒๘๐] ลช.: น อุปายำ จินฺติตำ มยา

[๒๘๑] มน. : ลภิตฺวา

[๒๘๒] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : จนฺทำภิปตฺถยา

วนจรโก นาคปาสํ ปริเยสนฏฺฐานํ ปุจฺฉนฺโต อาห

กถํ ชานามิ โส เทว นาคปาสํ กุหิ ติฏฺฐติ
พฺรูหิ สีฆํ สุณิสฺสามิ เกน ปาสํ ลภามิหนฺติ. [๔๗]

ตาปโส อาห

นาคโลเก ตหึ ลุทฺท นาคปาสํ หิ ติฏฺฐติ
ยทิ สกฺโกสิ ตํ ลทฺธุ ลภิ เต กินฺนรี วราติ.[๒๘๓] [๔๘]

ตํ สุตฺวา ปุณฺฑริโก ตุฏฺฐหฏฺโฐ สาธุ เทวาติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อิทาเนว นาคปาสํ คเหตฺวา กินฺนริโย[๒๘๔] คณฺหิตุํ วฏฺฏตีติ วนฺทิตฺวา[๒๘๕] อาปุจฺฉิตฺวา[๒๘๖] เยน มหาสรํ[๒๘๗] คนฺตฺวา สรตีเร ฐตฺวา ตํ อนุสฺสรติ.[๒๘๘] ทฺวารปาโล อาเนตฺวา นาคราชานํ ทสฺเสสิ.[๒๘๙] นาคราชา ตํ ทิสฺวา ปุจฺฉนฺโต ตํ คาถมาห

กึการณำ[๒๙๐] หิ ลุทฺทก อาคโต มม สนฺติเก[๒๙๑]
เกนตฺเถนสิ ตฺวํ พฺรูหิ ปูเรสฺสามิ มโนรถนฺติ. [๔๙]

ลุทฺทโก อาห

นาคปาสํ ตํ ยาจามิ เตนาหำ อาคโตธุนา[๒๙๒]

---

[๒๘๓] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อิมา เทฺว คาถา คาถารูเปน น ทิสฺสินฺติ.

[๒๘๔] ลช. : ปุณฺฑริโก

[๒๘๕] ลช.: พนฺธิตฺวา

[๒๘๖] ลธ๑. : อาห ปุจฺฉิตฺวา

[๒๘๗] มน. : คนฺตฺวา มหาสรำ

[๒๘๘] ลช. : อนุสฺสริตฺวา

[๒๘๙] ลธ๑. : นาคราชูนำ, ทชท. : นาคราชานำ ทสฺเสติ

[๒๙๐] ทชท. : กึการณา

[๒๙๑] ทชท. : สนฺติกำ

[๒๙๒] ทชท. : อาคโต อิธ, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายำ น ทิสฺสติ.

ตสฺมา ตำ ทสฺสสิ สีฆำ นาคราช มหิทฺธิกาติ. [๕๐]

นาคราชา ตสฺส กถำ สุตฺวา สมฺม อญฺญำ ยาจาหีติ วทนฺโต[๒๙๓] นาคปาสำ มม[๒๙๔] มหาวฺฑำ ยทา คุรุทฺโธ[๒๙๕] อาคนฺตฺวา มำ คณฺหิตุกาโม ตทาหำ นาคปาสำ หตฺเถน คเหตฺวา คุรุทฺโธ นาคปาสำ ทิสฺวา ภีตภีโต นิวตฺติตฺวา ปลายตีติ วตฺวา[๒๙๖] เทว ปปญฺจำ อกตฺวา มยฺหำ เทหีติ วุตฺเต[๒๙๗] นาคราชา[๒๙๘] อยำ พหุปกาโร มยฺหำ ชีวิตำ ทายโก ตสฺมา ชีวามิ วา มรณำ วา อทาตุำ น ยุตฺตนฺติ นาคปาสำ คเหตฺวา ตสฺส หตฺเถ เทติ. โส ตุฏฺฐหฏฺโฐ นาคราชานำ โถเมนฺโต อาห

ชมฺพุจิตฺตำ นมสฺสามิ สปฺปุริสำ ตฺวำ อุปฏฺฐิตำ[๒๙๙]
คุโณ กโต มยา ตุยฺหำ คุณำ ปฏิกฺกริสฺสตีติ.[๓๐๐] [๕๑]

นาคราชา วนจรกำ คเหตฺวา มนุสฺสปเถ ฐเปตฺวา สมฺม ยำ กิญฺจิ การณำ อตฺถิ เอหิ ปุนาติ ตำ อุยฺโยเชนฺโต อิมำ คาถมาห

ยำ กิญฺจิ การณำ อตฺถิ มม สนฺติกำ[๓๐๑] อิธาคโต
ตฺวำ มมำ สรสิ[๓๐๒] สมฺม ยำ กิญฺจิ ตว การณนฺติ. [๕๒]

---

[๒๙๓] ลช. : วทนฺโตติ นตฺถิ.

[๒๙๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : มมาติ นตฺถิ.

[๒๙๕] ทท. : คุรุโฬ, มน.: ครุโฬ

[๒๙๖] ลช. : อิติ วตฺวาติ นตฺถิ.

[๒๙๗] ลช. : วุตฺเตติ นตฺถิ.

[๒๙๘] ทชท. : นาคราชาติ นตฺถิ.

[๒๙๙] ทชท. : คุณสมฺปนฺนำ ตฺวำ อุปฏฺฐหิ

[๓๐๐] ลธ๑.,ลธ๒. : ปฏิกริสฺสตีติ, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายำ น ทิสฺสติ.

[๓๐๑] ลช. : สนฺติเก, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : เม สนฺติกำ

[๓๐๒] ลช. : โตเสสิโต

โส ตุสฺสิตฺวา คนฺตฺวา อิสึ วนฺทิตฺวา โปกฺขรณีตีเร สมฺปตฺโต วนคุมฺพํ ปวิสิตฺวา นิลียิตฺวา ตสฺสาคมนํ เปกฺขมาโน อฏฺฐาสิ. อถ สตฺต กินฺนริโย วิชฺชาธรสฺส ธีตา ตัทิวสเมว[๓๐๓] สพฺพาลงฺกาเรหิ อตฺตานํ อลงฺกริตฺวา ตโต กินฺนรีคเณหิ ปริวาเรตฺวา คคนตเลน คนฺตฺวา โปกฺขรณีตีเร โอตริตฺวา นิสีทึสุ. ตา สพฺพา สหสฺสปริวารา วีณํ วาเทนฺตา นจฺจนฺตา คายนฺตา รมึสุ. ตทา สตฺต วิชฺชาธรราชสฺส ธีตา กินฺนริโย สพฺพาลงฺกาเร สรีรโต โอมุญฺจิตฺวา อุทกสาฏกมตฺเตเยว อุทกํ กีฬึสุ. ลุทฺทโก คจฺฉนฺตรโต นิกฺขมิตฺวา นาคปาสํ ปกฺขิปิ. นาคปาโส อญฺญาสํ อลคฺโค มโนหราเยว เชฏฺฐธีตาย หตฺเถ ปาวิสิ. ตา สพฺพา วนจรกํ ทิสฺวา ภยภีตา อากาเส อุตฺตริตฺวา ปลายึสุ. สพฺพา กินฺนริโย โรทนฺตา ปริเทวนฺตา อาหํสุ[๓๐๔]

ปุพฺเพ โน เอตฺถ กีฬนฺตา ภยํ กิญฺจิ น วิชฺชติ
อิทานิ โน ภยํ ชาตํ เกน วณฺเณน เหตุนา [๕๓]
ตา สพฺพา กินฺนรีคณา วิลีนหทยา รุทนฺตา
กถํ รกฺขามิ ราชา โน ลุทฺเทน คณฺหิโต[๓๐๕] ตุวํ [๕๔]
ภยํ ปุจฺฉนฺติ เต มาตา เทวิยา สห ราชิโน
เสยฺโย โน มรณํ เอตฺถ นิวตฺเตตฺวา วินา กถํ [๕๕]
มหาทุกฺขํ วิโยคญฺจ วิลีนหทยา จ โน
เสยฺโย โน มรณํ เอตฺถ ตยา สทฺธึ มตํ วรนฺติ.[๓๐๖] [๕๖]

สพฺพา กินฺนรีคณา อาภรณานิ โอมุญฺจิตฺวา เกเส วิกิริตฺวา เกลาสกูฏปพฺพตํ ปตฺวา ทุมราชสฺส ปาเท นิปติตฺวา ปริเทวมานา อาหํสุ

มยํ เทว วินฏฺฐมฺหา เทวีปิ มโนหรา จ

---

[๓๐๓] ลช. : ตํ ทิสฺวาเยว

[๓๐๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : อาห

[๓๐๕] ทชท. : คณฺหิตา

[๓๐๖] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายํ น ทิสฺสติ.

เอกา[๓๐๗] คหิตา ลุทฺเทน พฺยคฺเฆน จ มิเค[๓๐๘] ยถาติ. [๕๗]

ตํ สุตฺวา เทวี[๓๐๙] มาตา หตฺเถหิ อุรํ ปหริตฺวา กมฺปมานหทยา ปริเทวนฺตี คาถมาห

หาหา ธีตา ปิยา มยฺหํ น ปสฺสามิปิ เต มุขํ
อนุสฺสรามิ ลุทฺเทน[๓๑๐] วิทฺธาหํ วิสสตฺตินา[๓๑๑] [๕๘]
มโนหรํ น ปสฺสามิ มรณํ เม วรํ สิยา
กึ ชีวิตํ วินา ธีตา นิยตํ เหสฺสามิ ชีวิตं[๓๑๒] [๕๙]
ตาตา ธีตา ปิยา มยฺหํ น ชีวามิ ตยา วินา
เต ตํ มุขํ น ปสฺสามิ ธีตา เมนุสฺสรามิหं[๓๑๓] [๖๐]
วิทฺธาหํ วิสกณฺเฑน น ปสฺสามิ มโนหรํ
นิยตาหं[๓๑๔] มริสฺสามิ เห ธีตา กึ ตยา วินา [๖๑]
อสฺสุปุณฺเณหิ เนตฺเตหิ โรทิตฺวา กรุณํ ตทา
อุฏฺฐาย เทวิยา มาตา วิลปนฺตา[๓๑๕] พหู ตทา [๖๒]
อกฺขิโต อสฺสุธารานิ ราชานํ เอตมพฺรวิ
เตนหิหं มหาราช เปกฺขสฺสามิ มं ธีตรนฺติ.[๓๑๖] [๖๓]

---

[๓๐๗] ลธ๑. : เอตา

[๓๐๘] ทชท. : มิคา, ทยฺยภาสาโปตฺถก.: คาถารูเปนายํ น ทสฺสติ.

[๓๐๙] ลธ๑.,ลช. : ตํ เทวี สุตฺวา เทวี

[๓๑๐] ลช. : ชีวิตํ

[๓๑๑] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : วิย สตฺตินา

[๓๑๒] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อิธ คาถารูปี ติฏฺฐติ.

[๓๑๓] ทชท.,มน. : ธีตรมนุสฺสรามิหं

[๓๑๔] มน. : นิสฺสคฺคาหं

[๓๑๕] ลธ๑. : วิลปนฺนา

[๓๑๖] ลช. : เตนหิ ปุจฺฉิปิ มหาราชา เปกฺขตุ มม ธีตรนฺติ.

ทุมราชา คจฺฉ ภทฺเท ธีตรํ โอโลเกสีติ. สา เกเส วิกิริยมานา สห ปริวาเรหิ อากาสํ ปกฺขนฺทิ. ตทา ลุทฺทโกปิ ตุริตตุริโต มโนหราย หตฺถํ คณฺหิตุกาโม อโหสิ. เทวี ลุทฺทก มา เม หตฺเถสุ ฉุปิตฺวา[๓๑๗] จ ปน ชีวิตํ เม นตฺถิ ตสฺมา นาคปาสํ อปเนตฺวา อตฺตโน อานยิสฺสามีติ. โส นาคปาสํ อปเนตฺวา เทวี ตฺวํ จ ปาวรณํ[๓๑๘] มยฺหํ เทหีติ อาห. สา ปาวรณํ อปเนตฺวา ลุทฺทกสฺส หตฺเถ อทาสิ. สา เทวี ชณฺณุกํ ภูมิยํ ฐเปตฺวา อุตฺตราภิมุขา[๓๑๙] มาตาปิตโร นมสฺสิตฺวา เอวมาห

อิทํ ปจฺฉิมํ น ปสฺสามิ น ปุนาหํ อิธาคตา[๓๒๐]
ตสฺมา ขมถ เม อมฺม คจฺฉามิ สห ลุทฺทกา [๖๔]
อิทมฺเม กุณฺฑลํ อมฺม ราชธมฺเมน อุชฺชลํ
ยถาปิ ตํ น ปสฺสามิ ตถา ตฺวํ น อุทิกฺขสิ [๖๕]
กริสฺสสิ เห อมฺม กึ กึ กริสฺสสิ เห ปิตา
อตฺตโน ทุกฺกฏกมฺเมหิ ปรหตฺเถ วสํ คตาติ.[๓๒๑] [๖๖]

เอวํ วตฺวา จ ปน เทฺวี ลุทฺทเกน สทฺธึ ยาว คิริทฺวารํ ปตฺวา ปริวตฺเตตฺวา อตฺตโน มณิเมขลํ โอมุญฺจิตฺวา สามิ หิมวนฺตราชา สเจ มม มาตา อิธาคนฺตฺวา อิมํ ตสฺสา ทตฺวา เอวํ ตํ วกฺขสีติ ปริเทวนฺตี อิมํ คาถมาห

ปาเท หตฺเถ นมสฺสามิ[๓๒๒] เมปิ สรณํ มาตรํ
อิมํ ปจฺฉิมํ น ปสฺสามิ ทุลฺลภํ ภเว[๓๒๓] ทสฺสนํ [๖๗]

---

[๓๑๗] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒. : เทวี ลุทฺทโก มม หตฺเถสุ ฉุปิตฺวา

[๓๑๘] ทชท.,มน. : เทวี ตจปาวรณํ

[๓๑๙] ทท.,ทชท.,มน. : อุตฺตราภิมุโข

[๓๒๐] ลช. : น ปุนปีหํ อิธาคโต, ทชท.,มน. : อิทํ ปจฺฉิมํ น มสฺสามิ น ปุนาหํ อิธาคตา

[๓๒๑] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายํ น ทิสฺสติ.

[๓๒๒] ลธ๒.,ลช. : น ปสฺสามิ

[๓๒๓] ทชท.,มน. : ภเวยฺย

สภาโว สพฺพโลกานํ อนิจฺจํ อธุวํ สทา
สโยคญฺจ วิโยคญฺจ สพฺเพ วิปริณามกา [๖๘]
นโย จ อตฺถิ[๓๒๔] โลกสฺมึ นิจฺจํ วิโยคเมว จ
สพฺเพ ปุตฺตา ปิยายนฺติ อนฺเต จ ปริณามิกาติ. [๖๙]

เอวญฺจ ปน วตฺวา ลุทฺทเกน คจฺฉนฺตี.[๓๒๕] ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห
เอวํ วตฺวาน สา เทวี กนฺทิตฺวา กรุณํ ตทา
อุฏฺจหิตฺวาน สา ขิปฺปํ คจฺฉนฺตี สห ลุทฺทกาติ.[๓๒๖] [๗๐]

โส ตาย สทฺธึ หตฺเถน ปรามาสมตฺตมฺปิ จิตฺตํ น อุปฺปาเทติ. กิสฺส เหตุ. กาฬกณฺณี นาม สิริยาหิ สทฺธึ กทาจิ น สเมติ ตสฺมา ตาย สทฺธึ อภิรมิตุํ อสกฺโกนฺโต จินฺเตสิ หนฺทาหํ อิมํ กุมารึ อาทาย มม อยฺยปุตฺตสฺส สุธนกุมารสฺส ปาทปริจาริกํ กาตุํ วฏฺฏตีติ. ปฏิรูปา ปุณฺณวนฺตี[๓๒๗] ยา ปน โลเก สา ปน อุตฺตมรูปธรา รูปปณีตสฺส สนฺตกา ชาตา.[๓๒๘] น จิรสฺเสว มโนหรํ อาทาย อุตฺตรปญฺจาลนคราภิโข ปายาสิ. อนุปุพฺเพน นครํ ปาปุณีสุ. ตทิวสเมว โพธิสตฺโต สพฺพลกฺขณสมฺปนฺนํ สมฺทกหตฺถึ อภิรุยฺหิตฺวา ปริวาเรหิ สทฺธึ อุยฺยานํ อคมาสิ. ปุรโต ว ตมาคจฺฉนฺตํ วนจรกํ ทิสฺวา ปจฺฉโต คจฺฉนฺตํ มโนหรํ ทิสฺวา สห ทิสฺสเนน ปุพฺเพ เปมสมตฺถตาย พาฬฺหตรสิเนหํ อุปฺปชฺชิตฺวา เอกํ ปุริสํ อาณาเปสิ คจฺฉ ภเณ เอตं[๓๒๙] ปุริสํ ทาริกาย สทฺธึ อาเนสีติ. โส เวเคน ตํ คนฺตฺวา อาเนสิ. โพธิสตฺโต สมีปํ อาคจฺฉนฺตํ วนจรกํ ทิสฺวา ตเมเวตทโวจ กึ นาม ตฺวนฺติ. ปุณฺฑริโก นาม เทวาติ. กุโต นุ

---

[๓๒๔] ลธ๑.ทชท.,มน. : นตฺถิ, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : วโย จ อตฺถิ

[๓๒๕] ทชท. : สทฺธึ อคมาสิ.

[๓๒๖] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อยํ คาถา น ทิสฺสติ.

[๓๒๗] ทชท. : ปกติยา สุปุณฺณวนฺตี

[๓๒๘] ทชท. : รูปปณีตตสฺส สนฺติกํ ชาตํ, มน.: รูปปณีตธรา สุนฺทรา ชาตา.

[๓๒๙] ทชท. : เอกํ

อาคจฺฉตีติ. หิมวนฺตปฺปเทสา เทวาติ. กสฺมา อิธาคโตสีติ. เทว อิมํ วิชฺชาธรราชธีตรํ ตว ปาทปริจาริกกรณตฺถํ อานยามีติ. ตํ สุตฺวา มหาปุริโส สมฺปนฺนปีติโสมนสฺโส หุตฺวา ตสฺส สหสฺสนิกฺขํ วชิรมุทฺทิกญฺจ ปฐมเมว อทาสิ วนจรกสฺส มหนฺตํ สกฺการํ อกาสิ.[๓๓๐] มหาสตฺโตปิ ตํ อุยฺโยเชสิ. อถ มหาสตฺโต เอกํ ปุริสํ เปเสสิ นครํ คนฺตฺวา อาโรเจสิ มาตาปิตโรติ. โส เตน อาณตฺโต คนฺตฺวา นครํ ตํ ปวฑฺฒึ อาโรเจสิ. ตํ สุตฺวา ราชา สมฺปนฺนวิมฺหมานโส[๓๓๑] หุตฺวา อโห วต กตปุญฺโญ เม ปุตฺโต กตสมฺภาโร จ วต เม ปุตฺโต สุลทฺโธ[๓๓๒] ชาโต ยตฺร หิ นาม มนุสฺสตฺถาย นิพฺพตฺโตปิ สมาโน ปุญฺญสมนฺนาคโต เทวจฺฉรปฏิภาควิชฺชาธรราช-ธีตรํ[๓๓๓] ปฏิลพฺภตีติ วตฺวา นคเร เภริญฺจาราเปตฺวา โกนฺโต นครวาสิโน มนุสฺสา อเนกปฺปการํ ปณฺณาการํ กตฺวา มม สุณิสํ วิชฺชาธรราชสฺส ธีตรํ มโนหรํ นาม เทวึ ปจฺจุคฺคมนตฺถาย คจฺฉถาติ.[๓๓๔] ตาวเทว นครวาสิโน มนุสฺสา อเนกปฺปการํ ปณฺณาการํ อาทาย คงฺคามโหโม วิย นครโต นิกฺขมึสุ.[๓๓๕] ตทา ราชา ติทสปุรสทิสํ วิย อุตฺตร-ปญฺจาลนครํ อลงฺการาเปตฺวา อุยฺยานโต มโนหรํ อาทาย นครํ[๓๓๖] ปาวิสิ. อถ ราชา กุมารสฺสตฺถาย ปาสาทมงฺคลํ วิวาหมงฺคลํ อภิเสกมงฺคลนฺติ ตีณิ มงฺคลานิ เอโก กตฺวา มหาฉโน อโหสิ. โพธิสตฺโตปิ มโนหราย สทฺธึ สมคฺควาสํ วสิตฺวา อคฺคมเหสึ ฐเปสิ. ตโต ปภูติ เสสิตฺถิโย อโนโลเกตฺวา เทวิยา สทฺธึ ทิพฺพสุขํ วิย อนุโภติ จิรกาลํ วีตินาเมสิ.

นครกณฺฑํ นิฏฺฐิตํ.[๓๓๗]

---

[๓๓๐] ลธ๑. : อทาสิ

[๓๓๑] ลธ๑. : สมฺปฺปนฺนวิมฺหมานโส, ลช. : สมฺปุณฺณวิมฺหมานโส

[๓๓๒] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.: สุลทฺธา

[๓๓๓] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒. : เทวจฺฉรปฏิภาควิชฺชาธรราชสฺส ธีตรํ

[๓๓๔] ลธ๒.,ลช. : ปจฺจุคฺคมนตฺถายาคจฺฉถาติ

[๓๓๕] ลช. : นิกฺขมิตฺวา, ทชท.,มน. : นิกฺขมิ

[๓๓๖] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : อาทาย นครนฺติ นตฺถิ.

[๓๓๗] อยํ วิภาโค เอกฏฺฐาเนเยว ทิสฺสติ.

ตทา เทวิยา มาตา ปน ธีตรํ ปริเยสนตฺถาย โอตริตฺวา อากาสโต โปกฺขรณีตีเร คนฺตฺวา กีฬนฏฺฐาเน มณิกุณฺฑลมณิกปุปฺผาทีนิ[๓๓๘] ทิสฺวา ตตฺเถว ฉินฺนปาทา[๓๓๙] วิย ปติตฺวา[๓๔๐] ปริเทวมานา เอวมาห

ทิสฺวา โปกฺขรณีตีเร สห มณิกจมฺปกํ
ยํ มยา ปุจฺฉิตา เอตฺถ มุขํ เต ตํ น ทิสฺสติ [๗๑]
หาหา ทุกฺขวิโยคมฺเม มม ธีตรํ มโนหรํ
กถํ นุ ปสฺสามิ มุขํ[๓๔๑] ปุณฺณจนฺทํ ยถา มุขํ[๓๔๒] [๗๒]
ปติตฺวา ปุน อุฏฺฐาย มาตาปิ ปุนปฺปุนํ[๓๔๓]
อนุสฺสรนฺตี โรทนฺตี อุมฺมตฺตา วิย ชายเร [๗๓]
พาหา ปคฺคยฺห สา เทวี เกเส วิปกิริยิตฺวา
ปทานุสริ คจฺฉนฺตี หิมวนฺตํ อุปาคมิ [๗๔]
หิมวนฺตํ อนุปฺปตฺตา[๓๔๔] โอโลเกตฺวา ตหึ ตหึ
ทิสฺวาน เมขลํ ตตฺถ โรทิตฺวา ปติตา[๓๔๕] ตทา [๗๕]
ปุน สญฺญํ ลภิตฺวา กรุณํ ตหึ โรทนฺตี[๓๔๖]
หาหา มโนหเร เทวี มญฺเญ คจฺเฉ อิโต ปน [๗๖]
ธีตรํ เม น ปสฺสามิ อิมํ ปสฺสามิ เมขลํ
ปริเทวนฺติยา ปุตฺตํ เม ลทฺธา เต เมขลมฺปิ [๗๗]

---

[๓๓๘] ลธ๒.ทชท.,มน. : มณิกุณฺฑลมลิกปุปฺผาทีนิ

[๓๓๙] ลธ๒. : ฉินฺนปาสาทา

[๓๔๐] มน. : ปติตฺวาติ นตฺถิ.

[๓๔๑] ลช. : กทา นุ ปสฺสามิ มคฺคํ

[๓๔๒] ทชท. : สุขํ

[๓๔๓] ลช. : อุฏฺฐาย จ ปุนปฺปุนํ

[๓๔๔] ลธ๑. : อนุปฺปตฺโต, ลช. : อนุปฺปตฺตํ

[๓๔๕] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : ปตติ

[๓๔๖] ลช. : โรทนฺตีติ นตฺถิ. กรุณํ ตหิ โรทตีติ ยุตฺตตรํ สิยา.

อิธ คเหตฺวา เมขลำ เทวี อุเร กตฺวาน โรทติ
กรุณำ อติโรทิ สา[๓๔๗] หิมวนฺตำ นิปติตฺวา [๗๘]
ติสรุกฺขำ[๓๔๘] สมาคมฺม วิคจฺฉนฺตี ยถา ขคฺคา
สำโยคญฺจ วิโยคนฺเต นิยตำ สพฺพปาณินนฺติ.[๓๔๙] [๗๙]

เอวญฺจ ปน วตฺวา ตตฺเถว โรทิตฺวา จ ปน หิมวนฺตำ นิวตฺเตตฺวา เกลาสปพฺพตกูฏำ ปตฺวา[๓๕๐] ทุมราชสฺส สนฺติกำ อาคนฺตฺวา[๓๕๑] ราชา นำ ปุจฺฉนฺโต คาถมาห

กึ ปน ปติตำ ภทฺเท อมฺหากมฺปิ ธีตรญฺจ
วิจรนฺตี คเวสาย อิโต ปพฺพตวนานีติ.[๓๕๒] [๘๐]

เทวี อาห

คตา เทว น ปสฺสามิ ธีตรญฺจ มโนหรำ
เมขลญฺเจว ปสฺสามิ จปิตำ หิมวนฺตเรติ.[๓๕๓] [๘๑]

สพฺพา กินฺนรีวิชฺชาธรา กินฺนริโย จ เทวึ ปริวาเรตฺวา ปโรทึสุ. เอวำ คเต กาเล เอโก เวทคู กุสโล พฺราหฺมโณ ทิวเส มหาสตฺตสฺส อุปฏฺฐานำ อกาสิ. โส อตฺตโน กิลมถานำ โยคพฺราหฺมณำ ทิสฺวา ตำ การณำ ปุจฺฉิ. มหาราช ตว ปิตุ อจฺจเยน ตุมฺหากำ ปโรหิโต โหมีติ

---

[๓๔๗] ทชท. : อติโรทิตฺวา

[๓๔๘] มน. : พิสรุกฺขำ

[๓๔๙] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายำ น ทิสฺสติ., อตฺโถ เจว สทฺทรูปญฺจ คาถารูเปเนว ภเวยฺยุำ.

[๓๕๐] ทชท. : คนฺตฺวา

[๓๕๑] ทชท. : สนฺติกำ จ อาคนฺตฺวา, มน. : มน.: สนฺติเก ปริเทวิตฺวา ปตติ. ราชา ตำ ปุจฺฉนฺโต

[๓๕๒] ลช. : อิโต เทวา ปพฺพตานิ วนานีติ

[๓๕๓] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : อยำ คาถา น ทิสฺสติ. ทชท. : ปฐมปาเท ตโต เทว น ปสฺสามีติ ทิสฺสติ., ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายำ น ทิสฺสติ.

อาห.[๓๕๔] สาธุ มหาพฺราหฺมณาติ ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิ.[๓๕๕] ตทา กาเล ปรวจเนน ตสฺส ปิตา ปโรหิโต ตํ ปวุตฺตึ สุตฺวา โพธิสตฺเต เวริจิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา รญฺญา สทฺธึ ปริภินฺทิตฺวา[๓๕๖] มหาราช ตุมฺหากํ ปุตฺโต สุธนกุมาโร ตํ มาเรตุกาโม รชฺชํ หตฺถคตํ กริสฺสตีติ. ตสฺส วจนํ สุตฺวา ราชา อสทฺทหนฺโต ตุณฺหี อโหสิ. คเต จ ปน กาลนฺตเร ปจฺจนฺโต กุปิโต อโหสิ. อถ วุฑฺฒิสฺสโร[๓๕๗] ราชา สยเมว คจฺฉนฺโต ตํ วูปสเมตุํ อสกฺโกนฺโต ปโรหิตํ[๓๕๘] ทิสฺวา เกน วูปสเมตุนฺติ ปุจฺฉิ. เทว ตว ปุตฺตเมว เปเสหีติ วุตฺเต มหาพฺราหฺมณ อยํ พาโล น ยุทฺธกุสโลติ วทติ. มหาราช กิญฺจิ ตรุโณ ยุทฺธการณํ ชานาตีติ. ตํ สุตฺวา ราชา สทฺทหิตฺวา สุธนกุมารํ อามนฺเตตฺวา เอตทโวจ ตาต ตุวํ ปจฺจนฺตํ วูปสมนตฺถาย ยาหีติ.[๓๕๙] โพธิสตฺโต สาธุ เทวาติ ปิตุวจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปิตรํ วนฺทิตฺวา อาปุจฺฉิตฺวา มาตรํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ตํ ปิตุเปสิตภาวํ อาโรเจสิ. ตทา มโนหรา ราชกุมารสฺสาปิ วจนํ สุตฺวา สตฺตธา ภิชฺชมานหทยา วิย ตสฺส ปาทมูเล นิปติตฺวา ปโรทิ เทว ตยา วินา อหํ อนาถา อสรณา ชาตา ภวิสฺสามีติ. กุมาโร ภทฺเท มา โสจิตฺถ[๓๖๐] มา ปริเทวิตฺถ[๓๖๑] มมาคมนํ นจิรสฺเสวาติ อสฺสาเสตฺวา เสนางฺคปริวุโต นิกฺขมิ. ตโต ราชา สุธโน สตฺตุวิเชยฺยยุตฺตนกฺขตฺเต นครา นิกฺขมาโน จตุรงฺคพลปุรกฺขิโต วามโต ทกฺขิณโต ปจฺฉิมโต ปริวุโต วรมงฺคลราชพาหนํ สุรมณฺฑลมทฺทนสมตฺถํ โยคปรปกฺขมณฺฑุทฺทสมตฺถํ[๓๖๒] วิจิตฺตรชฏเหมมณิชาลปริกฺขิตฺตํ อุสฺสิตปณฺฑรเสตฉตฺตมาตงฺคปิฏฺเฐ จิโต[๓๖๓] วิมลกาญฺจนกายุรชฆตเลหิ มณินิกรรุจิรปณฺฑร-

---

[๓๕๔] ลธ๑.,ลช.,ทชท. : อาหาติ นตฺถิ.

[๓๕๕] ลช. : สมฺปฏิจฺฉิตฺวา

[๓๕๖] ทท.,ลช. : ปริจฺฉินฺทิตฺวา, ทชท. : อิทํ รญฺญา สทฺธึ ปริภินฺทิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา

[๓๕๗] ทชท.: อาทิจฺจวํสราชา, วุฑฺฒิสฺสโร ราชาติ อาทิจฺจวํสราชาติ อตฺโถ ภเวยฺย.

[๓๕๘] ลช. : ปโรหิตนฺติ นตฺถิ.

[๓๕๙] ทท.,ลธ๑. : ยาตีติ

[๓๖๐] ลช. : วจนํ สุตฺวา.....ภทฺเท มา โสจิตฺถาติ นตฺถิ.

[๓๖๑] ลช. : มา โสจิ มา ปริเทวิ

[๓๖๒] ทชท.,มน. : โยคปรปกฺขมทฺทนสมตฺถํ

[๓๖๓] ทชท. : อุสฺสิตปณฺฑรเสตฉตฺตมาตงฺคปิฏฺฐึ อภิรุยฺหิตฺวา

เสตจฺฉตฺเตหิ อนุปวาริยมาโน สุวณฺณรชฏเมขลสนฺนทฺธกจฺเจ จมฺมผลกจามรสตฺติโตมรขคฺค-
คหิตหตฺเถหิ โยธปุริเสหิ ปวาริโต สงฺขเภริมุทิงฺคตุมรคณฺฑิเทนฺทิมมณิวีสกำสตาลสมุทฺท-
โฆสโสปหตนฺติ วิย วิภูสิเต ปญฺจงฺคิกตุริเย ปวตฺตมาโน สุธนราชสฺส ปุรโต คจฺฉมาโน[๓๖๔]
สุรนรวานรสีหปสตฺตสราตชฺชขคฺคมิคฺคินฺทขจิตปณฺฑชิตาสุวยาสุ สุธนราชสฺส ปุรโต นิกฺขมึสุ.
อจฺจนฺตสรตฺตวิชยสุทฺธิกถิตมธุรสเรหิ รชฺชยสสุขอิทฺธิพลปรกฺกมมงฺคลวรสุภชสนฺตเร วิลรำ
วิตกถิเตสุ พฺราหฺมณาทีสุ สุธนราชสฺส ปุรโต สงฺฆยนฺเตสุ มหติยา เสนาย ปริวุตฺโต อตฺตโน
ถามปรกฺกมพลเตเชน มหาปฐวึ ภินฺทนฺโต วิย อากาสำ อากฑฺฒนฺโต วิย นครโต นิกฺขมิ.[๓๖๕]
นิกฺขมิตกฺขเณเยว นคเร สกลอารกฺขเทวตาโย อญฺญมญฺญำ อุคฺโฆเสสุ. ตมตฺถำ ปกาเสนฺโต
สตฺถา อาห

โภ มาริสา จ เย เย เทวา รุกฺขปพฺพตภูมีสุ
คงฺคาทีสุ นคเรสุ อากาเส เทวตาโย [๘๒]
เย จญฺเญ รฏฺฐวิชิเต ยาวนฺเตตฺถ สมาคตา
อยำ กุมาโร นิกฺขนฺโต[๓๖๖] ยุทฺธายุปคโตธุนา
ตสฺมา ตุมฺเห สเสนาย คจฺฉนฺตุ[๓๖๗] สุธเนน จาติ. [๘๓]

เอวำ เทวตาโย อญฺญมญฺญำ อุคฺโฆเสนฺโต[๓๖๘] ตำทิวสเมว สพฺเพ เทวตา โพธิสตฺเตน
สทฺธึ นิกฺขมึสุ. ตมตฺถำ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

ปุรโต โพธิสตฺตสฺส ปจฺฉโต ตตฺเถว จ
เทวตา ปริรกฺขนฺตุ[๓๖๙] มา จ โกจิ อุปทฺทโว [๘๔]

---

[๓๖๔] ทชท. : ปวตฺตมาเนสุ สุธนราชสฺส ปุรโต คจฺฉมาเนสุ

[๓๖๕] ลช. : นิกฺขมิตฺวา

[๓๖๖] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : นิกฺขมนฺโต

[๓๖๗] ทชท. : คจฺฉถ

[๓๖๘] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : อุยฺโยเชนฺโต

[๓๖๙] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท. : ปริรกฺขนฺตา

มนุสฺสา ขคฺคหตฺถา จ ธนุหตฺถา ปเร ชนา
ปุรโต ปจฺฉโต ตสฺส รกฺขนฺติ สุธนํ ตทา [๘๕]
หตฺถิอสฺสา รถา ปติ สุราเสนปฺปมทฺทิตา
ปุรโต ปจฺฉโต โหนฺติ รกฺขนฺติ สุธนํ ตทา [๘๖]
เสนา อโนปมา ตตฺถ วิจิตฺตา ยุทฺธกุสลา
ตสฺส สทฺโท มหาโฆโส ภิชฺชนฺติ ปจวี ตทา [๘๗]
กวจฺจํ เกจิ สนฺนทฺธา เกจิ จมฺมธรา สุรา
เกจิ วตฺตนฺติ โฆเสนฺติ นทนฺติ เกจิ สูรคา [๘๘]
สงฺขา จ ปณฺฑวา เภริ รวนฺตา ปญฺจมูลิกา
วิย อุโฆโส ภิชฺชนฺติ ปจวี ตทา ชลนฺตํ
วิชุ ทิสฺวา ว ขคฺครํสิรนฺตรํ .....
โอภาเสนฺติ ทิสา สพฺพา ปุรโต ปจฺฉโต ตทาติ.[๓๗๐] [๘๙]

เอวํ สิริสมฺปนฺโน ราชกุมาโร นิกฺขมิ มหนฺเตน นครา วิภเวน มหติยา เสนาย ปริวุโต ปจฺจนฺตํ อคมาสิ.[๓๗๑] คนฺตฺวา จ ปน โพธิสตฺตสฺสานุภาเวน เทวตานุภาเวน จ ปฏิมุขํ โอโลเกตุ นาม อสกฺโกนฺตา[๓๗๒] สพฺเพ ปลายิตฺวา ปราชิตา อเหสุ. ตทิวสํ ปน ราชา อาทิจฺจวโส[๓๗๓] สุปินํ อทฺทส. เอวรูโป สุปิโน อโหสิ รญฺโญ กิร อนฺตํ กุจฉิยา[๓๗๔] นิกฺขมิตฺวา สกลชมฺพุทีปํ ติกฺขตฺตุ ปริเวเธตฺวา ปุน กุจฺฉิยํ ปวิสิตฺวา อฏฺฐาสีติ.[๓๗๕] ราชา ภีตตสิโต หุตฺวา ปพุชฺฌิตฺวา ปาโตว ปโรหิตํ อามนฺเตตฺวา ปุจฺฉิ.[๓๗๖] ปโรหิโต มโนรโถ เม มตฺถกํ ปตฺโตติ

---

[๓๗๐] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : โภ มาริสา จ.....ปุรโต ปจฺฉโต ตทาติ อิมา คาถาโย น ทิสฺสนฺติ.

[๓๗๑] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : คมึสุ

[๓๗๒] ลช.,ทชท. : อสกฺโกนฺโต

[๓๗๓] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : อาทิตวโส

[๓๗๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : กุจฺฉิยาติ นตฺถิ.

[๓๗๕] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : อิตีติ นตฺถิ.

[๓๗๖] ลช. : ปุจฺฉิตฺวา

อชฺช ปจฺจามิตฺตสฺส สุธนกุมารสฺส ปิฏฺฐึ ปสฺสามีติ จินฺเตตฺวา[๓๗๗] อนฺโตหทเย ปีติ อุปชฺชิ.[๓๗๘] ตุสฺสิตฺวา ตุฏฺฐภาเวน ราชานเมเวตทโวจ เทว ทุสฺสุปิโน ทิฏฺโฐติ. กึ ภวิสฺสติ พฺราหฺมณาติ. พฺราหฺมโณ อาห เทว เทวึ วา รชฺชํ วา อตฺตานํ วา ปุตฺตํ วา[๓๗๙] นาเสยฺยาติ. ตํ สุตฺวา ราชา เสทา มุญฺจนฺติ สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา กึ กโรมาติ. พฺราหฺมโณ อาห ยญฺญํ ยชิตุํ วฏฺฏตีติ.[๓๘๐] กึ ยญฺญํ ยชิสฺสามีติ. เทว สพฺพปาเณหิ ยญฺญํ กตฺวา ทุสฺสุปินํ นสฺสตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

ยทา ทุสฺสุปินํ ทิสฺวา สพฺพปาณา ยชิสฺสติ
นาเสสฺสติ ทุสฺสุปินํ ทิฏฺฐํ อิติ เวโท ปวุจฺจติ [๙๐]
ตสฺมาปิ ยญฺญํ กริตฺวา มา จ โกจิ อุปทฺทโว
เทวิยา รชฺชํ อตฺตานํ กตยญฺญํ สุขํ ลภสิ ปุเรตรนฺติ.[๓๘๑]

[๙๑]

ราชา ตสฺส กถํ สุตฺวา นคเร เภริญฺจาราเปตฺวา คจฺฉถ ตุริตา หุตฺวา อิทญฺจิทญฺจ อาหราเปถาติ อมจฺเจ อาณาเปสิ. อมจฺจา สพฺเพ วนจรเก สนฺนิปาตาเปตฺวา ราชานํ นิสาเมนฺโต อาห

สพฺเพ ลุทฺทา สมาคนฺตฺวา พลวนฺตา ธนุคฺคหา
วนจราปิ อสมฺภีตา ตว รฏฺเฐ วิชิเต อหุติ.[๓๘๒] [๙๒]

ราชา สีหปญฺชรํ อุฆาเฏตฺวา ลุทฺทเก สนฺนิปาเต โอโลเกนฺโต อาห

ลุทฺทปุตฺตา นิสาเมถ ยาวนฺเตตฺถ สมาคตา

---

[๓๗๗] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : จินฺเตตฺวาติ นตฺถิ.

[๓๗๘] ทชท. : อุปฺปาเทตฺวา

[๓๗๙] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : ปุตฺตํ วาติ นตฺถิ.

[๓๘๐] ลช. : ยญฺญํ ยชิสฺสติ เทวาติ

[๓๘๑] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : -สพฺพปาณาย ชุหติ.....

[๓๘๒] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายํ น ทิสฺสติ.

อาเนสฺสถ เต จ ปาเณ สพฺเพ ยญฺญํ ยชามิหํ [๙๓]
ทฺวิปาทา จตุปาทาปิ เย สตฺตา จ พหูปทา
ปุริสา อิตฺถีหิ สทฺธึ สพฺเพ ยญฺญํ ยชามีติ.[๓๘๓] [๙๔]

เต สพฺเพ จ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา นิกฺขมึสุ[๓๘๔] สพฺเพ ปาเณ อาเนตฺวา ยญฺญฏฺฐาเน จเปตฺวา อมจฺจา[๓๘๕] ราชานํ อาโรเจนฺตา[๓๘๖] คาถมาหํสุ

สมฺปตฺตา สพฺเพ ปาณา ว ยญฺญฏฺฐาเน จปีตาติ.
ตุฏฺจตุฏฺโจ ว โส ราชา อิมํ[๓๘๗] วจนมพฺรวิ
สีฆํ กโรหิ ตํ สพฺพํ ยญฺญํ ยชิสฺสสิ พฺราหฺมณาติ.[๓๘๘] [๙๕]

ปโรหิโต เอตฺถ กมฺเม อตฺถิ อปริปุณฺณนฺติ. กึ พฺราหฺมณาติ. กินฺนรา เทวาติ.[๓๘๙] ราชา ทุลพฺภา เอสาติ. อิตฺถิ เทว ตว สุณิสา มโนหรา เทวีติ.[๓๙๐] ราชา พฺราหฺมณ เอวรูปึ วจนํ น กเถสิ[๓๙๑] สา มม ปุตฺตสฺส สุธนุกุมารสฺส ปาณาสมา ตสฺสาปิ[๓๙๒] มม ปุตฺตสฺส ชีวิตํ นตฺถิ อปิ อตฺตโน สุณิสา คเหตฺวา ยญฺญํ กาตุ๋ น ยุตฺตนฺติ. เทว ยุตฺตํ อยุตฺตํ วา อตฺตโน

---

[๓๘๓] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อยํ คาถา น ทิสฺสติ.

[๓๘๔] ทชท. : นิกฺขมิตฺวา

[๓๘๕] ลช. : อมจฺจาติ นตฺถิ.

[๓๘๖] ทท. : อาโรเปนฺโต

[๓๘๗] ลช. : อิทำ

[๓๘๘] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อยำ คาถา น ทิสฺสติ.

[๓๘๙] ลช. : วิชาธรา เทวาติ

[๓๙๐] ลช. : ปโรหิโต เอตฺถ.....มโนหรา เทวีติ ทุวิกฺขตฺตุ๋ ทิสฺสติ.

[๓๙๑] ทท. : กเถสิ หิ, กเถหีติ ภวิตพฺพำ.

[๓๙๒] ทชท. : ตาย วินา, มน. : ตสฺสาปิ น

วิจาเรสิ อตฺตานญฺจ เทวิญฺจ รชฺชสิริญฺจ โอโลเกหีติ. พฺราหฺมณสฺส กถาย น[๓๙๓] อหํ มม ปุตฺตสฺส สุธนกุมารสฺส อคฺคมเหสึ มาเรสฺสามีติ. ปโรหิโต อาห

สุณาหิ เม ราชเสฏฺฐ ปุตฺตภริยํ[๓๙๔] ปริจฺจชิ
อตฺตโน อนุรกฺขิสฺสนฺติ[๓๙๕] ปสํสนฺติ จ ปณฺฑิตา [๙๖]
สิรสิ ปติโต อคฺคี ปุตฺโต จ ปตฺติโต ตทา
กึ โมเจสิ ปรปุตฺตํ อตฺเถว[๓๙๖] อตฺตานเมว [๙๗]
ตสฺมา รกฺขสิ อตฺตานํ กึ เทว มโนหราย
อตฺตานํ อนุรกฺขนฺโต ตํ ปสํสนฺติ ปณฺฑิตา [๙๘]
เยน เกนจิ วณฺเณน มุทุนา ทารุเนน วา
อุทเร นิชฺชปุตฺตานํ ปจฺฉา ธมฺมา สมฺมาจเรติ. [๙๙]

เอวญฺจ ปน วตฺวา[๓๙๗]ราชา ตุณฺหี อโหสิ. ปโรหิโต ตํ คณฺหณตฺถาย ยญฺญฏฺฐานํ สชฺชยึสุ.[๓๙๘] ตทา สกลนครํ สงฺขุพฺภิตฺวา มหาสทฺทํ อโหสิ. ทาสี[๓๙๙] ตํ ปวุตฺตึ มโนหราย อาโรเจสิ. สุณนฺตี สตฺตธา ภิชฺชมานหทยา สา โพธิสตฺตสฺส มาตรํ อุปสงฺกมิตฺวา ปาเท สิรสา นิปฺปติตฺวา หทยํ ทาลนฺ วิย สมตฺเถน จ สพฺพํ ปริเทวํ ปริเทวิ[๔๐๐] สุสฺสุ เอตทโวจ กึ น ชานาสิ อมฺม วุทฺทิสฺสโร[๔๐๑] ราชา ปโรหิตสฺส วจนานุสาเรตฺวา มํ คเหตฺวา

---

[๓๙๓] ลช. : นาติ นตฺถิ.

[๓๙๔] ทชท. : ปุตฺตทารํ

[๓๙๕] ทชท. : อตฺตานํ อนุรกฺขติ

[๓๙๖] ลช. : อถวา, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายํ น ทิสฺสติ.

[๓๙๗] ทชท. : เอวรูปญฺจ ปน สุตฺวา

[๓๙๘] ทชท. : ปุโรหิโต ตํ คณฺหณตฺถาย อาณาเปสิ. ยญฺญํ สชฺชยึสุ.

[๓๙๙] ลช. : ทาสีติ นตฺถิ., ทชท.: ตทา

[๔๐๐] ทชท. : ปริเทวิตฺวา

[๔๐๑] ทชท. : อาทิจฺจวํโส

ยญ์ญ์ ยชิส์สติ อย์เย มย์หั อนุกม์ปาย ยาว ราชกุมารส์ส คมนั[๔๐๒] ยาจาหิ เมปิส์ส[๔๐๓] สามิโก อาคน์ต์วา ตส์ส ปาเท วน์ทิต์วา ปุนปฺปุนั ขมาเปต์วา มรณั โหตูติ. สุณ์หาย[๔๐๔] สาธูติ วต์วา ปริวาเรหิ สท์ธึ รญ์โญ สน์ติกั อคมาสิ. ราชา อาคตการณั ญต์วา มนุส์สานั สญ์ญั อทาสิ. เต รญโญ[๔๐๕] วจนานุสาเรน เทวี นิวาเรน์ติ.[๔๐๖] สา โอกาสั อลภมานา ปุน นิวต์ติต์วา ปาสาทั อารุย์หิต์วา[๔๐๗] สุณิสั จ อาลิงฺคิต์วา ปโรทิ. ตทา มโนหรา สเจ อมฺมาย โอกาสั อลภิตา นิยตั มรณั ภวิส์สตีติ[๔๐๘]ปริเทวน์ตี อาห ยทิ ราชวโร อต์ถิ น อุปท์ทโว[๔๐๙]จ เม วโธ อิทานิ อญ์เญ มั มาเรน์ติ อานยิส์สน์ติ มั๋นา นิยตาหั มริส์สามิ อนาถา ปตินา วินาหั นูน เม สุธโน ปติ มริส์สติ ธุนา มยา เทว[๔๑๐] สุธนกุมาร มริส์สามิ อิเธกิกา น โกจิ มั ปริตาณา มริส์สามิ ธุนา อิธาติ. เตนหิ อมฺม มมาลาลงฺการั เทหิ อหั อิเมหิ อต์ตานั อลงฺกริต์วา มริส์สามิ ตั เทหิ อมฺมาติ. อถ[๔๑๑] สาลงฺการั คเหต์วา ตส์สา หต์เถ อทาสิ. สา อลงฺการั กต์วา[๔๑๒] ตทา โพธิสต์ตส์ส มาตา สุณ์หั อาลิงฺคิต์วา วิลีนหทยา วิย ปริเทวน์ตี อาห

อาคจ์ฉน์โต ปุต์โต มย์หั สุญ์ญั ทิส์วาน มณ์ฑิรั
กถั วกฺขามิ เม ปุต์โต มริส์สสิ มโนหราย [๑๐๐]
ยทิ ตั มโนหรั นต์ถั น ปุต์โต มม ปส์สติ

---

[๔๐๒] ทชท.: อาคมนั

[๔๐๓] ทชท. : สเจ เม

[๔๐๔] ทชท. : สุณน์ตี

[๔๐๕] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : รญ์โญติ นต์ถิ.

[๔๐๖] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : นิวาเรสิ,

[๔๐๗] ทชท. : อภิรุย์หิต์วา

[๔๐๘] ทชท. : สเจ อหั โอกาสั นาลภึ นิยตเมว มรณั ภวิส์สตีติ

[๔๐๙] ทชท. : ยทิ ราชปุต์โต อต์ถิ น อุเปกฺโข

[๔๑๐] ทชท. : เทวาติ นต์ถิ.

[๔๑๑] ลช. : สาธุ มิต์ตาติ ปุรณั เทหิ อมฺมาติ

[๔๑๒] ทท.,ลธ๑. : กต์วาติ นต์ถิ.

ตสฺมา คจฺฉ[๔๑๓] นิวตฺตยิ อปสฺสํ ตํ มริสฺสตีติ.[๔๑๔] [๑๐๑]

ตทา มโนหรา เทวี อมฺม สเจ เม ปิยสามิโก สุธนกุมาโร อาคโต มม วจเนน วกฺขตุ ตสฺส ปาเท วนฺทิตฺวา โทสํ ขมาเปหิ อาปุจฺฉนฺ[๔๑๕] สามิกํ วเทหีติ. สาธุ อมฺมาติ มโนหรา เทวี ปุพฺพทิสาย โพธิสตฺตสฺส มาตรํ ปญฺจปติฏฺฐเตน วนฺทิตฺวา เอวมาห

อมฺม เม วจนํ พฺรูหิ ปาเท เทฺว จิตฺตลกฺขเณ
วนฺทามิ สิรสา หนฺตํ สามิกญฺจ ปุนปฺปุนํ [๑๐๒]
อิทํ ปจฺฉิมกํ มยฺหํ ทสฺสนํ ปุน ทุลฺลภํ
สโยคญฺจ วิโยคญฺจ เอสา โลกสฺส ธมฺมตาติ. [๑๐๓]

ตทา โพธิสตฺตสฺส มาตุยา สุณิสา[๔๑๖] สา มโนหรา อตฺตโน สีสํ สสฺสุยา เทวิยา ปาเทสุ ปติตฺวา วนฺทิตฺวา ขมาเปติ.[๔๑๗] เทวี มโนหรํ อาลิงฺคิตฺวา ปโรทิตฺวา[๔๑๘] อาห

วิโยโค เม กโต ปุพฺเพ นรสฺสมิคปกฺขิโน[๔๑๙]
เตน กมฺมวิปาเกน วิโยโค ปตินา สห [๑๐๔]
อนาถาทานิ เม ปุตฺต วินานาถา ยถา มิคี
อรญฺเญ วิจริสฺสามิ วนานิ ปพฺพตานิ จ [๑๐๕]
รุกฺขปพฺพตสมฺทุท- อากาสฏฺฐกเทวตา
ชลาสยาปิ เทวา เย กถํ ปุตฺตํ วิโยคํ เทนฺติ [๑๐๖]

---

[๔๑๓] ทชท. : คจฺฉนฺตี

[๔๑๔] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายํ น ทิสฺสติ.

[๔๑๕] ลช. : อาปุจฺฉิตฺวา

[๔๑๖] ทชท. : ตทา โพธิสตฺตสฺส มาตุยา สุณิสาติ นตฺถิ.

[๔๑๗] ลช. : ขมาเปตฺวา

[๔๑๘] ลช. : ปโรทิ

[๔๑๙] ลช. : ปณฺฑิโน, ทชท. : นครสฺสมิคปกฺขิโน

กุรุรีว หตปุตฺตา สุญฺญํ ทิสฺวา กุลาวกํ
ปุตฺตํ เม สุณิสฺสํ นตฺถิ สุญฺญํ อาคมิมํ ปุรนฺติ.[๔๒๐] [๑๐๗]

เอวญฺจ วิลปนฺติยา เทวิยา ตทา กาเล เต ราชปุริสา มโนหรํ คณฺหนตฺถาย ปาสาทํ อารุยฺหึสุ. เทฺวปกฺขสฺส ฐปิตฏฺฐาเน มโนหรา เตสํ[๔๒๑] ทสฺเสสิ. เทวี เทฺว ปกฺเข ทิสฺวา มโนหรา ตุฏฺฐจิตฺตา อิทานิ มยฺหํ มรณา วิรตาติ เทฺว คเหตฺวา พาหนฺตเรสุ ฐเปสิ. สา เต อาคจฺฉนฺเต ทิสฺวา จนฺทเทวี วนฺทิตฺวา อาปุจฺฉิตฺวา อากาเส ปกฺขนฺทิตฺวา อรญฺญฏฺฐานํ หิมวนฺตํ คนฺตฺวา อากาเสน ปวเน คจฺฉติ. เทวี กสฺสปอิสฺสิสฺส วสนฏฺฐานํ[๔๒๒] ปตฺวา โอตริตฺวา กสฺสปตาปสํ วนฺทิตฺวา สพฺพนฺตํ ปวุตฺตึ อาโรเจสิ ภนฺเต สเจ มม สามิโก สุธนกุมาโร นาม มม ปริเยสมาโน อิธาคจฺเฉยฺย อิทํ กมฺพลํ วชิรมุทฺทิกญฺจ เทหิ มม วจเนน โอวทิตฺวา มา คจฺฉถาติ. กสฺมา ปุรโต ทุมฺมคฺโค มนุสฺสอปโถ อมนุสฺสปโถ ตสฺมา ฐาเน อิโตเยว นิวตฺเตตุ มา ปุรโต ทุมฺมคฺคํ คจฺฉตีติ.[๔๒๓] เอวญฺจ ปน วตฺวา ภนฺเต สเจ มม สามิโก น นิวตฺเตติ ยทิ คจฺฉนฺโต คจฺฉตุ ภูมี อิทเมว โอสถํ คเหตฺวา มนฺตคุลิกญฺจ อาโรเปสิ อิโต อุฏฺฐหิตฺวา อุชุ อุตฺตรทิสํ คจฺฉตุ สพฺพมนุสฺสปถํ อติกฺกมิตฺวา[๔๒๔] ปฐมํ[๔๒๕] ตาว วิสวนํ ปาปุณิสฺสติ เอกํ มกฺกฏโปตกํ อาทาย ยํ ผลํ มกฺกฏโปตเกน ขาทิตํ ตํ ขาทิตุํ วฏฺฏติ ตโต อติกฺกมิตฺวา มหาเวฬุตลตาวนํ ปาปุณิสฺสติ อิมินา รตฺตกมฺพเลน ปารุเปตฺวา อตฺตานํ นิปชฺชาเปตฺวา หตฺถิลิงฺคสกุเณน โคจรณตฺถาย นขปญฺชเรน คเหตฺวา ปรปารํ หริยติ[๔๒๖] ตโต ตํ อติกฺกมิตฺวา เทฺว นาคา อญฺญมญฺญํ ยุชฺฌนฺตา ปสฺสสิ[๔๒๗] คุลิกญฺจ

---

[๔๒๐] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายํ น ทิสฺสติ.

[๔๒๑] ทท. : เต ปกฺเข, ทชท. : มโนหราย เต ปกฺเข ทสฺเสสุ

[๔๒๒] ลช. : อิสิวสนฏฺฐานํ

[๔๒๓] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : อิโต ปรํ ปุรโต ทิสฺสมานา ขมามิ อาปุจฺฉามิ เตติอาทโย คาถา ทิสฺสนฺติ., ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อิโต ปรํ เทฺว คาถา ทิสฺสนฺติเยว.

[๔๒๔] ลช. : ปกฺกมิตฺวา

[๔๒๕] ลช. : ปฐมตรํ

[๔๒๖] ลช. : หริสฺสติ

[๔๒๗] ลช.,มน. : ปสฺสติ

มนฺตำ ปาทนฺตเร กตฺวาน คจฺฉตุ ตำ อติกฺกมิตฺวา เทว ปพฺพตา อญฺญมญฺญำ ปปฺโปเฏตฺวา ทิสฺสนฺติ ตญฺจ มนฺตมตฺถกญฺจ มนฺตุปจารญฺจ กตฺวา เต ฉินฺทตุ เตน ฉิทฺทภินฺเนน คนฺตฺวา คจฺฉตุ ตโต อติกฺกมิตฺวา ยกฺขรกฺขสวสนฏฺฐานำ ปาปุณิ ตตฺเถว มนฺตุปจารำ กตฺวา คจฺฉตุ โยชเน อติกฺกมิตฺวา จ ปน กุสวนำ ปตฺวา ตโต สุวณฺณปพฺพตำ ตโต อุสีรวนำ ตโต เวฬุวนำ ปตฺวา ตโต นฬวนำ ปตฺวา ติโยชนำ ทุมคหณำ ตุลสิตคหณวนกณฺฑกาคุมฺพคหณานิ มิสฺสกคหณำ สรคหณสทิสำ อุรคานำปิ ทุมฺมินิวิธมนวนำ คหณรกฺขคหณำ อุทกคหณำ ปพฺพต-คหณนฺติ อฏฺฐารส คหณานิ ปฏิปาฏิยา ปตฺวา ตโต มหาอฏวึ ปตฺวา ตสฺส มชฺเฌ สตฺตตาลปมาณำ ยกฺขำ ทิสฺวา คุลิกำ กณฺฑเก มณฺฑิตฺวา ตสฺส อุรำ วิชฺฌิตฺวาน ปติโต ยกฺขสีสำ อนุพนฺธนฺโต ตโต โยชนสตำ อติกฺกมิตฺวา เอกำ นทึ ปตฺวา ตำ ปน เสตุำ คจฺฉนฺโต วิย โอโรหนฺโต ปรตีรำ ปริเวเธติ คุลิกำ ปาทตเล มณฺฑิตฺวา ตสฺส ปิฏฺฐินา ปายาสิ ปรตีรำ คนฺตฺวา ยโต ทิสโต[๔๒๘] อชครสีโส โหติ อชครสีเสน ตำ ทิสำ คจฺฉตุ ปุรโต โยชนสตำ อติกฺกมิตฺวา เวตวนำ ฉินฺโทกาสำ นตฺถิ เวฬุวเน มหารุกฺขมารุยฺห ตสฺส[๔๒๙] ขคฺคา ปฏิวสนฺติ อติสกุณา พหู เกจิ อติมรปฺปมาณา โส มม สามิโก สกุณสฺส ปกฺขนฺตเร โลมนฺตเร อภิรุยฺห เกลาสกูฏำ สมฺปตฺโตติ.[๔๓๐] เอวำ วตฺวา จ ปน ปตฺเต ลิขิตฺวา ตาปสสฺส ปฏิจฺฉาเทตฺวา อุฏฺฐาย[๔๓๑] สามิกสฺส ปาเท นมสฺสมาโน ปุน คาถมาห

ขมามิ อาปุจฺฉามิ เต ยทิ อตฺถิ โทสำ กาเยน
วาจาย มนสาปิ เม กมฺมำ กตำ ทุจฺจริตญฺจ
ปุพฺเพ ตำ สุทฺธจิตฺเตน ขมามิหำ สพฺพำ โทสนฺติ. [๑๐๘]

วตฺวา จ ปน สา[๔๓๒] ทกฺขิณาภิมุขี ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา โพธิสตฺตำ นมสฺสมานา อิมำ คาถมาห

---

[๔๒๘] ลช. : ทิสโตติ นตฺถิ.

[๔๒๙] มน. : ตตฺถ

[๔๓๐] ลช. : โส มม สามิโก สกุณำ อภิรุยฺห เกลาสกูฏำ สมฺปตฺโตติ

[๔๓๑] ลช. : ตาปสำ วนฺทิตฺวา อากาเส อุปฺปติตฺวา

[๔๓๒] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : สาติ นตฺถิ.

นูนาหำ ยาว ชีวามิ ตยา สทฺธึ วสามิหำ
อิโต เม ปตฺถิตำ นตฺถิ กึ ปุพฺเพ ว ตยา กตา [๑๐๙]
นูน ปุพฺเพ วิปาเกน กริตฺวา ปาปมตฺตโน
เตน เม มตฺถกำ ปตฺตำ มญฺเญ ตำ ตำ น มญฺญถาติ. [๑๑๐]

สา ตาปสำ[๔๓๓] วนฺทิตฺวา อากาเสน อุปฺปติตฺวา เกลาสกูฏปพฺพตำ ปิตุ นครำ ปตฺตา. ตทา ทุมราชา ตสฺสาคมนำ ปวุตฺตึ สุตฺวา จินฺเตสิ มม ธีตรำ เอตฺตกำ มนุสฺเสหิ สทฺธึ มนุสฺสวาสำ อมฺหากำ ภวเน ปวิสิตุำ อยุตฺตำ เอกำ ปาสาทำ กตฺวา ปริจาริกำ ทตฺวา ตำ มโนหรำ ปิยธีตรำ อตฺตโน ปริจาริกาหิ กินฺนรีหิ สทฺธึ ปาสาเท วสาเปสีติ. อถ โพธิสตฺโต ปจฺจนฺตำ วูปสเมตฺวา[๔๓๔] สกลสกพลคณำ จ อาทาย อุตฺตรปญฺจาลนครเมว คโต นครำ ปวิสิตฺวา ปิตุโน ทฺวิปาเท[๔๓๕] สิรสา นิปติตฺวา อตฺตโน นิฏฺจิตกิจฺจำ นิเวเทสิ. ตโต ปิตรำ อาปุจฺฉิตฺวา อตฺตโน ปาสาทำ อคมาสิ. ตทา จนฺทเทวี ตำ อาคจฺฉนฺตำ สกฺกลีลา วิย ทิสฺวา สณฺจาเรตุำ อสกฺกุเณยฺย[๔๓๖] อตฺตโน มณฺฑิเรเยว ตสฺส ปจฺจุคฺคมนำ กตฺวา มหาสตฺตำ อาลิงฺคิตฺวา ปโรทิ. มหาสตฺโต กึ โรทสิ อมฺมาติ ปุจฺฉิ. ตาต สุธนกุมาร ตุมฺหากำ ภริยา มโนหรา นาม ภวเน[๔๓๗] นตฺถีติ สุณนฺโต มหาปุริโส ภิชฺชมานหทโย วิย อตฺตโน นิเวสนำ โอโลเกนฺโต[๔๓๘] สุสานมิว ภวนำ ทิสฺวา อตฺตานำ สณฺจาเรตุำ อสกฺโกนฺโต ฉินฺนปาโท วิย[๔๓๙] วิสญฺญี หุตฺวา ปตติ. มาตา คนฺโธทกเกน อภิสิญฺจิ. โส สตึ ลภิตฺวา อุฏฺจาย สิริสยนคพฺเภ ปวิสิตฺวา สยนมญฺจกญฺจ ภิมฺโพหนญฺจ มิลาตกุสุมทามำ โอโลเกนฺโต โสกอคฺคินา ปริฑยฺหมานหทโย วิย นานาวิธวิลาปำ วิลปนฺโต เอวมาห

---

[๔๓๓] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : สา ตาปสนฺติ นตฺถิ.

[๔๓๔] ทท.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : วูปสมนำ สเมตฺวา

[๔๓๕] ลช. : ติปาเท

[๔๓๖] น สกฺกุเณยฺยาติ ภวิตพฺพำ.

[๔๓๗] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.: ภเว, ทชท.: ตว ภเว

[๔๓๘] ลช. : อตฺตโน นิเวสนำ โอโลเกนฺโตติ นตฺถิ.

[๔๓๙] ลช. : ฉินฺนปาโท วิยาติ นตฺถิ.

วิสกณฺเฑน วิทฺโธว ผลิตหทยํ มม
กุหึ คตาสิ มโนหรา น ทิสฺสติ จ เต มุขํ [๑๑๑]
อาปุจฺฉามิ จาหํ อมฺม คจฺฉามิ ตํ คเวสิตุ
น ลภึ[๔๔๐] น คมิสฺสามิ มริสฺสามิ พฺรหาวเน [๑๑๒]
ยทิ ลทฺโธสฺมิ ภริยํ นิวตฺติสฺสามิ ตวนฺติกํ[๔๔๑]
สเจ น ลทฺโธ จ ตํ ตตฺเถว มรณํ ธุวนฺติ. [๑๑๓]

วตฺวา จ ปน วนจรกํ ปกฺโกสาเปตฺวา ตํ มคฺคทฺเทสกํ กตฺวา คโต. ตทา มาตา โสกสฺส สมฺผสฺสํ ทิสฺวา สมสฺสาสิตุกามา เอวมาห

ตาต มา ปริเทวสิ[๔๔๒] สนฺติเก อญฺเญ ขตฺติยา[๔๔๓]
กญฺญา อุตฺตมรูปธรา เทวจฺฉรปฏิภาคา
ตาหิ สทฺธึ อภิรมฺมิตุ[๔๔๔] รชฺชํ วา ปาเลตุ วฏฺฏตีติ. [๑๑๔]

โส อาห[๔๔๕] อมฺม สเจ[๔๔๖] มโนหรํ น ปสฺสามิ กึ เม ชีวิเตนาติ. สา นิวาเรตุ อสกฺโกนฺตี ตุณฺหี อโหสิ. มหาสตฺโต มาตรํ วนฺทิตฺวา ปาสาทา[๔๔๗] โอรุยฺหิตฺวา คโต. สา ตถา นิกฺขมนฺตํ สุธนกุมารํ ทิสฺวา นิกฺขนฺตทกฺขิณกฺขี วิย อตฺตานํ หรายนฺติ ติกฺขินา ฉินฺนา

---

๔๔๐ ลช. : ลภิตฺวา, ทชท.: ลภิสฺสามิ

๔๔๑ ลธ๑. : ตว สนฺติกํ, ลช.: ตว สนฺติเก

๔๔๒ ลช. : ตตฺถ มา โรทสิ มา ปริเทวสิ

๔๔๓ มน. : สนฺติ รญฺโญ ขตฺติยา

๔๔๔ ลช. : อภิรมิตฺวา

๔๔๕ ลช. : โส อาหาติ นตฺถิ.

๔๔๖ ลธ๒. : อมฺม สเจติ ปุน ทิสฺสติ.

๔๔๗ ลธ๑. : ปาสาทโต

ลีนหทยं วิย จลิตหทยं วิย อนุคฺคจฺฉนฺตี[๔๔๘] ตาต สุธนกุมาร นิวตฺเตตฺวา ตฺวํ มา เม อนาถา กโรหิ ตว มยิ ปฏิพทฺธํ ชีวิตํ มา จเรยฺยาสีติ วตฺวา ตํ เทวี ยาจนฺตี อาห

เอหิ ปุตฺต นิวตฺตสฺสุ มา อนาถํ กโรหิ เม
อหํ ปุตฺตํ[๔๔๙] น ปสฺสามิ มญฺเญ เหสฺสามิ ชีวิตนฺติ. [๑๑๕]

วตฺวา จ ปน เทวี ตํ โอโลเกตฺวา อฏฺฐาสิ. โพธิสตฺโต นครา นิกฺขมิตฺวา วนจรกสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตํ[๔๕๐] เอตทโวจ ตาต มโนหราย วสนฏฺฐานํ กุโต ตํ กึ ชานาสีติ. วนจรโก อาห[๔๕๑] เทว วสนฏฺฐานํ น ชานามิ สา มหิทฺธิกา อากาสํ จริตฺวา อิทานิ วิชาธรคณา โลกคตา ภวิสฺสติ สเจ คจฺฉิตุกาโม หิมวนฺเต กสฺสปอิสิวสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปุจฺฉิตุ วฏฺฏตีติ. โส วนจรเกน สทฺธึ คนฺตฺวา กสฺสปวสนฏฺฐานํ คนฺตุกาโม ขคฺคํ สนฺนิหิตฺวา ฉุริกํ พนฺธิตฺวา ธนุ อาทาย อุตฺตรปญฺจาลนครโต นิกฺขมิตฺวา พหินครํ สมฺปตฺโต ปุน นิวตฺเตตฺวา นครํ โอโลเกนฺโต[๔๕๒] สงฺคหณึ กโรนฺโต อาห

ยทิ ลทฺธา มโนหรา ปุน ปสฺสามิ สิริภเว
ยทิ มโนหรา อลทฺธา นานิวตฺตามิ สกึ ปุรนฺติ. [๑๑๖]

เอวญฺจ ปน วตฺวา โส สีโห วิย สีหนาทํ กตฺวา หิมวนฺตาภิมุโข ปายาสิ. อนุปุพฺเพน กสฺสปอิสิวสนฏฺฐานํ ปตฺโต. วนจรกึ นิวตฺตาเปตฺวา ธนุ โอตาเรตฺวา เอโก อสมปทึ ปวิสิตฺวา อิสึ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตึ นิสีทิ. อิสึ ทิสฺวา[๔๕๓] จ ปน โพธิสตฺโต ปฐมํ อญฺญึ ปฏิสณฺฐารึ กตฺวา ปุน ตึ นมสฺสมาโน มโนหราย ปวุตฺตึ ปุจฺฉนฺโต เอวมาห

---

[๔๔๘] ทซท. : ติกฺขวาสินา ผลิตหทยं วิย จลิตหทยं อนุคจฺฉนฺตี

[๔๔๙] ลช. : อยฺยปุตฺต

[๔๕๐] ลธ๑.,ลธ๒.,ทซท. : ตนฺติ นตฺถิ.

[๔๕๑] ลช. : ลุทฺทโก อาหาติ นตฺถิ.

[๔๕๒] ทซท. : โอโลเกนฺเตน

[๔๕๓] ลช. : นิสีทิตฺวา จ ปน

ปสฺสสิ ตฺวํ ปิยํ มยฺหํ อหํ วนฺทามิ ตํ อิสึ
มโนหรํ นาม[๔๕๔] ปิยํ ปสฺสสิ ตํ อิสึ วรนฺติ. [๑๑๗]

ตาปโส อาห

ปสฺสามิ สุธนราช ตว ภริยํ มโนหรํ
เอตํ มโนหรวากฺยํ อิโตเยว นิวตฺเตตุ[๔๕๕] [๑๑๘]
รตฺตกมฺพลญฺจ องฺคุลิ- มุทฺทิกญฺจ นิวตฺเตตุ[๔๕๖]
ทุคฺคโม ปุรโต มคฺโค อมนุสฺโส อติจโร[๔๕๗]
ตสฺมาเยว นิวตฺเตตุ เอวํ วากฺยํ มโนหรนฺติ. [๑๑๙]

อิสิ วตฺวา มหาราช อิทํ วชิรมุทฺทิกํ รตฺตกมฺพลญฺจ องฺคุลิมุทฺทิกญฺจ ตุมฺหากํ ทาเปสีติ วตฺวา ตํ นีหริตฺวา มหาสตฺตสฺส หตฺเถ อทาสิ. ตํ ทิสฺวา มหาสตฺโต อุโภหิ หตฺเถหิ อุรํ ปหริตฺวา ปุรโต ทสฺสนํ วิย มโนหรํ มญฺญมาโน ตตฺเถว ปโรทิ. ตาปโส อาห[๔๕๘] มหาราช ตโต อุตฺตรึ กึ คจฺฉถาติ. มหาสตฺโต ปน ตาปสํ เอตทโวจ เอวํ ภนฺเต เสยฺยํ เม มรณํ นิวตฺเตตุ์ น สกฺโกติ. ตาปโส ทฬฺหสิเนหภาวํ วิทิตฺวา สพฺพนฺตํ เทวีวุตฺตนิยาเมเนว อาโรเจสิ มหาราช มโนหราย วจนํ อตฺถิ สเจ ตฺวํ น นิวตฺเตตุ์ อิจฺฉสิ สเจ ปน คนฺตุ์ อิจฺฉนฺโต เอวํ คจฺฉตุ อิทํ โอสถํ โยเชตฺวา คุลิกญฺจ มนฺตุปจฺจารญฺจ กตฺวา คจฺฉาหีติ อิทํ มกฺกฏโปตกํ มคฺคุเทสกํ กตฺวา ปจฺฉิมํ ทิสํ ยาหิ ยถา มโนหราย อกฺขาตํ สพฺพํ โพธิสตฺตสฺส

---

[๔๕๔] มน. : มม

[๔๕๕] ลธ๑. : วชิรมุทฺทิกญฺจ

[๔๕๖] ทท.,ลช.,ทชท.,มน.,ทยุยภาสาโปตฺถก. : อิทํ คาถาปาททฺวยํ น ทิสฺสติ.

[๔๕๗] ทชท. : อมนุสฺสคตปโถ, มน.: อมนุสฺโส คติจโร

[๔๕๘] ลช. : ตาปโส อาหาติ นตฺถิ.

กเถสิ ตถา ตำ ตุมฺหากำ กถยิสฺสามีติ. โพธิสตฺโต กถำ สุตฺวา มุทฺทิกำ อุปธาเรนฺโต ทฬฺหสิเนหำ กตฺวา[๔๕๙] อิสึ วนฺทิตฺวา เอวมาห

ยทิ ลทฺธำ ปิยำ มยฺหำ นิวตฺเตตฺวา ปุรมตฺตโน
น ปสฺสามิ ปิยำ มยฺหำ ตตฺเถว มรณำ สิยา [๑๒๐]
กึ ชีวิตาย กีฬาย[๔๖๐] วนมชฺเฌ มตำ วรำ
ยทิ ลทฺธามิ ตำ มยฺหำ ปุรำ สกฺโกมิ นิวตฺตุำ[๔๖๑] [๑๒๑]
ยทิ สจฺจำ อหำ ปุพฺเพ สพฺพสตฺตหิตำ กรำ
ปรทารำ น คจฺฉามิ ปูเรสฺสามิ มโนรถนฺติ. [๑๒๒]

เอวญฺจ ปน วตฺวา มคฺคุเทสกำ ปน[๔๖๒] มกฺกฏโปตกำ อาทาย ตาปสำ วนฺทิตฺวา เทวิยา คมนำ ปเทสำ คจฺฉนฺโต สพฺพนฺตำ คเหตฺวา[๔๖๓] อุตฺตราภิมุโข ปายาสิ. ตาปโส ตำ อุยฺโยเชนฺโต อตฺตโน วสนฏฺฐานำ นิวตฺตติ. โส มหาอุสฺสาเหน คจฺฉนฺโต[๔๖๔] กิร สตฺตวสฺสานิ สตฺตมาสานิ สตฺตทิวสานิ สพฺพนฺตำ อฏวิยำ อติกฺกมิตฺวา ยาว ยกฺขราชสฺส ปตฺโต ภีสนรูปำ สตฺตตาลปฺปมาณำ อคฺคิชาลสทิสนยนำ อญฺชนปพฺพตสทิสำ กาฬวณฺณสรีรำ วามหตฺเถน มุสลำ ทกฺขิณหตฺเถน ผรสุำ คณฺหิตำ ทิสฺวา นิพฺภโย เกสริสีโห วิย[๔๖๕] วิคตโลมหำโส มนฺตคุลิกำ กณฺฑกำ มกฺเขตฺวา ตสฺส อุรำ วิชฺฌิตฺวา โส ปติตฺวา สมฺปริวตฺติ. ตสฺมึ ปติเต โส คจฺฉนฺโต ขารนทึ ปตฺวา อชครปิฏฺฐึ อุตฺตริตฺวา เวตฺตนำ สมฺปตฺโต เวตฺตเน โอลมฺพนฺโต มกฺกโฏ วิย เอกำ รุกฺขำ อารุยฺห เวตฺตวนนฺตรำ อฏฺฐาสิ. ตสฺมึ ขเณ อฏฺฐงฺคมิเต สุริเย[๔๖๖] ตโต โส ปุรโต คนฺตุำ น

---

[๔๕๙] ทชท. : -มทฺทำ กตฺวา, มน.: มุทฺทิกำ อุปธาเรนฺโต กตฺวา

[๔๖๐] ลช. : วินา ตาย

[๔๖๑] ลช. : ปุรำ คจฺฉามิ มาตรำ, ทยฺยภาสาโปตฺถก.: คาถาสุ ทุติยคาถา น ทิสฺสติ.

[๔๖๒] ปุนาติ ภวิตพฺพำ.

[๔๖๓] ลช. : -ตาปโส เทวิยา คมนปเทสำ อุยฺโยเชนฺโต อกฺขาสิ สพฺพนฺตำ ทตฺวา

[๔๖๔] ลช.,ทชท. : โส มหาสตฺโต อุสฺสาเหน คจฺฉนฺโต

[๔๖๕] ลช. : เกสรสีโห วิยาติ นตฺถิ.

[๔๖๖] ลธ๑. : อตฺถงฺคมิตสุริเย

ชานาติ โรทนฺโต อตฺตานํ ครหนฺโต[๔๖๗] เอวมาห อหํ อิตฺถึ นิสฺสาย อุปการเณ มาตาปิตโร ฉฑฺเฑตฺวา มหาทุกฺขํ อนุภวามิ กถํ คจฺฉามีติ. เอวํ มหาปุริสสฺส สํเวโค อุปฺปชฺชิ. ตสฺมึ ขเณ ขคฺคา พหู อาคจฺฉนฺตา ตสฺมึ [๔๖๘] รุกฺเข นิปฺปชฺชึสุ อญฺญมญฺญํ ปุจฺฉึสุ อาวุโส อชฺช กุหึ โคจรํ คณฺหาติ. อสุเก[๔๖๙] นามาติ วุตฺเต เสฺว ตตฺถ คมิสฺสามาติ วตฺวา เอโก สกุโณ อาวุโส เกลาสกูเฏ ทุมราชสฺส นคเร มโนหรา นาม ตสฺส ธีตา มนุสฺสคหิตา อาคจฺฉติ เสฺว สตฺตเม ทิวเส มนุสฺสคนฺธํ อปเนตุกาโม มหาอุสฺสโว ชาโต ตตฺถ มยํ คนฺตฺวา อติมหนฺตํ พลึ ขาทิสฺสามาติ วทึสุ. มหาสตฺโต เตสํ คตภาวํ สลฺลกฺเขตฺวา ปกฺขนฺตเร ปวิสิตฺวา สรีรํ รชฺชุยาหิ อตฺตานํ พนฺธิตฺวา นิปชฺชิ. สกุณา ปาโตว อุฏฺฐาย อญฺมญฺญํ ปกฺโกสาเปตฺวา อากาเสเนว ปกฺขนฺทิตฺวา เวตฺตวนํ อติกฺกมิตฺวา สุวณฺณนครสฺส สมีปํ ปตฺวา มหาตฬากํ โอตรึสูติ.[๔๗๐] มหาสตฺโต สนิกํ โอตริตฺวา ตฬากปสฺเส นิลียิตฺวา สมนนฺตรเมว อฏฺฐาสิ. ตทา สตฺตธีตาย วิชาธรปริจาริกาโย มโนหรา[๔๗๑] นฺหายิสฺสตีติ อาทาย สุวณฺณฆฏํ ตฬากํ คนฺตฺวา โปกฺขรณีตีรํ ปตฺวา อญฺญมญฺญํ กถยึสุ. โพธิสตฺโต ตฬากปสฺเส นิสินฺโน ตาสํ วจนํ อสฺโสสิ[๔๗๒] มม วายาโม มตฺถกํ ปตฺโต อิทานิ มโนหราย ปวุตฺตึ ลภามิ สปฺผลํ วต เม ปรมํ กตํ ปพฺพตวนคหณํ กนฺตรา โอตรามิ[๔๗๓] เกน นุ โข อุปาเยน มโนหรา มมาคมนภาวํ ชานิสฺสติ อธิฏฺฐานเมว กริสฺสามิ อธิฏฺฐาเนเนว มโนรโถ สมิชฺฌตีติ จินฺเตสิ.[๔๗๔] โพธิสตฺตานํ หิ ลทฺธพฺยากรณโต ปฏฺฐาย อธิฏฺฐานํ สมิชฺฌติ ตสฺมา โส[๔๗๕] อธิฏฺฐานํ กตฺตุกาโม

---

[๔๖๗] ลช. : ครหนฺโตติ นตฺถิ.

[๔๖๘] มน. : เอตฺถนฺตเร ขเณติ ทิสฺสติ.

[๔๖๙] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : โคจรถาติ อสุโก

[๔๗๐] ลช.,ทชท. : โอตรึสูติ ทิสฺสติ.

[๔๗๑] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : มโนหรึ

[๔๗๒] ทชท. : สุตฺวา

[๔๗๓] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : สปฺผลํ วต เม ปพฺพตวนคหณํ กนฺตรานุตฺตรนฺติ, ทชท.: ปรมํ กตนฺติ ปรกฺกมํ กตํ.

[๔๗๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : จินฺเตสีติ นตฺถิ.

[๔๗๕] ลช. : โพธิสตฺตานํ หิ ลทฺธพฺยากรณโต ปฏฺฐาย อธิฏฺฐานํ สมิชฺฌติ. ตสฺมา โสติ นตฺถิ.

เอตทโวจ สเจ โข ปนาหํ มโนหราย สทฺธึ สมคฺควาสํ ลภิสฺสามิ เอกา อิตฺถี อุทกฆฏํ อุกฺขิปิตุํ อสกฺโกนฺตี โหตูติ. อธิฏฺฐหิตฺวา คจฺฉนฺตรา นิกฺขมิตฺวา รุกฺขมูเล นิสีทิ. ตาวเทว กินฺนริโย อตฺตโน อุทกฆฏํ อุกฺขิปิตฺวา อคมึสุ. อถ เอกา กินฺนรี อิตฺถี อตฺตโน ฆฏํ อุกฺขิปิตุํ อสกฺโกนฺตี อิโต จิโต จ โอโลเกนฺตี รุกฺขมูลํ นิสินฺนํ มหาสตฺตํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา สามิ มยฺหํ อนุกมฺปาย มยา สทฺธึ อุทกฆฏํ อุกฺขิปตูติ อุทเกน กึ กาตพฺพนฺติ. สา สพฺพํ ปวุตฺตึ อาโรเจสิ. มหาสตฺโต ตาย สทฺธึ อุปสงฺกมิตฺวา อุกฺขิปิตฺวา วรมุทฺทิกญฺจ คเหตฺวา อุทกฆเฏเยว ปกฺขิปิตฺวา[๔๗๖] อุยฺโยเชสิ. อถ ปริจาริกาโย ปฆมํ ปตฺวา เทวึ นฺหาเปสุ. สา เอกาปิ ปจฺฉโต อาคนฺตฺวา ตสฺสา สีสํ อภิสิญฺจิตฺวา อภิสิญฺจิตมตฺเตเยว ปุญฺญสมฺปนฺนสฺเสว ปณิธิ สมิชฺฌติ ตสฺมา วชิรมุทฺทิกํ สห อุทเกน สุวณฺณฆฏา มุญฺจิตฺวา ตสฺสา กนิฏฺฐงฺคุลึ ปายาสิ. สา ตํ ทิสฺวา สํวิคฺคมานหทยา สามิโก เอตฺถ อาคโตติ อโห สาหสิโก เม สามิโกติ. นฺหายิตฺวา เทวี อตฺตโน สิริสยนคพฺภทฺวารํ ปวิสิตฺวา ตํ อิตฺถึ ปกฺโกสาเปตฺวา กสฺมา อติจิรํ อาคตาสีติ. สา สพฺพํ ปวุตฺตึ นิเวเทสิ. อมฺม ยํ ยํ ตยา ภณิตํ ตํ โส มม สามิโก สุธนกุมาโร โส กุหึ จิโตติ วุตฺเต[๔๗๗] โปกฺขรณีตีเร รุกฺขมูเล นิสินฺโน ว โหติ อยฺยาติ อาห. อมฺม ตฺวํ กสฺสจิ น อาโรเจสีติ วตฺวา อิทํ อาภรณญฺจ คนฺธวิเลปนญฺจ ทิพฺพวตฺถญฺจ เนตฺวา ตสฺส ทตฺวา โปกฺขรณิยํ นฺหายิตฺวา อตฺตานํ อลงฺกาเรหีติ อาห. สา ตตฺถ คนฺตฺวา อทาสิ. โพธิสตฺโต ตตฺเถว นฺหายิตฺวา อลงฺกริตฺวา ตฬากตีเร อฏฺฐาสิ. สา เทวี จินฺเตสิ มมปิ สามิกสฺส อาคตํ ชานามิ อหํ มาตรํ ชานาเปสฺสามีติ. สา มาตุยา อาจิกฺขิ. สา มาตา ปน คจฺฉ ตว ปิตุโน อาโรเจหีติ. สา ปริจาริกาหิ สทฺธึ ปิตุ สนฺติกํ อคมาสิ ปิตรํ[๔๗๘] วนฺทิตฺวา นิลียิตฺวา นิสีทิ. ตทา ทุมราชา ธีตรํ ทิสฺวา เอวมาห อมฺม มโนหเร เอตฺตกํ กาลํ มนุสฺเสหิ สํวาสํ วสิตฺวา กีทิโส กึ ตุยฺหํ สามิโก กึ ขตฺติโย อุทาหุ พฺราหฺมโณ กึ เวโสติ. สา ปิตรา ปุจฺฉิตา อญฺชลึ สิรสา ปฏฺฐเปตฺวา ปิตรํ วนฺทิตฺวา เอตทโวจ ตาต มม ปิยสามิโก อมฺหากํ

---

[๔๗๖] ลช.,มน. : อุกฺขิปิตฺวา

[๔๗๗] ลช. : วุตฺเตติ นตฺถิ.

[๔๗๘] ลธ๒.,ลช. : ปิตุนํ

น ลามกปุริโส สกลชมฺพุทีเป อคฺคราชา สตฺตนรายนพลธารี อุตฺตโม ปุริโส[๔๗๙] เอกสตราชูหิ ปริวุโต ชาโตติ. อมฺม กสฺมา สามิกํ ปหาย อิธาคโตสีติ อาห. สา สพฺพํ[๔๘๐] ปวุตฺตึ อาโรเจสิ. สเจ ตว สามิโก พลวปรกฺกมสมฺปนฺโน ตสฺมา[๔๘๑] ตุมฺหากํ น อนุพนฺธติ สเจ อิธาคโต ตสฺส ปรกฺกมภาวํ ชานามิ[๔๘๒] ตํ[๔๘๓] คเหตฺวา ตสฺเสว ทสฺสามีติ. สุณนฺตี สา สมฺปนฺนปีติ ปิตรํ เอตทโวจ เทว กึ วจนํ สจฺจํ อุทาหุ โนติ. อมฺม สจฺจนฺติ. เทว มม สามิโก สุธนกุมาโร[๔๘๔] เอตฺถ อาคโตติ. ตํ สุตฺวา ทุมราชา สํวิคฺคมานโส เอวรูโป ปรมสํวิคฺคมานโส อยํ มคฺโค สเจ โส อิธาคโต อจฺฉริยรูโป อมฺหากํ สทิโสติ. กถํ โส เอตฺถาคโตติ จินฺเตตฺวา กินฺนุ อมฺม เอตฺถาคโตติ อาห[๔๘๕] อาม อาคโตติ วุตฺเต กุหึ อมฺม โส เอตรหีติ. พหินคเร เทวาติ. ราชา อมฺม ปกฺโกสาหิ นนฺติ.[๔๘๖] สา ปริจาริกาโย เปเสตฺวา มหาสตฺตํ นิมนฺเตสิ. ตทา ชิตมมานุชินปริตานจิตฺตโก[๔๘๗] สุธนกุมาโรปิ ตาหิ นิมนฺเตนฺโต อสมฺภิโต เกสรสีโห วิย นครํ ปวิสิตฺวา ราชงฺคเณ อารุยฺห รตนสีหาสเน นิสินฺนํ สสฺสุรํ วนฺทิตฺวา นิสีทิ. อถ วิชาธราโย จ มหาสตฺตํ ทิสฺวา[๔๘๘] รูปสิริสมฺปตฺติโน จชิตฺวา อาคตํ ทิสฺวา[๔๘๙] วิชาธริโย อนิมฺมิสฺสนยนา อฏฺสุ.[๔๙๐] ทุมราชา มหาสตฺตํ โอโลเกนฺโต พลวสิเนหน ปีตึ อุปฺปชฺชิตฺวา

---

[๔๗๙] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : อุตฺตมปุริโส

[๔๘๐] ทชท. : สพฺพนฺตึ

[๔๘๑] ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : กสฺมา

[๔๘๒] ลช. : ชานามีติ

[๔๘๓] ทท. : ตํ ตึ

[๔๘๔] ทท. : สุธนกุมาโร

[๔๘๕] ลช. : อาหาติ นตฺถิ.

[๔๘๖] ทชท. : ปกฺโกสาเปหิ นนฺติ

[๔๘๗] ทท.ทชท.,มน. : ชิตมมานุชินปริตานจิตฺตโกติ นตฺถิ.

[๔๘๘] ลช.,ทชท. : ทิสฺวาติ นตฺถิ.

[๔๘๙] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : ทิสฺวาติ นตฺถิ.

[๔๙๐] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : อฏฺชาสิ

เอตทโวจ ตาต ตฺวํ กิตฺตกํ กาลํ ปพฺพตวนกนฺตาเร อติกฺกมิตฺวา อิธาคโตสีติ. เทว อหํ[๔๙๑] สตฺตวสฺสานิ สตฺตมาสาธิกานิ สตฺตทิวสานิ สพฺพนฺตํ สกลํ มคฺคํ อติกฺกมิตฺวา ยกฺขํ วิชฺฌิตฺวา อชครปิฏฺเฐน อาคโต ขคฺคานํ ปกฺขนฺตเร ปวิสิตฺวา เอตฺถ ปตฺโต มหาราชาติ. ทุมราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา อโห อจฺฉริยํ อโหสีติ วตฺวา[๔๙๒] ปุน โพธิสตฺตํ ปุจฺฉิ ตาต ตฺวํ กึ สุธนกุมาโรติ. อาม เทวาติ. ตาต ตฺวํ ธนุสิปฺเป กุสโลติ. ยํ กิญฺจิ อวิชานนํ นตฺถิ[๔๙๓] เทวาติ. สาธุ ตาต ปสฺสามิ เต สิปฺปนฺติ. สตฺตตาลรุกฺเข ฉเปตฺวา ปุรโต สตฺตุทุมฺพรผลกานิ ติหตฺถพหุลานิ พฺยามนฺตรานิ ปุรโต สตฺตสิลาถมฺภานิ จ จตุหตฺถพหลานิ พฺยามนฺตรานิ ปุรโต สตฺตโลหผลกานิ ปุรโต สตฺตตามฺพผลกานิ ปุรโต สตฺตสกฏวาลุกานิ ปุรโต ยนฺตมยอาลาตจกฺกสทิสา สพฺพานิ ตานิ ตานิ ปฏิปาฏิยา ฉเปตฺวา มหาราชาติ.[๔๙๔] ทุมราชา มหาสตฺตํ เอตทโวจ ตาต ตฺวํ เอเตหิ วิชฺฌิตุํ สกฺขิสฺสสีติ. ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต นิราสงฺโก ว สกฺขิสฺสามิ เทวาติ. มหาสตฺโต อุฏฺฐาย อสุรสงฺคาเม เทโว วิย อสมฺภีโต ราชงฺคเณ ฐิโต ว ธนุ อาโรเปตฺวา สรํ สนฺนยฺหิตฺวา วิชฺฌิตฺวา จ ปน[๔๙๕]สตฺตตาลรุกฺขานิ จ สตฺตุทุมฺพรผลกานิ จ สตฺตสิลาถมฺภานิ จ สตฺตโลหผลกานิ จ สตฺตตามฺพผลกานิ จ สตฺตวาลุกสกฏานิ จ วิชฺฌิตฺวา จ ปน สโร อาลาตจกฺกํ ปริภินฺทิตฺวา สาครตลํ ปวิสิตฺวา จกฺกวาฬปพฺพตํ กุจฺฉิมนฺเต ปวิฏฺโ ปุน โพธิสตฺตสฺส ทกฺขิณหตฺเถ ปติฏฺฐเปติ.[๔๙๖] ราชา ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา วิชาธรคณเทวปริสา จ นทนฺตา วคฺคนฺตา เสเลนฺตา สาธุการสตสหสฺสานิ ปวตฺตยึสุ. อถ สพฺเพ เทวา จ มนุสฺสา จ มหาสตฺตํ โถเมนฺตา อิมํ คาถมาห

สาธุ สาธุ มหาวีร สาธุ สาธุ มหาปญฺญ
อจิเรเนว กาเลน[๔๙๗] ตฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสสีติ. [๑๒๓]

---

[๔๙๑] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : มยา

[๔๙๒] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : อิติ วตฺวาติ นตฺถิ.

[๔๙๓] ลช. : อวิชานนํ นตฺถีติ นตฺถิ.

[๔๙๔] ทชท. : มหาราชาติ นตฺถิ.

[๔๙๕] ทชท. : วิชฺฌิตฺวา จ ปนาติ นตฺถิ. เอตฺถนฺตเร สโรติปิ ทิสฺสติ.

[๔๙๖] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : ปติฏฺฐเปสิ

[๔๙๗] ทท., ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : อจิเรเนว กาเล จ

ราชา อุฏฺฐาย มหาสตฺตํ อาลิงฺคิตฺวา สาธุ สาธุ มหาปุริสาติ มหาสตฺตํ เอตทโวจ อิทำ ปน ปลฺลงฺกปาสาณำ ปุริสสหสฺเสน อุกฺขุปิตพฺพำ อุตฺตริตุำ[๔๙๘] สกฺขิสฺสสีติ. เทว อปิ นาม[๔๙๙] ตุมฺหากำ ปุญฺญานุภาเวน สกฺขิสฺสามีติ วตฺวา มหาสตฺโต อุฏฺฐาย สีหวิชมฺหนฺโต วิย ปลฺลงฺกปาสาณำ อุปสงฺกมิตฺวา ติกฺขตฺตุำ ปทกฺขิณำ กตฺวา ทกฺขิณหตฺเถน ปาสาณำ ปรามสิ อธิฏฺฐานำ กตฺตุกาโม เอตทโวจ สเจ ปนาหำ อนาคเต กาเล โพธิรุกฺขมูเล สพฺพญฺญุตญาณ-สหสฺสปฏิมณฺฑิตำ วชิราสนมตฺถเก นิสินฺโน จ มารพลำ วิธมิตฺวา ตโต[๕๐๐] วายาเม กตฺตพฺพำ สมฺปาเทตฺวา อนุตฺตรำ สมฺมาสมฺโพธึ ปตฺวา อภิสมฺพุชฺฌามิ สกลโลกสนฺนิวาสานำ อตฺตานำ หทยพฺภนฺตเร ปน มหาปพฺพตสฺส อุทฺธริตุำ สกฺโกมิ อิทานิ ปลฺลงฺกปาสาณำ ลหุำ โหตูติ อธิฏฺฐหิตฺวา อุกฺขิปิ. สมนนฺตรเมว ปลาสปิณฺฑสทิสำ ปลฺลงฺกปาสาณำ อปราปรำ จงฺกมิตฺวา ทสฺเสสิ. ทุมฺมราชา อทิฏฺฐปุพฺพำ อจฺฉริยำ ทิสฺวา สีหาสนา โอตริตฺวา มหาสตฺตำ อาลิงฺคิตฺวา อตฺตโน วจนำ ขมาเปตฺวา อฏฺฐาสิ. อถ เต วิชาธรา เจลุกฺเขปสตสหสฺสานิ ปวตฺตยึสุ.

ตำ ปุน เอวมาห[๕๐๑] ราชา สกฺขิสฺสสิ ตว ภริยำ ชานิตุนฺติ. สกฺขิสฺสามิ เทวาติ. ราชา อตฺตโน สตฺตธีตาโย สพฺพาลงฺกาเรหิ[๕๐๒] อลงฺการาเปตฺวา ตา สพฺพา สมานรูปานิ สมานวณฺณานิ สมานโสภานิ สมานลีลานิ สมานวิภูสิตานิ สตฺตปฏิปาฏิยา นิสีทาเปตฺวา โภ สุธนกุมาร ปสฺสสิ มม ธีตรพฺภนฺตเร ตว ภริยา[๕๐๓] อตฺถิ อุทาหุ นตฺถีติ อาห.[๕๐๔] มหาสตฺโต ปุนปฺปุนำ โอโลเกนฺโต อชานิตฺวา อุปายำ จินฺเตสิ.[๕๐๕] โพธิสตฺโต นาม

---

[๔๙๘] ทชท. : อุทฺธริตุำ

[๔๙๙] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : เทวาคมนา นาม

[๕๐๐] ลช. : ตโย

[๕๐๑] ลช. : ตำ ปน เอว

[๕๐๒] ลช. : สพฺพา

[๕๐๓] ลธ๑. : ภริยา ภริยา

[๕๐๔] ลช. : อาหาติ นตฺถิ.

[๕๐๕] ลช. : จินฺเตตฺวา

อธิฏฺฐานปารมึ อธิฏฺฐหิตฺวา อหำ ปน อธิฏฺฐานปารมี กริตฺวา คณฺหิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา อธิฏฺฐหนฺโต อาห

ยทิ สจฺจำ อหำ ปุพฺเพ สพฺพสตฺตหิตำ[๕๐๖] กรำ
ปรทารำ[๕๐๗] น คจฺฉามิ ปูเรสฺสามิ มโนรถำ
น กิญฺจิ มม ทาเรสุ[๕๐๘] อาจิกฺขนฺตุ เม เทวตาติ. [๑๒๔]

เอวญฺจ ปน วตฺวา สกฺกสฺส ภวนำ อุณฺหาการำ ทสฺเสสิ.[๕๐๙] สกฺโก อาวเชนฺโต ตำ การณำ ญตฺวา อากาเสน อาคนฺตฺวา สนฺติกำ มหาสตฺตสฺส [๕๑๐] เอตทโวจ ตาต มหาปุริส อหำ สุวณฺณมกฺขิกำ นิมฺมิตฺวา สุวณฺณมกฺขิกา ยสฺสา อิตฺถิยา สีสำ ปทกฺขิณำ กตฺวา ตำ ตว ภริยำ คณฺหตุ ชานาตูติ. ตำ วจนำ สลฺลกฺเขตฺวา มหาสตฺโต เอตำ คเหตฺวา มยฺหำ เม ภริยนฺติ. ตสฺมึ ขเณ อธิฏฺฐานพเลน มโนหรเมว หตฺเถ คเหตฺวา อฏฺฐาสิ. ทุมราชา ตำ อจฺฉริยำ ทิสฺวาน[๕๑๑] นจิรสฺเสว ราชงฺคเณ รตนราสึ กตฺวา อภิเสกมณฺฑลำ[๕๑๒] สชฺชาเปตฺวา มหาสตฺตำ มโนหริยา สทฺธึ อภิสิญฺจิตฺวา รชฺชำ[๕๑๓] นิยฺยาเทสิ. โพธิสตฺโต ปริปุณฺณมโนรโถ หุตฺวา เทวิยา สทฺธึ สมคฺคสำวาสำ กตฺวา มหนฺตำ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวติ.

อจิรำ มาตาปิตูนำ อนุสฺสรติ สำวิคฺคมานหทโย อตฺตานำ ครหิตฺวา อโห อกตญฺญูหำ[๕๑๔] ยตฺรหิ นาม มาตาปิตูนำ นิสฺสาย ปฐวีสลิลนทิกาญฺจนปพฺพตกฺกวาฬวิตฺถรุตฺตรำ

---

[๕๐๖] ลธ๑. : สตฺตหิตำ

[๕๐๗] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : ปรทารานำ

[๕๐๘] ลธ๑. : ยำ กิญฺจิ มม ปาเรสุ, ลช.: ยำ กิญฺจิ ปรทาเรสุ

[๕๐๙] ทท.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : ทสฺเสติ

[๕๑๐] ลช. : สกฺโกติ ทิสฺสติ.

[๕๑๑] ลช. : อิโต ปรำ มหาปุริโส วตฺวา นจิรเมวาติ ทิสฺสติ., ทชท.,มน.: ทิสฺวา

[๕๑๒] ทชท.,มน. : อภิเสกมณฺฑปึ

[๕๑๓] ลธ๑. : รชฺเช

[๕๑๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : อกตญฺญุตาหำ

คมฺภีรพหุลภาวํ ปตฺโต อติเรกคุณสมาคโม[๕๑๕] มาตาปิตโร ปริจฺจชิตฺวา หนฺทาหํ มาตาปิตโร ปสฺสิสฺสามีติ. โส โสกํ สณฺฐาเรตุํ อสกฺโกนฺโต โรทมาโน อิมํ คาถมาห

กึ ภวิสฺสติ เม อมฺมา กถํ คจฺฉามิ มาตรํ
มมญฺญาตึ น ปสฺสามิ มญฺเญ เหสฺสามิ ชีวิตนฺติ. [๑๒๕]

เอวํ อติกรุณํ ปริเทวนฺโต อปสฺสนฺโต ปชฺฌายิ. มโนหรา ปพุชฺฌิตฺวา กถํ เทวาติ ปุจฺฉิ.[๕๑๖] โส ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ตาย ปุจฺฉิยมาโน อสฺสุนิ มุญฺจิยมาโน เอวมาห มโนหรา อโห มาตรํ สรามิ มมาคมนกาเล มาตา อิทญฺจ อิทญฺจ วิลปนฺตีติ. ตํ สุตฺวา กึ กาตพฺพํ เทวาติ. เทวิ อหํ มาตรํ วินา ชีวิตุํ น สกฺโกมิ คจฺฉามิทานิ มาตุ สนฺติกนฺติ. มหาราช อหัมปิ ตยา สทฺธึ คมิสฺสามิ ยา ปน เต คติ เม สา คตีติ. โส มา คมิ เทวีติ. สา ปุนปฺปุนํ ยาจนฺตี. โส สาธุ ภทฺเทติ. อถ มหาสตฺโต ปภาตาย รตฺติยา สสฺสุรํ อุปสงฺกมิตฺวา คมนการณํ นิเวเทสิ. ตํ สุตฺวา ราชา สุมโน โสมนสฺโส อโห กตญฺญุตาหิ มาตาปิตูนํ คุณํ อนุสฺสรึสุ ปุญฺญาถาติ[๕๑๗] ปีติพเลน มหาสตฺตํ เอตทโวจ ตาต สุธนกุมาร อหัมปิ ตยา สทฺธึ มนุสฺสโลกํ คมิสฺสามีติ. ตาวเทว วิชาธรคเณหิ ปริวาริโต มหาสตฺตญฺจ มโนหรญฺจ อาทาย มหนฺเตน ปริวาเรน สทฺธึ นครโต นิกฺขมิตฺวา อตฺตโน อานุภาเวน เนสํ พลนิกายมาทาย อากาเสน คนฺตฺวา อจิเรเนว มนุสฺสโลกํ คนฺตฺวา นครสฺสาวิทูเร ขนฺธาวารํ นิวาสาเปตฺวา อฏฺฐาสิ.[๕๑๘] อถ ราชา อาทิจฺจวํโส ปาโตว สีหปญฺชรํ อุคฺฆาเฏตฺวา ทูรโต ปาการโต รณํ กจฺเฉน[๕๑๙] ปฏิมณฺฑิตํ นครํ ทิสฺวา ทุกฺขี ทุมฺมโน ปชฺฌายิ.[๕๒๐] สุธนกุมาโรปิ จินฺเตสิ มม ปิตา ภิตตสิโต เอวรูปึ รชฺชํ สิริสนฺธิตํ กจวรํ วิย ชิวฺหาลคฺคิตํ เขลปิณฺฑึ วิย อนุกฺขิปิตฺวา

---

[๕๑๕] ลช. : อติเรกคุณสมากิณฺโณ

[๕๑๖] ลช. : ปุจฺฉีติ นตฺถิ.

[๕๑๗] ทชท.,มน. : ปุญฺญวตาติ

[๕๑๘] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : อฏฺฐสุ

[๕๑๙] ทชท. : ฉิทฺเทน

[๕๒๐] ลช. : ทุกฺขี ทุมฺมโน ปชฺฌายีติ นตฺถิ.

สกเมว มาตาปิตูนำ เวริโน อญฺเญว ราชาโน มม ปุตฺตสฺส สุธนกุมารสฺส นตฺถิภาวำ ญตฺวา มม รชฺชำ คณฺหนตฺถาย อาคตา ภวิสฺสนฺตีติ โทมนสฺสปฺปตฺโต อโหสิ.[๕๒๑] ตาวเทว มหาสตฺโต มหนฺเตหิ วิชฺชาธเรหิ ปริวุโต มหาปริวาโร อาคนฺตฺวา นครำ ปวิสิตฺวา มาตาปิตูนำ ปาเท สิรสา นิปฺปติตฺวา ปุนปฺปุนำ ปาทยุคฺคลำ วนฺทิตฺวา อตฺตโน อาคมนภาวำ นิเวเทสิ. ตทา มาตาปิ โสตฺถิภาวำ[๕๒๒] อาคตำ ปิยปุตฺตำ ทิสฺวา โพธิสตฺตสฺส สีเส จุมฺพิตฺวา ปุตฺตก ตว คมนกาลโต ปฏฺฐาย นยนชเลน วจฺฉามิ นยนชเลน ภุญฺชิตฺวา นยนำ อุปกตพฺพนฺติ. มาตาปิตโร โพธิสตฺเตน สทฺธึ อเนกานิ วจนานิ วตฺวา อิทานิ โสมนสฺสชาโต มหนฺเตน ปริวาเรน นครโต นิกฺขมิตฺวา เยน ขนฺธาวารำ เตน คจฺฉนฺติ.[๕๒๓] ทุมราชาปิ ตำ ทูรโตว อาคตำ วิย สหายกำ ทิสฺวา ปจฺจุคฺคมนำ อญฺญมญฺญำ อาลิงฺคิตฺวา สมฺโมทนียำ กถำ กเถสิ ขนฺธาวารำ ปวิสิตฺวา ยาว สตฺตาหำ สมคฺคสำวาสำ วสิตฺวา. อถ ทุมราชา โพธิสตฺตสฺส มาตาปิตูนำ นานปฺปการานิ รตนานิ ทตฺวา อาปุจฺฉิตฺวา ทุมราชา อตฺตโน นครเมว อคมาสิ. มโนหรา เทวี โพธิสตฺเตน สทฺธึ ตตฺเถว วสิ. อถ ราชา อาทิจฺจวำโส ปุน นครำ ปวิสิตฺวา นครำ อลงฺกริตฺวา โพธิสตฺตำ อภิสิญฺจิตฺวา อิสิปพฺพชฺชำ ปพฺพชิตฺวา นจิรสฺเสว อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพตฺเตตฺวา อายุหปริโยสาเน พฺรหฺมโลกปรายโน อโหสิ. โส ธมฺเมน รชฺชำ กาเรตฺวา มาตาปิตโร โปเสติ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา อายุหปริโยสาเน ตุสิตภวเน นิพฺพตฺติ.[๕๒๔] มหาชนกายา มหาสตฺตสฺส โอวาทำ ฆตฺวา อายุหปริโยสาเน สคฺเคว นิพฺพตฺตยึสุ.[๕๒๕] ภิกฺขเว ปุพฺเพว ปณฺฑิตา[๕๒๖] มาตุคามำ นิสฺสาย อตฺตโน ชีวิตำ มาตาปิตโร ปริจฺจชิตฺวา.[๕๒๗]

---

[๕๒๑] ลธ๑. : อโหสีติ

[๕๒๒] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒. : โสภาวำ

[๕๒๓] ลช. : คนฺตฺวา

[๕๒๔] ลช. : อิโต ปรำ มาตาปิตโร ตตฺเถว นิพฺพตฺตึสูติ ทิสฺสติ.

[๕๒๕] ลช. : สพฺเพว นครำ ปูรยึสุ

[๕๒๖] ทท. : ปณฺฑิตาติ นตฺถิ.

[๕๒๗] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : ปริตริตฺวา., ปริจฺจชึสูตีติ ภวิตพฺพำ.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ จตฺตาริ อริยสจฺจานิ ปกาเสตฺวา โส อุกณฺฐิตภิกฺขุ อรหตฺตํ ปตฺโต.[๕๒๘] ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห[๕๒๙] ตทา อาทิจฺจวํโส สุทฺโธทโน อหุ จนฺทเทวี มหามายาเทวี อโหสิ ทุมราชา สารีปุตฺโต อโหสิ อสิกสฺสปตาปโส กสฺสโป อิทานิปิ นาคราชา โมคฺคลฺลาโน อโหสิ ปุณฺณทิโก จ อานนฺโท สกฺโก อนุรุทฺโธ อโหสิ ปุโรหิโต เทวทตฺโต อาสิ มโนหรา ราหุลมาตา เสสา พุทฺธปริสา อาสุ ตทา สุธนกุมาโร ปุพฺเพ ตถาคโต เสฏฺโฐ เชฏฺโฐ มนุสฺสานํ ตุมฺเห ธาเรถ ชาตกนฺติ.

สุธนกุมารชาตกํ นิฏฺฐิตํ[๕๓๐]

---

[๕๒๘] ลช. : ปตฺวา

[๕๒๙] ทท.,ทชท.,มน. : ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาหาติ นตฺถิ.

[๕๓๐] มน. : นิฏฺฐิตนฺติ นตฺถิ.

๔.๓ สุธนุชาตกं[๕๓๑]

หาหา ปุตฺต นิวตฺตสฺสูติ อิทं สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มารพลทมนํ อารพฺภ กเถสิ.

ตทา หิ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนา กถं สมุฏฺจาเปสุ[๕๓๒] อาวุโส อมฺหากํ ตถาคโต หตฺถคตํ จกฺกวตฺติรชฺชํ ปหาย มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิตฺวา เอกโก ว[๕๓๓] หุตฺวา โพธิรุกฺขมูเล วชิรปลฺลงฺเก สนฺนิสินฺโน ตีสโยชนปริมณฺฑลํ[๕๓๔] มารพลํ ปราเชตฺวา วจีเภทं อกตฺวา วิวิธเภรวมหาอุนฺนาทภยานกรูปพาหุสหสฺสมภินิมฺมิตหตฺถคตนานาวุธาทิปรมภีสนกํ มารพลํ ยุชฺฌิตฺวา[๕๓๕] มหาวิชยํ สมฺปาปุณิ มหานุภาโว วต โน สตฺถาติ. สตฺถา เตสํ กถं สุตฺวา อาคนฺตฺวา ปญฺญตฺตพุทฺธาสเน นิสีทิตฺวา กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา อิมาย นามาติ วุตฺเต อิทาเนว[๕๓๖] สมตึสปารมิโย ปูเรตฺวา พุทฺธภาเว จิโต มหาวิชยं ปตฺโต อหं ปุพฺเพ อปริปกฺกญฺญาณกาเลปิ ฆนฺตารยกฺขं ทเมตฺวา ชยปฺปตฺโต-เยวาติ วตฺวา ตุณฺหี อโหสิ[๕๓๗] เตหิ ยาจิโต อตีตं อาหริ.

อตีเต ภิกฺขเว พาราณสิยं พฺรหฺมทตฺโต นาม ราชา รชฺชं กาเรสิ. ตทา โสฬสนฺนํ อิตฺถีสหสฺสานํ ปมุขา เกสินี นาม อคฺคมเหสี อโหสิ.[๕๓๘] ตาสุ เอกาปิ ปุตฺตं วา ธีตรํ วา น ลภิ. อถ นาครา[๕๓๙] ราชวํสานุรกฺขนตฺถาย ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา อุปโกสมกํสุ. ตสฺมึ ขเณ

---

[๕๓๑] สตฺตธนูติปิ สุตธนูติปิ สธนูติปิ ทิสฺสติ. สุธนูติ ปน ยุตฺตตรํ. ทยฺยภาสาโปตฺถก.: สุธนุชาตก

[๕๓๒] ลธ๒.,ลช. : สมุฏฺจเปสุ

[๕๓๓] ทท. : วาติ นตฺถิ.

[๕๓๔] ลช. : ฉตฺตึสโยชนปริมณฺฑลํ

[๕๓๕] ลช. : ภุญฺชิตฺวา

[๕๓๖] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : ตํ สุตฺวา อาคนฺตฺวา กาย นุตฺถ...อิทาเนว, ลช.: เอตรหิ...นามาติ วุตฺเตติ นตฺถิ.

[๕๓๗] ลช.: ตุณฺหี อโหสีติ นตฺถิ.

[๕๓๘] ทชท. : อโหสีติ นตฺถิ., ทยฺยภาสาโปตฺถก. : เกสนี นาม อคฺคมเหสี ทิสฺสติ.

[๕๓๙] ลธ๑. : นาคราชา

ราชา สีหปญฺชรํ[๕๔๐] วิวริตฺวา มหาชนํ ทิสฺวา กึ ภเณติ ปุจฺฉิ. เต อญฺชลึ ปคฺคยฺห เอวมาหํสุ เทว ตยิ ชีวิตํ คเต มยํ อนาถา ภวิสฺสาม ราชวํสา ฆเฏตุ สมตฺถํ ปุตฺตํ ปฏิเจฐาติ. ราชา สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา[๕๔๑] สพฺพาปิ เทวิโย จ นาฏกิตฺถิโย จ สนฺนิปาเตตฺวา อามนฺเตตฺวา เอวมาห[๕๔๒] สุณาถ วจนํ มยฺหํ อิธ นิสินฺนา สุเข จิตา ปุตฺตํ ปฏิเจถ ยา ปน อิตฺถี ปุตฺตํ ลภติ อหํ อสฺสา ทสฺสามิ สกลมฺปิ รชฺชนฺติ. ตา รญฺโญ วจนํ สุตฺวา อตฺตโน เทวตาโย[๕๔๓] นมสฺสมานา ปุตฺตํ ยาจิตุ[๕๔๔] พลิกมฺมํ กรึสุ. ตาสุ เอกปิ ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา น ลภึสุเยว. อถ เกสินี เทวี นมสฺสมานเมว กตฺวา ปุตฺตํ ลเภถาติ วุตฺเต[๕๔๕] อตฺตโน ปณฺฑิตตาย อุโปสถปุณฺณมีทิวเส ปาโต วุฏฺฐาย อุโปสถงฺคานิ สมาทยิตฺวา สตสหสฺสํ วิสฺสชฺเชตฺวา ยาจกวนิพฺพกานํ มหาทานํ ปวตฺเตตฺวา อุปริปาสาทตเล สยํ จุฬาสเน นิสีทิตฺวา อตฺตโน ทานสีลํ อาวชฺเชนฺตี สเจ เม สีลํ อขณฺฑํ อสพรํ อผรุสํ อกมฺมาสํ[๕๔๖] ภเวยฺย ปุตฺโต เม อุปฺปชฺชตูติ ปตฺถนํ กตฺวา นิปชฺชิ. ตสฺมึ ขเณ ตสฺสา สีลเตเชน สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหาการํ ทสฺเสสิ. โส อาวชฺเชนฺโต ตํ การณํ ญตฺวา อยํ เกสินี เทวี อุโปสถงฺคานิ สมาทิยิตฺวา สมาทินฺนสีลา หุตฺวา ปุตฺตํ ปฏิเจติ ยนฺนูนาหํ ตสฺสา ปุตฺตวรํ ทสฺสามีติ ตสฺสา อนุจฺฉวิกํ ปุตฺตํ อุปธาเรนฺโต อุปริ เทวโลเก อุปฺปชฺชมานํ ปริกฺขีณายุกํ โพธิสตฺตํ ทิสฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ยาจนฺโต อาห สาธุ เทว มาริส ตยา มนุสฺสโลกํ คนฺตฺวา เกสินิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิตุ วฏฺฏตีติ. โส โพธิสตฺตสฺส สมฺปฏิจฺฉนภาวํ ญตฺวา เทวโลกโต อาคนฺตฺวา [๕๔๗] ปจฺจูสกาเล เทวิยา สีริคพฺภํ ปวิสิตฺวา กณฺณมูเล มนฺเตสิ[๕๔๘] เทวิ ปาโต วุฏฺฐาย

---

๕๔๐ ทท.,ลธ๒.,ทชท. : สีหปญฺชรํ

๕๔๑ มน. : สมฺปฏิจฺฉิ

๕๔๒ ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : เอวมาหํสุ

๕๔๓ ลช. : เทวตา

๕๔๔ ทชท. : ยาจิตฺวา

๕๔๕ ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท. : วุตฺเตติ นตฺถิ.

๕๔๖ ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : อขณฺฑอสมฺผลอผรุสํ

๕๔๗ ลธ๑.,ลธ๒. : เอตฺถนฺตเร เกสินิยาติ ทิสฺสติ.

๕๔๘ ลช. : มนฺเตตฺวา

นฺหาตฺวา อตฺตานํ อลงฺกริตฺวา สีหปญฺชเร ฐตฺวา ทฺวาราภิมุขี[๕๔๙] หุตฺวา จิตา อถ เอโก เสโน พทฺธรผลํ อาทาย ตุยฺหํ ปุรโต ปาเตสฺสติ ตํ คเหตฺวา ขาทิตฺวา อฏฺฐิเมว ภูมิยํ ปาเตติ เอวํ ปุตฺโต เต อุปฺปชฺชิสฺสตีติ วตฺวา สกฏฺฐานเมว คโต. สา ตํ สุตฺวา เทวี ปพฺพชฺฌิตฺวา กมฺปมาน-สรีรา หุตฺวา เอวรูโป เม[๕๕๐] สุปีโน ทิฏฺโฐติ. เตเนว นีหาเรน ปาโตว สีสํ นฺหายิตฺวา อตฺตานํ อลงฺกริตฺวา สีหปญฺชรํ วิวริตฺวา มหาทฺวาราภิมุขา หุตฺวา อฏฺฐาสิ. ตสฺมึ ขเณ สกฺโก เสนรูเปน อตฺตานํ นิมฺมิตฺวา ตุณฺเฑน พทฺธรผลํ อาทาย อาคนฺตฺวา เทวิยา ปุรโต ปาเตสิ. เทวีปิ โข ตํ คเหตฺวา ขาทิตฺวา อฏฺฐิเสสเมว ภูมิยํ ปาเตสิ. ตทาปิ เอกา ชิณฺณอสฺสา ปาสาทสฺส เหฏฺฐา จรมานา ตํ พทฺธรอฏฺฐึ ขาทิ. ตํขณญฺเญวสฺสาปิ คพฺโภ กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺตติ. เทวีปิ คพฺภสฺสาวกฺกนฺติกาเลเยว ปติฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา สสาทรพหุมานา วนฺทิตฺวา นิเวเทสิ มหาราช คพฺโภ เม กุจฺฉิมฺหิ ปติฏฺฐาตีติ. ตํ สุตฺวา ราชา ตุฏฺฐมานโส หุตฺวา ตสฺสา คพฺภปริหารํ อทาสิ. อสฺสา ปน[๕๕๑] ปุเรตรเมว ปุตฺตํ วิชายิ. ตสฺส อสฺสโปตกสฺส อกฺขีนิ มณิกุณฺฑลสทิสานิ[๕๕๒] โหนฺติ เตนสฺส มณิกกฺโขเตฺวว นามํ กรึสุ. เทวีปิ ปริปุณฺณคพฺภา ทสมาสจฺจเยน สุวณฺณวณฺณสทิสํ ปุตฺตํ วิชายิ. ชาตกฺขเณเยวสฺส ปุญฺญานุภาเวน สกลชมฺพุทีปราชาโนปิ สตฺตรตนานิ อญฺญานิ จ พหุปณฺณาการสหสฺสานิ ปหิณึสุ. อถ ราชา เนมิตฺตเก พฺราหฺมเณ ปกฺโกสาเปตฺวา ปุตฺตสฺส ลกฺขณํ พฺยากาสิ. เต ติฏฺฐตุ[๕๕๓] ตาว เอโก ทีโป มหาราช[๕๕๔] ราชกุมาโร ทฺวิปริตฺตทีปสหสฺสปริวารานํ จตุนฺนํ มหาทีปานํ รชฺชํ กาเรตุ สมตฺโถ โหติ[๕๕๕] สกลชมฺพุทีเป ปน โกจิ ธนุสิปฺเกนปิ[๕๕๖] สทิโส นาม

---

[๕๔๙] ลช. : ทฺวาราภิมุขา

[๕๕๐] ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท. : เมติ นตฺถิ.

[๕๕๑] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒. : ปนาติ นตฺถิ.

[๕๕๒] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : กุณฺฑลสทิสานิ

[๕๕๓] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : ติฏฺฐนฺตุ

[๕๕๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : เอโก ทีโป...ราชกุมาโรติ นตฺถิ.

[๕๕๕] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : ทฺวิปริตฺตานํ....สมตฺโถ โหตีติ นตฺถิ. ทฺวิปริตฺตทีปสหสฺสปริวารา จตฺตาโร มหาทีปาติ ปน วจนมตฺตํ ทิสฺสติ.

[๕๕๖] ลธ๑. : ธนุสิปฺเปน เกนจิ

นดฺถีติ พฺยากรึสุ. ตํ สุตฺวา ราชา เตเนวสฺส การเณน สุธนุเตฺวว นามํ อกาสิ. โส วยปฺปตฺโต ธนุสิปฺเป ปริโยทาตสิปฺโป เกนจิ อสทิโส อโหสิ. ตทา มาตุลสฺส กนิฏฺฐสฺส ปุตฺโต เสตกุมาโร นาม อโหสิ. ตสฺสปิ ภคินี กเรณุวตี นาม อโหสิ. สาปิ[๕๕๗] โข อภิรูปา ทิสฺสนียา ปาสาทิกา ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคตา โพธิสตฺตสฺส อนุจฺฉวิกา อโหสิ. เอกสฺมึ ปน สมเย โพธิสตฺโต กนิฏฺเฐน สทฺธึ กีฬมาโน เอกํ อิตฺถีรูปกํ ลิขิตฺวา อาห กนิฏฺฐภคินี น ปสฺสามิ กินฺนุ โข ตว[๕๕๘] ภคินิสทิสํ อิมํ มยา ลิขิตรูปํ ปสฺสสีติ. เทว นนุ มม ภคินี ตยา ทิฏฺฐาติ กนิฏฺโฐปิ โพธิสตฺเตน สทฺธึ อญฺญานิปิ อเนกปฺปการวจนานิ กเถสิ. เอวํ คเต กาเล โพธิสตฺตสฺส โสฬสวสฺสิกกาเล พฺรหฺมทตฺโต กาลมกาสิ. นาครา ตสฺส สรีรกิจฺจํ กตฺวาน มหา-สตฺตสฺส อภิเสกํ กตฺตุกามา[๕๕๙] อญฺญํ อลงฺกตปฏิยตฺตํ เสตสินฺธวํ อุปนาเมสุ. โพธิสตฺโต น คณฺหิ. โส มณิกกฺขํ ทิสฺวา อมจฺเจ อาณาเปสิ อิมเมว เม อสฺสํ สพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา อาเนถาติ.[๕๖๐] เต ตํ อสฺสํ กปฺเปตฺวา อุปนาเมสุ. โพธิสตฺตสฺส ตํ อภิรุยฺหนมตฺเตเยว อเนกานิ สพฺพตุริยานิ ปคฺคณฺหึสุ. สาธุการมงฺคลวจเนหิ[๕๖๑] สห เจลุกฺเขปสหสฺสานิ ปวตฺตยึสุ. มณิกกฺโข ปน อสฺโส เอกพฺยามมตฺตํ อากาสํ อุลฺลงฺฆิตฺวา ปกฺขนฺทิ. นาครา ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา มหานาทํ นทึสุ. เอวํ อนุกฺกเมน เอกตาลปมาณํ ยาว สตฺตตาลปมาณํ อากาสํ ลงฺฆิตฺวา คจฺฉติ. อติทูเร คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา มหาชนา นฺหายนฺติยาเยว เทวิยา นิเวเทสุ. ขิปฺปตรํ เทวิ อาคจฺฉถ ปุตฺโต เต อสฺเสน อติทูรํ นีโต นิวารเย มหาเทวิ มา อมฺเห[๕๖๒] อนาถํ กโรหีติ. ตํ สุตฺวา สา เทวี อฑฺฒลิกฺขิเตหิ เกเสหิ นิวาสนสาฏกํ อปริทหิตฺวา[๕๖๓] ทฺวารสมีปึ คนฺตฺวา

---

[๕๕๗] ลธ๒. : โสปิ

[๕๕๘] ลช. : วต

[๕๕๙] ลธ๑. : กตฺตุกาโม

[๕๖๐] ลช. : กเถถาติ

[๕๖๑] ลช. : สาธุการมงฺคลวจเนน

[๕๖๒] ลช. : ตุมฺเห

[๕๖๓] ลช. : ปริทหิตฺวา

อากาเส โอโลเกนฺตี ทูรโต คจฺฉนฺตํ โพธิสตฺตํ [๕๖๔] ทิสฺวา โสกํ อสหมานา พาหา ปคฺคยฺห ปริเทวนฺตี อิมํ คาถมาห

หาหา ปุตฺต นิวตฺตสฺสุ มา มํ อนาถํ กโรหิ
อชฺช ปุตฺตํ น ปสฺสามิ หทยํ เม ผลิสฺสตีติ. [๑๒๖]

ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต วิลินมานหทโย วิย ยนฺนูนาหํ อิมสฺเสว สีสํ ฉินฺทิตฺวา นิวตฺติสฺสามีติ จินฺเตตฺวา ขคฺคํ นีหริตฺวา อสฺสสีสํ ฉินฺทิตุมารภิ. ตาวเทว อสฺโส ตมาการํ ญตฺวา มา มํ เทว มาเรยฺยาสิ กึการณา? อหํ หิ ตุมฺหากํ รชฺชสฺส ทายโกติ. ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต[๕๖๕] สจฺจเมตํ อลิกเมวาติ. สจฺจํ เทวาติ. โส โกสเก ขคฺคํ ปเวเสตฺวา มาตุยา คุณํ สริตฺวา อสฺสูนิ มุญฺจนฺโต อติทูเร ตํ มาตรํ ปนาเมสิ. โพธิสตฺโตปิ อสฺเสน นียมาโน อนุกฺกเมน เสตนครํ สมฺปาปุณิ. ตสฺมึ นคเร เสโต นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิ. ตสฺส ปทุมคพฺภา นาม อคฺคมเหสี อโหสิ. ตสฺส เอกา ธีตา จิรปภา นาม อโหสิ. สา อภิรูปา ทสฺสนียา ปาสาทิกา ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคตา เทวกญฺญาปฏิภาคา อโหสิ. ตสฺสา ราช-ธีตาย ปริจาริกา ปทุมา นาม ขุชฺชา อโหสิ. สกลชมฺพุทีปราชาโน ปน ตํ คณฺหิตุกามา อเนกานิ ปณฺณาการสหสฺสานิ ปหิณึสุ. ราชาปิ เทวินฺทเทวสฺส ตํ ปาทปริจาริกํ กริสฺสามิ น ตุมฺหากํ อนุจฺฉวิกา เอสาติ ปฏิกฺขิปิตฺวา จิรปภํ ปทุมาย นาม ปริจาริกาย สทฺธึ สตฺตภูมิก-ปาสาเท วสาเปสิ. โพธิสตฺโตปิ พหินคเร อสฺสภณฺฑานิ โอมุญฺจิตฺวา มณิกกฺขํ เอตทโวจ ภา อสฺส คจฺฉ โคจรตฺถาย มา จ ทูรํ คโต ยทา ปน ตํ อนุสฺสรามิ ตทา อาคจฺฉสฺสูติ.[๕๖๖] โส สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อนฺโต ปริขาปิฏฺเฐ[๕๖๗] ติณานิ ขาทิ. มหาปุริโส พฺราหฺมณเวสํ คเหตฺวา นครํ ปาวิสิ. อญฺเญปิ พฺราหฺมณา โพธิสตฺตํ ทิสฺวา อติวิย สมฺปิยายนฺติ. เอวํ ปน คเต กาเล นทีติตฺเถ วา สภายํ วา อาปเณ วา อนฺตรวีถิยํ วา เต เต มนุสฺสา คุมฺพคุมฺพา หุตฺวา

---

[๕๖๔] ลช. : เอตฺถนฺตเร คตนฺติ ทิสฺวติ. ทชท.,มน.: คจฺฉนฺตํ

[๕๖๕] ลธ๑. : โพธิสตฺตสฺส

[๕๖๖] ลช. : อิตีติ นตฺถิ.

[๕๖๗] เยภุยฺเยน ปริกฺขารปิฏฺเฐติ ทิสฺวติ.

จิรปภาย วณฺณํ กเถสุ๋ เกน กุสลกมฺเมน สา อภิรูปาติ เจ จตุปจฺจยทานผเลน จ พุทฺธรูป-กรณผเลน จ สา อภิรูปา สุวณฺณสทิสา จิรํ ปภา อโหสิ.[๕๖๘] ตํ[๕๖๙] สุตฺวา โพธิสตฺโต เกน นุ โข อุปาเยน จิรปภํ ปสฺสามีติ จตุชาติคนฺธวาสิตํ คนฺธวิเลปนํ วิลิมฺปิตฺวา มาลํ ปิลนฺธิตฺวา สพฺพาลงฺกาเรหิ อตฺตานํ อลงฺกริตฺวา อฑฺฒรตฺติกสมเย อสฺสํ อนุสฺสรติ. ตํขณญฺเญว มณิกกฺโข อาคนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส สมีเป อฏฺฐาสิ. อถ มหาสตฺโต อาห มณิกกฺข อหนฺตํ จิรปภํ ปสฺสิตุกาโมมฺหิ กถนฺนุ โข ตํ ปสฺสิสฺสามีติ. โส สาธุ มหาราช อหํ ตํ เนสฺสามีติ. อถ มหาสตฺโต คนฺธมาลาทีนิ อาทาย อสฺสํ อารุยฺห จิรปภาย ปาสาทสฺส มุขทฺวารํ สมฺปาปุณิ. มหาสตฺโตปิ กุญฺจิกฉิทฺเทน โอโลเกนฺโต ตํ จิรปภํ ปริจาริกาย สทฺธึ นิปนฺนํ[๕๗๐] ทิสฺวา อภิรูปา วต สา อิตฺถี สุวณฺณปฏิมา วิย อุปฏฺฐาตีติ จินฺเตตฺวา มณิกกฺขํ อาห โภ มณิกกฺข กา เอสา สุปตีติ. จิรปภา เทวาติ. ตโต โส สนิกํ ทฺวารํ วิวริตฺวา ตสฺสา สยนคพฺภํ ปวิสิตฺวา สีสโต ปฏฺราย ยาว ปาทตลา โอโลกยมาโน ติตฺตึ นาธิคจฺฉติ. โส ตสฺสา องฺคปจฺจงฺเคสุ คนฺธํ วิลิมฺปิตฺวา เวณิยา มาลํ พนฺธิตฺวา ยาวทตฺถํ โอโลเกสิ. ตโต ปทุมาย ปริจาริกาย ปิฏฺเฐ เสสคนฺเธน กุมฺมึ ลิขิตฺวา เสสมาลาย ปิลนฺธิตฺวา อฏฺฐาสิ. ตทา มณิกกฺโข อาห เอหิ มหาราช มชฺฌิมยาโม ตาว อติกฺกนฺโต ปจฺฉิมยาโม สมฺปตฺโตติ. โส นิกฺขมิตฺวา อสฺสํ อารุยฺห สกฏฺฐานํ คโต. โพธิสตฺโต มณิกกฺขํ อาห ตาต มณิกกฺข อหํ จิรปภาย วินา วสิตุ๋ น สกฺขิสฺสามิ ตฺวัปิ ปุน อฑฺฒรตฺติกสมเยว มม สนฺติกํ อาคจฺฉาหีติ. โส สาธุ เทวาติ สมฺปฏิจฺฉิ. อถ ปภาตาย รตฺติยา จิรปภาเทวี ปพุชฺฌิตฺวา ปทุมาย ปิฏฺฐยํ กุมฺมึ รูปญฺจ มาลาคนฺธ-วิเลปนญฺจ ทิสฺวา หสนฺตี เอวมาห กุโต ตยา คนฺธวิเลปนํ ลพฺภตีติ. สาปิ เอวมาห อโห ตฺวัปิ อยฺเย กุโต คนฺธวิเลปนํ ลภสีติ. สา อาทาเส[๕๗๑] คนฺธมาลาลงฺกตํ อตฺตานํ โอโลเกนฺตี ทิสฺวา จินฺเตสิ เทวินฺทเทโว[๕๗๒] อาคโต ภวิสฺสตีติ. สา ปทุมํ อชฺช รตฺตึ อุปปริกฺขิยามาติ

---

[๕๖๘] ลช. : เกน กุสลกมฺเมน . . . จิรํ ปภา อโหสีติ นตฺถิ. อโหสีตีติ ภวิตพฺพํ.

[๕๖๙] ทชท.,มน. : ตํ กถํ

[๕๗๐] ลช. : สุปนฺตึ

[๕๗๑] ลช. : สิปฺเป อาทาเส

[๕๗๒] ลช. : มญฺเญ วินฺทเทโว

อาห. สาปิ สาธู อยฺเยติ สมฺปฏิจฺฉิ. โพธิสตฺโตปิ ทุติยตติยทิวเสปิ เอวเมว กตฺวา[๕๗๓] นิกฺขมิ. จตุตฺถวาเร ปน จิรปภา ปทุมํ อาห อมฺม ปทุเม[๕๗๔] ตสฺส คหณุปายํ กโรหิ สเจ [๕๗๕] ชาคริตุํ น สกฺโกม อุปฺปลทเลน ฆเสตฺวา อญฺชิตํ อญฺชิตฺวา เอวํ ชาคริสฺสามาติ. ยุตฺโต เอส เต อุปายโยติ วตฺวา เต อุโภปิ ตถา กริตฺวา ชาครมานา มหาสตฺตสฺสาคมนํ โอโลเกตฺวา น สุปนฺติ. อถโข โพธิสตฺโต คนฺธมาลาทีนิ อาทาย อตฺตานํ อลงฺกริตฺวา อฑฺฒรตฺติกสมเย อสฺสํ อภิรุยฺห [๕๗๖] ทฺวารํ วิวริตฺวา วิวริตมตฺเตเยว จิรปภาย รํสี ทีปสิขา วิย ปชฺชลิ. โส โพธิสตฺโต ตํ ทิสฺวา อสฺสํ อาห สมฺม มณิกณฺฐ กินฺนุ จิรปภาย รํสึ ปสฺสสีติ. อาม เทว ปสฺสามีติ. จิรปภาปิ โพธิสตฺตํ ทิสฺวา ปทุมํ กณฺณมูเล ชปฺเปตฺวา อาห อมฺม ปทุม เทวินฺทเทโว อาคโต ตํ ปสฺสิ นุ โขติ. อาม ปสฺสามิ อยฺเยติ. ตา อุโภปิ โพธิสตฺตํ ทิสฺวา ปีติโสมนสฺสา หุตฺวา สาฏกกณฺเณหิ อกฺขีนิ ปิหิตฺวา นิทฺทูปคตา[๕๗๗] วิย นิลียมานา นิปชฺชึสุ. โพธิสตฺโตปิ ปาสาทคพฺภํ ปวิสิตฺวา อเนกานิ ปิยวจนานิ กเถตฺวา ตา อุโภปิ อลงฺกริตฺวา จิรปภาย รูเป เภทาย นิจฺจลนยโน อฏฺฐาสิ.[๕๗๘] อถ มณิกณฺโฐ นิกฺขม เทวาติ อาห. เอวนฺเตน ปกฺโกสิยมาโน โพธิสตฺโต สนิกํ อุฏฺฐาย นิกฺขมิตุํ อารพฺภ. ตํขณญฺเญว จิรปภา ปทุมาย กณฺณมูเล มนฺเตสิ คณฺหาม นนฺติ. สา สาธุ อยฺเยติ สมฺปฏิจฺฉิ. เทวีปิ อุฏฺฐาย โพธิสตฺตสฺส ตนุมชฺฌิมงฺคึ[๕๗๙] ทฬฺหํ อุโภหิ หตฺเถหิ อุปคณฺหิตฺวา ติฏฺฐ เทวาติ อาห. ปทุมา สหสา อุฏฺฐาย ตสฺส ปาเทสุ คเหตฺวา ติฏฺฐ ติฏฺฐ สามีติ อาห. ตโต โพธิสตฺโต มณิกณฺฐํ อาห สมฺม อิทานาหํ ตาหิ คหิโต จ กึ กริสฺสามีติ. มณิกณฺโฐ ติฏฺฐ ตาว น ภวิสฺสติ ปาปกํ เทวาติ อาห. อถ[๕๘๐] โส มณิกณฺฐํ อาห เอวํ สนฺเต ยทาหนฺตํ อนุสฺสรามิ

---

[๕๗๓] ลธ๑.,ลธ๒. : คนฺตฺวา

[๕๗๔] ลธ๑. : อมฺม ปทุมํ อาห อมฺม ปทุมาติ ทิสฺสติ.

[๕๗๕] ลช. : เอตฺถนฺตเร อยฺเยติ ทิสฺสติ.

[๕๗๖] ลช. : เอตฺถนฺตเร คนฺตฺวาติ ทิสฺสติ.

[๕๗๗] ทท.,ลธ๒. : นิทฺทูปคโต

[๕๗๘] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : นิจฺจลนยนา อฏฺฐสุ

[๕๗๙] ลช. : ตนุมชฺฌิมงฺเค

[๕๘๐] ทชท. : อถ โข

ตโต ขิปฺปํ อาคจฺฉาหีติ. โส สาธุ เทวาติ โคจรฏฺฐานํ คโต. ตสฺมึ โข ปน สมเย มหาสตฺโต ตาย สทฺธึ สณฺจวสงฺคหมกาสิ. อถ จิรปภาเทวี โพธิสตฺตํ ปุจฺฉิ กินฺนุ ตฺวํ เทวินฺทเทโวติ. ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต จินฺเตสิ ยทิ ปนาหํ เทวินฺทเทโวติ[๕๘๑] วา สกฺโกติ วา สาปิ สทฺทหเต ว กึ เตน อสปฺปุริสานํ[๕๘๒] ปน เอเสว ธมฺโม ยํ สจฺจเมว กเถตุํ วฏฺฏตีติ[๕๘๓] ยถาภูตํ กเถตุกาโม อาห ภทฺเท นาหํ เทวินฺทเทโว อหํ ปน พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺตสฺส ปุตฺโต สุธนุกุมาโร[๕๘๔] นามมฺหีติ. สาปิ สุตฺวา คิมฺหกาเล โสฬสหิ คนฺโธทกฆเฏหิ สิญฺจิยมานา วิย จ ตุฏฺฐจิตฺตา หุตฺวา ตตฺถ เตน สทฺธึ ปิยวาสํ วสิ. ปทุมา ปุพฺเพ สพฺพกาลํ จิรปภาย อตฺถาย อนฺนปานญฺจ มาลาคนฺธวิเลปนญฺจ ปมาณาติกฺกนฺตํ อกตฺวา คณฺหิ. โพธิสตฺตสฺส คตทิวสโต ปฏฺจาย ปน ตโต อติเรกตรานิ[๕๘๕] อนฺนปานมาลาคนฺธวิเลปนานิ คณฺหิ. อถสฺสา วิปฺปการํ ทิสฺวา ปริจาริกาโย[๕๘๖] เอวมาหํสุ อมฺม ปทุเม กินฺนาเมตํ น อิโต ปุพฺเพ วิย เอวํ กโรสีติ. สา ตุณฺหีภูตา อฏฺจาสิ. สเจ น ตํ กเถสิ เอวํ เต ชีวิตํ นตฺถีติ. ตํ สุตฺวา ปทุมา ภีตตสิตา อาคเมถ ตาว อมฺมาติ ตุริตตุริตา จิรปภาย สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาจิกฺขิ. สาปิ ตํ โพธิสตฺตสฺส นิเวเทสิ. โพธิสตฺโต ตุฏฺจมานโส ปทุมํ อาห คจฺฉ ปทุเม มา ภายีติ. สา สาธุ เทวาติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปาสาทโต โอตริตฺวา ปริจาริกาหิ สทฺธึ คนฺตฺวา รญฺโญ จ เทวิยา จ ตํ ปวุตฺตึ อาโรเจสิ. ตํ สุตฺวา ราชา ปหตาสีวิโส วิย อปฺปตีโต โพธิสตฺตสฺส กุชฺฌิ ปุน ตเมว เอตทโหสิ อหํ วสยเมว รกฺขิโต กึ ตสฺส พลํ วา เตโช วา [๕๘๗] อหนฺตสฺส พลํ จ เตชํ จ ปสฺสิสฺสามิ ยทิ ปน พลวา เตชสมฺปนฺโน น ภเวยฺย อหมสฺส สีสํ ฉินฺทาเปสฺสามีติ. ตโต ราชา วีมํสิตุกาโม สกลชมฺพุทีปราชาโน สนฺนิปาตาเปตฺวา อมจฺเจ อาณาเปนฺโต อาห ภเนฺโต อิโต สตฺตเม ทิวเส อิธ มหุสฺสวํ กริสฺสาม ตุมฺเห จตุรงฺคุลิพหเล

---

[๕๘๑] ทท.,ลธ๑. : เทวินฺโทติ, ลช. : วินฺทเทโวติ

[๕๘๒] ลช. : สปฺปุริสานํ

[๕๘๓] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : วฏฺฏติ

[๕๘๔] ทท.,ทชท. : สตฺตธนุกุมาโร

[๕๘๕] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : อติเรกตรํ

[๕๘๖] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : ปริจาริกา

[๕๘๗] ลธ๑. : เอตฺถนฺตเร อหนฺตสฺส พลํ จ เตโช จาติ ทิสฺสติ.

สตฺตอุทุมฺพรผลเก ฯเปฯ[๕๘๘] เตสํ ปุรโต ทฺวงฺคุลิพหเล สตฺตอยผลเก เตสํ ปุรโต สตฺตตามฺพ-ผลเก เตสํ ปุรโต วาลุกสกฏปุณฺณานิ สตฺตสกฏานิ ยถา อิมานิ อรานิ อกฺขณานิ อภิฺเชยฺยุ์ ตถา ปูเรตฺวา ฯเปฯ เตสํ ปุรโต วาลุกปุณฺณานิ สตฺตตาลผลเก ฯเปฯ เตสํ ปญฺจนฺนํ สตฺตกานํ ปริยนฺเต ตํ มิคยนฺตํ ฯเปฯติ. อมจฺจา ตถา กตฺวา รญฺโญ อาโรเจสุ์. ตโต ราชา อาห เตนหิ ภเณ มม ปุตฺโต อิธาคจฺฉตูติ. ราชภโต ราชา ปกฺโกสาเปตีติ โพธิสตฺตสฺส นิเวเทสิ. โพธิสตฺโตปิ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต มณิคฺคหฺวารโต สีหินิยา นิกฺขนฺโต เกสรสีโห วิย เวชยนฺตปาสาทโต สุชาตาย นิกฺขนฺโต สกฺโก วิย จ สิริยา เตเชน จ วิลาสมาโน จิรปภาย สห ปาสาทา โอตรนฺโต โสปาณปาทมูเล ฐตฺวา อิโต จิโต โอโลเกสิ. เตน โอโลกิโตโลกิตฏฺฐานํ กมฺปิ. อถ เสตราชา จ ปทุมคพฺภาเทวี จ โอโรธาคณา จ สกล-ชมฺพุทีปราชาโน จ โพธิสตฺตํ ทิสฺวา วิมฺหยชาตา หุตฺวา องฺคุลิยา โปเขตฺวา ทิโสทิสํ กปฺเปสุ์. เอวํ โพธิสตฺโต ปาสาทโต โอตริตฺวา ราชานญฺเจว เทวึ จ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. อถ เสตราชา เตน สทฺธึ ปฏิสณฺฐารํ กตฺวา เอตทโวจ อชฺช มาริส ตว พลํ ปสฺสิตุกามมฺหาติ. ตํ สุตฺวา มหาปุริโส อญฺชลึ ปคฺคยฺห ราชานํ นมสฺสมาโน เอวมาห ปสฺสถ เทวาติ. เอวญฺจ ปน วตฺวา โส อตฺตานํ อุตฺตรสาฏกนฺตรโต ธนุญฺจ สรญฺจ นีหริตฺวา อากาเส ขิปิ ธนุ สทฺธึ ชิเยน สนฺนิปติตฏฺฐาเนเยว ปตึสุ. อถ โพธิสตฺโต สกลชมฺพุทีปราชาโน อาห โย อิมํ ธนุชิยํ อาโรเปตุ์ สมตฺโถ อตฺถิ โส อุฏฺฐาย ตํ อาโรเจตูติ. ตาวเทว อุฏฺฐหิตฺวา เกสคฺคมตฺตมฺปิ ตํ อาโรเปตุ์ อสมตฺถา ว[๕๘๙] อฏฺฐสุ์. ตโต มหาสตฺโต ตํ คเหตฺวา กนิฏฺฐงฺคุลิยา ธนุชิยํ อาโรเปตฺวา ติกฺขตฺตุ์ สรํ สนฺนยฺหิตฺวา อสุรสงฺคาเม สกฺโก วิย สิริยา เตเชน ชชฺชลมานรูโป เสตราชานํ อาห กึ วิชฺฌิสฺสามิ มหาราชาติ. ราชา มาริส อิมานิเยว ปญฺจสตฺตกานิ วิชฺฌาติ อาห. โพสตฺโต อุทุมฺพรผลเก เจว สตฺตอยผลเก จ สตฺตตามฺพผลเก จ สตฺตวาลุก-สกฏานิ จ สตฺตตาลผลเก จ สพฺพปริยนฺเต มิคยนฺตสฺส ทกฺขิณกฺขึ วิชฺฌิ. โส ปน สโร ตานิ วินิวิชฺฌิตฺวา[๕๙๐] ปุน ปฏินิวตฺติตฺวา โพธิสตฺตสฺเสว ปุรโต ภูมิยํ ปตติ. ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา

---

[๕๘๘] ลธ๑. : ฯเปนฺโต อาห โกนฺโต

[๕๘๙] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : อสมตฺโถ ว

[๕๙๐] ลธ๑.,ลธ๒. : วิชฺฌิตฺวา

มหาชนกายา เสตราชปมุขา มหาอุกฺกุฏฺจึ กตฺวา มาลาวตฺถาภรณานิ ขิปึสุ. เจลุกฺเขปสต-สหสฺสานิ จ ปวตฺตยึสุ. ตำขณญฺเญว จสฺส เตเชน จตุนหุตาธิกทฺวิโยชนสตสหสฺสพหลา อยำ มหาปฐวี มตฺตวรวารโณ วิย[๕๙๑] คชฺชมาโน กมฺปิ. ตโต เสตราชา สกมาสนา อุฏฺจาย โพธิสตฺตำ อุปคฺยฺหิตฺวา สีเส จุมฺพิตฺวา ตตฺเถว วิวาหมงฺคลำ อกาสิ. เอวำ คเต ปน อทฺธาเน เอกทิวสำ โพธิสตฺโต จิรปภาย สทฺธึ ปาสาเท สยิตฺวา ปจฺจูสกาเล มาตรำ อนุสฺสรนฺโต อสฺสูนิ สณฺจาเรตฺวา อสกฺโกนฺโต โรทมาโน อิมำ คาถมาห

กินฺนุ ภวิสฺสติ อมฺมา กถำ คจฺฉามิ มาตรำ
มม อมฺมำ อทิสฺวาน มญฺเญ เหสฺสามิ ชีวิตนฺติ. [๑๒๗]

เอวำ โส กรุณำ[๕๙๒] ปริเทวำ ปริเทวมาโน หทยพฺภนฺตเร โสกำ อุปฺปาเทสิ. อถ จิรปภาเทวี ปพุชฺฌิตฺวา กึ นุ เทว โรทสีติ ปุจฺฉิ. โสปิ ตาย สทฺธึ น กเถสิ. เอวำ ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ปุจฺฉิยมาโน อสฺสูนิ มุญฺจนฺโต อิมำ คาถมาห

ภทฺเท อหำ มาตุยานุสฺสรามิ
ตตฺร มามาภิเสกกาลโต
ปฏฺจาย[๕๙๓] หิ มณิกกฺโข จ
ตวตฺถาย มำ คเหตฺวา อิธาคโตติ. [๑๒๘]

สา ตสฺส วจนำ สุตฺวา เตนหิ เทว กึ[๕๙๔] กาตพฺพนฺติ. ภทฺเท อหำ วินา มาตรำ ชีวิตุำ น สกฺโกมิ คมิสฺสามิเยว มาตุ สนฺติกนฺติ อาห. ยเทวำ มหาราช อหำปิ ตยา สทฺธึ คมิสฺสามิ ยา จ เต คติ สา มยฺหเมว คตีติ.[๕๙๕] มหาสตฺโต มา จ เต คมนำ รุจฺจตีติ

---

[๕๙๑] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒. : วิย วิย

[๕๙๒] สพฺเพสุ กลูนนฺติ ทิสฺสติ.

[๕๙๓] ทชท. : ปจฺฉาย, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายำ น ทิสฺสติ.

[๕๙๔] ทท.,ลธ๑.,ทชท.,มน. : กินฺติ นตฺถิ.

[๕๙๕] ลธ๑. : สา มยฺหำ เม วตฺตีติ, ทชท.,มน. : สาติ นตฺถิ.

ปฏิกฺขิปิตฺวา ตาย ปุนปฺปุนํ ยาจิยมาโน สาธุ ภทฺเท คมิสฺสามาติ[๕๙๖] สมฺปฏิจฺฉิ. อถ วิภาตาย จ รตฺติยา โส สสฺสุรสสฺสุรานํ[๕๙๗] สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อาปุจฺฉิ มหาราช จิรํ อิธ วสมาโนหํ อิทานิ[๕๙๘] คมิสฺสามิ ทฏฺฐุ มาตรนฺติ. อถ ราชา จ เทวี จ อเนกปริยาเยน ตํ[๕๙๙] นิวาเรตุ์ อสกฺโกนฺตา เอวมาหํสุ เตนหิ ตาต ตว ภคินึ อาทาย ยาหีติ. โพธิสตฺโต เตหิ ปุนปฺปุนํ ยาจิยมาโน ปฏิกฺขิตฺโต ว. อถ เสตราชา โพธิสตฺตํ อาห ตาต ราชาโน นาม สกึเทว วาจํ ภาสนฺติ นญฺญถา ตุยฺหํ ทมฺมิ ตว ภริยํ อาทาย ปายาสีติ. โส สาธุ เทวาติ สมฺปฏิจฺฉิ. ตโต ราชา เทวิยา[๖๐๐] สทฺธึ ทฺวินฺนํ มงฺคลสมฺมตํ มหฺสฺสวํ กาเรตฺวา ปุนทิวเส อตฺตโน ธีตรํ อลงฺกริตฺวา อสฺสูนิ มุญฺจมาโน ธีตุยา โอวาทํ ททนฺโต อาห

มา ตฺวํ ปมาทํ กโรหิ อปฺปมตฺตา จริสฺสสิ
อปฺปมาทมฺหิ ฐตฺวาน วสาหิ คุรุสามิเกติ.[๖๐๑] [๑๒๙]

เอวํ ธีตุสฺส โอวาทํ ทตฺวา ปาเถยฺยานิ สชฺเชตฺวา จิรปภํ โพธิสตฺตสฺส อทาสิ. โพธิสตฺโต จ เสตราชานญฺจ เทวิญฺจ วนฺทิตฺวา ขมาเปตฺวา สกฺโก วิย จิรปฺปภาย สทฺธึ ปาสาทา โอรุยฺห มหาชเน อาปุจฺฉนฺโต อิมํ คาถมาห

อาปุจฺฉาม มยํ โภนฺโต ยํ กิญฺจิ โทสวจนํ
ขมถาทีนวํ ยาว กุมารวุฑฺฒพาลกา
มา กิญฺจิ ปาปึ กโรถ สพฺเพ ตุมฺเห นิรนฺตรนติ.[๖๐๒] [๑๓๐]

---

[๕๙๖] ทท. : คมิสฺสามีติ

[๕๙๗] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : สสฺสุรสสฺสุราชานํ

[๕๙๘] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : ทานิ

[๕๙๙] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : ตนฺติ นตฺถิ.

[๖๐๐] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : เทวี จ

[๖๐๑] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายํ น ทิสฺสติ.

[๖๐๒] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : อาปุจฺฉาม มยํ โภนฺโต ยํ กิญฺจิ โทสํ วจนาทีนวา
ขมถ เตปิ กุมารวุฑฺฒพาลา มา กิญฺจิ ปาปึ กโรถ สพฺเพติ.

อถ สพฺเพปิ เต อญฺชลึ ปคฺคยฺห อสฺสูนิ มุญฺจิตฺวา โรทมานา อฏฺฐํสุ.[๖๐๓] มหาชนา อมจฺจา พฺราหฺมณาทโย วิลปนฺตา อาหํสุ[๖๐๔] ขนฺธานิ โอโลเตสฺส สพฺพกาลขนฺธํ น ปสฺสาม สิรินิเกตํ ขนฺธํ น ปสฺสาม มหานุภาวํ หาหา วินฏฺฐมฺหา จิรานุกาลนฺติ. เอวํ มหาชนา วิลปนฺตา โอโลเกนฺตา อฏฺฐํสุ. ตโต มหาปุริโส มณิกกฺขํ อนุสฺสรนฺโต อฏฺฐาสิ. ตำขณญฺเญว อสฺโส อาคนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ปุรโต อฏฺฐาสิ. โส เทวึ ปจฺฉิมาสเน กตฺวา สยํ อสฺสปิฏฺเฐ อภิรุยฺห นิสินฺโน. อสฺโสปิ เต อาทาย อากาเส[๖๐๕] อุปติตฺวา ปกฺขนฺทิ. โส เอกทิวเสเยว สตฺตโยชนสตมคฺคำ[๖๐๖] เขเปตฺวา ปกฺขนฺทิ. อถ เทวี อสฺสเวเคน วาตาตเปน ทุมฺมุขา[๖๐๗] อติกิลมกิลนฺตสรีรา วิสญฺญี หุตฺวา อโหสิ. โพธิสตฺโต เทวึ ทุมฺมุขำ กิฬสรีรำ ทิสฺวา[๖๐๘] สุวณฺณทามำ คเหตฺวา ปุรโต ขิปิตฺวา ติฏฺฐ ติฏฺฐ ตาว[๖๐๙] มณิกกฺขาติ อาห. มณิกกฺโขปิ ตำ นิวาเรนฺโต อาห[๖๑๐] มา เต เทว อิธ วสิตุำ รุจฺจติ[๖๑๑] อยำ หิ เทว ปเทโส ฆนฺตารยกฺเขน นาม รกฺขิโตติ. กึ การณา อยำ เทว เวสฺสุวณฺณมหาราชานำ ตีณิ สำวจฺฉรานิ อุทกาหรเณน อุปฏฺฐหิตฺวา ตีสุ สำวจฺฉเรสุ ปริปุณฺเณสุเยว มนุสฺสมำสำ ขาทิตุกาโม หุตฺวา เวสฺสุวณฺณำ ยาจิ. เวสฺสุวณฺโณปิ ตำ ปฏิกฺขิปิตุำ อสกฺโกนฺโต อาห อมฺโภ ยทิ ตฺวำ เอวำ คจฺเฉยฺยาสิ อิมำ ตาว โอกาสำ รกฺข ตตฺถ เอกำ ปณฺณสาลำ กตฺวา มนุสฺสานำ สพฺพปริโภค-ปริกฺขารานิ นิฏฺฐเปหิ ตตฺถ โย ปวิสิตฺวา วสติ ตฺวำ อาคนฺตฺวา สพฺพรตฺตึ โก เอตฺถาติ

---

[๖๐๓] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : อาหำสุ

[๖๐๔] ลช. : มหาชนา.....วิลปนฺตา อาหำสุนฺติ นตฺถิ.

[๖๐๕] ลธ๑.,ทชท.,มน. : อากาเสน

[๖๐๖] ลธ๑. : สตฺตโยชนมคฺคำ. ทชท.,มน.: สตฺตโยชนสตำ

[๖๐๗] ลช. : สมฺมุขา

[๖๐๘] ลช. : เทวึ ทุมฺมุขำ กิลสรีรำ ทิสฺวาติ นตฺถิ. มน. : ทุมฺมุขำ ทิสฺวา กีลสรีรำ ทิสฺวา, กิลนฺตสรีรนฺติ ภเวยฺย.

[๖๐๙] ลช. : ติฏฺฐติ ตาว

[๖๑๐] ลธ๑. : มนิกกฺโขปิ ตำ นิวาเรนฺโต อาห มนิกกฺโขปิ ตำ นิวาเรนฺโต อาห

[๖๑๑] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : รุจฺจตีติ

ติกฺขตฺตุ ปุจฺฉิ[๖๑๒] ยาวตติยं อหนฺติ ปฏิวจโน[๖๑๓] ทินฺโน มา ตํ ขาทสิ[๖๑๔] โย ติกฺขตฺตุ ปุจฺฉิยมาโนปิ ปฏิวจนํ น เทติ ตํ ขาทาหีติ. เอวํ โส เวสฺสุวณฺณมหาราชสฺส สนฺติกา วรํ ลภิตฺวา อาคนฺตฺวา ตํ ปเทสํ คเหตฺวา ปณฺณสาลํ กตฺวา มนุสฺสปริโภคารหานิ นิฏฺฐเปตฺวา[๖๑๕] รกฺขติ. ตสฺเสว ภคินี อญฺชนวตี นาม ยกฺขินี อตฺถิ. โสปิ สมุทฺทตีเร ปาสาทํ กตฺวา สกลชมฺพุทีปราชูนํ ธีตโร อจฺฉินฺทิตฺวา ตสฺสา ปริวารตฺถาย ฐเปสิ. สาปิ กเรณุวตี ตตฺเถว โหติ. สยัปิ ตตฺเถว อวิทูเร ปาสาเท วสิ. ตสฺมา อิธ มา วสถ[๖๑๖] เทวาติ. เอวํ มณิกฺขโพธิสตฺตํ นิวาเรสิ. โพธิสตฺโต ตตฺถ ปตฺวา สาลํ ทิสฺวา มณิกฺข อยํ กสฺส สาลาติ ปุจฺฉิ. อยํ เทว ฆนฺตารสฺส นาม ยกฺขสฺส สาลาติ.[๖๑๗] สุตฺวา ปน มณิกฺขํ อาห เตนหิ มณิกฺข ยกฺโข สพฺเพ ขาทติ อุทาหุ เอกจฺเจติ. น หิ เทว สพฺเพติ วุตฺเต โพธิสตฺโต อาห ยเทวํ[๖๑๘] มณิกฺข เสฺว[๖๑๙] ปุรโต คมิสฺสาม จิรปภาย ชีวิตํ นตฺถิ ตสฺมา อิเธว โอโรหิตุ วฏฺฏตีติ. มณิกฺโข นิวาเรตุ อสกฺโกนฺโต สาธุ เทวาติ อากาสโต โอตริตฺวา ตตฺถ มหาสตฺตํ โอตาเรตฺวา ยกฺเขน ตตฺถ ฉปิโตทเกน อุณฺโหทเกน เทวึ นฺหาเปตฺวา ปาเถยฺยํ ขาทาเปตฺวา อฏฺฐาสิ. ตโต โส มหาสตฺโต โภ มณิกฺข มยํ วาเรน สยาม ตฺวํ สยาหิ ตาว อหนฺเต รกฺขิสฺสามีติ วตฺวา มา ตฺวํ เทว รกฺข อหเมว รกฺขิสฺสามีติ วุตฺเต ตํ ปฐมํ สยาเปนฺโต[๖๒๐] อาห มณิกฺข ตฺวํ คุรุภาเรนาคนฺตฺวา[๖๒๑] อติกิลนฺตกาโย อรกฺเขยฺยาสิ[๖๒๒] เตน ตฺวํ สยาหิ

---

[๖๑๒] ทชท. : ปุจฺฉสิ

[๖๑๓] ทชท. : ปฏิวจนํ, มน. : วุจฺจนฺโต

[๖๑๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : ขาทติ

[๖๑๕] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : ฐเปตฺวา

[๖๑๖] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : วส

[๖๑๗] ลช. : ลาลาติ

[๖๑๘] ลช.,มน. : ยเทว

[๖๑๙] ทชท.,มน. : สเจ

[๖๒๐] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท. : สยาเปนฺเต

[๖๒๑] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : คุรุภาเวนาคนฺตฺวา

[๖๒๒] มน.: อารกฺเขยฺยาสิ, อตฺถโต ปน นารกฺเขยฺยาสีติ ภเวยฺย.

ตาว อหำ ปน รกฺขิสฺสามีติ. เอวำ วุตฺเตปิ มณิกกฺโข อาห มา เทว จินฺตยิ อหำ ปน ปริสยำ ปฏิพาหนสมตฺโถ[๖๒๓] น ตาว ปสฺสามิ สยาหิ ตาว อหำ รกฺขิสฺสามีติ. ตำ สุตฺวา โพธิสตฺโตปิ[๖๒๔] ทฬฺหมานโส หุตฺวา สาธุ สปฺปุริสาติ ปฐมำ เสติ. ตสฺสา[๖๒๕] ปน รตฺติยา ปฐมยาเม ยกฺโข อาคนฺตฺวา ปณฺณสาลทฺวารำ อาโกเฏนฺโต โก เอตฺถาติ อาห. มณิกกฺโข อหนฺติ ปฏิวจนำ เทติ. ตำ สุตฺวา ยกฺโข อปคโต. ปุน อาคนฺตฺวา โก เอตฺถาติ. มณิกกฺโข อหนฺติ ปฏิวจนำ เทติ. ยกฺโข เนว สุตฺโตติ ปกฺกามิ. เอวำ โส อนุกฺกเมน ยาว มชฺฌิมยามา อาคนฺตฺวา ปุจฺฉิ. ตโต โพธิสตฺโต อุฏฺฐาย มณิกกฺขำ อาห มณิกกฺข ตฺวำ สยาหิ อหำ รกฺขิสฺสามีติ. โส สาธุ เทวาติ สยิ. ตสฺมึ ขเณปิ ยกฺโข อาคนฺตฺวา ทฺวารำ อาโกเฏตฺวา โก เอตฺถาติ อาห. มหาสตฺโต อหนฺติ. ยกฺโข อปคโต. ปุนาคนฺตฺวา โก[๖๒๖] เอตฺถาติ. โส อหนฺติ อาห. เอวำ ยกฺโข ติกฺขตฺตุำ ยาว ปจฺฉิมยามา ปุจฺฉิ. โพธิสตฺโตปิ อนฺตรนฺตเรเยว ปฏิวจนำ เทติ. อถ ปจฺฉิมยาเม สมฺปตฺเต เทวี ปจฺจุสกาเล อุฏฺฐาย[๖๒๗] ราชานำ สยาเปตุำ ยาจิ. ราชา ราชา[๖๒๘] วาตาตปสมฺทเยน ทุกฺเขน สมฺผุฏฺโ กิลนฺตกาโย หุตฺวา สาธุ เทวีติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สยิ. อถ ยกฺโข อาคนฺตฺวา ทฺวารำ อาโกเฏตฺวา โก เอตฺถาติ อาห. สา อหนฺติ มนฺทมุทุกวจเนน ปฏิวทติ.[๖๒๙] ตำ สุตฺวา ยกฺโข อปคโต.[๖๓๐] ทุติยวาเร โส อาคนฺตฺวา ตเถว อกาสิ. เทวีปิ มิทฺธปเรตตาย อติมนฺทมุทุวจเนน ปฏิวทติ. โสปิ ปกามิ ตาว. ตติยวาเร ปน ยกฺโข ตเถว อกาสิ. สาปิ อติมิทฺธปเรตตาย มุหุตฺตำ สยิตฺวา นิทฺทำ โอกฺกมิ. ปุน ยกฺโข อาคนฺตฺวา ทฺวารำ อาโกเฏตฺวา โก เอตฺถาติ อาห. ตทา ปน โกจิ ปฏิวจนำ น เทติ. อถ ยกฺโข สุปนฺติ มญฺเญติ ญตฺวา โก เอโสติ อาห มหาสทฺทำ กตฺวา ทฺวารำ วิวริตฺวา ฯิโต.

---

[๖๒๓] ลธ๑.,ทชท. : ปฏิคาหณสมตฺโถ

[๖๒๔] ลช. : โพธิสตฺโต

[๖๒๕] ลธ๑. : คตสฺส, ลช. : คตสฺสา

[๖๒๖] ลธ๑. : ปุน คนฺตฺวา เอกา

[๖๒๗] ทท.,ลธ๑. : ปฏฺฐาย

[๖๒๘] มน. : ราชาติ นตฺถิ.

[๖๒๙] ลธ๑.,ลช.,ทชท.,มน. : ปฏิวจนำ เทติ

[๖๓๐] ทชท. : อปกฺขโต

มณิกกฺโข ทฺวารมูเล นิปนฺโน ปพุชฺฌิตฺวา โก เอตฺถาติ ปุจฺฉิ. โส ยกฺโข ฆนฺตารยกฺโข อหนฺติ อาห. ตํ สุตฺวา ราชา จ เทวี จ ปพุชฺฌิตฺวา ภีตตสิตา ปชฺฌายนฺติ. อถ มณิกกฺโข มา นิกฺขม มาริสาติ วตฺวา อหํ ตยา สทฺธึ ยุทฺธํ กริสฺสามีติ อาห. ตํ สุตฺวา ยกฺโข เกน ตฺวํ โภ ยุทฺธิสฺสสีติ. มณิกกฺโข ตยา สทฺธึ ยุชฺฌิสฺสามีติ อาห. ปจฺจมฺ โภ มยา สทฺธึ ยุชฺฌาติ วุตฺเต ยกฺโข ตฺวเยว ปจฺจมฺ ยุชฺฌาติ อาห. อถ โส สาธูติ อากาเส อุปติตฺวา นานปฺปกาเรหิ ภยํ ทสฺเสตฺวา ทฺวีหิ ปุริมปาเทหิ ยกฺขสฺส มุขํ ปหริ. มุขโต รุธิรานิ ปวตฺตยึสุ. ปุน โส อุลงฺฆิตฺวา อุรํ ปหริ. อุรโตปิ รุธิรานิ อุเร ปคฺฆรึสุ. เตสํ ยุชฺฌนกาเล อุโภ ขตฺติยา อนฺโต สาลายเมว สทฺทํ สุณนฺติ. มหาสตฺโต ยุชฺฌนสทฺทํ สุตฺวา มณิกกฺขํ อาห มณิกกฺข ตฺวํ กปฺโปลภณฺฑํ สุฏฺฐุ รกฺขาหีติ. ตํ สุตฺวา ยกฺโข กิร อโย อยนฺติ ญตฺวา อสฺส-กปฺโปลภณฺฑเก ทฬฺหํ คณฺหิ. มณิกกฺโขปิ นานปฺปกาเรหิ วายมนฺโตปิ วิชยํ กาตุํ อสกฺโกนฺโต ว ทุพฺพโล อโหสิ. ตาวเทว ยกฺโข อสฺสํ อภิรุยฺหิตฺวา อิมํ คเหตฺวา อปฺปมตฺตา รกฺขถาติ ยกฺขปริสาย อทาสิ. เตปิ[๖๓๑] สาธูติ พนฺธเนหิ ตํ พนฺธิตฺวา อารกฺขํ กรึสุ. อถ มหาสตฺโต มณิกกฺขํ อปสฺสนฺโต ปกฺโกสิตฺวา[๖๓๒] ยตฺถ กตฺถจิ น ปสฺสติ. โส อุฏฺจาย ทฺวารสมีปํ คนฺตฺวา โอโลเกนฺโต อทิสฺวา เทวิยา สทฺธึ อสฺสูนิ สณฺจาเรตฺวา อสกฺโกนฺโต อโห วินฏฺจมฺหาติ พหิ นิกฺขมิตฺวา โส อุฏฺจาย[๖๓๓] ปติตํ โลหิตํ ปสฺสิตฺวา มณิกกฺโข ยกฺเขน คหิโต มโต ภวิสฺสติ มญฺเญติ สญฺญาย จตุทฺทิสํ โอโลเกนฺโต เทวิยา อญฺญมญฺญํ อุปคฺยุหิตฺวา กรุณํ ปโรทึสุ. อถ มหาสตฺโต จิรปภายํ ปรามสิตฺวา วิลปนฺโต อิมํ คาถมาห

อโห นฏฺจา มยํ โหม ชีวิตํ โน น เหสฺสติ
มณิกกฺขํ วินา หุตฺวา มญฺเญ เหสฺสามิ ชีวิตํ [๑๓๑]
กึ คเหตฺวา คมิสฺสาม อรญฺเญ ชนปเทปิ จ

---

[๖๓๑] ลธ๑. : โสปิ

[๖๓๒] ลช. : - อปฺปมตฺตา รกฺขถาติ ยกฺขปริสสฺสนฺโต ปกฺโกสิตฺวา

[๖๓๓] ทชท. : โส อุฏฺจายาติ นตฺถิ.

มณิกกฺขํ วินา หุตฺวา มริสฺสาม[๖๓๔] พฺรหาวเนติ. [๑๓๒]

ตํ สุตฺวา สา[๖๓๕] จิรปภา โพธิสตฺตสฺส ปาทมูเล นิปติตฺวา ปาเท ปริมชฺชิตฺวา ปริเทวนฺตี อิมํ คาถมาห

หาหา อุโภหวมฺห วเน วินฏฺฐา
อุโภ มยํ ปุพฺพสมานกมฺมา
มหีตเลสุ ทุกฺขิตา จรนฺตา
เมทานิ ทุกฺขา อธิกาปิ ปตฺตาติ[๖๓๖] [๑๓๓]

เอวํ สา กรุณํ ปริเทวิ. มหาสตฺโต อาห มา พาฬฺหํ ปริเทวสิ โลกสฺเสวตมธุวํ อุเปติ สุขทุกฺเขน มา จ มํ นาเสหิ ภทฺเทติ. เอวญฺจ ปน วตฺวา เทวึ สมสฺสาเสตฺวา มา จินฺตยิตฺถ ภทฺเทติ วตฺวา สตึ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา เทวิยา สทฺธึ สลฺลปนฺโต อาห เอเต ทุมา ภทฺเท เมฆวณฺณสนฺนิภา ปทิสฺสนฺติ ตตฺถ มหาสมุทฺโท ภวิสฺสติ มญฺเญ มยํ ตตฺถ คนฺตฺวา รุกฺขคฺเค ธชํ พนฺธิตฺวา พานิชานํ สญฺญานํ ทสฺเสตฺวา[๖๓๗] เตหิ สทฺธึ คมิสฺสาม เตปิ อมฺเห ทิสฺวา หริยนฺติ เอวํ โน โสตฺถิ ภเวยฺยาติ. สา สาธุ มหาราชาติ สมฺปฏิจฺฉิ. เต ตตฺถ คนฺตฺวา รุกฺขคฺเค ธชํ พนฺธิตฺวา รุกฺขมูเล นิสีทึสุ. ตสฺมึ ปน กาเล ปญฺจสตา วาณิชา สภณฺฑาย นาวาย มหาสมุทฺเท คจฺฉมานา ตตฺถ โพธิสตฺตํ ทิสฺวา โก เอโสติ ปุจฺฉึสุ. โพธิสตฺโต อุฏฺฐหิตฺวา ตํ ฐานํ สมีปึ คนฺตฺวา มาริส อมฺเห อาทาย คจฺฉถาติ อาห. เต ทิสฺวา เต สุทยาลุกา หุตฺวา เตนหิ นาวํ อภิรุยฺหถาติ เต คเหตฺวา นาวาย อคมุ.[๖๓๘] อถ

---

[๖๓๔] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท. : มริยาม, ทยฺยภาสาโปตฺถก.: ทุติยคาถาย ปาลิ น ทิสฺสติ. อตฺโถเยว ปน ทิสฺสติ.

[๖๓๕] มน. : สาติ นตฺถิ.

[๖๓๖] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : หาหา อุโภ วินฏฺฐา วนสฺมึ, หาหา สุภาสกสมานวณฺณา, มหีตเลสุ วิจรนฺตา, ปตฺตาม อิทานิ ทุกฺเขติ คาถา ทิสฺสติ., ทชท.,มน. : ปตฺตามาติ นตฺถิ.

[๖๓๗] ทชท.: สญฺญาณํ ทสฺเสตฺวาติ ปุน ทิสฺสติ.

[๖๓๘] ทชท. : อคมํสุ

เนสๆ อาโรหนมตฺเตเยว นาวา วาตเวเคน ปกฺขนฺทิ. สาปิ อติจณฺฑคมเนน สตฺตทิวสานิ ปกฺขนฺทิเยว. พาณิชา[๖๓๙] ตๆ วาเรตุๆ อสกฺโกนฺตา วินฏฺฐมฺหา มยนฺติ วิรวึสุ.[๖๔๐] สาปิ นาวา สิถิลพนฺธนตาย ชลนฺตเรน อุทกๆ คณฺหนฺติ ยถา วา ตถา วา วุยฺหมานา โอสีทน-การปฺปตฺตา[๖๔๑] อโหสิ. พาณิชาปิ ตๆ ทิสฺวา ภีตตสิตา นานาเทวตาโย นมสฺสิตฺวา โรทมานา ยาจนฺตา เอวมาหๆสุ[๖๔๒] หาหา เทวสงฺฆา มหิทฺธิกา กิจฺจาย วินฺทสฺสริ มาหิสฺสริเทวสงฺฆา จ หาหา จนฺทเทวรวิเทวสมุทฺทา จ อมฺเห อิโต หรถ โน สรณญฺจ โหถาติ. โพธิสตฺโต ตๆ ทิสฺวา เทวิยา สทฺธึ ยาวทตฺถๆ สปฺปิมธุสกฺกราทีนิ ขาทิตฺวา เตเลน สาฏกๆ เตเมตฺวา อตฺตานๆ เวเฐตฺวา[๖๔๓] กุฏฺฐกๆ อารุยฺห เทวิยา ตนุมชฺฌิมงฺเค วตฺเถน พนฺธิตฺวา ทฬฺหๆ ผลกญฺจ พนฺธิตฺวา กุฏมตฺถเก อฏฺฐาสิ. นาวาย ปน นิมุชฺชมานาย มหาชนา มจฺฉกจฺฉปภกฺขา หุตฺวา มหาวินาสๆ ปาปุณึสุ. โพธิสตฺโตปิ มหาสมุทฺเท โลหิตวณฺณๆ อุทกๆ ทิสฺวา อภูตๆ วต โนติ ทิสาสุ ววตฺถเปตฺวา อิมาย ทิสาย พาราณสีนครๆ มาตา จ เม อตฺถีติ อุทิสิตฺวา กุฏโต อุปฺปติตฺวา มจฺฉกจฺฉเป อติกฺกมฺม อุสุภมตฺเต ฐาเน ปติ. เตสๆ กตกมฺมผเลน ผลๆ ทฺวิธา ภิชฺชติ. เตสุ เอโก เอกๆ อุปฑฺฒผลๆ ลภิตฺวา คจฺฉติ. เตปิ เอกเมกๆ ผลๆ ลภิตฺวา วุยฺหมานา ชลโสเตน อุพฺพตฺติตา มหนฺตๆ ขุปิปาสๆ อนุภวิตฺวา ตตฺถ สมุทฺทมชฺเฌ กรุณๆ ปริเทวึสุ. กินฺเตหิ ปุพฺเพ อกุสลกมฺมๆ กตนฺติ. อตีเต กิร พาราณสิยๆ อวิทูเร คาเม วสนฺตา เทฺว ชายปติกา อเหสุๆ. อเถกทิวสๆ เต นฺหานตฺถาย นทีตีรๆ อคมๆสุ. ตทา เอโก ทหรสามเณโร อุทกนาวๆ อภิรุยฺห นทีกีฬๆ กีฬติ. เทฺว ชายปติกา สามเณรๆ ทิสฺวา กีฬาธิปฺปาเยน อุทกตรงฺคๆ นิพฺพตฺเตสุๆ. สา นาวา โอทโกเมน ปฏิหญฺญมานา สๆสีทติ. ตสฺส สามเณรสฺส นทิยา

---

[๖๓๙] เยภุยฺเยน พาณิชาติปิ พานิชฺชาติปิ ทิสฺสติ. วาณิชาติ ปน ยุตฺตตรๆ.

[๖๔๐] ทชท.,มน. : วิวรึสุ

[๖๔๑] ลธ๑.ทชท.,มน. : โอสีทนการปฺปตฺโต

[๖๔๒] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : เอวมาห

[๖๔๓] ทท.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : เวเธตฺวา

นิมุชฺชมานสฺส มหนฺตํ ทุกฺขํ อุปฺปชฺชิ. ตํ ทิสฺวา อุโภ ชายปติกา อญฺญมญฺญํ อุปคุยฺหึสุ. เอวนฺเตหิ[๖๔๔] เอตฺตกเมว กมฺมํ กตํ. เตปิ ปญฺจชาติสเต อตฺตภาเว เอวเมว ทุกฺขํ อนุภวึสุ.

เตน วุตฺตํ

มาวมญฺเญถ ปาปสฺส น มตฺตญฺจ ปุณียติ
วิปากํ วิปุลํ หุตฺวา มหาทุกฺขํ สมาวเหติ [๑๓๔]
ยาทิสํ วปเต พีชํ ตาทิสํ หรเต ผลํ
เอวํ กลฺยาเณ กลฺยาณํ ปาปเก ปาปกํ ผลนฺติ.[๖๔๕] [๑๓๕]

จิรปภาเทวีปิ วุยฺหมานา เอกํ ปารํ สมฺปาปุณิ. สา ตโต อุตฺตริตฺวา เอกิกา ว คจฺฉมานา โพธิสตฺตํ อนุสฺสริตฺวา อสฺสูนิ สณฺฐาเรตุํ ตํ ปกฺโกสิ[๖๔๖] โรทมานา คาถมาห

กถํ ปสฺสามิ ตํ นาถ กถํ ชีวามิ ตํ วินา
มุขนฺเต ตํ น ปสฺสามิ มญฺเญ เหสฺสามิ ชีวิตํ [๑๓๖]
เกนจิ นาหํ กมฺเมน จ[๖๔๗] อิธ เม สพฺพวิปาโกทานิ
ทีเปสุ กมฺเมสุ อกาสึ จาหํ โส กิญฺจ นิโรเธตุํ กโรติ [๑๓๗]
กึ เทวา กา ทานิ มตฺตํ เม วนสฺมึ รกฺขติ
จานํ นยเน โส น ทิสฺสติ อินฺทเทโว อุณาปติ [๑๓๘]
ชีวิตพฺพานิ เหสฺสามิ กถํ ชีวามิ ตํ วินา
กินฺนุ น มจฺฉา ขาทนฺติ เยปิ สตฺตา ชเลจรา
มงฺกรา[๖๔๘] สุสุมารา จ ภกฺขยิตฺวา นํ มตนฺติ.[๖๔๙] [๑๓๙]

---

[๖๔๔] ทท.,ลช. : เอวํ สนฺเต หิ

[๖๔๕] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : น มตฺตํ ปาปุณิสฺสตีติ วิเสโส โหติ. เอกา ปฐมคาถา ทิสฺสติ. อตฺโถ ปน สเมติ.

[๖๔๖] ลช. : ตํ ปกฺโกสีติ นตฺถิ. อสกฺโกนฺตีติ ทิสฺสติเยว. ทชท. : อสกฺโกนฺโต

[๖๔๗] ทชท. : โกนิทานิ กมฺเม, มน.: เกนิทานิ กมฺเมน จ

[๖๔๘] มกราติ ยุตฺตตรํ.

[๖๔๙] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปน ปฐมคาถาเยว ทิสฺสติ. เสสาสุ ปน อตฺโถเยว ทิสฺสติ.

เอวๆ สา วิลปนฺตี อุทเกน สาฏกๆ เตเมตฺวา ตีณิ มุทฺทิกานิ มุญฺจิตฺวา สาฏกกณฺเณน พนฺธิตฺวา ทิสานุทิสๆ อชานนฺตี คจฺฉมานา ปุรโต เอกๆ มคฺคๆ ทิสฺวา เตน ปฏิปชฺชมานา กติปยทิวสานิ อินฺทปถนครๆ สมฺปาปุณิ. สา นครๆ ปวิสมานา อตฺตโน รูปๆ ปริวตฺเตตฺวา[๖๕๐] วิลินทุมฺมุขี หุตฺวา นครๆ ปาวิสิ. ตตฺเถโก มหาเสฏฺฐี ปริกฺขีณวิภโว ทุคฺคตฺตภาวๆ ปตฺโต กปาลหตฺโถ โภชนๆ ปริเยสมาโน ชีวิตๆ กปฺเปติ. สา ตสฺส เคหๆ คนฺตฺวา อยฺย มๆ อนุกมฺปาย โอกาสๆ เทตูติ[๖๕๑] อาห. โส อยฺเย มยๆ ทลิทฺทา ชาตา กถๆ ตฺวๆ อิธ วสสูติ อาห. สา อยฺย เอวๆ โหตุ[๖๕๒] อหๆ ตว ทลิทฺทภาวๆ ชานิสฺสามิ สเจ เต อครุ ตว อนุกมฺปาย อิธ โอกาสๆ ลเภยฺยามีติ วตฺวา สาธุ อมฺม ยถิจฺฉสิ[๖๕๓] วสาติ วุตฺเต ตตฺโถกาสๆ ลภิตฺวา อจฺฉิ. ปุนทิวเส เอกๆ มุทฺทิกๆ คเหตฺวา มหลฺลกสฺส สนฺติกๆ คนฺตฺวา ตาต อิมๆ มุทฺทิกๆ วิกฺกีณาหีติ.[๖๕๔] โส ตๆ ทิสฺวา เหฏฺฐุปริภาเค วิจินนฺโต อโห วตายๆ มุทฺทิกา สกลนครๆ วิย อนคฺฆา โหตีติ จินฺเตตฺวา ตาย ตาต จตฺตาริ สกฏภริตานิ หิรญฺญสุวณฺณรตนานิ คณฺหาหีติ วุตฺเต สาธุ อมฺมาติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตๆ คเหตฺวา เยน สมิทฺธิกา ชนา อตฺถิ เตน เตสๆ สนฺติกๆ คนฺตฺวา วิกฺกีณิตฺวา หิรญฺญสุวณฺณปูรานิ จตฺตาริ สกฏานิ คเหตฺวา อาคนฺตฺวา ตสฺสา อทาสิ. สา มหลฺลกสฺส[๖๕๕] เอกสกฏๆ ทตฺวา อตฺตนา ตีณิ สกฏานิ อคเหสิ. ตโต ปญฺจสุวณฺณสเตหิ ทาสีทาเส จ ธนธญฺญานิ จ ทารูนิ จ กีณิตฺวา ปุน ตโต อญฺเญ วฑฺฒกิสฺส ปริกมฺมกรณตฺถาย สาลาย มูลๆ ปฏฺฐเปตฺวา ตาตา อิมาย ปรินิฏฺฐิตาย สาลาย เอวรูปๆ นาม อิทญฺจิทญฺจ จิตฺตรูปๆ ลิขถาติ. จตุกฺกวีถิยา สมาคมฏฺฐาเนสุ วิจิตฺตรูปมหาสาลๆ การาเปสิ. สา หิ อาทิโต ปฏฺฐาย อนฺโต สาลายเมว ปฐมๆ ตาว รญฺโญ อสฺสปิฏฺฐึ อภิรุยฺหิตฺวา อากาเส อุลฺลงฺฆิตฺวา คมนญฺจ โพธิสตฺตสฺส ปาสาเท คพฺภทฺวารๆ วิวริตฺวา

---

[๖๕๐] ทชท. : ปริวตฺเตตฺวาติ นตฺถิ.

[๖๕๑] ลช.: เทสีติ, ทชท. : เทหีติ

[๖๕๒] ลธ๑.,มน. : โหติ

[๖๕๓] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : ยถิจฺฉติ

[๖๕๔] ลช.: วิกฺกีณาตีติ, ทชท. : วิกฺกีณาติ

[๖๕๕] ทชท. : มหากุลสฺส

ปวิสิตฺวา อชฺฌุเปกฺขนญฺจ สิริสยเน นิปฺปนฺนญฺจ อตฺตโน ปทุมาย จ ปริจาริกาย ปิฏฺฐิยํ อลงฺการกุมฺมิรูปาทิลกฺขณญฺจ นครา นิกฺขมนญฺจ ฆนฺตารยกฺขสาลาย ปเวสนาทิกิริยญฺจ อสฺสสฺส ยกฺเขน สห ยุชฺฌนกิริยญฺจ[๖๕๖] ตโต นิกฺขมิตฺวา พาณิเชหิ นาวาย อภิรุยฺหคมนญฺจ มหาสมุทฺเท นิมุชฺชมานาย นาวาย กุฏฺฐมตฺถเก ฐตฺวา อุลฺลงฺฆนญฺเจติ เอวมาทีหิ จิตฺตกมฺเมหิ ตนฺตํ รูปํ ลิขาเปตฺวา ตตฺถ สมฺปตฺตานํ อทฺธิกสมณพฺราหฺมณานญฺ ว ทานวตฺตํ ปฏฺฐเปตฺวา เย เย อทฺธิกสมณพฺราหฺมณา อิมํ สาลํ ปวิสนฺติ[๖๕๗] เต เต โภเชตฺวา เตหิ อุลฺโลกาเปตฺวา[๖๕๘] เกนจิ กสฺส สาลา อยนฺติ วุตฺเต อุมฺมาทยนฺติยา ปริพฺพาชิกาย สาลาติ วกฺเขถาติ[๖๕๙] เอวํ ปริจาริกานํ ตํ สญฺญํ อทาสิ. ตโต ปฏฺฐาย อุมฺมาทยนฺตี ปริพฺพาชิกสาลาติ ปากฏาโหสิ. เอวํ สา โพธิสตฺตสฺส ปวุตฺตึ วิชานนตฺถาย ตํ สาลํ การาเปตฺวา เย เกจิ อทฺธิกสมณ-พฺราหฺมณา วา ตํ สาลํ ปวิสิตฺวา เต เต โภเชตฺวา เตสํ จิตฺตรูปํ เปกฺขิตฺวา[๖๖๐] สลฺลปนฺตานํ กถํ ววตฺถเปตฺวา มยฺหํ อาจิกฺขถาติ วตฺวา เตสํ นิจฺจํ ทานวตฺตํ ปฏฺฐเปสิ. โพธิสตฺโต ปน มหาสมุทฺเท ผลเกน สห วุยฺหมาโน อนุกฺกเมน อญฺชนวตีติตฺถํ ปาปุณิ. ตโต อุตฺติณฺโณ จิรปภํ อนุสฺสรมาโน อสฺสุปุณฺณธาราย ปริปุณฺณนยโน ตตฺเถว กทลิวนํ ปวิสิตฺวา นิสีทิ.[๖๖๑] อถ อญฺชนวตี นาม ยกฺขินี กเรณุวตี อาห กเรณุวติ นทีติตฺถํ คนฺตฺวา มยฺหํ นฺหาโณทกํ อาหราติ. สา โสพฺภราชปุตฺติโย ปกฺโกสาเปตฺวา ปุรโต กตฺวา สยํ ปจฺฉโต ทนฺธคมเนน[๖๖๒] นทีติตฺถํ อคมาสิ. โพธิสตฺโตปิ ตํ ทิสฺวา สญฺชานิตฺวา ตาสํ สพฺพาสํ ปฐมํ นฺหายิตฺวา อุทกํ อาหริตฺวา[๖๖๓] คมนกาเล กทลิวนโต นิกฺขมิตฺวา สพฺพปจฺฉโต คจฺฉนฺตํ กเรณุวตี ปกฺโกสิ โภติ

---

[๖๕๖] ลธ๑.,ลช. : อสฺสสฺส ยกฺเขน สห ยุชฺฌนกิริยญฺจ อสฺสสฺส ยกฺเขน สห ยุชฺฌนกิริยญฺจ

[๖๕๗] ลธ๑. : ปริพชนฺติ

[๖๕๘] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,มน. : โอโลกาเปตฺวา

[๖๕๙] ทชท.,มน. : วกฺขถาติ

[๖๖๐] ลช.,ทชท. : ปวิสิตฺวา

[๖๖๑] ลธ๑. : ตโต อุตฺติณฺโณ.....ปวิสิตฺวา นิสีทีติ นตฺถิ.

[๖๖๒] ลธ๑. : ทุนฺทคมเน, ทชท.,มน. : ทนฺธคมเน

[๖๖๓] ลธ๑. : อาหริ. ตทา

กเรณุวตีติ. ตำ สุตฺวา สา อิโต จิโต จ โอโลเกนฺตี โพธิสตฺตำ ทิสฺวา โกสิ ตฺวนฺติ[๖๖๔] อาห. เอวญฺจ ปน วตฺวาน ตสฺส สนฺติกำ คนฺตฺวา โก นาโมสิ ตฺวนฺติ ปุจฺฉิตฺวา กึ มยฺหำ นามำ น ชานาสีติ วุตฺเต น ชานามิ สามีติ อาห. มหาสตฺโต ตสฺสา อหำ สุตธนุ นามาติ[๖๖๕] นามำ กเถตฺวา เกน อิธาคโตติ ปุจฺฉิยมาโน ตสฺสา อนุกฺกเมน อาทิโต ปภูติ อาคตภาวำ กเถสิ. ตำ สุตฺวา สา โถกำ ปโรทิ. ตโต โพธิสตฺโต มา ภทฺเท ตาว[๖๖๖] ปเรสำ อิธาคตภาวำ อาจิกฺขาหีติ วตฺวา โสฬสหิ อากาเรหิ กเรณุวตี นาม ราชปุตฺตี อภิกีฬิ. เสยฺยถีทำ โมลิกณฺณโสตำ สีสำ นลาตำ ภมุมุขำ นาสำ หนุกีวำ ถนำ กุจฺฉิอุทรำ นาภิปสฺสำ คุยฺหนฺติ อิเมหิ โสฬสหากาเรหิ กิเลสวเสน ตาย สทฺธึ สณฺจวำ อกาสิ. สาปิ หสนเปมวเสน[๖๖๗] โพธิสตฺตำ สมฺปิยายมานา อาห สามิ อิเธว โหหิ มา กสฺสจิ อตฺตานำ ทสฺเสหีติ. โส[๖๖๘] สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตตฺเถว นิลียิ. อถ สา อุทกำ อาหริตฺวา ตาสำ ปจฺฉโต อคมาสิ. ตสฺสา ปาสาทำ ปวิสมานกาเล[๖๖๙] มนุสฺสคนฺโธ ปวายิ. อถ อญฺชนวตี ตา[๖๗๐]ปุจฺฉิ กึ นุ โข มนุสฺสคนฺโธ ปวายิ โก เอตฺถาคโตติ. ตาปิ นตฺถิ อยฺเยติ วตฺวา ตาย กุโต อิเธว มนุสฺสคนฺโธ อาคโตติ วุตฺเต[๖๗๑] ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ปุจฺฉิยมานา นตฺถิ อยฺเยติ วทีสุ. ปุนทิวเส ปน อุทกำ อาหรณกาเล สพฺพา ตา เอกโต หุตฺวา กเรณุวติมาหำสุ โภติ กเรณุวติ ตยิ ปวิสนฺติยา อยำ คนฺโธ ทิสฺสติ มยำ ปริสงฺกิตา โหม เตน ตฺวำ สเจ ยถาภูตำ น กเถสิ สพฺพา มยำ ตุยฺหเมว มุทฺธนิ ปติตำ กมฺมกรณำ ชานิสฺสาม อยฺยาย หิ อญฺชนวตียกฺขินิยา อิทำ ตว โทสำ นิเวทิสฺสามาติ. สา สเจ ตุมฺเห กสฺสจิ น กเถสฺสถ ยถาภูตำ อตฺถิ ตเถว[๖๗๒] กเถสฺสามีติ วตฺวา น มยำ อญฺเญสำ

---

[๖๖๔] ลธ๑. : โก นาม ตฺวนฺติ

[๖๖๕] ทชท. : นาโมติ

[๖๖๖] ลธ๑. : ตาวาติ นตฺถิ.

[๖๖๗] ลช.,ทชท. : เคหสิตเปมวเสน

[๖๖๘] ทท.,ลธ๑. : สา

[๖๖๙] ลธ๑.,มน. : ปวิสนกาเล

[๖๗๐] ลธ๑. : สา

[๖๗๑] ทชท. : วุตฺตา

[๖๗๒] ลธ๑. : อตฺถิ ตเถวาติ นตฺถิ.

กเถสฺสาม กเถหิ ตาวาติ วุตฺเต เตนหิ โว ยถาภูตํ กเถสฺสามีติ อาห. สา สาธุ อมฺม กเถหีติ วทนฺตีนํ ตาสํ มหาสตฺตสฺส อาคตภาวํ อาจิกฺขนฺตี เอวมาห ภาตา เม อิเธวาคนฺตฺวา วสตีติ. โก นาม ภาตาติ. สุตธนกุมาโร นามาติ. สจฺจํ นุ โข อมฺม เอตํ ยํ ภณสีติ. สจฺจํ อยฺเยติ วุตฺเต สพฺพา ตา โส ยาทิโส ตว ภาตา ยาทิสสฺส วา ตสฺส รูปกายสมฺปตฺตีติ ปุจฺฉิสุ. อถ สา โพธิสตฺตํ สำวณฺเณนฺตี อาห เอโส อยฺยา[๖๗๓] เกนจิ อสทิโส โย อุตฺตมปุริโส สิริวิลาส-สมฺปนฺโน ชิวฺหาสเตหิปิ ชิวฺหาสหสฺเสหิปิ ตสฺส รูปกายสมฺปทำ พลเตชปรกฺกมฺมสุติญฺจ สำวณฺเณตุ์ น สกฺกา[๖๗๔] กถำ มม อหำ เอกชิวฺหาเยว วณฺเณตุ์ สกฺขิสฺสามีติ. ตสฺส สมฺปตฺตึ สุตฺวา ตา สพฺพาปิ สวนคุณาวเสน[๖๗๕] เอกจฺฉนฺทา หุตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกำ[๖๗๖] คนฺตฺวา อฏฺสุ. ตทา โพธิสตฺโต ตาหิปิ สทฺธึ มิตฺตสณฺหวมกาสิ. สพฺพา ตา สำสคฺควเสน โพธิสตฺตำ สมฺปิยายมานา[๖๗๗] สำวณฺเณนฺติโย อุทกฆฏฺ คเหตฺวา ปกฺกามึสุ. ตาสำ ปาสาทปวิสนกาเลปิ เอวเมว ปาสาเท มนุสฺสคนฺโธ ปวายีติ. อถ อญฺชนวตี ฆายิตฺวา เอวมาห กสฺมา ตุมฺหากำ ปวิสนกาเล มนุสฺสคนฺโธ ปวายติ สจฺจเมว อมฺหากำ น วุจฺจถ[๖๗๘] เอวำ สนฺเต ตุมฺเห ยทิ[๖๗๙] ยถาภูตำ น กเถถ ชีวิตำ โว นตฺถีติ สนฺตชฺเชสิ. อถ ตา มรณภยภีตา นิคฺคยฺหิตุ์ อสกฺโกนฺติโย อภยำ ยาจิตฺวา อาโรเจนฺตี เอวมาหำสุ อยฺเย พาราณสีรญฺโญ ปุตฺโต สุตธนกุมาโร นาม กเรณฺวติยา ภาตา อิธาคโตติ. สา สุตธนูติ วจนมตฺตเมว สุตฺวา อพฺภนฺตเร อมโตทเกนาภิสิตฺโต วิย[๖๘๐] สญฺชาตปีติโสมนสฺสา หุตฺวา จินฺเตสิ สเจ ราชกุมาโร ปณฺฑิโต ภวิสฺสติ อทฺธา อิมาย สญฺญาย มมาธิปฺปายำ ชานิสฺสตีติ อตฺตโน องฺคุลิยา ปณฺณำ ลิขิตฺวา

---

[๖๗๓] ลช.,ทชท. : อยฺโย

[๖๗๔] ลธ๑. : น สกฺกามิ

[๖๗๕] ลช.,ทชท. : สวนตณฺหาวเสน

[๖๗๖] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท. : สนฺติเก

[๖๗๗] ทชท.,มน. : โพธิสตฺตมฺปิยายมานา

[๖๗๘] ลช.,ทชท. : อยเมว ตุมฺหากำ น รุจฺจติ

[๖๗๙] ลธ๒. : ยทีติ นตฺถิ.

[๖๘๐] มน. : อมโตทเกนาภิสิญฺจิโต วิย

กเรณุวติยา หตฺเถ ฐเปตฺวา เอวมาห สเจ[๖๘๑] โส ปณฺฑิโต ภวิสฺสติ อิมํ ชานิสฺสติ โส อิธาคจฺฉตุ สเจ ปน น ชานาติ โส มม ภกฺโข ภวิสฺสตีติ วตฺวา เปเสสิ. กเรณุวตี ตํ ปณฺณํ คเหตฺวา โรทมานา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ปณฺณํ นิยฺยาเทสิ ราชปุตฺต สเจ ตฺวํ อิมํ ปณฺณํ ชานาสิ[๖๘๒] ชีวิตนฺเต อตฺถิ สเจ น ชานาสิ ชีวิตนฺเต นตฺถีติ อาห. โพธิสตฺโต ตํ ทิสฺวา อยํ ยกฺขินี ราเคน มยิ ปฏิพทฺธจิตฺตาติ อญฺญาสิ.[๖๘๓] มหาสตฺโต ชานามิ ตํ กเรณุวีติ วตฺวา อตฺตโน รูปํ อญฺชนวติยา กณฺเฑ อาลิงฺคิตฺวา คหณํ กตฺวา กเรณุวติยา หตฺเถ ฐเปตฺวา เปเสสิ. สา ตํ อาทาย ตสฺสา ยกฺขินิยา หตฺเถ ฐเปสิ. สา ตํ ทิสฺวา อุทฺธตโลมา ปญฺจวณฺณาย ปีติยา ผุฏฺฐสรีรา หุตฺวา ยุตฺตมิทนฺติ จินฺเตตฺวา ตุริตตุริตา อลงฺการาภรณานิ จ มาลาคนฺธวิเลปนานิ จ คเหตฺวา กเรณุวติยา หตฺเถ ฐเปตฺวา เปเสสิ. สาปิ กเรณุวตี คนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ทตฺวา เอตทพฺรวิ สามิ อิมานิ อญฺชนวติยา ตุมฺหากํ ปหิตานีติ.[๖๘๔] ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต อิทานิ คนฺตุํ วฏฺฏตีติ นฺหาตฺวา อลงฺกริตฺวาน อตุริตาทนฺธมาเนน สกปกติยา สิริวิลาเสน คจฺฉนฺโต ตรุณสีโห วิย วิชิมฺภมาโน สกฺโก วิย คามํ นารีคณปริวุโต[๖๘๕] ปาสาทํ อภิรุยฺหิ. อญฺชนวตีปิ โข ปน วาตปาณํ วิวริตฺวา ตสฺสาคมนํ อุทิกฺขมานา อาคจฺฉนฺตํ โพธิสตฺตํ ทิสฺวา อาคโต วต โส ราชปุตฺโตติ ตุสฺสิตฺวา โพธิสตฺตํ จ อวฺหยนฺตา อาห สีฆํ ปวิสถ มหาปุริสาติ. อถ มหาสตฺโต ตํ หตฺเถ คเหตฺวา อาลิงฺคิตฺวา ตาย สทฺธึ อภิรมิ. ตโต ปฏฺฐาย สา อญฺชนวตี โพธิสตฺตํ อติวิย ปิยายติ.[๖๘๖] เอวํ วีติวตฺเต ปน กาเล เอกทิวสํ โพธิสตฺโต มาตรํ อนุสฺสรนฺโต เกน นุ โข อุปาเยน อหํ คนฺตฺวา มาตรํ ปสฺสิตุํ สกฺขิสฺสามีติ[๖๘๗] จินฺเตตฺวา กเรณุวตึ อาห ภทฺเท กเรณุวติ อิมสฺมึ ฐาเน กิร วหโย[๖๘๘]

---

[๖๘๑] ลช. : ยคฺเม สเจ

[๖๘๒] ทท.,ลธ๒. : อิมํ ปณฺณํ ปณฺณเลขญฺจ ชานาสิ, ลช.,ทชท.,มน. : อิมํ ปณฺเณ สญฺญํ ชานาสิ

[๖๘๓] ลธ๑. : สญฺญาสิ, ลช.,ทชท.,มน. : ปฏิพนฺธจิตฺตาติ อญฺญาสิ,

[๖๘๔] ลธ๑.,ทชท.,มน. : ปหิณนฺตานีติ

[๖๘๕] ทชท.,มน. : อสรนารีคณปริวุโต

[๖๘๖] ลธ๑. : ปิยายีติ, ลธ๒.,ลช. : ปิยายตีติ

[๖๘๗] ทชท.,มน. : ลภิสฺสามีติ

[๖๘๘] ลธ๒.,มน. : หโย, ลช.,ทชท. : อสฺโส

อตฺถีติ. อตฺถิ เทวาติ. กถํ ปน ตํ ลภิสฺสามีติ. สา อาห เทว อยํ สามิกา สมฺปิยายนฺตี ยตฺถ ยตฺถ จิตา วา นิสินฺนา วา จงฺกมนฺตี วา ตตฺถ ตตฺถ ตเวว วณฺณํ สංวณฺเณนฺติ เตนสฺสา สนฺติกา เยน[๖๘๙] เกนจิ อุปาเยน สกฺกา ลทฺธุนฺติ. อตฺเถโส อุปาโยติ. อเถกทิวสං มหาสตฺโต ปจฺจูสกาเล มาตรं อนุสฺสรนฺโต ปโรทิ. อถ สา[๖๙๐] ยกฺขินี ปพุชฺฌิตฺวา ปุจฺฉิ กึการณา โรทิสฺสสีติ.[๖๙๑] โส ตุณฺหี อโหสิ. เอวं ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ปุจฺฉิยมาโน เอวมาห ภทฺเท อหं ปุพฺเพ พาราณสิยं วสนฺโต หตฺถิอสฺสาทีหิ กีฬํ อภิกีฬติ[๖๙๒] อิธ ปน อนฺตมโส โกจิปิ[๖๙๓] น ปสฺสามิ เตนาหं ปโรทามิ ภทฺเท สเจ เต มยิ เปมं อตฺถิ ภาตรं อสฺสं[๖๙๔] ยาจาเปหิ ยทิ ปนาหนฺตं น ลภามิ มญฺเญ มม ชีวิตं นตฺถีติ. อญฺชนวตี เอวं สนฺเต ตฺวं มา จินฺตยิ อหं ตं ยาจาเปสฺสามีติ วตฺวา ปุนทิวเส ตं ยาจิตุं กเรณฺวตี อาณาเปนฺตี[๖๙๕] อาห อมฺม กเรณฺวติ ตฺวं คจฺฉ มม ภาตรं อสฺสं ยาจาหีติ. สาธุ อยฺเยติ[๖๙๖] ยกฺขสฺส สนฺติกं คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ตมตฺถं อาโรเจสิ. ตं สุตฺวา ยกฺโข กเรณฺวตี อาห มา เอวं อวจ กกฺขโล เหส ยทิ คณฺหาหิ ชีวิตนฺเต นตฺถิ คจฺฉ เอวं ภคินิยา[๖๙๗] อาโรเจหีติ. สา คนฺตฺวา อญฺชนวติยา อาโรเจสิ. สาปิ โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสิ. ตं สุตฺวา โพธิสตฺโต ปุนปิ ปโรทิเยว. อถ สา อญฺชนวตี ตं อสหมานา กเรณฺวตี อาห มา ภายิ กเรณฺวติ คจฺฉ อยं หิ มม อสฺโส มม ภาตรา จิรกาลं พนฺธาปิโต อิทานิ ปน นิมฺมโท อกกฺขโล ภเวยฺย คจฺฉ ยาจาหีติ. ปุน[๖๙๘] สา ยกฺขสฺส สนฺติกं คนฺตฺวา ตมตฺถं อาโรเจสิ. ยกฺโข เตนหิ คณฺหาหีติ อาห.

---

๖๘๙ ลธ๑. : กาเยน

๖๙๐ ลธ๑.,ลธ๒. : นํ

๖๙๑ ลช.,ทชท. : โรทิสิ สามีติ

๖๙๒ ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท. : อภิกีฬ กีฬติ

๖๙๓ ลช.,ทชท. : โคณปิ, กิญฺจิปีติ ภวิตพฺพ.

๖๙๔ ทท.,มน. : อยํ

๖๙๕ ลช.: อาณาเปนฺตีติ นตฺถิ. ทชท.: อาจิกฺขนฺตี

๖๙๖ ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.ทชท.,มน. : อยฺยาติ

๖๙๗ ทชท. : ภคินี

๖๙๘ ทท. : ปุนาติ นตฺถิ.

อถ กเรณุวตี เยน อสฺโส เตน คนฺตฺวา อสฺสํ อาห โภ มณิกณฺฐ ตว สามิโก สุตธนุ อิธาคโตติ. ตํ สุตฺวา อสฺโส สามิโก เม อิเธว โหตีติ จินฺเตตฺวา อสฺสุปุณฺณนยโน หุตฺวา ปุน อชฺช กิร เม สามิกํ ปสฺสิสฺสามีติ ตุฏฺฐจิตฺโต หุตฺวา มหาหสิตํ[๖๙๙] หสิ. อถ สา อสฺสํ พนฺธนานิ[๗๐๐] มุญฺจิตฺวา ตํ อาทาย ปาสาทสฺส ปุรโต ฐเปตฺวา ฆนฺตารยกฺขํ วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิ.[๗๐๑] โสปิ ตํ ทิสฺวา กเรณุวตี อาห ตฺวํ เกน เอตํ คณฺเหยฺยาสีติ. เทว ตว ภคินิยานุภาเวนาติ. โส อาห ภคินีปิ มนฺตํ ชานาติ มญฺเญติ. สา[๗๐๒] นตฺถิ เทว อปิจ ตุมฺหากํ อานุภาเวนาติ อาห. โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ เนตฺวา ทสฺเสสิ. โพธิสตฺโตปิ อสฺสํ ทิสฺวา อสฺสุปุณฺเณหิ เนตฺเตหิ ตํ อุทิกฺขสิ. อสฺโสปิ โพธิสตฺตํ ทิสฺวา อสฺสูนิ มุญฺจนฺโต โพธิสตฺตสฺ ปุจฺฉิ มหาราช กุหินฺนุ เทวีติ.[๗๐๓] อหมฺโภ มณิกณฺฐ กตฺถจิ เทวึ ชานิตุํ อสกฺกุเณยฺยามีติ. เอวํ วุตฺเต อสฺโส ตํ อสฺสาเสนฺโต อาห มหาราช เอวํ สนฺเต อิธ จิรํ วสิตุํ น วฏฺฏตีติ. โพธิสตฺโต เอวํ โหตูติ วตฺวา ตตฺถ กติปยทิวสานิ วสิตฺวา เอกทิวสํ อญฺชนวตี อาห ภทฺเท อุยฺยาเน สุราปานมหุสฺสวํ กริสฺสาม กสฺมา จ ปน วทามิ อยํ หิ อสฺโส มยา ลทฺโธ[๗๐๔] มหาวิชยปานํ ปิวตูติ. สา ตสฺส สทฺทหนฺตี หุตฺวา พหุสุรํ สชฺเชตฺวา ปริจาริกาหิ คาหาเปตฺวา อุยฺยานํ คนฺตฺวา สุรํ ปิวิ. ตา สพฺพาปิ อญฺชนวตีปมุขา สุรามทมตฺตา อสติอสมฺปชญฺญา หุตฺวา ปาสาทํ ปวิสิตฺวา มหนฺตํ นิทฺทํ โอกฺกมึสุ. อถ โพธิสตฺโต กเรณุวตึ อาห มา จินฺตยิ กเรณุวติ อิเธว อจฺฉ ตาว อจิรํ ตํ อานยิสฺสามีติ. เอวญฺจ ปน วตฺวา โส อสฺสํ อภิรุยฺห อากาสํ ปกฺขนฺทิตฺวา อนุกฺกเมน คนฺตฺวา อินฺทปตฺถนครํ ปาปุณิ. ตสฺมึ โข ปน นคเร ปวิสมาโน พฺราหฺมณเวสํ คเหตฺวา มณิกณฺฐ ตฺวํ อิเธว โหหิ อหํ นคเร จิรปภํ ปริเยสิสฺสามีติ อาห[๗๐๕] พหินคเร อสฺสํ ฐเปตฺวา สยํ อนฺโตนคเร ปวิสิตฺวา มนุสฺเส

---

[๖๙๙] ลธ๑. : มทหสิตํ

[๗๐๐] ทท.,ลธ๑.,มน. : พนฺธานิ

[๗๐๑] ลธ๑.,ลธ๒. : อทาสิ

[๗๐๒] ลช.: สาติ นตฺถิ.

[๗๐๓] ลธ๑. : เทวาติ

[๗๐๔] ทชท. : สิทฺโธ

[๗๐๕] ลช.ทชท. : อาหาติ นตฺถิ.

ปุจฺฉิ กตรสฺมึ ราเน ปณฺฑิตา สมณพฺราหฺมณา เอกโต สโมสรนฺตีติ. เต อาหํสุ อมฺโภ พฺราหฺมณ เอกา ปริพฺพาชิกา อสุกฏฺฐาเน นาม อภิรมฺมณียํ เอตํ อุมฺมาทนฺตี นาม สาลํ[๗๐๖] การาเปสิ ตตฺถ พหุปณฺฑิตา สมณพฺราหฺมณา สโมสรนฺตีติ. มหาสตฺโต เตหิ อุทฺเทสิต-มคฺคํ[๗๐๗] คนฺตฺวา ตตฺถ ปวิสิตฺวา ปฐมคเตหิ สมณพฺราหฺมเณหิ สทฺธึ สาราณียํ กถํ วีติสาเรติ. อถ สาลาย ปริจาริกา ทาสิโย ตสฺส ปวิสนกาเล อภินวาคตํ ตรุณพฺราหฺมณํ พหิสาลายเมว โกเชตฺวา มหาพฺราหฺมณ อิมํ สาลํ ปวิสนฺตานํ สมณพฺราหฺมณานํ วตฺตํ ชานิตพฺพนฺติ. กตมํ นาเมตนฺติ. เย เย สมณพฺราหฺมณา กิร อิมํ สาลํ ปวิสนฺตา ตสฺมึ วิจิตฺตรูปึ อุทิกฺขนฺติ อิทํ เตสํ วตฺตนฺติ เอหิ โข ตฺวํ วิจิตฺตรูปึ[๗๐๘] ปสฺเสยฺยาสีติ. เอวํ วุตฺเต มหาปุริโส สาลํ ปวิสิตฺวา ตนฺตํ วิจิตฺตรูปึ โอโลเกนฺโต ปฐมนฺตา ว อตฺตโน ปาสาทํ ปวิสนฺตํ รูปึ ทิสฺวา หสิ อถานุกฺกเมน ปุรโต คนฺตฺวา จิรปฺปภาย ปทุมมชฺฌิมงฺคคหณกึ[๗๐๙] ทิสฺวา มหาหสิตํ หสิ ปุรโต คนฺตฺวา นครา[๗๑๐] นิกฺขมานโต ปฏฺฐาย ยาว ฆนฺตารยกฺขสฺส สาลาย ปเวสมานา ตนฺตํ วิจิตฺตรูปึ ทิสฺวา อโห ทกฺขนฺติ ทุมฺมุโข อโหสิ ปุรโต ปน คนฺตฺวา มหาสมุทฺทตีเร ธชพนฺธนรุกฺขมูเล[๗๑๑] นิสีทนกึ จิตฺตรูปึ ทิสฺวา อสฺสูนิ มุญฺจิ[๗๑๒]ปุรโต เปกฺขมาโน มหาสมุทฺเท นาวาย กูฏมตฺถกโต[๗๑๓] อุลฺลงฺฆนกาเล วิจิตฺตรูปึ ทิสฺวา อตฺตโน เทวิยา จ เอกโต พนฺธนสาฏกสฺส มชฺเฌ ฉินฺทกรูปึ ทิสฺวา มหาวิรวึ วิรวิ. อถ ตา ปริจาริกา ตึ หสนฺตญฺจ โรทนฺตญฺจ ทิสฺวา เทวิยา สนฺติกึ คนฺตฺวา อยฺเย เอโก ตรุณพฺราหฺมโณ สาลายึ วิจิตฺตรูปึ ทิสฺวา อิทญฺจ นาม กิริยึ อกาสีติ อาโรเจสุ. ตึขณญฺเญว สา วาตปานึ วิวริตฺวา โอโลเกนฺตี มหาสตฺตึ สญฺชานิตฺวา อตฺตานึ สณฺหาเรตุึ อสกฺโกนฺตี อสฺสูนิ มุญฺจมานา

---

[๗๐๖] ลธ๑. : อุมฺมาทยนฺตีนามมหาสาลึ

[๗๐๗] ทขท. : อุทฺเทสิตมคฺโค

[๗๐๘] ทขท. : จิตฺตรูปึ

[๗๐๙] มน. : ปทุมมชฺฌิมงฺคลมฺพนกึ

[๗๑๐] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : นคราติ นตฺถิ.

[๗๑๑] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : ธชพนฺธนรุกฺขมูลนิสีทนกึ

[๗๑๒] ลช. : มุญฺจิตฺวา

[๗๑๓] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : กูปมตฺถกโต

ปาสาทโต โอตริตฺวา เยน โส[๗๑๔] มหาสตฺโต เตนุปสงฺกมิ อุปสงฺกมิตฺวา[๗๑๕] มหาสตฺตสฺส ปาทมูเล นิปติตฺวา นานปฺปกาเรหิ วิลปนฺตี อิมํ คาถมาห

สีตํ เม หทยํ อชฺช สนฺตตฺตํ โสกมคฺคินา
ทิสฺวา หิ สามิกํ เทว วีติโสกา ภวามิหนฺติ. [๑๔๐]

โพธิสตฺโตปิ อเนกปฺปกาเรหิ ปิยวจเนหิ ตาย สทฺธึ สลฺลปิ. ตทา สกลนครวาสิโน อยํ กิร สุตธนูติ โพธิสตฺตํ ปริวาเรตฺวา สงฺขุพฺภึสุ. มหาปนาทราชาปิ[๗๑๖] โพธิสตฺตํ เทโว รชฺชํ โน อนุสาสตูติ วตฺวา เอวํ โพธิสตฺตสฺส รชฺชํ นิยฺยาเทสิ. มหาสตฺโตปิ ตํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ว[๗๑๗] ตตฺถ กติปยทิวสานิ วสิตฺวา มหาปนาทราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา สพฺเพ มหาชเน โอวทิตฺวา เทวิยา สทฺธึ อเนกปฺปกาเรหิ อสฺสํ อภิรุยฺหิตฺวา อนุปพฺเพน พาราณสีนครํ สมฺปาปุณิ. มหาสตฺตสฺส มาตา คมนกาลโต[๗๑๘] ปฏฺฐาย ทิวา จ รตฺโต จ สพฺพกาลเมว อสฺสูหิ ปริปุณฺณนยนา มหาสตฺตสฺส อาคมยมานา นิจฺจเมว ปาสาททฺวาเร อฏฺฐาสิ. โพธิสตฺโตปิ อาคนฺตฺวา อากาสโต โอตริตฺวา เทวิยา สห มาตุปาเท วนฺทิตฺวา ปโรทิ. อถ สา ตํ อุปคฺยฺหิตฺวา สีสํ จุมฺพิตฺวา ตาต ตว คมนโต ปฏฺฐิเยวาหํ คจฺฉนฺตาปิ ติฏฺเฐนฺตาปิ นิสีทนฺตาปิ นิจฺจกาลเมว อสฺสุธาราหิ ปริปุณฺณนยนา ชาตา อโหสึ อิทานิ ปน ตวาคตกาลโต ปฏฺฐาย นิพฺพุตโสกา วิคตนยนชลา วิปฺปสนฺนมุขา วณฺณาภา ภวิสฺสามีติ วตฺวา เตน สทฺธึ อเนกานิ ปิยวจนานิ กตฺวา ปาสาทํ ตํ อุยฺโยเชสิ. ปุนปิ ตํ นาครา โฆสเกหิ[๗๑๙] เภริมุทิงฺคปณฺฑวสงฺขาทีหิ สพฺพตุริเยหิ เทวิยา สทฺธึ รตนราสิมฺหิ นิสีทาเปตฺวา อภิสิญฺจึสุ. ตโต อปรภาเค มหาสตฺโต อญฺชนวตึ จ กเรณุวตึ จ อนุสฺสรนฺโต มณิกกฺขํ อภิรุยฺหิตฺวา อนุกฺกเมน ฆนฺตารยกฺขสฺส วิสยํ

---

[๗๑๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : โสติ นตฺถิ.

[๗๑๕] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.: เตนุปสงฺคมิ อุปสงฺคมิตฺวา

[๗๑๖] ลธ๑. : มหาปทราชาปิ, ทท.,ลธ๒.,ทชท.,มน.: มหาปนารทราชาปิ

[๗๑๗] ลธ๑. : วาติ นตฺถิ.

[๗๑๘] ลช.,ทชท. : มาตา โพธิสตฺตสฺส คมนกาลโต

[๗๑๙] ลช.,ทชท. : อเนเกหิ

ปตฺวา ปาสาทโต ปุรโต อากาเส ฐตฺวา[๗๒๐] ฆนฺตารยกฺขํ อาห อมฺโภ มหายกฺข มม ภริยญฺจ อญฺชนวตึ นาม เทหิ ยทิ ปน ตํ มยฺหํ น ทสฺสสิ อถ เต มหาอธมฺโม ภวิสฺสตีติ. ตํ สุตฺวา ยกฺโข ภคินิยา สนฺติกํ คนฺตฺวา ปุจฺฉิ สจฺจํ กิร สุตธนุราชา ตุยฺหํ ปติโกติ. อาม สจฺจํ ภาติกาติ. ยกฺโข ตสฺสา สทฺทหิตฺวา โพธิสตฺเต อภิปสนฺโน หุตฺวา ตสฺส สมีเป คนฺตฺวา เอหิมฺโภ[๗๒๑] มหาปุริส อหนฺทานิ เต ภคินึ ทสฺสามีติ อาห. อถ มหาสตฺโต มุทุจิตฺโตทานิ อยํ ยกฺโข มยาปิ ตํ ปญฺจสีเลสุ ปติฏฺฐาเปตุํ วฏฺฏติ[๗๒๒] อถ[๗๒๓] หิ โส มม โอวาเท ฐตฺวา ปญฺจสีลานิ รกฺขิตฺวา สคฺคํ เทวโลกํ นิพฺพตฺติสฺสตีติ[๗๒๔] จินฺเตตฺวา อากาสโต โอตริตฺวา เตน สทฺธึ อญฺชนวติยา ปาสาทํ ปาวิสิ. ตโต โส อตฺตโน ภวเน ปริสํ สนฺนิปาตาเปตฺวา [๗๒๕] มหาสตฺตสฺส มหนฺตํ สกฺการํ กตฺวา ตสฺส อตฺตโน ภคินึ อทาสิ. มหาสตฺโตปิ อญฺชนวตึ จ ปฏิคณฺหนฺโต ยกฺขํ เอตทโวจ

อมฺโภ มหายกฺข โส ตฺวํ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา วาจายปิ ทุจฺจริตํ จริตฺวา มนสาปิ ทุจฺจริตํ จริตฺวา เอตสฺส ทารุณกมฺมสฺส สมาทาเน[๗๒๖] อิทานิ ยกฺขโยนิยํ นิพฺพตฺโต กกฺขโฬ ผรุโส ภเวยฺยาสิ อิทานิ อิโต ปฏฺฐาย ตฺวํ ติวิธํ สุจริตํ จราหิ ปญฺจสีลานิ รกฺขาหิ กตมา ปญฺจ ? ปาณาติปาตา เวรมณี อทินฺนาทานา เวรมณี กาเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณี มุสาวาทา เวรมณี สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณีติ อิมานิ ปญฺจ สีลานิ นาม

---

[๗๒๐] ทชท.: ฐเปตฺวา

[๗๒๑] ทชท. : เอหิ

[๗๒๒] ลธ๒. : วฏฺฏตีติ

[๗๒๓] ทชท. : อวสฺสํ

[๗๒๔] ลช.,ทชท. : ภวิสฺสตีติ

[๗๒๕] ลธ๑.,ลธ๒.ทชท.,มน. : เอตฺถนฺตเร ลภิตฺวาติ ทิสฺสติ.

[๗๒๖] ลช.,ทชท. : สมาทาเนน

ปาณาติปาโต หิ โภ[๗๒๗] ยกฺข เยน เกนจิ เอวํ เสวิโต ภาวิโต พหุลีกโต ตสฺส ทุกฺขินฺทฺริโย ทุกฺขวิปาโก อนิฏฺโฐ อกนฺโต อปาเยสุ สํวตฺตนิโก สเจ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ[๗๒๘] อาคจฺฉติ ยตฺถ ปจฺฉา ชายติ พหุทุกฺโข พหุเวริโก พหฺวาพาโธ อปฺปายุโก อสฺส เอโส โภ ยกฺข อปฺปายุกสํวตฺตนิโก ยทิทํ ปาณาติปาโตติ

อทินฺนาทาโนปิ[๗๒๙] โภ ยกฺข ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺฉา ชายติ พหุทุกฺโข พหุทุกฺขวิปาโก ทลิทฺโท อปฺปโภโค อปฺปนฺนปานโภชโน โภคานญฺจ อุปสฺสาโต[๗๓๐] อาคจฺฉติ ราชโต วา โจรโต วา อคฺคิโต วา อุทกโต วา ปิสาจโต[๗๓๑] วา มนุสฺสหโต วา เอตฺถ โข โภ ยกฺข ทลิทฺทสํวตฺตนิกํ ยทิทํ อทินฺนาทานนฺติ

กาเมสุมิจฺฉาจาโร โภ ยกฺข เยน เกนจิ เอวํ เสวิโต ภาวิโต พหุลีกโต ตสฺส ทุกฺขินฺทฺริโย ทุกฺขวิปาโก อนิฏฺโฐ อกนฺโต อปาเยสุ สํวตฺตนิโก อสฺส สเจ โส โภ ยกฺข ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺฉา ชายติ ทุพฺพณฺโณ[๗๓๒] โหติ ทุรูโป สุปาปิกาย ทสฺสนาย นปฺปสกปกฺขปณฺฑกาทิภาวมาปนฺโน จ โหติ เอส โข โภ ยกฺข ทุรูปสํวตฺตนิโก ยทิทํ กาเมสุ มิจฺฉาจาโรติ

มุสาวาโท โข[๗๓๓] ปน โภ ยกฺข เยน เกนจิ เอวํ เสวิโต ภาวิโต พหุลีกโต ตสฺเสว[๗๓๔] ทุกฺขินฺทฺริโย ทุกฺขวิปาโก อนิฏฺโฐ อกนฺโต อปายสํวตฺตนิโก นิรยสํวตฺตนิโก อสฺส

---

[๗๒๗] ทชท. : โภติ นตฺถิ.

[๗๒๘] ทชท. : เอตฺถ

[๗๒๙] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : อทินฺนาทาโนติ, อทินฺนาทาโน หีติ ภวิตพฺพํ.

[๗๓๐] ทชท. : อุปสคฺโค

[๗๓๑] ลช. : อปิยโต วา, ทชท. : อปิยโต วา อทายาทโต วา

[๗๓๒] ทท.,ทชท.,ลธ๑.,ลธ๒.,มน.. : ทุวณฺโณ

[๗๓๓] ลธ๑. : โขติ นตฺถิ.

[๗๓๔] ทชท. : ตสฺส

สเจ โส โภ ยกฺข ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺฉา ชายติ กิเมตสฺส วจเนน อยํ เหสฺส อลิกวาทีเยวาติ. เอโส โข โภ ยกฺข ทุคฺคนฺธมุขาทิสංวตฺตนิโก อสฺส ยทิทं มุสาวาโทติ

สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานํ โข ปน โภ ยกฺข เยน เกนจิ เอวं เสวิตํ ภาวิตํ[๗๓๕] พหุลีกตํ ตสฺเสว พหุทุกฺขินฺทฺริยํ พหุทุกฺขวิปากํ อนิฏฺฐํ อกนฺตํ อมนาปํ อปาเยสุ สංวตฺตนิกं นิรยสංวตฺตนิกं อสฺส สเจ โส โภ ยกฺข ตโต จุโต อิถตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺฉา ชายติ ทุปฺปญฺโญ โหติ อุมฺมตฺตกภาคี ชาโต เอตฺถมุตฺตกาทิภาวมาปนฺโน[๗๓๖] อสมฺปนฺน-วาโท[๗๓๗] มุฏฺฐสฺสติ จ โหติ เอวเมวं โข โภ ยกฺข ทุปฺปญฺญาทิสංวตฺตนิโก อสฺส ยทิทं สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานนฺติ อิมานิ โข ยกฺข เอกนฺตํ อนิฏฺฐผลานิ ทุกฺขวิปากานิเยว ปญฺจเวรานิ โหนฺติ.

ปญฺจนฺนं สีลานं กึ ผลं กึ อานิสංสं อตฺถิ อิเธกจฺโจ โภ ยกฺข สทฺโธ ปุริสปุคฺคโล ทยาปนฺโน สตฺตหิตานุกมฺปี ปาณาติปาตं[๗๓๘] ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ นิหิตทณฺโฑ นิหิตสตฺโถ สพฺพปาณภูเตสุ โส เอวं สีลสมฺปทา สีลสมฺปตฺโต กายสฺส เภทา ปรं มรณา สุคตึ สคฺคโลกं อุปปชฺเชยฺย โน เจ ตं อุปปชฺชติ สเจ โส โภ ยกฺข ตโต จุโต อิตฺถตฺตं อาคจฺฉติ[๗๓๙] ยตฺถ ยตฺถ ปจฺฉา ชายติ ทีฆายุโก โหติ อสංปตฺโต อเวรี พหุมิตฺโต พหุสหาโย เทวมนุสฺสานं ปิโย โหติ ปน โส เอวเมสา โภ ยกฺข สคฺคสංวตฺตนิกา ทีฆายุกาทิภาวสංวตฺตนิกา จ อสฺส ยทิทं ปาณาติปาตา เวรมณีติ

---

[๗๓๕] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒. : ภาวิตนฺติ นตฺถิ.

[๗๓๖] เอพมฺมคาทิภาวมาปนฺโนติ ภวิตพฺพं.

[๗๓๗] ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : อสมฺปนฺนวาโจ

[๗๓๘] ทท. : ปาปปญฺจเวรานิ

[๗๓๙] ลธ๑.,ทชท.,มน. : คจฺฉติ

อิเธกจฺโจ โข โภ ยกฺข สทฺโธ ปุริสปุคฺคโล อทินฺนำ เถยฺยสงฺขาตำ น[๗๔๐] อาทิยติ อทินฺนาทานาปฏิวิรโต โส เอวำ สีลสมฺปตฺโต สีลสมาทาโน สีลสมฺปตฺติโก โหติ โส กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคโลกำ อุปปเชยฺย โน เจ ตำ อุปปชฺชติ สเจ ตโต จุโต อิตฺถตำ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺฉา ชายติ โส อทฺโธ โหติ มหทฺธโน มหาโภโค น กุโต จสฺส โภคานำ ฆาโต อาคจฺฉติ ราชโต วา โจรโต วา อคฺคิโต วา อุทกโต วา อปิยโต วา ทายาทโต วา เอวเมสา โข โภ ยกฺข สคฺคสำวตฺตนิกา มหาโภคาทิสำวตฺตนิกา จ โหติ. ยทิทำ อทินฺนาทานา เวรมณีติ

อิเธกจฺโจ โข ปน โภ ยกฺข สทฺโธ ปุริสปุคฺคโล ปาปโต หิโรตฺตปฺปสมฺปนฺโน กาเมสุ อาทีนวำ ทิสฺวา กาเมสุมิจฺฉาจารำ ปหาย กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ โส เอวำ สีลสมฺปตฺโต สีลสมาทาโน โหติ โส กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคโลกำ อุปปเชยฺย โน เจ ตำ อุปปชฺชิสฺสติ[๗๔๑] สเจ โส ตโต จุโต อิตฺถตำ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺฉา ชายติ อภิรูโป โหติ ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโต สพฺเพสญฺจ ปิโย โหติ ปริปุณฺณินฺทฺริโย จ เอวเมสา โข โภ ยกฺข สคฺคสำวตฺตนิโก สุรูปตาทิภาว-สำวตฺตนิกา[๗๔๒] จ โหติ ยทิทำ กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณีติ

อิเธกจฺโจ โข โภ[๗๔๓] ยกฺข สทฺโธ ปุริสปุคฺคโล มุสาวาทำ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ สจฺจวาที อวิตถวาที ปเรสำ อธิปฺปายำ อโกเสตฺวา สทฺเธยฺยวาโท[๗๔๔] จ วิหรติ โส เอวำ สีลสมฺปตฺโต สีลสมาทาโน โหติ โส กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคโลกำ อุปปเชยฺย โน เจ ตำ อุปปชฺชติ สเจ โส ตโต จุโต อิตฺถตำ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺฉา ชายติ

---

[๗๔๐] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : นาติ อตฺถิ.

[๗๔๑] ทชท.,มน. : อุปปชฺชติ

[๗๔๒] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : สุรูปกฺขตาทิพฺพาวสำวตฺตนิกา

[๗๔๓] ทชท. : โภติ นตฺถิ.

[๗๔๔] ทชท.,มน. : สทฺเธยฺยวาโจ

อุปลคนฺโธ ว ตสฺส มุขโต วายติ คนฺโธ สุสมิทฺธาธิปฺปาโย สมฺปนฺนชิวฺโห สุสมฺปนฺนทนฺตวรโก จ วิสิฏฺฐวจโน ยุตฺตมุตฺตวาที ปเรสญฺจ สทฺทเหยฺยวจโน โหติ อิทำ กสฺส วจนนฺติ วุตฺเต[๗๔๕] อิทำ อิตฺถนามสฺส วจนำ เตน กถิตนฺติ สุตฺวา ยเทวำ ตสฺส วจนำ สจฺจเมวาติ วตฺตพฺพตฺตำ อรหติเยว[๗๔๖] เอวเมว สา โข โภ ยกฺข สคฺคสำวตฺตนิกา สุคนฺธมุขตาทิภาวำ สำวตฺตนิกา จ โหติ ยทิทำ มุสาวาทา เวรมณีติ

อิเธกจฺโจ โข ปน โภ ยกฺข สทฺโธ ปุริสปุคฺคโล สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานำ ปหาย สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรโต โหติ สทฺธาสโต สมฺปชาโน อปฺปมตฺโต สพฺพธมฺเมสุ วิหรติ โส กาเลน กาลำ ปณฺฑิตานำ ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณานำ สนฺติกำ คนฺตฺวา ปยิรุปาสิตฺวา เอวำ ปุจฺฉติ กึ ภนฺเต สาวชฺชานาวชฺชำ กึ เสวิตพฺพำ กึ น เสวิตพฺพนฺติ โส เอวำ สีลสมฺมตฺโต สีลสมาทาโน โหติ โสกายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตี สคฺคโลกำ[๗๔๗] อุปปเชยฺย โน เจ ตำ อุปปชฺชติ โส ตโต จุโต อิตฺถตำ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺฉา ชายติ โส เอวำ มนุสฺสภูโต สมาโน ปญฺญวา โหติ ญาณสมฺปนฺโน สฏฺฐงฺคสมนาคตาย[๗๔๘] ปญฺญาย สมฺปนฺโน วิสฏฺฐวาโท ยุตฺตมุตฺตวาที จ โหติ เอวเมสา โข โภ ยกฺข สคฺคสำวตฺตนิกา ปญฺญวตาทิภาวำ สำวตฺตนิกา จ โหติ ยทิทำ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณีติ

อิติ หิทำ มหายกฺข สีลานำ อยมานิสำสา โหตีติ. เอวำ มหาสตฺโต ตสฺส สีลานิสำสำ กเถตฺวา ปุน ตเมว ปสำสนฺโต อิมำ คาถมาห

สีลำ อาภรณำ เสฏฺฐำ สีลำ ปาเถยฺยมุตฺตมำ
สีลำ อปฺปายสญฺญนฺนำ[๗๔๙] สีลำ พุทฺธาน โคจรนฺติ. [๑๔๑]

---

[๗๔๕] ลธ๑. : วุตฺโต

[๗๔๖] ลช.,ทชท. : อโหสิเยว

[๗๔๗] ลธ๑.,ทชท.,มน. : สุคตี สุคติโลกำ,

[๗๔๘] ทชท. : อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตาย

[๗๔๙] มน. : สปฺปายสญฺญนฺนำ

ยกฺโขปิ มหาสตฺตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ภิยฺโยโส มตฺตาย อภิปสนฺโน จ ตสฺส ถุตึ กโรนฺโต อาห สุลาภา วต เม สุลทฺธํ วต เม ยตฺรหิ นาม มุฬฺหสฺสาปิ มยฺหํ ธมฺมเทสนํ[๗๕๐] เทเสสิ เสยฺยถาปิ นาม มคฺคกุสโล มคฺคมูฬฺหสฺส มคฺคํ อาจิกฺขติ เอวเมว มยฺหํ อเนก-ปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต[๗๕๑] โหตีติ. เอวํ มหาสตฺโต ฉินฺนวิสาโณ อุสโภ วิย อุทฺธตทาโฐ สปฺโป วิย จ ฆนฺตารยกฺขํ ทเมตฺวา นิพฺพิสํ กตฺวา ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา อญฺชนวตึ จ กเรณุวตึ จ อาทาย ปจฺจาคนฺตฺวา[๗๕๒] พาราณสีนครํ ปตฺวา อิสฺสริยฏฺฐาเน ฐเปสิ. มณิกกฺขสฺสาปิ ปญฺจกหาปณสตสหสฺสปริจาเคน มหนฺตํ สกฺการํ อกาสิ. ตโต ปฏฺฐาย โส รชฺชสุขํ อนุภวนฺโต ธมฺเมน สเมน รชฺชํ กาเรตฺวา อายุหปริโยสาเน เทวโลกูปโค โหติ.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ[๗๕๓] ตทา ภิกฺขเว พฺรหฺมทตฺโต นาม โส ราชา สุทฺโธทโน อโหสิ เกสินี นาม เทวี มหามายาเทวี เสตราชา มหาโมคฺคลฺลาโน สกฺโก อนุรุทฺโธ มหาปนาทราชา สารีปุตฺโต ปทุมคพฺภาเทวี โคตมี อโหสิ จิรปภาเทวี ยโสธรา ปทุมา ขุชฺชา อุปลวณฺณา ภิกฺขุนี มณิกกฺโข กณฺจโก นาม อสฺโส อญฺชนวตี ยกฺขินี[๗๕๔] จนฺทเถรี[๗๕๕] ภิกฺขุนี กเรณุวตี จ สุนฺทรีภิกฺขุนี ฆนฺตารยกฺโข กาลาวิรยกฺโข อโหสิ สุตธนุราชา โลกนาโถ สมฺมาสมฺพุทฺโธ เอวํ ธาเรถ ชาตกนฺติ.

สุตธนุชาตกํ นิฏฺฐิตํ.

---

[๗๕๐] ลช.: ธมฺมํ, ทชท. : ธมฺมํ เทเสสิ

[๗๕๑] ทท.,ลธ๒.,ลช.,ทชท. : ปโพธิโต

[๗๕๒] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : ปจฺฉาคนฺตฺวา

[๗๕๓] ลช.,ทชท. : สโมธาเนตฺวา

[๗๕๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : ภิกฺขุนี

[๗๕๕] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : จนฺทเทวี

๔.๔ รตนปชฺโชตชาตกํ

อจฺฉริยํ วติทำ ทุกฺขนฺติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มาตุโปสกภิกฺขุ อารพฺภ กเถสิ. อิทำ วตฺถุ[๗๕๖] สามชาตกสทิสเมว วิตฺถาเรตพฺพำ.[๗๕๗] มา ภิกฺขเว อิมำ ภิกฺขุ อุชฺฌายิตฺวา โปราณกปณฺฑิโต ปน สห ปพฺพชฺชาย มาตรำ โปเสตีติ วตฺวา ตุณฺหี อโหสิ เตหิ ยาจิโต อตีตำ อาหริ.

อตีเต ภิกฺขเว เมฆวตีนามนคเร มหารโถ นาม ราชา รชฺชำ กาเรสิ. ตสฺส อคฺคมเหสี สิริวตฺตนอารมฺภา นาม[๗๕๘] อโหสิ. ตโต โพธิสตฺโต ตุสิตภวนโต จวิตฺวา ตสฺสา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิ. สา ปริปุณฺณคพฺภา อุยฺยานำ กีฬิตุกามา รญฺโญ อาโรเจสิ. ราชา อุยฺยานปาลำ ปกฺโกสาเปตฺวา ตาต อุยฺยานปาล อุยฺยานำ อลงฺกโรหีติ. โส รญฺโญ วจนำ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อุยฺยานำ อลงฺกโรติ อลงฺกริตฺวา จ ปน รญฺโญ อาโรเจสิ. ราชา มหนฺเตน ปริวาเรน อุยฺยานำ ปวิสิตฺวา สกลทิวสำ อุยฺยานำ กีฬิตฺวา จ ปน สุริโย อฏฺจงฺคมิโต อโหสิ. ราชา นครำ ปวิสิตุำ อสกฺโกนฺโต ตตฺถ เอกรตฺตึ สยิ. ตำทิวสำ ราชา จ เทวี จ เอกสยเน นิปนฺนา สา[๗๕๙] ปจฺจูสกาเล เอวรูปึ สุปินำ ทิสฺวา เอโก ปุริโส กณฺโห รตฺตกฺขิ รตฺตเกโส รตฺตวตฺถนิวาโส อาวุธหตฺโถ ปจฺฉิมทิสาภาเคนาคนฺตฺวา เทวิยา สยนคพฺภำ ปวิสิตฺวา เทวิยา เกสกลาปำ อากฑฺฒิตฺวา ภูมิยำ ปาเตตฺวา เทฺว อกฺขีนิ อุปฺปาเตตฺวา ทกฺขิณพาหุำ ฉินฺทิตฺวา อุรำ ภินฺทิตฺวา ปคฺฆริตโลหิตพินฺทุำ หทยมำสำ คเหตฺวา ปจฺฉิมทิสาภิมุโข ปกฺกามิ. เทวี สหสา อุฏฺหาย ภีตตสิตา จ กมฺปิตหทยา ปพุชฺฌิตฺวา ปาปโก เม ทุสฺสุปิโน ทิฏฺโฐติ อิมินา สุปินผเลน มยฺหำ อุปริ ปวุตฺติตุำ[๗๖๐] อนฺตราโย ภวิสฺสตีติ จินฺเตตฺวา ตมตฺถำ รญฺโญ อาโรเจสิ.

---

[๗๕๖] ทชท.,มน. : วตฺถุำ

[๗๕๗] ลธ๑. : วิตฺถาเรตฺวา

[๗๕๘] ลธ๑.,ลธ๒. : นามาติ นตฺถิ., ทชท.,มน. : สิริรตนคพฺภา นาม, ทยฺยโปตฺถก.: สิริรตนอาภา

[๗๕๙] ทชท. : สาติ นตฺถิ.

[๗๖๐] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : ปวุตฺติ

ตำ สุตฺวา ราชา สุปินนิมิตฺตเก[๗๖๑] ปวุตฺตึ กเถสิ. เต รญฺโญ อาหำสุ เทว เทวิยา สุปินผเลน ตุมฺหากำ เทวิยา จ วิโยโค ภวิสฺสตีติ พุทฺธญาณำ วิย กถยึสุ. ตำ สุตฺวา ราชา เทวิยา วิโยคภเยน สำวิคฺคหทโย หุตฺวา ตาตา กึ กาตพฺพนฺติ ปุจฺฉิ. เทว อชฺเชว สายณฺหสมเย มหาเมโฆ[๗๖๒] ปาตุรโหสิ เทเว วสฺสนฺเต ปฐมโต[๗๖๓] ตาว โคปฺผกปฺปมาณำ ชงฺฆปฺปมาณำ[๗๖๔] ชณฺณุปฺปมาณำ กฏิปฺปมาณำ ถนปฺปมาณำ คลปฺปมาณำ สีสปฺปมาณำ ตาลปฺปมาณำ ยาว สตฺตตาลปฺปมาณำ อุทกำ อโหสีติ.[๗๖๕] ยเทวำ โหติ ตาต กึ กาตพฺพนฺติ. อญฺญตฺร หิ นาวำ ปฏิสรณำ นตฺถิ เทวาติ อาหำสุ. ราชา วฑฺฒกี ปกฺโกสาเปตฺวา ตาว อิทานิ ขิปฺปเมว นาวำ พนฺธิตฺวา กโรถ นิฏฺฐิตาย ปน นาวาย มยฺหำ อาโรเจถาติ อาห. โส สาธุ เทวาติ วฑฺฒกี นาวำ พนฺธิตฺวา นิฏฺฐิตาย นาวาย รญฺโญ อาโรเจสุ.[๗๖๖] อถ สายณฺหสมเย มหาเมโฆ ปาตุรโหสิ. เทเว วสฺสนฺเต ปฐมโต โคปฺผกปฺปมาณำ ชงฺฆปฺปมาณำ กฏิปฺปมาณำ ยาว สตฺตตาลปฺปมาณำ อุทกำ อโหสิ. สตฺตตาลปฺปมาณำ อุทกำ คมฺภีรำ ทิสฺวา มหาชนา มรณภยภีตา อิโต จิโต จ[๗๖๗] สรณำ คเวสมานา มหาตรงฺคคเณหิ วุยฺหมานา มหาพฺยสนำ ปาปุณึสุ.[๗๖๘] ราชา จ เทวี จ นำ นาวำ อภิรุยฺหิตฺวา มหาตรงฺเคหิ วุยฺหมานา เทวี คพฺภครุตาย อิตฺถีภาเวน อภีรุกชาติกาย อตฺตานำ สณฺฐาเรตุำ อสกฺโกนฺตา[๗๖๙] อสฺสูนิ มุญฺจนฺตี[๗๗๐] ปริเทวนฺตี ปฐมำ คาถมาห

---

[๗๖๑] ทชท. : สุปินนิมิตฺตเกติ นตฺถิ. เอตฺถนฺตเร ปน อสุตปุพฺพำ ตนฺติ ทิสฺสติ.

[๗๖๒] ทชท. : มโหโฆ

[๗๖๓] ทชท. : ปฐมำ

[๗๖๔] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : ชงฺฆปฺปมาณนฺติ นตฺถิ., ทชท. : ชงฺฆปฺปมาณนฺติ นตฺถิ.

[๗๖๕] ทท. : อโหสิ

[๗๖๖] ทท.,มน. : อาโรเจสิ

[๗๖๗] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : เยภุยฺเยน อิโต จิโตติ ทิสฺสติ.

[๗๖๘] ลช. : ปาปุณิ

[๗๖๙] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท. : อสกฺโกนฺโต

[๗๗๐] ลธ๑. : มุญฺจิตฺวา

อจฺฉริยํ วติทำ ทุกฺขำ สุขมตฺตำ น ชายติ[๗๗๑]
กถำ ชีวามฺหเส เทว อปติฏฺเฐ มหณฺณเว [๑๔๒]
อโห อนาถา กปณา ลภามฺหเส มโหทธึ
สลิเล อปติตฺถมฺมึ กถำ ทีปึ ลภามฺหเส
นาหนฺตำ เทว ปสฺสามิ อนาถา มรณญฺจ เมติ. [๑๔๓]

เอวำ วุตฺเต ราชา เทวึ สมสฺสาเสตฺวา เอวมาห ภทฺเท มา ภายิ มา ปริเทวสีติ[๗๗๒] กสฺมา ปน วทามิ สพฺพสมฺปตฺติ วิปตฺติปริโยสานา สพฺพวโยวุฑฺฒิ ชราปริโยสานา อโรคา พฺยาธิปริโยสานา สพฺพชีวิตำ มรณปริโยสานนฺติ วตฺวา คาถมาห

มา พาฬฺหำ ปริเทวสิ เอสา โลกสฺส ธมฺมตา
อนิจฺจา วต สงฺขารา สพฺพพฺยฺทเธหิ เทสิตา [๑๔๔]
ยำ กิญฺจิ กุสลำ กตำ มยฺหญฺเจว ตยา กตำ
สพฺพหิตญฺจ กุสลำ จินฺเตตพฺเพหิ โสภเณติ. [๑๔๕]

อิติ อาทินา นเยน เอวำ[๗๗๓] สมสฺสาเสตฺวา มหาตรงฺเคหิ วุยฺหมานา นาวา ทฺวิธา ภิชฺชิ.[๗๗๔] อถ สา เทวี มรณภยภีตา อญฺญำ อุปายำ อปสฺสนฺตี มหาปริเทวำ ปริเทวสิ เทว คณฺหาหิ มำ โมเจสิ[๗๗๕] ทุกฺขโตติ วตฺวา คาถมาห

เอหิ คณฺหาหิ มำ เทว ขิปฺปำ โมเจหิ ทุกฺขโต
ตยา วินา น ชีวามิ มา มำ สชฺเชถ รเถสภาติ. [๑๔๖]

---

[๗๗๑] ลธ๑.: ชานายติ

[๗๗๒] ทชท.: ปริเทวสิ, มน. : ปริเทเวสีติ

[๗๗๓] ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : เทวี

[๗๗๔] มน. : ภิชฺชติ

[๗๗๕] ลช. : โมเจติ, ทชท. : โมเจหิ

ราชา เทวิยา วิลาปสทฺเทน จ วิโยคภเยน จ สุตฺวา สํวิคฺคหทโย อตฺตโน อุตฺตร-สาฏกํ คเหตฺวา อตฺตานํ เทวิยํ พนฺธติ.[๗๗๖] ตทา อตฺตโน โปราณกกมฺมสฺส วิปากํ ทสฺเสนฺโต วิย สาฏกํ นิสฺสเชติ. เทวี เอกิกา ว วุยฺหมานา ราชาปิ ตเถว เอกโก[๗๗๗] วุยฺหมาโน อโหสิ. กึ กมฺมนฺเตหิ กตํ ? ปุพฺเพ พาราณสิยํ ราชา เทวิยา สทฺธึ คงฺคาติตฺเถ[๗๗๘] นฺหายิตฺวา กีฬิ. เอโก สตฺตวสฺสิโก สามเณโร นาวาย นทึ อุตฺตริตฺวา ราชา เทวิยา สห นาวํ จาเลสิ. โส สามเณโร จ ภีตตสิโต จลิตคตฺโต[๗๗๙] อโหสิ. ตสฺส กมฺมวิปาเกน[๗๘๐] วิโยคสมฺปตฺตา ปาปรกรโณ นาม อโหสิ. ขุทฺทกมตฺตมฺปิ น กาตพฺพเมว. เตนาห ภควา

ขุทฺทกญฺจ มิทํ กมฺมํ น ตํ มตฺโตติ มุญฺจติ
ทุกฺกรํ สุกรํ กมฺมํ น ภเวยฺย กุทาจนนฺติ.[๗๘๑] [๑๔๗]

สา เทวี อนุปุพฺเพน จนฺทปพฺพตปาเท ปตฺวา นทึ อุตฺตริตฺวา อิโต จิโต จ โอโลเกนฺโต น ปสฺสติ กิญฺจิ. เทวี สาฏกํ โอมุญฺจิตฺวา เอกโต ภาคํ โอตาเปตฺวา เอกํ ภาคํ นิวาเปตฺวา ตโต ปริวตฺเตตฺวา เอกโต สาฏกํ สุกฺกาเปตฺวา เอกสฺมึ รุกฺขมูเล นิสีทิ. สา เทวี เอกิกา ว อสหายา อนาถา กปณา อสฺสูนิ มุญฺจนฺตี ปริเทวนฺตี อิมํ คาถมาห

วิโยโค เม กโต ปุพฺเพ นรสฺส มิคปกฺขิโน
เตน กมฺมวิปาเกน วิโยโค ปตินา สห [๑๔๘]
กถํ ปสฺสสิ มํ เอกํ มหาราช มหีปติ
อนาถาทานิ เม อชฺช เอกิกา ว[๗๘๒] พฺรหาวเนติ.[๗๘๓] [๑๔๙]

---

[๗๗๖] ลช. : พนฺธิตฺวา, มน. : พนฺธีติ

[๗๗๗] ลช.,ทชท. : เอกทิวสํ

[๗๗๘] ลช. : คงฺคาตีเร

[๗๗๙] เยภุยฺเยน ภีตสิโตติ ทิสฺสติ. จลิตคโตติปิ จ ทิสฺสติ.

[๗๘๐] ทชท. : ตสฺส กมฺมสฺส วิปาเกน

[๗๘๑] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายํ น ทิสฺสติ.

[๗๘๒] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : วาติ นตฺถิ., ทชท. : เอกิกาปิ

[๗๘๓] ลช. : อิโต ปรํ เอวํ วิลปติ ราชา วุยฺหมาโน สตฺตทิวสานิ อนุปุพฺเพน นครํ ปตฺวาติ ทิสฺสติ., ทชท.: อยํ อตฺโถ ทิสฺสติเยว. ตีรํ ปตฺวาติ ปน วิเสโส โหติ.

มหาสตฺตสฺส ปุญฺญเตเชน สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหาการํ ทสฺเสสิ. อถ สกฺโก อาวชฺเชนฺโต ตํ การณํ ญตฺวา วิสฺสุกมฺมํ ปกฺโกสาเปตฺวา อาห ตาต วิสฺสุกมฺม จนฺทปพฺพต-ปาเท คนฺตฺวา รมฺมณิเย วนปเทเส ปญฺจวณฺณปทุมสญฺฉนฺนํ สรํ นิมฺมิตฺวา เอกํ ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา ปพฺพชิตปริกฺขารํ นิมฺมิตฺวา เอหีติ. โส สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา[๗๘๔] ตถา กตฺวา ทฺวารกวาเฏ อกฺขรานิ ลิขิตฺวา โย ปพฺพชิตุกาโม ยถาสุขํ คณฺหาตูติ สกฏฺฐานเมว คโต. อถ ราชา วุยฺหมาโน อติกิลนฺตกตฺโต ว สตฺตทิวเส อติกฺกนฺเต ตเมว นครํ สมฺปาปุณิ.[๗๘๕] สา เอกทิวสํ คนฺตฺวา มคฺคํ ปณฺณสาลํ ทิสฺวา อกฺขรานิ วาเจตฺวา สกฺกทตฺติยภาวํ ญตฺวา ตตฺถ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิตฺวา ตตฺเถว วสิ. สา ปริปุณฺณคพฺภา. อฑฺฒรตฺติกสมเย กมฺมชฺชวาตา จลึสุ. ตาว สุวณฺณวณฺณํ ปุตฺตํ วิชายิ. วิภาตาย มหาสตฺตํ นฺหาเปตฺวา ถนํ ปาเยตฺวา ตตฺเถว นิปชฺชิ. ตสฺส นามคฺคหณทิวเส สกลหิมวนฺเต สพฺพรตนานิ โชตวณฺณา โส[๗๘๖] เตน รตนปชฺโชโตเตฺวว นามํ อโหสิ. สา ตํ ปณฺณสาลายํ วสาเปตฺวา[๗๘๗] วนมูลผลตฺถาย อรญฺญํ ปวิสิตฺวาน มูลผลานิ คเหตฺวา ปุน นิวตฺเตตฺวา[๗๘๘] ปณฺณสาลํ นิสีทิตฺวา ปริภุญฺชิ.[๗๘๙] เอเตเนวุปาเยน กาลํ วีตินาเมติ. โพธิสตฺโต ยาว ปญฺจวสฺสิกกาเล มาตรํ เอตทโวจ อมฺม ปิตรํ เม กตมนฺติ. ตํ สุตฺวา มาตาปิ ปิยปุตฺต ปิตา เต ราชา อหํ เทวีติ อาห. ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต ปกติกตญฺญุตานุภาเวน อตฺตานํ สณฺฐาเรตุ อสกฺโกนฺโต มาตรํ เอตทโวจ อมฺม อิโต ปฏฺฐาย อิเธว วสถ อหํ วนมูลผลาผลานิ[๗๙๐] คเหตฺวา ตุมฺเห ปฏิชคฺคิสฺสามีติ.[๗๙๑] ตํ สุตฺวา มาตา ปุตฺตสิเนหวเสน เอวมาห ตาต ปิยปุตฺตก อรญฺญํ มา คจฺฉตุ ตยิ ชีวมาเน ชีวิตํ เม ลภิสฺสามีติ กสฺมา จ ปน วทามิ ตฺวํ ทหโร อิเธว วสิตฺวา อรญฺญํ มา คมิสฺสสีติ. ตํ สุตฺวา

---

[๗๘๔] ลธ๑.,ทชท.,มน. : สมฺปฏิจฺฉิ

[๗๘๕] ลช.,ทชท. : อถ ราชา.....นครํ สมฺปาปุณีติ นตฺถิ.

[๗๘๖] ทชท. : โชเตนฺติ, โสติ ปน นตฺถิ., โชตวณฺณานีติ ภวิตพฺพํ.

[๗๘๗] ทชท. : ฐเปตฺวา

[๗๘๘] ทชท.: ปุนทิวเส เนตฺวา

[๗๘๙] ทชท. : ปริภุญฺชิตฺวา

[๗๙๐] ลธ๑.,ลธ๒. : วนมูลผลานิ

[๗๙๑] ลธ๑. : ปติฏฺฐหิสฺสามีติ

มหาปุริโส โอกาสๆ อลภมาโน ตุณฺหี อโหสิ. สา เอกทิวสๆ วนมูลผลตฺถาย อรญฺญๆ ปาวิสิ. อถ มหาปุริโส ปณฺณสาลโต นิกฺขมิตฺวา มาตุปทวลญฺชานุสาเรน อนุคจฺฉติ ปจฺฉมนฺตาว อนุปุพฺเพน มคฺคๆ ทิสฺวา[๙๙๒] ทิสาทิสๆ สญฺชายิ. สา เทวี เอกสฺมึ[๙๙๓] กาเล ปาโต วุฏฺฐาย วนๆ ปวิสิตฺวา ผลานิ อาทาย ปจฺฉิยๆ ปูเรตฺวา อหๆ ปณฺณสาลๆ คมิสฺสามีติ โถกๆ[๙๙๔] กายทรถๆ วิโนเทตฺวา เอกสฺมึ ฐาเน เอกนิโคฺรโธ[๙๙๕] อตฺถิ สา ตตฺถ[๙๙๖] คนฺตฺวา รมฺมณีเย ฐาเน นิสีทิ. ตโต วุฏฺฐาย คนฺตุกามา นิกฺขมิตฺวา อารภิ.[๙๙๗] ตสฺมึ ขเณเยว พลาหโก ยกฺโข วุฏฺฐาย ตสฺสา หตฺเถ คณฺหิ. สา ยกฺขรูปๆ ทิสฺวา ภีตภีตา อตฺตโน มรณๆ อจินฺเตตฺวา[๙๙๘] มหาสตฺตๆ อนุสฺสริตฺวา ปริเทวนฺตี คาถมาห

อนาโถทานิ เม ปุตฺโต วสนฺโต เอโก อสฺสเม
ผลาผลๆ อลทฺธาย มมๆ ทิสฺวา อนายตึ [๑๕๐]
อสฺสมา นิกฺขมิตฺวาน วิจรติ[๙๙๙] พฺรหาวเน
มม ปุตฺตๆ อทิสฺวาน มญฺเญ เหสฺสามิ ชีวิตๆ [๑๕๑]
โส นูน กปโณ ปุตฺโต จิรๆ รตฺตาย รุจฺจติ
อฑฺฒรตฺเต จ รตฺเต จ นทีว อวสฺสฺสตีติ. [๑๕๒]

ตทา โพธิสตฺโต ปณฺณสาลายๆเยว นิสินฺโน จินฺเตสิ อิทานิ สุริโย อฏฺจงฺคมิโต อติจิรายติ เม มาตา ภวิตพฺพเมตฺถ การณนฺติ วุฏฺฐาย ปณฺณสาลโต นิกฺขมิตฺวา มาตรๆ

---

[๙๙๒] ทท.,ลธ๑.,ลช.,ทชท.,มน. : ทิสฺวาติ นตฺถิ.

[๙๙๓] ลธ๑. : เอกทิวสฺมึ

[๙๙๔] ทชท. : สา

[๙๙๕] ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : เอโก นิโคฺรโธ

[๙๙๖] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : ตตฺถาติ นตฺถิ.

[๙๙๗] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : อารพฺภ

[๙๙๘] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : จินฺเตตฺวา

[๙๙๙] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท. : วิจรามิ

ปกฺโกสิตฺวา หา อมฺม อมฺมาติ กนฺทรสฺมึ[๘๐๐]วา นทีตีเร วนคหเน วา ปพฺพตปาเท วา ปกฺโกสติ. โพธิสตฺโต มาตรํ วิรหิโต สุวณฺณหํโส โปตโก วิย โหติ สมฺมโรทมานา[๘๐๑] มาตรํ อปสฺสนฺโต อนุปุพฺเพน ยาว นิโคฺรธํ คโต.[๘๐๒] สา ปุตฺตสฺส อาคมนภาวํ ญตฺวา ตาต เอตฺถาหนฺติ.[๘๐๓] ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต ยกฺขสฺส สนฺติเก[๘๐๔] นิสินฺนํ ทิสฺวา เสฺว ปตฺตํ วิย พุทฺธตฺตํ มญฺญมาโน โสมนสฺสปฺปตฺโต ยกฺขสฺส อวิทูเร นิสินฺโน อาห มหายกฺข เม รุธิรมํสํ หทยญฺจ[๘๐๕] ขาทาหิ ขิปฺปํ มาตรํ มุญฺจาหีติ วตฺวา คาถมาห

ขาท เม มหายกฺข อานุภาว
มาตุ จ อตฺถาย ชหามิ ชีวิตํ
รุธิรํ เม หทยํ มํสญฺจ ขาทาหิ
มํ ตฺวํ ปฏิมุญฺจ มาตรนฺติ.[๘๐๖] [๑๕๓]

เอวํ วตฺวา มหาสตฺโต ยกฺขสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา มหายกฺข มํ ขาทถ มม มาตรํ มุญฺจาหีติ. มหายกฺโข ยทิ สจฺจํ ตฺวํ อุรํ ภินฺทิตฺวา เทหิ เม หทยํ มํเส มหาปุริสาติ อาห. มหาสตฺโต กุโตทานิ สตฺถํ ลภิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา ปุน สตึ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา อากาสํ โอโลเกนฺโต อิมํ คาถมาห

กตญฺญุตาย เตเชน พุทฺโธ โหมิ อนาคเต
เอเตน สจฺจวชฺเชน สตฺถา ปตตุ เม มุขาติ. [๑๕๔]

---

[๘๐๐] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : กนฺตรสฺมึ, ทชท. : กนฺตรสฺมึ วนสฺมึ

[๘๐๑] ทชท. : อมฺมํ โรทมานา, โรทมาโนติ ภเวยฺย.

[๘๐๒] ลช.,ทชท. : คนฺตฺวา

[๘๐๓] ทชท. : ตาว มา เอตฺถาหนฺติ

[๘๐๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : สนฺติกํ

[๘๐๕] ลช.,ทชท. : รุธิรํ หทยํ จ

[๘๐๖] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : ขาท เม มหายกฺข อานุภาว มาตุ อตฺถาย ชหามิ ชีวิตํ
รุธิรํ เน หทยมฺสํ ขาท ขาทาสิ มํ ปฏิมุญฺจ มาตรนฺติ.

สจฺจสมนนฺตรเมว อากาสโต สุนิสิตสตฺถํ ตสฺส ปุรโต ปตติ. มหาสตฺโต สเจ พุทฺโธ โหมิ อนาคเต มาตรํ ยาว วนฺทามิ มาตุยา เม เทหิ ชีวิตนฺติ.[๘๐๗] อถ มาตา โพธิสตฺตํ นิวาเรติ. โพธิสตฺโต มาตุ วจนํ ปติฏฺฐเปตฺวา ตทเหว สุนิสิตสตฺเถน สกํ อุรํ ภินฺทิตฺวา หทยํ นีหริตฺวา วามหตฺเถ ฐเปตฺวา ตโต อุโภหิ หตฺเถหิ อุกฺขิปิตฺวา สีเส ฐเปตฺวา อิมํ คาถมาห

กตญฺญุตาย เตเชน พุทฺโธ โหมิ อนาคเต
หทยํ ขาทถ มยฺหํ[๘๐๘] มา เม ยกฺข น ขียตูติ.[๘๐๙] [๑๕๕]

อิติ วตฺวา มหาสตฺโต หทยมํสํ ยกฺขสฺส ทาตุกาโม เอหิ มหายกฺขาติ ยกฺขสฺส หตฺเถ ฐเปนฺโต เอวมาห โภ มหายกฺข อหํ จกฺกวตฺติสมฺปตฺตึ อินฺทสมฺปตฺตึ พฺรหฺม-สมฺปตฺตึ น ปฏฺเจมิ ปจฺเจกสมฺปตฺตึ วา น ปฏฺเจมิ อิมินา หทยสฺส ทาเนน[๘๑๐] อนาคเต กาเล พุทฺโธ หุตฺวา สพฺเพ อิเม สตฺเต จ สํสารภวสาครา อุตฺตริตฺวา[๘๑๑] สทฺธมฺมนาวํ ปูเรตฺวา สนฺตํ นิพฺพานํ ปริสํ ปาปุณิสฺสามี[๘๑๒]ติ หทยมํสํ ยกฺขสฺส อทาสิ. ยกฺโขปิ ตํ คเหตฺวา มรุมรานํ ขาทติ. โส เสสํ ขาทิตุํ อสกฺโกนฺโต ตุณฺหี อโหสิ. มหาสตฺโต อญฺญํ หทยํ คเหตฺวา ตสฺส อทาสิ ขาท หทยํ มม มหายกฺข ยถารุจินฺติ. ยกฺโข ตุสฺสิตฺวา มาตรํ นีหริตฺวา ตสฺส อทาสิ. โส มาตรํ ลภิตฺวา ตโต นีหริตฺวา เอกสฺมึ รุกฺขมูเล นิสีทาเปตฺวา เอวมาห อมฺม มยฺหํ[๘๑๓] ปฏิสนฺธิคหณกาลโต ปฏฺฐาย ยญฺจ เม ขลิตํ ยญฺจ เม โทสํ กายกมฺเมน วา วจีกมฺเมน วา มโนกมฺเมน วา สพฺพนฺตํ ขมถ อมฺมาติ วตฺวา มาตรํ วนฺทิตฺวา[๘๑๔] ตตฺเถว

---

[๘๐๗] ลช.,ทชท. : มาตรํ เม นิกฺขมิ ชีวิตนฺติ

[๘๐๘] ทท. : ตุยฺหํ, ทชท. : หทยํ เม ขาทตุ มยฺหํ, ทยฺยโปตฺถก. : หทยํ ขาทตุ มยฺหํ

[๘๐๙] ลช.,ทชท. : นมียตูติ

[๘๑๐] ลช.,ทชท. : หทยทาเนน

[๘๑๑] อุตตาเรตวาติ ยุตฺตตรํ.

[๘๑๒] ปาเปสสามีติ ยุตฺตตรํ.

[๘๑๓] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : อหํ

[๘๑๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : วนฺทิ

วิสญฺญี อหุ.[๘๑๕] อถ มาตา มหาสตฺตํ วิสญฺญีภูตํ ทิสฺวา อุฏฺฐาย ตสฺส หตฺถํ คณฺหิ. สา ทฺวิธา ภิชฺชมานหทยาว สกภาเวน สณฺฐาเรตุ์ อสกฺโกนฺตี[๘๑๖] อุโภหิ หตฺเถหิ อุปคฺยูหิตฺวา อุรํ นิปชฺชาเปตฺวา ปริเทวนฺตี อิมํ คาถมาห

ปติโต นูน เม ปุตฺโต สุริโย วิย มหีตเล
ปติโตทานิ เม ปุตฺโต จนฺโทว ปติโต ฉมา [๑๕๖]
อุฏฺเจหิ ปุตฺต มา สเย ฑยฺหนฺเต หทยํ มม
ตยิ มเต มริสฺสามิ กถํ ชีวามิ เอกิกา [๑๕๗]
อนาถาทานิหํ ปุตฺต ปุตฺตนฏฺฐา ยถา มิคี
อรญฺเญ วิจริสฺสามิ วเนปิ จ มริสฺสามิ[๘๑๗] [๑๕๘]
ปพฺพตานิ วนานิ จ รุกฺขวิมานภุมฺมฏฺฐา[๘๑๘]
อากาสฏฺฐเทวตา จ ชลา ถลา จ เย เทวา [๑๕๙]
อินฺทเทวา สพฺรหฺมกา อญฺชลึ เต นมสฺสามิ
ขิปฺปํ ปุตฺตํ ปมุญฺจถ ขิปฺปํ ปุตฺตํ ปมุญฺจถาติ[๘๑๙] [๑๖๐]

อาทินา นเยน ปุตฺตํ อาลิงฺคิตฺวา ปโรทิ. อถสฺส กตญฺญุตาย เตเชน สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหากาโร ทสฺเสสิ. สกฺโก อาวชฺเชนฺโต ตํ การณํ ญตฺวา สคฺคโต โอตริตฺวา อากาเส ฐตฺวา อมฺโภ พลาหกยกฺข กสฺมา เอวรูปํ สาหสิกกมฺมํ อกาสิ สเจ มหาปุริโส น ชีวิสฺสติ วชิเรน เต สีสํ[๘๒๐] สตฺตธา ภินฺทิสฺสามีติ อาห. ยกฺโข ตํ สุตฺวา มรณภยภีโต มหาสตฺตํ อุกฺขิปิตฺวา

---

[๘๑๕] ลช. : หุตฺวา

[๘๑๖] ทท.,ลช.,ทชท.,มน. : อสกฺโกนฺตี สณฺฐาเรตุ์

[๘๑๗] ลช.,ทชท.,มน. : อยํ คาถาปาโท นตฺถิ. ทยฺยโปตฺถก. : วเน หิ จ มริสฺสามิ

[๘๑๘] ลช. : รุกฺขวิมานปพฺพตภุมฺมฏฺฐา

[๘๑๙] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อยํ คาถาปาโท ปุน ทิสฺสติ.

[๘๒๐] ลช. : สีสํ เต

ทิพฺโพสเถน วิลิมฺปิตฺวา เตน ทิพฺโพสเถน อโรโค วิย อโหสิ. อถสฺส มาตา สจฺจวจนํ อธิฏฺฐหนฺตี อิมํ คาถมาห

กตญฺญุตาย ยุตฺโต โส พุทฺโธ โหติ อนาคเต
มม สจฺจานุภาเวน[๘๒๑] ขิปฺปํ ชีวตุ[๘๒๒] โอรโสติ. [๑๖๑]

อถสฺสาธิฏฺฐานานุภาวเตเชน ทิพฺโพ วณฺโณ ว โหติ. ทุติยวาเรน มหาสตฺโต อสฺสาสํ ลภมาโน ปุน วามปสฺเสน ปริวตฺเตสิ ตติยวาเรน อุฏฺฐหิตฺวา สตึ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา วุฏฺฐาย มาตรํ วนฺทิตฺวา นิสีทิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

นีโรโค อุฏฺฐหิตฺวาน วนฺทิตฺวา สกมาตรํ
เอกมนฺเต นิสีทิตฺวา อาวชฺช คุณมตฺตโน [๑๖๒]
เอวํ อาวชฺชมาโน โส อกมฺปิ ธรณี ตทา
สาคโรปิ สงฺขุพฺภติ สิเนรุ ตตฺถ โอนมิ [๑๖๓]
จาตุมฺมหาราชิกา เทวา ตาวตึสา จ ยามิกา
ตุสิตา จ เย เทวา นิมฺมานรตีเยว จ [๑๖๔]
ปรนิมฺมิตวสวตฺตี เย พฺรหฺมาปิ จ เทวตา
อานนฺทิตา[๘๒๓] ปมุทิตา ทิโสทิสมฺปิ อกํสุ เต[๘๒๔] [๑๖๕]
ทิพฺพมณฺฑารวปุปฺผํ ปทมํ ปาลิจตฺตกํ
ทิสาทิสํ โอกิรึสุ นภตเล นรา มรุ [๑๖๖]
จมฺปกํ สรลนิปฺ นาคปุนาคเต ตลํ
ทิโสทิสํ โอกิรึสุ ภุมฺมา ภุมฺมฏฺฐเทวตา [๑๖๗]
สพฺพเทวา สมาคตา ปูชยึสุ นรุตฺตมํ

---

[๘๒๑] ลช. : มม วิฏฺฐานุภาเวน

[๘๒๒] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : ชีวิตํ

[๘๒๓] ลช. : อานนฺทิตฺวา

[๘๒๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : เต อกํสุ

ปูชยนฺตา จ เย เทวา อิทำ วจนมพฺรวิ [๑๖๘]
สาธุ สาธุ มหาวีร กตเวทิ นรุตฺตม
อจิเรเนว กาเลน พุทฺโธ โลเก ภวิสฺสตีติ. [๑๖๙]

อถ ยกฺโข โพธิสตฺตสฺส โทสำ ขมาเปตฺวา วนฺทิตฺวา สพฺเพ เทวคณา สกฺกาทโย สุวณฺณสีวิกำ นิมฺมิตฺวา มาตรญฺจ มหาสตฺตญฺจ สุวณฺณสีวิกายำ นิสีทาเปตฺวา อฑฺฒรตฺติกสมเย เมฆวตีนคเร อาเนตฺวา สตฺตภูมิกปาสาทสฺส อุปริรตนมณฺฑเก นิสีทาเปตฺวา วนฺทิตฺวา อาปุจฺฉิตฺวา สกฏฺฐานเมว คตา.[๘๒๕] ราชา อาคนฺตฺวา เทวิญฺจ โพธิสตฺตญฺจ ฆานิตฺวา[๘๒๖] มหาสตฺตำ รชฺชำ อภิสิญฺจิ. โส ลทฺธราชาภิเสโก[๘๒๗] หุตฺวา ปญฺจกามคุเณ อวเสเส สมาเน มาสมตฺตำ ทานำ ทตฺวา ตำ รชฺชำ[๘๒๘] ปุน ปิตุ นิยฺยาเทตฺวา มาตาปิตโร นฺหาตฺวา อลงฺกริตฺวา โภเชตฺวา วนฺทิตฺวา โทสำ ขมาเปตฺวา มาตาปิตโร จ[๘๒๙] มหาชนญฺจ อนุสาเสตฺวา อาปุจฺฉิตฺวา สพฺเพสำ โรทนฺตานำ ปริเทวนฺตานำ เจว กุฏุปพฺพตคโต[๘๓๐] หำสโปตโก วิย นครา นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตาภิมุโข อคมาสิ. ตมตฺถำ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

ยโต รชฺชำ ลภิตฺวาน มาสำ ทานำ อทาสิ โส
ปิตุ รชฺชำ นิยฺยาเทตฺวา หิมวนฺตำ นิวตฺตยีติ.[๘๓๑] [๑๗๐]

---

[๘๒๕] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : คโต

[๘๒๖] ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : สญฺชานิตฺวา

[๘๒๗] มน. : โสฬสราชาภิเสโก

[๘๒๘] ลธ๒.,ทชท.,มน. : รฏฺฐำ

[๘๒๙] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : มาตาปิตูนญฺจ

[๘๓๐] มน. : กุฏุปพฺพตโต

[๘๓๑] ทชท. : หิมวนฺตำ ปวิสิตฺวา

โส หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ อฏฺฐสมาปตฺติโย จ นิพฺพตฺเตตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกปรายโน อโหสิ. ราชา จ เทวี จ นครวาสิโน มหาสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา อายุหปริโยสาเน เทวโลเก ปูรยึสุ.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ. สจฺจปริโยสาเน มาตุโปสกภิกฺขุ โสตาปตฺติผลาทีนิ[๔๓๒] ปาปุณิ. ตทา มาตา มหามายาเทวี นาม อโหสิ ปิตา สุทฺโธทนมหาราชา อโหสิ สกฺโก อนุรุทฺโธ อาสิ พลาหกยกฺโข องฺคุลิมาโล อโหสิ รตนปชฺโชโต โลกนาโถ เอวํ ธาเรถ ชาตกนฺติ.

รตนปชฺโชตชาตกํ นิฏฺฐิตํ.

---

[๔๓๒] ทชท. : โสตาปตฺติผลํ

๔.๕ สิริวิปุลกิตฺติชาตกํ

อิเม เสนา คมิสฺสนฺตีติ[๘๓๓] อิทํ.สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มาตุโปสกํ ภิกฺขุ์ อารพฺภ กเถสิ. วตฺถุ์ สามชาตกสทิสเมว. สตฺถา ตํ ปุจฺฉนฺโต สจฺจํ กิร ภิกฺขุ์ คิหี[๘๓๔] โปเสสีติ. สจฺจํ ภนฺเตติ. กินฺเต โหนฺตีติ. เม มาตาปิตโร ภนฺเตติ. สาธุ ภิกฺขูติ ติกฺขุตตุ์[๘๓๕] สาธุการ์ กตฺวา[๘๓๖] ตฺวํ มยา คตมคฺเค จิโต มาตาปิตูนํ โปสนํ นาม ปณฺฑิตานํ วํโส โปราณกปณฺฑิตาปิ มาตาปิตูนํ อตฺถาย ชีวิตํ[๘๓๗] ปริจฺจชนฺติเยวาติ วตฺวา ตุณฺหี อโหสิ เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริ

อตีเต ภิกฺขเว จมฺปกนคเร[๘๓๘] ยสกิตฺติราชา นาม รชฺชํ กาเรสิ. รญฺโญ ปน[๘๓๙] โสฬสนาฏกิตฺถีสหสฺสานํ เชฏฺฐกา สิริมตี นาม อคฺคมเหสี อโหสิ. โส[๘๔๐] ปน ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา น ลภติ. อถ นครวาสิโน ราชานํ วิคตปุตฺตํ ทิสฺวา[๘๔๑] ราชงฺคเณ สนฺนิปติตฺวา เทว เต รฏฺฐํ นสฺสิสฺสตีติ[๘๔๒] อุปโกสึสุ. กึ ตาตาติ วุตฺเต เทว วสฺสานุรกฺขิโต เต ปุตฺโต นตฺถีติ อาหํสุ. ตํ สุตฺวา ราชา สาธุ มา จินฺตยิตฺถ คจฺฉถ ตาตาติ. เต เปเสตฺวา ราชา ตุมฺเห โสฬสสหสฺสา อิตฺถิโย ปุตฺตํ ปฏิเจนฺตูติ อาห. ตา จนฺทาทีนํ อุปฏฺฐากํ กตฺวา ปุตฺตํ ปฏิเจนฺติ ตาปิ ปุตฺตํ น ลภึสุ. ราชา[๘๔๓] สิริมติ ตฺวัปิ ปุตฺตํ ปฏิเจหีติ อาห. สา สาธุ เทวาติ. อถ ปุนทิวเส

---

[๘๓๓] ทท.,ลช.,ทชท.,มน. : คมิสฺสตีติ

[๘๓๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.: ภิกฺขูติ นตฺถิ., ทชท.,มน.: คิหิโน

[๘๓๕] ลธ๑. : ภิกฺขุตฺตํ

[๘๓๖] ทชท.,มน.: ทตฺวา

[๘๓๗] ทท.,ลช. : ชีวิสํ

[๘๓๘] ลช. : จปฺปกนคเร

[๘๓๙] ลธ๑. : ปน ปน

[๘๔๐] ลช. : สา, มน.: โส ปน ราชา

[๘๔๑] ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน.: วิทิตฺวา

[๘๔๒] ลช. : นสฺสิสฺสนฺติ, ทท.,ลธ๑.,ลธ๒. : นิสฺสิสฺสนฺตีติ

[๘๔๓] ลช. : ราชาติ นตฺถิ.

อุโปสถं[๔๔] สมาทยิตฺวา ปุตฺตं ปฏฺเจนฺตี สา อตฺตโน สีลं อาวชฺเชนฺตี สเจ เม อขณฺฑสีลา ภเวยฺยं[๔๕] ปุตฺตं ลเภยฺยนฺติ สจฺจกิริยं อกาสิ. ตสฺสา สีลเตเชน สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหากาโร ทสฺเสสิ. สกฺโก อาวชฺเชนฺโต ตํ การณํ ญตฺวา สิริมตี ปุตฺตं ปฏฺเจนฺตี[๔๖] ตสฺสาปิ[๔๗] ปุตฺตं ทสฺสามีติ ตสฺสานุจฺฉวิกํ ปุตฺตं อุปธาเรนฺโต ปริกฺขีณายุกํ อุปริ เทวโลกคมนกามํ[๔๘] โพธิสตฺตं ทิสฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา มาริส ตยา มนุสฺสโลกํ คนฺตุ วฏฺฏตีติ อาห.[๔๙] ตตฺถ คเต มยิ โก อานิสโสติ วุตฺเต[๕๐] มาริส ตยิ คเต ปารมิโย เต ปูเรสฺสนฺติ มหาชนสฺส จ วุฑฺฒิ[๕๑] ภวิสฺสตีติ. ยทิ ปเนวํ สาธูติ โส สกฺกสฺส นิมนฺตนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เทวโลกโต โอตริตฺวา[๕๒] สิริมติยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิ. ตทา สิริมตี เอวรูปํ สุปินํ ปสฺสิ เอโก ตาปโส วิปุลปพฺพตา อากาเสน อาคนฺตฺวา สพฺพลกฺขณสมฺปนฺนํ มณิรตนํ ตสฺสา หตฺเถ ว ฐเปสิ. สา ปพุชฺฌิตฺวา รญฺโญ อาโรเจสิ. ราชา สุปินปาฐเก พฺราหฺมเณ ปกฺโกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ. เต ปุญฺญลกฺขณ-สมฺปนฺนํ[๕๓] ปุตฺตํ สา ลภิสฺสติ เทวาติ พฺยากรึสุ. ตทา สิริมติยา กุจฺฉิ วชิรปุณฺณา วิย อโหสิ. สา คพฺภปติฏฺจิตภาวํ ญตฺวา รญฺโญ อาโรเจสิ. ราชา ตสฺสา คพฺภปริหารํ อทาสิ. ตตฺเถ ว[๕๔] กาลนฺตเร ปน รญฺโญ รฏฺจโต[๕๕] พหิ อญฺญตรสฺส รญฺโญ อมจฺจา นิเวทยึสุ เทว ยสกิตฺติ ธมฺมิโก ธมฺมราชาติ. ราชา อมจฺเจหิ นิเวทิตํ สุตฺวา ยทิ ปเนวํ กึ

---

[๔๔] ลช. : อุโปสถं กมฺมं

[๔๕] สพฺเพสุ "อขนฺทสีลาติ ทิสฺสติ., ลช. : น ภเวยฺยं

[๔๖] ปฏฺเจตีติ ภวิตพฺพं.

[๔๗] ทท.,ลธ๑. : ตสฺมาปิ ตสฺมาปิ, มน. : ตสฺมาปิ

[๔๘] ลช. : อุปริเทวโลกํ คนฺตฺวา

[๔๙] ลช. : อิทำ นตฺถิ.

[๕๐] ลช. : อิทำ นตฺถิ.

[๕๑] ลช. : มหาชนสฺส ปวุฑฺฒิ

[๕๒] ลช. : โอตาเรตฺวา

[๕๓] ลช. : สุปุญฺญลกฺขณสมฺปนฺนำ

[๕๔] ลช. : ตโต ว, มน.: คเต ว

[๕๕] ลช. : รฏฺจคตา

กาตพฺพนฺติ. โส เทว สีลํ รกฺขิโต ชีวิตเหตุปิ สีลํ นาติกฺกมติ ตโต การณา นิมฺมกฺขิกํ มธุปฏลํ วิย[๘๕๖] จมฺปกนครํ คณฺหิสฺสามาติ.[๘๕๗] อถ ราชา เสนงฺคปริวุโต จมฺปานครํ สมีปํ คนฺตฺวา ทูตํ เปเสสิ[๘๕๘] สเจ ราชา มยา สทฺธึ ยุชฺฌิตุกาโม นครโต นิกฺขมตุ โน เจ เสตจฺฉตฺตํ เทหีติ. ตทา ยสกิตฺติรญฺโญ อมจฺจา สหสฺสมตฺตา สูรา ทูตสฺส วจนํ สุตฺวา โกธาภิภูตา สนฺนทฺธา ปหารณาวุธา[๘๕๙] สกสามิกํ ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ยาจนฺตา ปฐมํ คาถมาหํสุ[๘๖๐]

อิเม เสนา คมิสฺสนฺติ ปริจาคํ ตยา กตํ[๘๖๑]
ชีวิตํ โน ชหิสฺสาม[๘๖๒] ตวตฺถาย รเถสภาติ.[๘๖๓] [๑๗๑]

ตํ สุตฺวา ราชา โอวาทํ ททนฺโต เทฺว คาถาโย อภาสิ

ตุมฺเห สามตฺถเสนาย[๘๖๔] มา ยุชฺฌิตฺถ วิโลปนํ
สเจ[๘๖๕] ยุชฺฌิตุกามตฺถ โทมนสฺเสน โกธสา [๑๗๒]
อนฺธกาเรน โกเปน อเนกทุกฺขราสิโย
อุปฺปชฺชนฺติ ตทา โลเก มา โกเธน ชเยถ โวติ.[๘๖๖] [๑๗๓]

---

[๘๕๖] ลธ๑. : การณานิ ปทุมคฺคลํ วิย, ลธ๒. : การณานิ มกฺขิตํ มธุปฏลํ วิย, ลช. : นาติกฺกมฺม อนฺเต การณานิ มณฺฑิตํ มธุมกฺขินํ วิย

[๘๕๗] ทชท. : คณฺหิสฺสาหีติ

[๘๕๘] มน. : เปเสติ

[๘๕๙] ลธ๑. : ปหรณาวุธา, ลช. : ปหารณาวุโธ

[๘๖๐] ลธ๑. : ปถมคาถมาหํสุ, ลช. : ปถมาห

[๘๖๑] ทท. : ตํ ตึ

[๘๖๒] ลช.,ทยฺยภาสาโปตฺถก. : ชหิสฺสามิ

[๘๖๓] ลธ๑. : รเถสภนฺติ, ลช. : รกฺข สภนฺติ

[๘๖๔] ลช. : มญฺเญ เสนาย

[๘๖๕] ทท. : สเจติ นตฺถิ.

[๘๖๖] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : วิโลปนสทฺทอิธสทฺทโกเธนสทฺทฏฺฐาเน เวโรปิ ตนฺติ ตทาติ โกธํ นาติ จ ทิสฺสนฺติ.

อิติ ราชา อมจฺเจ โยธาปุริเส โอวาทำ ทตฺวา เต อุยฺโยเชสิ.[๘๖๗] ราชา เอกโก เทวิยา วสนฏฺฐานำ ปวิสิตฺวา สิริสยนปิฏฺเฐ นิสินฺโน สิริมตี โอวทนฺโต อาห

อาปุจฺฉามิ อหำ ภทฺเท อรญฺเญ คนฺตุำ อิจฺฉามิ[๘๖๘]
ปพฺพชิสฺสามิหำ ตตฺถ มา ภทฺเท จินฺตยิ มมำ [๑๗๔]
กุจฺฉิมฺหิ ตว สตฺโตปิ สมฺมปาเลหิ[๘๖๙] เต คพฺภำ[๘๗๐]
อิตฺถีปุริสภาวำ วา[๘๗๑] น ชานามิ สิริมตีติ.[๘๗๒] [๑๗๕]

ตำ สุตฺวา สิริมตี อสฺสูนิ สรสตนิปาตวิชฺฌิตหทยา วิย อุโภหิ หตฺเถหิ อุรำ ปหรนฺตา[๘๗๓] โรทนฺตี ปริเทวนฺตี อตฺตโน สามิกำ โอโลเกนฺตา[๘๗๔] คาถมาห

เนส ธมฺโม มหาราช ยำ ตฺวำ คจฺฉสิ เอกโก[๘๗๕]
อหำปิ เตน คจฺฉามิ อรญฺเญ วาสมิจฺฉตุ[๘๗๖] [๑๗๖]
วนำ เทว[๘๗๗] ตยิ คเต กถำ อหำ ชีเวยฺยำ
จากวากวิรหิตา จากวากีว ฌายิสฺสำ [๑๗๗]
ตยิ คเต อหำ ตยา สทฺธึ คมิสฺสามิ เทว

---

[๘๖๗] ลช. : อุยฺโยเชตฺวา

[๘๖๘] ทท.,ลธ๑.,ลช. : คจฺฉามิ

[๘๖๙] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : สมฺปจาเลหีติ, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : สมฺมา ปาเลหิ

[๘๗๐] ลช. : มยำ

[๘๗๑] อิตฺถีภาวำ วา ปุริสภาวำ วาติ ยุตฺตตรำ.

[๘๗๒] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อิธเยว คาถารูปำ ทิสฺสติ.

[๘๗๓] ลธ๑.,ทชท.,มน. : ปหรนฺโต, ปหรนฺตีติ ยุตฺตตรำ.

[๘๗๔] ทชท. : โอโลเกนฺโต, โอโลเกนฺตีติ ยุตฺตตรำ.

[๘๗๕] ลช.,ทชท. : เอโก ว

[๘๗๖] ทท.,ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อญฺเญ วาสมิจฺฉามิ, ลธ๑.,ลธ๒. : อรญฺเญ วาสมิจฺฉติ, ทชท. : วาสมิจฺฉสิ

[๘๗๗] ทท.,ลธ๑. : วนำเยว

ยถา นูน มาตงฺโคปิ กุญฺชโร อรญฺเญ จโร [๑๗๘]
วิสมคิริทุคฺเคสุ กเรณุกา ปทาปทำ[๘๗๘]
ตำ อนุคจฺฉนฺตี ธุวำ เอวมาหำ สามิเกน [๑๗๙]
อรญฺเญ จรนฺเตนปิ อนุคจฺฉิสฺสามิ สห
เยน มคฺเคน คจฺฉ ตฺวำ ตมฺปิ มยฺหเมว คติ [๑๘๐]
ตยิ ทุกฺขิเต จ กถำ สุขำ วเสยฺยำ นคเร
ตยิ คเต อหำ ปจฺฉโต อนุพนฺธิสฺสามิ ปตินฺติ.[๘๗๙] [๑๘๑]

ตสฺสา กตญฺญุตาสหิตำ วจนำ สุตฺวา ราชา เตนหิ มยา สทฺธึ คจฺฉาหีติ อาห. ราชา เทวิยา สทฺธึ อญฺญาตกเวเสน[๘๘๐] จมฺปกนครโต นิกฺขมิตฺวา ยาว วิปุลปพฺพตวนสณฺฑปฺปเทสำ[๘๘๑] สมฺปาปุณิ. ตสฺมึเยว ปเทเส โปราณกอิสิวสิตำ ฉฑฺฑิตำ ปณฺณสาลำ ปวิสิตฺวา ตำ ปฏิสงฺขริตฺวา ตตฺถ เทวิยา สทฺธึ ปพฺพชิตฺวา วาสำ กปฺเปสิ.[๘๘๒] สิริมตีเทวี วตฺตปฏิวตฺตสมฺปนฺเนน[๘๘๓] สทฺธึ อาห[๘๘๔] อิเธว นิสีทิ อหำ มูลผลาผลานิ อาหริตฺวา ตุมฺเห ปฏิชคฺคิสฺสามีติ. ราชา อชฺฌาสยำ วิทิตฺวา สมฺปฏิจฺฉิ. สา รตฺตินฺทิวำ รญฺโญ ปฏิสรณำ อกาสิ. เอเตเนว นิยาเมน ตตฺเถว วาสำ กปฺเปสิ. ราชา ตตฺถ ปสีทิตฺวา อุทานำ อุทาเนนฺโต อาห

สผลำ วต เม อชฺช อรญฺญวาสำ สมิชฺฌติ
รชฺชำ สกิญฺจนำ โหติ ตำ ปหาย อิธาคโต [๑๘๒]
ฉฑฺเฑตฺวา หิ มหารชฺชำ[๘๘๕] โจรเคหำ ทุกฺขาวหำ

---

[๘๗๘] ทท. : ปทานุปทำ

[๘๗๙] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อิเธว คาถารูปี ทิสฺสติ.

[๘๘๐] ลธ๑. : อญฺโญตกเวเสน, ลช. : อญฺญาตกเวเส

[๘๘๑] ทท.,ลธ๒. : -ปพฺพตำ-, ลช. : -สณฺฑปฺปเทเส, ทชท.: วิปุลปพฺพตวนสณฺฑสฺส ปเทสำ

[๘๘๒] ลช. : กปฺเปสีติ

[๘๘๓] ลธ๑. : ปฏิวตฺตำ สมฺปนฺเนน, ลช. : ปฏิวตฺตำ สมฺปตฺเตน

[๘๘๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน.: อาหาติ นตฺถิ.

[๘๘๕] ลช. : รชฺชำ ปโยรชฺชำ โจรเคหำ ทุกฺขาวหำ

นิรยัปิ น คจฺฉามิ อาคโตหํ ตโปวเนติ.[๘๘๖] [๑๘๓]

ตทา รฏฺฐวิโลปราชา จมฺปกนครํ ปวิสิตฺวา รชฺชํ หตฺถคตํ กตฺวา ยสกิตฺติราชานํ ปริเยสนฺโต ตสฺส ปลายิตภาวํ ญตฺวา อุโฆสนํ เภริญฺจาราเปตฺวา โภนฺโต เย เย[๘๘๗] ยสกิตฺติ-รญฺโญ สีสํ อาหรนฺติ เต เต กหาปณสหสฺสํ คณฺหนฺตุ ปจฺฉา มหนฺตํ สกฺการํ กริสฺสามีติ. ตทา กาเล เอโก วนจรโก อุคฺโฆสนสทฺทํ สุตฺวา มิคปริเยสนตฺถาย จมฺปากนครโต นิกฺขมิตฺวา อิโต จิโต จ อนุวิจรนฺโต สตฺตทิวเส มคฺคมุฬฺโห หุตฺวา[๘๘๘] โทมนสฺสปฺปตฺโต มรณภยตชฺชิโต โส[๘๘๙] โรทมาโน ปราปรํ วิจรนฺโต ยาว รญฺโญ วสนฏฺฐานํ สมฺปาปุณิ. ราชานํ ทิสฺวา สญฺชานิตฺวา สตฺตทิวเส ตตฺถ วสิตฺวา ตสฺส รญฺโญ ปฏิสรณํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา นครํ คนฺตุกาโม รญฺโญ อาโรเจสิ. ราชา สาธุ ตาต มา ภายิ อหัปิ มนุสฺสปถํ อาจิกฺขิสฺสามีติ.[๘๙๐] โส ราชา ตํ อาเนติ อตฺตโน[๘๙๑] เยน มนุสฺสปถํ เตน[๘๙๒] ตฺวํ อิมินา มคฺเคน ยาหิ อปิจ มม อิเธว วสิตภาวํ มา กสฺสจิ อาโรเจสีติ. โส สาธุ เทวาติ รญฺโญ วจนํ ปฏิสุณิตฺวา อคมาสิ. โส อกตญฺญุตาย อกตเวทิตาย มิตฺตทุพฺภิตาย รญฺโญ สตฺตทิวสโต โอณตปฏิสณฺจาโร[๘๙๓] ปทุมปตฺเต จิตํ อุทกํ วิย นิวตฺติตฺวา คจฺฉติ. โส ตํ มนสิกโรติ[๘๙๔] มคฺคสญฺญํ รุกฺขสญฺญํ ปพฺพตสญฺญํ กตฺวา[๘๙๕] คจฺฉนฺโต อนุกฺกเมน นครํ ปวิสิตฺวา ตํ อุคฺโฆสนสทฺทํ สุตฺวา รฏฺฐวิโลปราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห เทว ยสกิตฺติรญฺโญ วสนฏฺฐานํ ชานามีติ. สจฺจเมว

---

[๘๘๖] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายํ น ทิสฺสติ.

[๘๘๗] ลธ๑. : เย

[๘๘๘] ลช. : เอโก วนจรโก...อนุวิจรนฺโต สตฺตทิวเสติ อยํ น ทิสฺสติ. เอตฺถ ปน เอโก ปุริโส มคฺคมุฬฺโห หุตฺวาติ ทิสฺสติ

[๘๘๙] ลช. : โสติ นตฺถิ.

[๘๙๐] ลช. : อานิสฺสามีติ

[๘๙๑] ทขท.: อตฺถิ

[๘๙๒] ทขท.: เตนาติ นตฺถิ.

[๘๙๓] ทท. : โอโลณต-

[๘๙๔] ลช. : โส น ตํ ปฏิกโรติ

[๘๙๕] ลช. : ปพฺพตสญฺญ์ กตฺวาติ นตฺถิ.

ตาตาติ. อาม เทวาติ.[๘๙๖] ตสฺเสว กหาปณสหสฺสํ ทตฺวา รฏฺฐวิโลปราชา จตุรงฺคนิยา เสนาย ปริวุโต ตํ มคฺคนายกํ กตฺวา อนุกฺกเมน ตตฺเถว รญฺโญ วสนฏฺฐานํ อคมาสิ. ตทา ยสกิตฺติ-ราชา โกลาหลสทฺทํ สุตฺวา เสนํ ทิสฺวา[๘๙๗] สิริมตี ปกฺโกสาเปตฺวา อาห ภทฺเท ปุริเสน อธมฺเมน[๘๙๘] มญฺเญ อมฺหากํ วสนฏฺฐานํ อาโรจิตํ[๘๙๙] อปิจ ภทฺเท อชฺเชว โน[๙๐๐] วิโยโค ภเวยฺย ตว กุจฺฉิคโต[๙๐๑] สตฺโต อปฺปมาเทน ตยา รกฺขิตพฺโพติ. อถ เทวี ตุมฺเห กตฺถ คมิสฺสถาติ อาห.[๙๐๒] ราชา อหํ ภทฺเท อตฺตานํ อาคตาย เสนาย ทสฺเสสฺสามีติ[๙๐๓] วตฺวา คาถมาห

อาปุจฺฉามิ อหํ ภทฺเท รญฺโญ สนฺติกํ อุปาคมิ
ปาเลหิ คพฺภคตํ เต[๙๐๔] เทมิ[๙๐๕] กมฺพลํ มุทฺทิกนฺติ. [๑๘๔]

ตํ สุตฺวา สา สตฺตธา ภิชฺชมานหทยา วิย เทฺว หตฺเถ สีเส ฐเปตฺวา อุรํ ปหรนฺตี ขฏากลาปํ วิกิริตฺวา โรทนฺตี อาห

วนฺทามิ เทว เต ปาเท กึ มํ ชหาสิ เอกิกํ[๙๐๖]
สํสโย ชีวิตํ มยฺหํ ชเหสฺสามิ[๙๐๗] พฺรหาวเน [๑๘๕]
อนุกมฺปตุ มํ เทว[๙๐๘] อปราธํ กตํ มยา
วนฺทามิ สิรสา ปาเท ปจฺฉิมํ วนฺทนํ มมาติ. [๑๘๖]

---

[๘๙๖] ลช. : อาม เทวาติ นตฺถิ.

[๘๙๗] ลช. : เสนํ ทิสฺวาติ นตฺถิ.

[๘๙๘] ลธ๑. : ปุริเสน ธมฺเมน, ลช. : ปุริโส อธมฺเมน

[๘๙๙] ลช. : อาคจฺฉติ

[๙๐๐] ลช. : เน

[๙๐๑] ลช. : กุจฺฉิโต

[๙๐๒] ลช. : วตฺวา

[๙๐๓] ลช. : เสนายาติ นตฺถิ, ทสฺเสสฺสามีติ จ ทสฺสามีติ ทิสฺสติ.

[๙๐๔] ทชท. : เตติ นตฺถิ., มน.: ปาเลติ คพฺภคตํ เต

[๙๐๕] ลช. : เทวิ

[๙๐๖] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : เอกิกา

[๙๐๗] ลช. : เอกิกาย

[๙๐๘] ทท.,ลธ๑. : อนุกมฺปิตุ มํ เทว, ลช. : อนุกมฺปิ ตุวํ เทว

สา ตำ ปุนปฺปุนำ ขมาเปตฺวา ราชานำ อุยฺโยเชตฺวา ตสฺส คมนำ โอโลเกนฺตี อสฺสูนิ มุญฺจิตฺวา ปุน นิวตฺติ. ราชา ราชเสนำ โอโลเกตฺวา ราชสีโห วิย อนิพฺภโย เสนำ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ปพฺพตา โอรุยฺห อคมาสิ. ตทา ปาปปุริโส ทูรโต อาคจฺฉนฺตำ ทิสฺวา เอโส ราชา ยสกิตฺตีติ อาห.[๙๐๙] เต อมจฺจา สนฺนทฺธา ปหารณาวุธา ราชานำ ปริวาเรตฺวา[๙๑๐] คณฺหึสุ. เกจิ ผรุสสมตฺตโยธา นิรปราธำ ราชานำ[๙๑๑] พฺรหฺมจริยำ ทพฺพหนฺธนำ กรึสุ เกจิ ขคฺคปิฏเจน ปหารสหสฺสำ อกำสุ.[๙๑๒] ตสฺส สรีเร[๙๑๓] สุขุมาลตาย ปหตปหตฏฺฐาเน ฉวิ ฉิชฺชติ.[๙๑๔] ตโต โลหิตา ปคฺฆรนฺตี กณฺณนาสมุขโต รุธิรธารา นิกฺขมึสุ. ปญฺจพนฺธเนน[๙๑๕] พนฺธิตฺวา จมฺปกนครำ อาเนตฺวา พนฺธนาคาเร ฐปยึสุ. อถ สิริมตี เทวี ปริปุณฺณคพฺภตาย อฑฺฒรตฺติกสมเย สุวณฺณวณฺณำ ปุตฺตำ [๙๑๖] วิชายิ. ชาตกาลโต ปฏฺฐาย โพธิสตฺตสฺส รูปสิริวิลาสำ โอโลเกนฺตี ตำ อุปคฺยหิตฺวา อุเร[๙๑๗] นิปชฺชาเปตฺวา สีสำ จุมฺพิตฺวา อนาถวจนำ นิจฺฉาเรนฺตี[๙๑๘] อาห ตาต สุภิรูปี ปฐมำ ปุตฺตกำ ลภิ อิทานิ เต ปิตา นตฺถิ ตฺวญฺจ ชาโต พฺรหาวเน หา[๙๑๙] ปุตฺต อปฺปปุญฺโญสิ ปุพฺเพ รฏฺเฐน ชายสิ[๙๒๐] กถเมตำ กริสฺสามิ อชฺช รตฺตสฺมึ เอกิกา สเจ ญาติคเณ กาเล คเต มนาปำ ตฺวำ ลภิสฺสสิ อิทานิ เต ปิตา นตฺถิ อคฺคิมตฺตมฺปิ น ลภินฺติ อาทินา นเยน โรทนฺตี ปริเทวนฺตี ปุตฺตำ อาลิงฺคิตฺวา นิสีทิ. วิภาตาย รตฺติยา โพธิสตฺตำ

---

[๙๐๙] ลช. : เสนำ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา...ยสกิตฺตีติ อาหาติ นตฺถิ.

[๙๑๐] ลช. : ปหริตฺวา

[๙๑๑] ลช. : ราชานนฺติ นตฺถิ.

[๙๑๒] ลช. : อทำสุ

[๙๑๓] ลช. : สรีเรน

[๙๑๔] ลช. : ฉินฺทติ

[๙๑๕] ลช. : ปญฺจพนฺธเน

[๙๑๖] ลช. : เอตฺถนฺตเร สทิสนฺติ ทิสฺสติ.

[๙๑๗] ลช. : อุรำ

[๙๑๘] ลช. : นิวาเรนฺตี

[๙๑๙] ลธ๑. : หาติ นตฺถิ.

[๙๒๐] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : ปุพฺเพ รเถน ฏายสิ

นฺหาเปตฺวา องฺเก สยาเปสิ. สา ตสฺส นามํ กโรนฺตี มาตาปิตุ จ ปพฺพตญฺจ นามํ คเหตฺวา[๙๒๑] สิริวิปุลกิตฺติเตฺวว[๙๒๒] นามํ อกาสิ. โส อนุกฺกเมน วฑฺฒมาโน มาตุ ปฏิสรณํ อกาสิ. เอกทา กิร สมเย สุปินํ ปสฺสิ. สุปินนฺตเร ยสกิตฺติรญฺญา สทฺธึ หสนฺตี กีฬนฺติ.[๙๒๓] สา ปพุชฺฌิตฺวา สุปินภาวํ ญตฺวา สยนา วุฏฺฐาย อุรุ ปหรนฺตี อาห

มยา ปุเร กตํ กมฺมํ เวทยิสฺสามิ ตํ อิธ
รญฺญา สเหว กีฬนฺตํ ปสฺสามิ สุปินนฺตเร [๑๘๗]
ตทา ปน ปพุชฺฌิตฺวา น ตํ ปสฺสามิ สามิกํ[๙๒๔]
ภิยฺโย ภวิสฺสติ โสโก โทมนสฺสญฺจ อนปฺปกํ [๑๘๘]
อปฺปปุญฺญสฺส โทเสน น ปสฺสามิ ปตึ มม[๙๒๕]
มญฺเญ ปุเร กตํ กมฺมํ[๙๒๖] วิโยโค เม ภวิสฺสติ [๑๘๙]
วิโยคํ กตมญฺเญสํ ปิยทสฺสนํ เม ปุเร
ภวิสฺสติ วิโยโค เม ยถา วีชํ ตถา ผลํ
อิติ วตฺวา จ สา มหาปริเทวํ ปริเทวติ.[๙๒๗] [๑๙๐]

ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต มาตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ปุจฺฉิ อมฺม กึ ปน โรทสิ มญฺเญ โทโส มม[๙๒๘] อตฺถิ อญฺญการณาติ. ตํ สุตฺวา[๙๒๙] มาตา ตาต ตว ปิตา จมฺปกนคเร

---

[๙๒๑] ลธ๑. : นามนฺติ นตฺถิ., ทชท. : มาตุ จ ปิตุ จ, มาตาปิตูนญฺจ ปพฺพตสฺส จ นามํ คเหตฺวาติ ยุตฺตตร.

[๙๒๒] ลช. : เตฺววาติ นตฺถิ.

[๙๒๓] ลช. : อิโต ปรํ สุปินนฺตเร ตทา ปน ปพุชฺฌิตฺวา น ตํ ปสฺสามีติ สามิกํ วิภโย ภวิสฺสติ ภิยฺโย ภวิสฺสติ โสโก . . . ยถา วิชฺชุ ตถา ผลนฺติ ทิสฺสติ.

[๙๒๔] ลช. : สุปินภาวํ ญตฺวา . . . น ตํ ปสฺสามิ สามิกนฺติ น ทิสฺสติ.

[๙๒๕] ลช. : มมาติ นตฺถิ.

[๙๒๖] ลช. : มญฺเญ ปุญฺญกตกมฺมํ

[๙๒๗] ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : ปริเทวีติ, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายํ น ทิสฺสติ.

[๙๒๘] ทชท.,มน. : มม โทโส

[๙๒๙] ลช. : ตํ สุตฺวาติ นตฺถิ.

ราชา โหติ รฏฺฐวิโลเปน กูฏรญฺญา ปลายิโต อนุกฺกเมน ว[๙๓๐] ยาว อสฺสมปทำ อาคนฺตฺวา ปุน รญฺโญ[๙๓๑] พลนิกาเยหิ คหิโต ปิตา เต นครำ อานีโต อิทานิ[๙๓๒] สชีวภาวำ วา มตภาวำ วา น ชานามิ ตว ปิตรำ[๙๓๓] สุปินนฺตเร ปสฺสี อโต การณา โรทามิ ปริเทวามีติ. ตำ สุตฺวา มหาสตฺโต จินฺเตสิ มยิ ธรมาเน เม ปิตา มา วินสฺสตุ[๙๓๔] เกน นุ โข ปวุตฺติ ภเวยฺย หนฺททานิ อกตญฺญุตาย เอตฺตกำ กาลำ อรญฺเญ วสนการณำ[๙๓๕] น ชานามีติ. จินฺเตตฺวา ปิตรำ โมเจตุกาโม มาตรำ อาโรเจสิ เตนหิ อมฺม[๙๓๖] เม ปิตรำ ปริเยสิสฺสามีติ อาปุจฺฉนฺโต อาห

อาปุจฺฉามิ อหำ อมฺม ปิตรำ ปริเยสิสฺสำ[๙๓๗]
มยิปิ ธรมาเน จ ปิตา มม น วินสฺสตูติ.[๙๓๘] [๑๙๑]

ตำ สุตฺวา มาตา ปุตฺตำ นิวาเรนฺตา[๙๓๙] อาห

อิทานิ มา คจฺฉ ตาต อนาถำ วเน วสำ
น วิสหามิ วิโยคำ ปุรา เต ปิตรา วินา [๑๙๒]
มญฺเญ วินา ตยา ตาต[๙๔๐] ชีวิตำ มรณำ ธุวำ
ปิตรำ เต น[๙๔๑] ปสฺสามิ ตฺวญฺจ ตาต วสฺสสีธ[๙๔๒] [๑๙๓]

---

[๙๓๐] ลธ๑. : วาติ นตฺถิ.

[๙๓๑] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : รญฺญา

[๙๓๒] ลช. : อิทานิ อิทานิ

[๙๓๓] ลช. : ปิตรนฺติ นตฺถิ., มน. : มตภาวำ วาติ นตฺถิ.

[๙๓๔] ลช. : วินสฺสติ, ทชท.,มน.: มยิปิ ธรมาเน เม ปิตา มา วินสฺสตุ

[๙๓๕] ลธ๑. : วนสนการณำ, ลช. : วสนฺโต การณำ

[๙๓๖] ลช. : กมฺมำ

[๙๓๗] ลช. : ปริเยสิสฺสามิ

[๙๓๘] ลธ๑. : วินาสฺสตีติ

[๙๓๙] ลธ๑.,ทชท.,มน. : นิวาเรนฺโต, นิวาเรนฺตีติ ภวิตพฺพำ.

[๙๔๐] ลช. : ตาตาติ

[๙๔๑] ลธ๑. : นาติ นตฺถิ.

[๙๔๒] ลช. : วสฺสสีติ

อถ ปน ตยา วินา กถมหำ ภเวยฺยำ ยโต
การณา ตาต มา คจฺฉ ตยา วินา ตาต จากวากี
รหิตปตฺตี วิย กุรุริ สุญฺญำ จิรำ ฌายิสฺสนฺตี ปริเทวิสฺสนฺตี.[๙๔๓]

[๑๙๔]

มหาสตฺโต ปน ปิตรา วินาปิ ชีวิเตน กึ ปโยชนำ อตฺตโน ปิตุ ปวตฺตึ ชานิตุำ วฏฺฏตีติ[๙๔๔] ปุนปฺปุนำ มาตรำ อาปุจฺฉิ.[๙๔๕] มาตา นิวาเรตุำ อสกฺโกนฺตี ตสฺส กมฺพลญฺจ วชิรมุทฺทิกญฺจ อทาสิ. มหาสตฺโต ตำ อาทาย มาตรำ ปญฺจงฺคปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา หิมวนฺตา โอตรนฺโต อคมาสิ. อนุปุพฺเพน ยาว จมฺปกนครสมีปำ คนฺตฺวา พหินครทฺวาเร เอกิสฺสา สาลาย เอกรตฺตึ วาสำ กปฺเปสิ.[๙๔๖] ตำ รตฺตึ รฏฺฐวิโลปราชา สิริสยเน สยนฺโต จินฺเตสิ กสฺส[๙๔๗] สนฺตกา อยำ สมฺปตฺตีติ จินฺเตตฺวา[๙๔๘] ยสกิตฺติรญฺโญ[๙๔๙] นครปติโน สนฺตกาติ ญตฺวา สเจ ราชา ปกฺขำ ลภิตฺวา ตำ คณฺหิตุำ สกฺขิสฺสติ[๙๕๐] ปาโต ว นำ มาเรสฺสามีติ จินฺเตตฺวา ปภาตาย รตฺติยา โจรฆาฏเก ปกฺโกสาเปตฺวา โกนฺโต[๙๕๑] โจรฆาฏกา ตุมฺเห ยสกิตฺตึ ราชานำ พนฺธนาคารา นีหริตฺวา จตุกฺเก จตุกฺเก ปหารสหสฺสำ ทตฺวา สีสำ ฉินฺทถาติ. ตำ สุตฺวา วธฆาฏกา ตุฏฺฐา ปมุทิตา[๙๕๒] ตถา กรึสุ. ตทา มหาปุริโส ปาโต วุฏฺฐาย กตสรีรำ ปฏิชคฺคนฺโต หุตฺวา ภิกฺขาจารเวลาย สกปิตรำ ปริเยสิตุกาโม นครำ ปวิสิตฺวา ทุกฺขมาปนฺนำ นิรปราธำ[๙๕๓] อตฺตโน

---

[๙๔๓] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายำ น ทิสฺสติ. อตฺโถ เจว ปน สทฺทา จ คาถารูเปน ภเวยฺยุำ.

[๙๔๔] ลช. : อถ ปน ตยา.....ชานิตุำ วฏฺฏตีตีติ นตฺถิ.

[๙๔๕] ลช.: อาปุจฺฉิตฺวา

[๙๔๖] ทชท. : กปฺเปติ

[๙๔๗] ทท. : ตสฺส

[๙๔๘] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : อิติ จินฺเตตฺวาติ นตฺถิ.

[๙๔๙] ลช. : รญฺโญติ นตฺถิ.

[๙๕๐] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : สกฺขิสฺสสิ

[๙๕๑] ลช. : โก

[๙๕๒] ลธ๑.,ทชท.,มน. : ตุฏฺฐปมุทิตา

[๙๕๓] ลช. : ทุกฺขมาปนฺโน อตฺตโน นิรุปราธำ

ปิตรํ ทิสฺวา มหาชนํ ปุจฺฉิ โก เอโส ทุกฺขาปนฺโนติ. มหาชโน อาห สามิ อยํ[๙๕๔] ปุพฺเพ นครสามิโก อิทาเนว วิปตฺติมาปนฺโน โหตีติ. ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต ปิตา เม วตายนฺติ[๙๕๕] ปิตรํ สญฺชาเนตฺวา โส หิ สตฺตนาคพโล[๙๕๖] ถามสมฺปนฺโน สเจ อิทํ รชฺชํ สราชิกํ อตฺตโน พเลน วิทฺธํสิตุกาโม สมตฺโถสฺมิ อปิจ สีลเภโท ภเวยฺย[๙๕๗] อิทานิ ชีวิตเหตุปิ สีลํ นาติกฺกเมยฺยํ สจาหํ สีลํ ภินฺทิตฺวา จิรกาลาภิปตฺถิตํ สพฺพญฺญุตญาณ[๙๕๘] เนว ปาปุณิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา โสกสลฺเลน ภิชฺชิตหทโย อตฺตานํ สณฺจาเรตุ อสกฺโกนฺโต ตตฺเถว วิสญฺญี หุตฺวา ภูมิยํ ปตติ. ตโต ปฏิลทฺธสฺสาโส[๙๕๙] หุตฺวา ปญฺญาสุวณฺณขคฺเคน โสกสลฺลํ สมุจฺฉินฺทิตฺวา ปิตุ สนฺติกํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺจงฺคปติฏฺจิเตน วนฺทิตฺวา ตตฺเถว วิสญฺญี ชาโต. มหาปุริโส ปฏิลทฺธสฺสาโส อุฏฺจาย นิสีทิ.[๙๖๐] ตทา มหาชโน จ อาห[๙๖๑] ตาปโส รญฺญา กึ โหติ รญฺโญ ปน ปุตฺโต วา ธีตโร วา นตฺถีติ. มหาปุริโส อตฺตโน[๙๖๒] รญฺโญ ปุตฺตภาวํ ทสฺเสนฺโต อาห

อหํ เทว ปเวเทมิ อาคโตหํ ตวนฺตรโช
อิทํ วชิรมุทฺทิกํ ปสฺสถ ตว กมฺพลํ [๙๖๓]
อาคโต ฉทฺทยิสฺสามิ[๙๖๔] อตฺถํ ตว ชีวิตเหตูติ.[๙๖๕] [๑๙๕]

---

[๙๕๔] ลช. : อหํ

[๙๕๕] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,มน. : วตาติ, ลช. : อิตีติ นตฺถิ.

[๙๕๖] ลธ๑. : สตฺตนฺตาตพโล

[๙๕๗] ทชท.,มน. : ภเวยฺย

[๙๕๘] ลธ๑.,ลธ๒. : สญฺญุสตญาณํ

[๙๕๙] ลช. : ปติลทฺธสฺสาโล

[๙๖๐] ลช. : ปติลทฺธสฺสาโสติ, อุฏฺจาย นีสีทีติ นตฺถิ.

[๙๖๑] ลช. : อสฺส

[๙๖๒] ลช. : อตฺตโนติ นตฺถิ.

[๙๖๓] ลช. : พนฺธถ

[๙๖๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : ฉินฺทยิสฺสามิ, ลช. : อาคโต ฉินฺทยิสฺสามีติ นตฺถิ.

[๙๖๕] ทชท. : ชีวิตการณาติ

ตं สุตฺวา ราชา น สญฺชานิตฺวา โก เอโสติ ปุจฺฉนฺโต อาห

ตาตาหํ อปุตฺตโก จ อรญฺเญ วาสเมกโก
กุโต นุ ตฺวํ อาคโตสิ กุโต ภเวยฺย อตฺรโชติ. [๑๙๖]

มหาสตฺโต อาห

สเจ อสทฺทเห วาจํ อาคโตมฺหิ[๙๖๖] ตวตฺรโช
อิทํ วชิรมุทฺทิกํ ปสฺสถ ตว กมฺพลนฺติ. [๑๙๗]

ตं สุตฺวา ราชาปิ อตฺตโน ปุตฺตภาวํ สญฺชานิตฺวา[๙๖๗] ปุตฺตํ นิวาเรนฺโต อาห

ชิณฺโณหมสฺมิ[๙๖๘] อพโล ชีวิตํ กึ ปโยชนํ
ตฺวญฺจ วโยวุฑฺฒิสมฺปนฺโน ชีวิตํ มา[๙๖๙] ชหิสฺสสีติ. [๑๙๘]

ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต ปิตุ วจนํ นิวาเรนฺโต[๙๗๐] อาห

เนส ธมฺโม มหาราช มรณํ[๙๗๑] เต ภวิสฺสติ
มยิ จปิ[๙๗๒] ธรมาเน ชีวิตํ มา ชหิสฺสถาติ. [๑๙๙]

อถ นํ ราชา อาห

มาตรนฺเต[๙๗๓] วเน วาสํ กถํ ฉฑฺเฑหิ เอกิกํ
เอหิ ตาต นิวตฺตสฺสุ วจนํ เม กริสฺสถาติ. [๒๐๐]

โพธิสตฺโต อาห

เยน เกนจิ วณฺเณน ปิตุ ทุกฺขํ อุทพฺพเห
มาตุยา ภคินิยาปิ อปิ ปาเณหิ อตฺตโน [๒๐๑]

---

[๙๖๖] ลช. : อาคโตหํ

[๙๖๗] ลช. : อิทํ วชิรมุทฺทิกํ.....อตฺตโน ปุตฺตภาวนฺติ นตฺถิ.

[๙๖๘] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : ชิโนหมสฺมิ

[๙๖๙] ลช. : เม

[๙๗๐] ลช. : วาเรนฺโต

[๙๗๑] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : มรณญฺจ

[๙๗๒] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : มยิ, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายํ น ทิสฺสติ.

[๙๗๓] ลธ๑. : มาตรงฺเค วิเน วาสํ

เอวนฺตำ อนุปสฺสามิ[๙๗๔] ชีวิตำ มรณำ ธุวำ
มยิ ธรมาเนปิ ชีวิตำ กึ ปโยชนำ [๒๐๒]
ททามิ น วิกมฺปามิ ชีวิตำ ตว การณา
เทวาปิ นำ ปสำสนฺติ เปจฺจ สคฺเค ปโมทิเตติ.[๙๗๕] [๒๐๓]

ราชา นิวาเรตุำ อสกฺโกนฺโต ปริเทวิ.[๙๗๖] มหาปุริโส เยน กุฏรณฺโฑ นิเวสนำ เตน สนฺติกำ คนฺตฺวา[๙๗๗] อตฺตโน ชีวิเตน ปิตุ ชีวิตำ กีณิตุกาโม อาห

จชิสฺสามิ อหำ เทว ชีวิตำ ปิตุ การณา
นิกีณิสฺสามิ อตฺเตว ชีวิเตน วินา มมาติ.[๙๗๘] [๒๐๔]

ตำ สุตฺวา ราชา ยทิ ปเนวำ ตว ชีวิตำ ทาตุกาโม ปิตรำ พนฺธนา โมเจหีติ. โส สาธุ มหาราชาติ ตุสฺสิตฺวา ปุน[๙๗๙] คนฺตฺวา ปิตรำ พนฺธนา โมเจตุกาโม เทวสงฺฆำ วิญฺญาเปตฺวา เอวมาห

สุณนฺตุ ภนฺโต [๙๘๐] วจนำ เทวสงฺฆา สมาคตา
จชามิ ชีวิตำ มยฺหำ ปิตรำ เม ปโมจามิ [๒๐๕]
สีสำ จกฺขุ หทยญฺจ ชิวฺหา มำสญฺจ โลหิตำ
ททามิ น วิกมฺปามิ โพธิยาเยว การณาติ. [๒๐๖]

---

[๙๗๔] ลธ๑. : อปสฺสามิ

[๙๗๕] ปโมทตีติ ภวิตพฺพำ.

[๙๗๖] ลช. : ปริเทวนฺตาติ

[๙๗๗] ลช. : มหาปุริโส สนฺติกำ คนฺตฺวา

[๙๗๘] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : มาตรนฺเต วเน วาสนฺติ คาถาย ปฏิ อตฺโถ คาถารูเปน น ทิสฺสติ.

[๙๗๙] ลธ๑. : ตุสิตฺวาน

[๙๘๐] ลช. : เอตฺถนฺตเร เมติ ทิสฺสติ.

โพธิสตฺโต เทวสงฺฆ[๙๘๑] สญฺญาเปตฺวา ปิตรำ[๙๘๒] โมเจตฺวา อุยฺโยเชสิ. ปุน อตฺตานำ พนฺธาเปสิ. อถ วธฆาฏกา โพธิสตฺตำ ปญฺจพนฺธเนน[๙๘๓] พนฺธิตฺวา สุสานำ เนตฺวา ตสฺส สีสำ ฉินฺทนฺโต อสึ คเหตฺวา โพธิสตฺตสฺส เมตฺตานุภาเวน กตญฺญุตานุภาเวน[๙๘๔]ขคฺคำ จุณฺณวิจุณฺณำ อโหสิ. ตทา พชฺฌฆาฏกา วิมฺหยนฺโต รญฺโญ[๙๘๕] อาโรเจสิ. ตำ สุตฺวา ราชา โกธาภิภูโต ทณฺฑปหตนงฺคุฏฺโจ วิย อาสีวิโส เตนหิ ตาต มตฺตหตฺถึ วิสฺสชฺเชถาติ อาห. เต ตถา กรึสุ. โพธิสตฺตสฺสานุภาเวน โกญฺจนาทำ กตฺวา ปลายิ มตฺตหตฺถีปิ.[๙๘๖] ตำ สุตฺวา ราชา เตนหิ องฺคารกาสุยา ปกฺขิปาเปถาติ. เต ตถา กรึสุ. ตสฺมึ ขเณ มหาปถวึ ภิชฺชิตฺวา ตาวเทว องฺคารกาสุยา สุวณฺณปทุมานิ สกฏจกฺกปฺปมาณานิ อุฏฺหนฺติ มหาสตฺตำ สมฺปฏิจฺฉึสุ.[๙๘๗] เต รญฺโญ ปน นิเวทยึสุ น โส เทว อคฺคินา ทฑฺโฒ[๙๘๘] กมฺพลมชฺเฌ เทวา วิย วิโรจติตี.[๙๘๙] ตำ สุตฺวา ราชา โกธาภิภูโต เตนหิ โจรปปาเต ปกฺขิเปถาติ อาห. เต มหาสตฺตำ คเหตฺวา[๙๙๐] โจรปปาเต ปกฺขิปึสุ. ตสฺมึ ขเณ นาคราชาโน นาคภวนโต อุคฺคนฺตฺวา[๙๙๑] สกฏจกฺกปฺปมาเณน สุวณฺณปทุเมน โพธิสตฺตำ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา นาคภวนำ เนสุ. ตทา กุฏราชา นิรปราธสฺส มหาสตฺตสฺส โกธจิตฺตุปฺปาเทน[๙๙๒] ตสฺมึ ขเณ มหาปถวี ภิชฺชิ วิวเรน[๙๙๓] มหานิรเย นิพฺพตฺติ. ตโต นาคราชา มหาสตฺตำ อาทาย มหนฺเตน สกฺกาเรน สทฺธึ นาคภวนโต อุฏฺหิตฺวา

---

[๙๘๑] ลธ๑. : เทวสชฺฌึ

[๙๘๒] ลช. : ปิตุ

[๙๘๓] ทท.ทช.,มน. : ปญฺจพนฺธเน

[๙๘๔] ทท. : โพธิสตฺตสฺส อานุภาเวน, ลช. : กตญฺญุตานุภาเวนาติ นตฺถิ.

[๙๘๕] ลธ๑.,ลธ๒. : อญฺโญ

[๙๘๖] ลช. : มตฺตหตฺถีปีติ นตฺถิ.

[๙๘๗] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : สมฺปฏิจฺฉิ

[๙๘๘] ลช. : ทฑฺโฒ

[๙๘๙] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,มน. : วิโรจติ

[๙๙๐] ลช. : ตำ มหาสตฺตำ เต คเหตฺวา

[๙๙๑] ลช. : วุฏฺฐาย

[๙๙๒] ทชท.: โกธจิตฺตุปฺปาเทติ

[๙๙๓] ทท.,ลช. : วเรน, ทชท.,มน. : โส

จมฺปกนคเร อภิสิญฺจิตฺวา มหาสตฺตํ อาปุจฺฉิตฺวา ปุน นาคภวนเมว คโต.[๙๙๔] มหาสตฺโต ปฏิลทฺธราชาภิเสโก ปิตรา สทฺธึ พลนิกาเยหิ ปริวุโต มาตุ วสนฏฺฐานํ อคมาสิ. ตทา โพธิสตฺตสฺส มาตา สามิกวิโยเคน ปิยปุตฺตสฺส อทสฺสเนน จ กีสสรีรา โสกปีฬิตหทยา[๙๙๕] อนฺโตปณฺณสาลายํ กาลมกาสิ. อถ มหาสตฺโต ปุรโต คนฺตฺวา อติสุญฺญํ ปณฺณสาลํ ทิสฺวา กมฺปมานหทโย อโห สุญฺญํ ปณฺณสาลํ ตํ กึ นุ โข ภวิสฺสตีติ ตุริตตุริโต ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา อนาถกิริยํ ทิสฺวา อโห มาตา เม มตาติ มหาวิรวํ วิรวนฺโต อาห

อุฏฺเจหิ อมฺม กึ เสหิ อาคโตหํ ตวตฺรชํ
อตฺตานํ[๙๙๖] วิย มํ ทิสฺวา กุหึ ยาติปิ[๙๙๗] เอกิกาติ [๒๐๗]

อาทินา นเยน ปริเทวิ. ยสกิตฺติราชา โอโรธคณา จ พลนิกายา จ โรทมานา อเหสุ. มหาสตฺโต สุวณฺณมญฺชุเส มาตรํ ปกฺขิปิตฺวา[๙๙๘] สิวิกาย นครํ อาเนตฺวา จินฺเตสิ อิทํ เม สรีรํ นิสฺสาย มยา อธิคตํ อิทํ เม สรีรํ อสารํ วิปตฺติปริโยสานํ ตสฺมา มาตุคุเณน ปฏิกฺกรณตฺถาย ชีวิตํ ปริจฺจชามิ สพฺพญฺญุตญาณลาภปฏิกฺกรณํ กริสฺสามีติ.[๙๙๙] โส ปิตุ ปาเท วนฺทิตฺวา อาปุจฺฉิตฺวา อาห

อาปุจฺฉามิ อหํ เทว มาตุยา หิตการณา
มญฺชุเส[๑๐๐๐] มรณตฺถาย จิตฺตกพฺภนฺตเร[๑๐๐๑] สยึ
อหัปิ ตาต มาตุยา สทฺธึ มริสฺสามีติ.[๑๐๐๒] [๒๐๘]

---

[๙๙๔] ลช. : คโตติ

[๙๙๕] ลช. : โสกปริปีฬิตหทยา

[๙๙๖] ลธ๑. : อตฺตา

[๙๙๗] ลช. : กติ ยาหิปิ, ทชท.: ยาติ เม, ทยฺยภาสาโปตฺถก.: คาถารูเปนายํ น ทิสฺสติ.

[๙๙๘] ลช.: ปวิสิตฺวา, ทชท.: อุกฺขิปิตฺวา

[๙๙๙] ลช. : -ลาภปติการณาติ.

[๑๐๐๐] ลช. : มุญฺจ เม

[๑๐๐๑] ลธ๑. : จินฺติตพฺภนฺตเร, ทยฺยโปตฺถก. : จิตฺตคพฺภนฺตเร

[๑๐๐๒] ทยฺยภาสาโปตฺถก.: โอสานภูตํ คาถาปาททฺวยํ น ทิสฺสติ. โอสาเน ฉนฺทคโณ น ปูรติ.

ตำ สุตฺวา ราชา มหาสตฺตำ อุปคุยฺหิตฺวา มา กาลกตมกาสีติ[๑๐๐๓] อาทินา นเยน นิวาเรนฺโตปิ กตญฺญุตาย สญฺโจทิตหทโย[๑๐๐๔] อกตญฺญุตา วิย ปิตุ วจนำ อสฺสุณิตฺวา จิตฺตกพฺภนฺตเร[๑๐๐๕] อุตฺตาโน สยนกำ นิปชฺชาเปตฺวา มาตุ มญฺชุสำ อุรสฺมึ ฐเปตฺวา อคฺคึ อุชฺชาเลตฺวา.[๑๐๐๖] ตทา กตญฺญุกตเวทิตานุภาเวน สพฺพญฺญุตญาณำ ปุพฺพนิมิตฺตำ ทสฺเสนฺตี วิย อุณฺหมตฺตมฺปิสฺส สรีเร นาโหสิ. องฺคารมชฺเฌ สุวณฺณปฏิมา วิย วิโรจมานำ ทิสฺวา มหาชนา เจลุกฺเขปสตสหสฺสานิ[๑๐๐๗] ปวตฺตยึสุ. อิติ มหาสตฺโต มหาสกฺกาเรน มาตุ สรีรกิจฺจำ อกาสิ. ตทา มหาปฐวี จตุนหุตาธิกทฺวิโยชนสตสหสฺสพหลา[๑๐๐๘] อยำ มหาปฐวี มตฺตวารณ วิย คชฺชมานา กมฺปิ. สิเนรุปพฺพตราชา เวตฺตลตาทิตงฺกุโร วิย โอนมิ.[๑๐๐๙] มหาสมุทฺโทปิ สงฺขุพฺภิ. อกาลวิชฺชุลตา[๑๐๑๐] นิจฺฉรึสุ. ปฐวีสทฺเทน[๑๐๑๑] ยาว พฺรหฺมโลกา เอกโกลาหลำ อโหสิ. อเนกานิ อจฺฉริยานิ ปาตุรเหสุำ. โพธิสตฺโต ตสฺมึ ปพฺพตปาเท[๑๐๑๒] ปณฺณสาลฏฺฐาเน เอกำ คามำ มาเปตฺวา อนุสำวจฺฉรำ มหุสฺสวำ กาเรสิ. โส คาโม ธมฺมนิคโม นาม อโหสิ. [๑๐๑๓] โพธิสตฺโต ยาวตายุกำ ฐตฺวา อายุหปริโยสาเน สคฺคปรายโน อโหสิ.

[๑๐๐๓] ลช. : อิตีติ นตฺถิ.

[๑๐๐๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : สญฺโจทิตหทยา

[๑๐๐๕] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : จินฺติตพฺภนฺตเร

[๑๐๐๖] ทชท. : อุชฺชาเลติ

[๑๐๐๗] ลธ๑.,ลช. : เจลุกฺเขปสหสฺสานิ

[๑๐๐๘] ลธ๑. : จตุนหุตาธิกโยชนสตสหสฺสพหลา

[๑๐๐๙] ลช.,มน. : โอนมิตฺวา

[๑๐๑๐] ลธ๑. : อกาลวิชฺชุตา

[๑๐๑๑] ลช. : ปฐวิสทฺโท คชฺเชนฺโต

[๑๐๑๒] ลช. : วิปุลปพฺพตปาเท

[๑๐๑๓] ลช. : เอตฺถนฺตเร เอวำ โสติ ทิสฺสติ.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา[๑๐๑๔] สจฺจปริโยสาเน มาตุโปสกภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาติ.[๑๐๑๕] ชาตกํ สโมธาเนตฺวา โอสานคาถมาห

มาตา อาสิ มหามายา ปิตา สุทฺโธทโน อหุ
กุฏราชา เทวทตฺโต วธโจรโก สุนกฺขโต[๑๐๑๖] [๒๐๙]
เสสา ปริสา อสีติมหาสาวกาติ
สิริวิปุโล โลกนาโถ เอวํ ธาเรถ ชาตกนฺติ.[๑๐๑๗] [๒๑๐]

สิริวิปุลกิตฺติชาตกํ นิฏฺฐิตํ.

[๑๐๑๔] ทชท. : ปกาเสติ

[๑๐๑๕] ลช. : ปติฏฺฐาหิ

[๑๐๑๖] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : สุนกฺขตฺโต

[๑๐๑๗] อยํ คาถา น ยุชฺชติ. ปญฺจมคาถาปาเท อเหสุนฺติ ภวิตพฺพํ.

๔.๖ วิปุลราชชาตกำ

หริตสรีรนฺติ[๑๐๑๘] อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อตฺตโน ทานปารมึ อารพฺภ กเถสิ.

เอกทิวสมฺหิ ภิกฺขู ธมฺมสภายำ กถำ สมุฏฺจาเปสุ. อาวุโส ตถาคโต มหาปุญฺโญ มหาปญฺโญ[๑๐๑๙] มหาปารมิปูริโตติ[๑๐๒๐] วณฺณยนฺตา นิสีทึสุ. ตทา สตฺถา ทิพฺพโสเตน สุตฺวา คนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา ปวรธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา อิมาย นามาติ วุตฺเต อนจฺฉริยำ ภิกฺขเว น อิทาเนว ปุพฺเพปิ ตถาคโต ทานปารมึ ปูเรนฺโต[๑๐๒๑] อตฺตโน ปุตฺตภริยำ อคเณตฺวา ทาสตฺถาย เทมีติ วตฺวา ตุณฺหี อโหสิ เตหิ ยาจิโต อตีตำ อาหริ

อตีเต ภิกฺขเว สุจิรวตีนามนคเร[๑๐๒๒] เอโก วิปุโล นาม ราชา รชฺชำ กาเรสิ. ตสฺส เทวี สุนฺทรี นาม อโหสิ. ตสฺสา ราชปุตฺตี สุจี นาม อโหสิ. โส ราชา ธมฺเมน รชฺชำ กาเรตฺวา[๑๐๒๓] ปญฺจทานสาลาโย การาเปตฺวา เทวสิกำ ปญฺจสตสหสฺสานิ ทานาทีนิ ปวตฺตยิ. สกลชมฺพุทีปมนุสฺสา น[๑๐๒๔] วานิชฺชกมฺมำ กโรนฺติ น เวชฺชกมฺมญฺจ เต ธนเหรญฺเญน โภคสมิทฺธา นจฺจคีตาทิเกสุ รมฺมนฺติ สุขำ อนุภวนฺติ. มหาสตฺโต สุจริตธมฺโม อติวิย ทานำ ทตฺวาปิ น สนฺตุฏฺโฐ. อเถกทิวสำ ปาสาทวรคโต กาญฺจนสีหปญฺชเร อุฆาเฏตฺวา[๑๐๒๕] อิสฺสริยำ โอโลเกนฺโต จินฺเตสิ อหำปิ พาหิรกทานำ ปูริโต อโหสึ อชฺฌตฺติกทานำ ทาตุกาโมมฺหิ สเจ โกจิ

๑๐๑๘ ทยฺยภาสาโปตฺถก. : หริตสรีโรติ

๑๐๑๙ ทท.,ทชท.,มน. : มหาปญฺโญติ นตฺถิ.

๑๐๒๐ ลช. : มหาปารมีคโณติ

๑๐๒๑ ทท.,ลช. : ปูเรนฺตา

๑๐๒๒ ลธ๑.,ลธ๒.,ทยฺยภาสาโปตฺถก. : สุจิวตฺตินามนคเร

๑๐๒๓ ลช. : ปาเปตฺวา

๑๐๒๔ ลช. : นาติ นตฺถิ.

๑๐๒๕ ลช. : มาเฏตฺวา

สีสํ เม ยาเจยฺย อหํ สีสํ ฉินฺทิตฺวา ตสฺส ทเทยฺยํ สเจ อกฺขีนิ [๑๐๒๖] ยาเจยฺย อหํ อกฺขีนิ อุปฺปาเตตฺวา ตสฺส ทเทยฺยํ สเจ หทยํ ยาเจยฺย อุรํ ภินฺทิตฺวา ปคฺฆรนฺตโลหิตพินฺทุ หทยํ คเหตฺวา ตสฺส ทเทยฺยํ สเจ มํสํ ยาเจยฺย อหํ สกลสรีรโต มํสํ เฉตฺวา คเหตฺวา ตสฺส ทเทยฺยํ อถวา สเจ โกจิ มํ วเธยฺย โก ราช ตฺวํ มม ทาโสติ[๑๐๒๗] อหํ อตฺตานํ สาเวตฺวา[๑๐๒๘] ทาสํ กตฺวา ตสฺส ทเทยฺยนฺติ. เอวํ จินฺเตนฺตสฺส จินฺตกเตเชน จตุนหุตาธิกทฺวิโยชนสตสหสฺส-พหลา อยํ มหาปถวี มตฺตวรวารโณ[๑๐๒๙] วิย คชฺชมานา กมฺปิ. สิเนรุปพฺพตราชา วนวฏฺสกา โอนมิ. มหาสมุทฺโท สงฺขุพฺภิ. มหาเมโฆ คชฺเชนฺโต[๑๐๓๐] ขณิกวสฺสํ[๑๐๓๑] วสฺสิ. อกาลวิชฺชุลตา นิจฺฉรึสุ. เทวตา สาธการมกํสุ. ยาว พฺรหฺมโลกา เอกโกลาหลํ อโหสิ. อเนกานิ อจฺฉริยานิ ปาตุรเหสุ. เตน วุตฺตํ

ตทา อารุยฺห ปาสาทา[๑๐๓๒] โอโลเกตฺวา มหาสิรึ[๑๐๓๓]
สุทฺธจิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา ทานํ[๑๐๓๔] ทาตุ วิจินฺตยี [๒๑๑]
สีสํ สเจปิ จกฺขุญฺจ หทยญฺจาปิ มํสกํ
ทเทยฺยํ กายํ สาเวตฺวา ยทิ โก ยาเจยฺย[๑๐๓๕] มม [๒๑๒]
สภาวํ จินฺตยนฺตสฺส อกมฺปิตมสญฺจิตํ
อกมฺปิ ตตฺถ[๑๐๓๖] ปฐวี สิเนรุวนวฏฺสกาติ. [๒๑๓]

๑๐๒๖ ทชท. : เอตฺถนฺตเร มมาติ ทิสฺสติ.

๑๐๒๗ ลช.,ทชท.,มน. : ทาโส

๑๐๒๘ ลธ๑. : สตฺตานํ, ทชท. : สาเรตฺวา

๑๐๒๙ ทท. : มตฺตวรวารณา

๑๐๓๐ ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : คชฺชนฺโต

๑๐๓๑ ฆนิกวสฺสนฺติ ยุตฺตตรํ.

๑๐๓๒ ทชท.,มน.,ทยฺยภาสาโปตฺถก. : ปาสาเท

๑๐๓๓ ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : มหาสิริญฺจาหํ

๑๐๓๔ ลธ๑. : ทานนฺติ นตฺถิ.

๑๐๓๕ ยาจเยติ ภวิตพฺพํ.

๑๐๓๖ ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : อกมฺปิตญฺจ

ตสฺส ปารมิยสฺส[๑๐๓๗]เตเชน สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหาการํ ทสฺเสสิ. สกฺโก อาวชฺเชนฺโต ตํ การณํ ญตฺวา อโห วต วิปุลราชา พุทฺธงฺกุโร มนุสฺสโลเก จิโต ทานํ ทตฺวา พาหิรก-ทาเน[๑๐๓๘] อสนฺตุฏฺโ อหํ มโนรถํ ตสฺส ปูริสฺสามีติ จินฺเตตฺวา ตรุณพฺราหฺมณวณฺเณน นิมฺมิตฺวา ทานสาลํ[๑๐๓๙] คนฺตฺวา นิสีทิ. ตทา ราชา ปาโต ว นฺหาตฺวา นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต นาควรํ อารุยฺหิตฺวา[๑๐๔๐]อมจฺจคณปริวุโต ทานสาลํ คนฺตฺวา นาคา โอรุยฺหิตฺวา[๑๐๔๑] ธนทานํ วิจาเรตฺวา ภเชสิ.[๑๐๔๒] สกฺโก อญฺชลึ ปคฺคยฺเหตฺวา ชยตุ ภวํ ชยตุ ภวํ มหาราชาติ ชยาภิเสกํ กตฺวา อฏฺจาสิ. อถ ราชา ตํ สุตฺวา จินฺเตสิ อยํ พฺราหฺมโณ กิมตฺถาย อาคโต ปุจฺฉิสฺสามิ[๑๐๔๓] นนฺติ ตํ การณํ ปุจฺฉนฺโต ปฐมํ คาถมาห

หริตสรีรา ตฺวญฺจ ทสฺสนียา สุรูปิยา[๑๐๔๔]
ปคฺคยฺห อญฺชลิญฺเจว[๑๐๔๕] กึ มํ ยาจสิ พฺราหฺมณาติ. [๒๑๔]

พฺราหฺมโณ ตํ สุตฺวา โอกาสํ ลภิตฺวา ปมุทิตหทโย ราชเทวึ ยาจนฺโต ทุติยํ คาถมาห

ยถา วาริวโห ปูโร สพฺพกาลํ น ขียติ
เอวนฺตํ ยาจิตาคญฺฉึ[๑๐๔๖] เทวึ เม เทหิ ยาจิโตติ. [๒๑๕]

[๑๐๓๗] ปารมิยาติ ภวิตพฺพํ.

[๑๐๓๘] ทชท. : พาหิรกทาเนน

[๑๐๓๙] ทชท.: ปาสาทตลํ

[๑๐๔๐] ลธ๑. : อารุยฺหิ

[๑๐๔๑] ลช.. : โอรุยฺหิ

[๑๐๔๒] ทท.,ลธ๒.,ลช. : ภชฺเฌสิ, ลธ๑. : ภชฺเฌตฺวาสิ

[๑๐๔๓] ทชท. : ปุจฺฉามิ

[๑๐๔๔] หริตสรีรา, ทสฺสนียา, สุรูปิยาติอาทีหิ หริตสรีโร, ทสฺสนีโย, สุรูปิโยติ ภวิตพฺพํ.

[๑๐๔๕] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : หริตสรีรา, ทสฺสนียา, สุรูปิยา, ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : ปญฺชลิญฺเจว

[๑๐๔๖] ลช. : ยาจิตุ คญฺฉึ

ตं สุตฺวา ราชา ปีติโสมนสฺสปฺปตฺโต วิย ทลิทฺทปุริโส รญฺโญ สหสฺสสุวณฺณานิปิ ลภิตฺวา ตติยं คาถมาห

ททามิ น วิกมฺปามิ ยं มं ยาจสิ พฺราหฺมณ
สนฺตं น ปฏิคุยฺหามิ[๑๐๔๗] ทาเน เม รมตี มโนติ. [๒๑๖]

อิติ วตฺวา เทวึ ปกฺโกสาเปตฺวา เอวมาห ภทฺเท อยํ พฺราหฺมโณปิ ตุวญฺจ ยาจติ[๑๐๔๘] อหํ สพฺพญฺญุตญาณํ ปฏฺจามิ ยาว น ปาปุณิสฺสามิ ตาว [๑๐๔๙] มม ปารมึ ปูเรตุนฺติ.[๑๐๕๐]สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุฏฺจิตฺตา อิมं คาถมาห

ทาสี ตุยฺหํ อหํ เทว สามิโก มม อิสฺสโร
ยสฺสิจฺเฉ ตสฺส มํ ทชฺชา[๑๐๕๑] วิกฺกีเนยฺย หเนยฺย วาติ. [๒๑๗]

ราชา ตํ สุตฺวา สุวณฺณกมณฺฑลุ[๑๐๕๒] คเหตฺวา เทวึ หตฺเถ คณฺหิตฺวา[๑๐๕๓] ปจฺวึ สกฺขึ กตฺวา ทกฺขิโณทกํ ปาเตตฺวา เอวมาห อมฺโภ พฺราหฺมณ อยํ มม ภริยา ปิยา โหติ อปิจ สพฺพญฺญุตญาณํ สตคุเณน สหสฺสคุเณน[๑๐๕๔] สตสหสฺสคุเณน ปิยตรนฺติ อหํ ปน เทวึ ตว ทตฺวา มนุสฺสสมฺปตฺตึ น ปฏิเจมิ สคฺคสมฺปตฺตึ น ปฏิเจมิ[๑๐๕๕] อินฺทสมฺปตฺตึ น ปฏิเจมิ

๑๐๔๗ ทท.,ลธ๑. : ปติคุย สนฺตํ น ปติคุยฺหามิ

๑๐๔๘ ลธ๑. : อยํ พฺราหฺมโณปิ ตุวญฺจ ยาจติ อยํ พฺราหฺมโณปิ ตุวญฺจ ยาจตีติ ปุน ลิขิตํ.

๑๐๔๙ ลช. : เอตฺถนฺตเร ตุวนฺติ ทิสฺสติ,

๑๐๕๐ ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : ปูเรตูติ, ปูเรมีติ ภวิตพฺพํ.

๑๐๕๑ ลธ๑.,ลช. : ททา, ทท.,ลธ๒. : ททาสิ

๑๐๕๒ ลช. : สุวณฺณกมณฺฑลํ

๑๐๕๓ ลช. : คณฺหีติ นตฺถิ.

๑๐๕๔ ลช. : สตคุณานํ สหสฺสคุณานํ

๑๐๕๕ ทขท.,มน.: สคฺคสมฺปตฺตึ น ปฏิเจมีติ นตฺถิ.

พฺรหฺมสมฺปตฺตึ น ปฏฺเจมิ[๑๐๕๖] สาวกสมฺปตฺตึ น ปฏฺเจมิ ปจฺเจกพุทฺธสมฺปตฺตึ น ปฏฺเจมิ อภิปตฺถนำ ปน สพฺพญฺญุตญาณปจฺจโย โหตูติ วตฺวา พฺราหฺมณสฺส อทาสิ. ตมตฺถำ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

เทวึ หตฺเถ คเหตฺวาน อุทกมณฺฑลุำ คณฺหิ[๑๐๕๗]
ปสนฺนมนสงฺกปฺโป ตสฺส เทวึ อทาสิ โส [๒๑๘]
เทวิยา ททมานาย ปิยจิตฺเตน ปโมทิตา
ตสฺมา[๑๐๕๘] ปฐวี กมฺปติ สิเนรุวนฏฺฐกาติ. [๒๑๙]

โส ตำ คเหตฺวา อาเนตฺวา อานุภาเวน อนฺตรธายิ. ตำ ขณญฺเญว อตฺตโน ปริวตฺเตตฺวา อญฺญำ พฺราหฺมณเวสำ นิมฺมิตฺวา อาคนฺตฺวา ชยสทฺทำ สุณนฺตนิยาเมน วตฺวา[๑๐๕๙] คาถมาห

ยถา วาริวโห ปูโร สพฺพกาลำ น ขียติ
เอวนฺตำ ยาจิตาคญฺฉี[๑๐๖๐] ปุตฺติมฺเม เทหิ ยาจิโตติ. [๒๒๐]

ตำ สุตฺวา ราชา โสมนสฺสปฺปตฺโต คาถมาห

ททามิ น วิกมฺปามิ อิสฺสโร นย พฺราหฺมณ
สนฺตำ น ปฏิคุยฺหามิ ทาเน เม รมตี มโนติ. [๒๒๑]

[๑๐๕๖] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช. : มนุสฺสสมฺปตฺตึ น ปฏฺเจมิ สคฺคสมฺปตฺตึ น ปฏฺเจมิ อินฺทสมฺปตฺตึ น ปฏฺเจมิ, ลช. : อิโต ปรำ พฺรหฺมสมฺปตฺตึ น ปฏฺเจมีติ ทิสฺสติ.

[๑๐๕๗] ลธ๑.,ลธ๒. : อุทกมณฺฑลำ, ลช. : คณฺหีติ นตฺถิ.

[๑๐๕๘] ลช. : ตทา

[๑๐๕๙] ทชท.,มน.: สุณนฺตนิยาเมเนว กตฺวา

[๑๐๖๐] ลช. : ยาจิตาคจฺฉี

โส วตฺวา สีฆ[๑๐๖๑] ราชปุตฺตี เปสิโต นฺหาเปตฺวา[๑๐๖๒] โภเชตฺวา สพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา อาสเน นิสีทาเปตฺวา[๑๐๖๓] สีสํ จุมฺพิตฺวา พฺราหฺมณสฺส ททนฺโต สพฺเพ เทวา สกฺขี วิญฺญาเปนฺโต คาถมาห

โภนฺโต เทวสงฺฆาโย สพฺเพ เทวา สมาคตา
ทานํ เม อนุโมทนฺตุ ปุญฺญํ คณฺหนฺตุ อีทิสํ [๒๒๒]
ตสฺส ปุตฺติญฺจ ทสฺสามิ ปิยํ จิตฺเตน เทมิหํ[๑๐๖๔]
ปุตฺติมหํ สุภชาตี โพธิยาเยว การณาติ. [๒๒๓]

อิติ วตฺวา พฺราหฺมณสฺส อทาสิ. ตสฺส ทานสฺส เตเชน อเนกานิ อจฺฉริยานิ อเหสุ. เตน วุตฺตํ

ตทาสิ ยํ ภีสนกํ ตทาสิ โลมหํสนํ
ราชปุตฺติมฺหิ ปทินฺนมฺหิ เมทนี สมกมฺปถ [๒๒๔]
ตทาสิ ยํ ภีสนกํ ตทาสิ โลมหํสนํ
ราชปุตฺติมฺหิ[๑๐๖๕] ปทินฺนมฺหิ เมทนี สมกมฺปถ [๒๒๕]
อจฺฉริยํ จ อาสิ โส โฆโส[๑๐๖๖] จ วิปุโล มหา
ปุตฺติภริเย ปทินฺนมฺหิ สกลสคฺคํ กมฺปถาติ. [๒๒๖]

[๑๐๖๑] ลธ๑. : สยํ

[๑๐๖๒] ลช. : ณฺหาตฺวา, ทท.,ลธ๒. : ณฺหาเปตฺวา ณฺหาเปตฺวา

[๑๐๖๓] ลช. : อาเนสิ ทาเปตฺวา, ปมาเทน ลิขิตํ ภเวยฺย.

[๑๐๖๔] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : เทวสงฺฆาติ วิเสโส โหติ., ทชท.,มน. : ปิยํ จิตฺเตน เทมิ อนาทิ

[๑๐๖๕] ลช. : ราชปุตฺตสฺมึ, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : ทุติยคาถา นตฺถิ.

[๑๐๖๖] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : โสติ นตฺถิ., ลธ๑.,ลธ๒. : โฆโส

อถ มหาสตฺโต ทานํ ทตฺวาเยว ปีติปาโมชฺชํ[๑๐๖๗] อุปฺปาเทตฺวา นิสีทิ. อถ สกฺโก อาเนตฺวา อานุภาเวน อนฺตรธายิ. สรีรํ อญฺญํ พฺราหฺมณวณฺณํ นิมฺมิตฺวา สทณฺฑหตฺโถ[๑๐๖๘] ปลิตเกโส ทีฆมสฺสุโลโม ราชทฺวารํ อาคนฺตฺวา[๑๐๖๙] นิสีทิ. ตํ ทิสฺวา ราชา ตํ การณํ ปุจฺฉนฺโต คาถมาห

อถ ตฺวํ เกน วณฺเณน เกน วา ปน เหตุนา
อนุปฺปตฺโตสิ นครํ ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโตติ. [๒๒๗]

อถ สกฺโก ตํ สุตฺวา ตํ การณํ อาจิกฺขนฺโต อาห

ชิณฺโณหมสฺมิ อาคโต ทีฆมทฺธานมาคโต
สุตฺวาน สุจริตญฺจ ราช อาคโตสฺมิ ตว
สนฺติเก อนุชานาหิ นครํ[๑๐๗๐] เทหิ ตํ มมาติ. [๒๒๘]

ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต ปีติภริตหทโย รชฺชสิรึ ททนฺโต คาถมาห

คณฺหาหิ ตว อิจฺฉิมฺหิ อิสฺสโร นย พฺราหฺมณ
มโนรถนฺเต ปูเรสฺสามิ ทาเน เม รมตี มโนติ. [๒๒๙]

ตขณญฺเญว สุวณฺณภิงฺคารํ คเหตฺวา ทกฺขิโณทกํ ปาเตตฺวา ตํ ททนฺโต อิมํ คาถมาห

อิทํ หิ นครํ มยฺหํ สพฺพโลกสมิทฺธินํ[๑๐๗๑]
ทตฺวาน นครํ อิทฺธํ[๑๐๗๒] เขฬปิณฺฑํ วิย ชาติ- [๒๓๐]

[๑๐๖๗] ลช. : ปีติปาโมกฺโข

[๑๐๖๘] ทท. : สทณฺฑหตฺเถ

[๑๐๖๙] ทท. : คนฺตฺวา

[๑๐๗๐] ลช. : เม เทวนครํ, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายํ น ทิสฺสติ.

[๑๐๗๑] ลธ๑. : สมิทฺธิ, ลธ๒.,ทยฺยภาสาโปตฺถก. : สมิทฺธนํ

[๑๐๗๒] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : สมิทฺทึ

สสารตรณตฺถาย กามราคมหณฺณเว
สพฺเพ สตฺตา ปวตฺตา ว ปาปุณิสฺสามิ นิพฺพุตินฺติ. [๒๓๑]

อิติ วตฺวา พฺราหฺมณสฺส อทาสิ. สกฺโก ตมจฺฉริยํ ทิสฺวา อโห สพฺพสฺส พุทฺธงฺกุโร โลกนาโถ ภวิสฺสตีติ วตฺวา ราชานํ เอวมาห มหาราช อหํ น[๑๐๗๓]พฺราหฺมโณ สกฺโกหมสฺมิ อหนฺเต สุจริตกมฺมํ ทิสฺวา สพฺพญฺญุตญาณํ เต ปูเรสฺสามิ ปุตฺตภริยนฺเต คณฺหาหิ มหาราชาติ วตฺวา ปุตฺตภริยาโย ทตฺวา สิรญฺจาเลนฺโต ชลมานรูโป อากาสํ อุปฺปติตฺวา อฏฺฐาสิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

ตสฺส สงฺกปฺปมญฺญาย[๑๐๗๔] มาฆวา เทวกุญฺชโร[๑๐๗๕]
อากาสคคเณ ฐตฺวา อิทํ วจนมพฺรวิ [๒๓๒]
นินฺนาทิตา เต ปฐวี สทฺโท เต ทิทิวํ คโต
สมนฺตา[๑๐๗๖] วิชฺชุตา อาคู คีรีนญฺจ ปฏิสฺสุตา [๒๓๓]
ตสฺส เต อนุโมทนฺติ อุโภ นารทปพฺพตา
อินฺโท พฺรหฺมา ปชาปติ โสโม ยโม เวสฺสุวณฺโณ[๑๐๗๗] [๒๓๔]
สพฺเพ เฺวา อนุโมทนฺติ ทุกฺกรํ หิ กโรติ โส
ทุทฺททํ ททมานานํ ทุกฺกรํ กมฺม กุพฺพตํ [๒๓๕]
อสนฺโต นานุกุพฺพนฺติ สตํ ธมฺโม ทุรนฺนโย[๑๐๗๘]
ตสฺมา สตญฺจ อสตญฺจ นานา โหติ อิโต คติ
อสนฺโต นิรยํ ยนฺติ สนฺโต สคฺคปรายนาติ.[๑๐๗๙] [๒๓๖]

[๑๐๗๓] ลธ๑. : นาติ นตฺถิ.

[๑๐๗๔] ลธ๑. : สงฺคปฺปมญฺญาย

[๑๐๗๕] ทท.,ลธ๑. : เทวกุญฺชโร วา, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : มฆวา เทวกุญฺชโร

[๑๐๗๖] ทท.,ลช.,ทชท.,มน. : มหนฺตา

[๑๐๗๗] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : โสโม จ ยโม เจว เวสฺสวณฺโณ จ ราชา

[๑๐๗๘] ลธ๑. : ทุรนฺคโย, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : ทุรนฺวโย

[๑๐๗๙] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : สคฺคปรายโนติ

โส สกฺโก ฤตึ กตฺวา สกฏฺฐานเมว คโต. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา[๑๐๘๐] อาห

อิทำ วตฺวาน มาฆวา เทวราชา สุชมฺปติ
โพธิสตฺตำ ฤตึ กตฺวา สคฺคกายำ อปกฺกมาติ.[๑๐๘๑] [๒๓๗]

ตทา ราชา ทสวิธำ ราชธมฺมำ กตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา อายุหปริโยสาเ เทวโลเก ปริปูรยิ.

สตฺถา อิมำ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา น[๑๐๘๒] ภิกฺขเว อิทาเนว ปุพฺเพปิ ตถาคโต ทานำ เทตีติ[๑๐๘๓] วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา สจฺจปริโยสาเน ชาตกำ สโมธาเนสิ

สกฺโก อนุรุทฺโธ อโหสิ สุนฺทรี ยโสธรา อหุ
สุจี นาม กุณฺฑกเถรี[๑๐๘๔] ปริสา พุทฺธปริสา อหุ
วิปุโล ราชา โลกนาโถ เอวำ ธาเรถ ชาตกนฺติ. [๒๓๘]

วิปุลราชชาตกำ นิฏฺฐิตำ.

[๑๐๘๐] ลช. : สตฺถาติ นตฺถิ.

[๑๐๘๑] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อปกฺกมีติ

[๑๐๘๒] ทท.,ลช.,ทชท.,มน. : นาติ นตฺถิ.

[๑๐๘๓] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : ทตฺวาติ

[๑๐๘๔] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : กณฺฑณเถรี

๔.๗ สิริจุฑามณิชาตกำ

ยำ ยาว สีตำ ททามีติ[๑๐๘๕] อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อตฺตโน[๑๐๘๖] ทานปารมึ อารพฺภ กเถสิ.

เอทิวสมฺหิ ภิกฺขู ธมฺมสภายำ กถำ สมุฏฺจาเปสุ อาวุโส อโห วต อมฺหากำ[๑๐๘๗] สตฺถา ทาเนน[๑๐๘๘] อติตฺโต โพธิสตฺตกาเล มหาทาเน[๑๐๘๙] ทตฺวา สมฺปตฺตยาจกานำ อตฺตโน ชีวิตำ อคเณตฺวา อุตฺตมทาเน[๑๐๙๐]อทาสิ พุทฺธตฺตกาเล[๑๐๙๑]อริยมตฺตำ[๑๐๙๒]อทาสีติ.[๑๐๙๓] สตฺถา อาคนฺตฺวา กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา อิมาย นามาติ วุตฺเต น ภิกฺขเว อิทาเนว ปุพฺเพปิ[๑๐๙๔] โพธิสตฺตกาเล อฑฺฒสรีรำ ทตฺวา อหนฺติ[๑๐๙๕] วตฺวา ตุณฺหี อโหสิ เตหิ ยาจิโต อตีตำ อาหริ

[๑๐๘๕] ลธ๒. : ยำ ยาว สีตำ ททามิ ตุยฺหนฺติ, ทยฺยภาสาโปตฺถก. : ททามิ น วิกมฺปามีติ, ยำ ยาจสิ ตำ ททามีติ ภวิตพฺพำ. อยำ ปน คาถาปาโท กตฺถจิ น ทิสฺสติ.

[๑๐๘๖] ลธ๑. : อตฺตทานปารมึ

[๑๐๘๗] ลธ๒. : อมฺหากนฺติ นตฺถิ.

[๑๐๘๘] ทท. : ทาเน

[๑๐๘๙] ลธ๒. : ทานำ

[๑๐๙๐] ทท.,ลธ๒. : อุตฺตมำ

[๑๐๙๑] ทท.,ลธ๑.,ลช. : พุทฺธกาเล

[๑๐๙๒] ทชท.,ลธ๑. : ภริยมตฺตำ

[๑๐๙๓] ลธ๒. : อทาสิเยวาติ วตฺวา.

[๑๐๙๔] ลธ๒. : ปุพฺเพ

[๑๐๙๕] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : อทาสิเยวาติ

อดีเต ภิกฺขเว พาราณสิยํ[๑๐๙๖] สิริจุฑามณี[๑๐๙๗]นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิ. ตสฺส ปน อคฺคมเหสี ปทุมาวตี นาม อโหสิ สีลาจารสมฺปนฺนา ปุพฺเพกตปุญฺญสมฺปนฺนา อภิรูปา. ตสฺส ปุตฺโต จนฺทกุมาโร นาม อโหสิ. อถ ราชา ธมฺเมน รชฺชํ กาเรสิ. จตูสุ นครทฺวาเรสุ จ นครมชฺเฌ[๑๐๙๘] นิเวสนทฺวาเร จาติ ฉ ทานสาลาโย การาเปตฺวา ทิวเส ทิวเส[๑๐๙๙] ฉสต-สหสฺสานิ[๑๑๐๐] วิสฺสชฺเชตฺวา มหาทานํ อทาสิ. กิตฺติยุตฺตกาเล[๑๑๐๑] มหาเมโฆ วิย ทานวสฺสํ วสฺสิ. อถ ราชา ปุพฺพณฺหสมเย อมจฺจปมุขานํ ชนานํ โอวาเทนฺโต[๑๑๐๒]สพฺเพ ตุมฺเห ยถาสุขं[๑๑๐๓] ทานํ ทเทถ[๑๑๐๔]สีลํ รกฺขถ อุโปสถํ อุปธาเรถาติ.[๑๑๐๕]โส ปุนทิวเส สีลํ นฺหาโต สพฺพาลงฺการ-ปฏิมณฺฑิโต อมจฺจคณปริวุโต ปุณฺฑริกํ นาม มงฺคลหตฺถึ อภิรุยฺหิตฺวา ทานสาลาโย คนฺตฺวา ยาจกานํ สหตฺเถน[๑๑๐๖]ทานํ อทาสิ. อิมินา นิยาเมเนว [๑๑๐๗] เทถาติ อมจฺจานํ นิยฺยาเทตฺวา [๑๑๐๘] หตฺถึ อภิรุยฺหิตฺวา อตฺตโน มณฺฑิรเมว[๑๑๐๙] อคมาสิ. อเถกทิวสมฺหิ ปจฺจูสกาเล ราชา สยนโต วุฏฺฐาย นิสีทิตฺวา จินฺเตสิ อหํ อชฺฌตฺติกทานํ ทาตุกามโมมฺหิ ยาจกา พาหิรกทานํ ยาจนฺติ สเจ โย อชฺฌตฺติกทานํ ยาจติ จกฺขุ์ วา สีสํ วา หทยํ วา มํสํ วา โลหิตํ วา

[๑๐๙๖] ทท.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน. : พาราณสิมฺหิ

[๑๐๙๗] ลธ๑.,ลธ๒. : สิริจุฑามณี, ลช. : สิริจุฑามณี, สิริจุฬามณีติปิ ทิสฺสติ.

[๑๐๙๘] ลธ๒. : นครมชฺเฌสุ จ, อิโต ปรํ จาติ ภวิตพฺพํ.

[๑๐๙๙] ลธ๒. : เทวสิกํ

[๑๑๐๐] ลธ๑. : สตสหสฺสานิ, ลช. : ฉสตฺตสหสฺสานิ

[๑๑๐๑] ลช. : กิตฺติยุตฺตยุตฺตกาเล

[๑๑๐๒] ลธ๒. : ปุพฺพณฺเห จ สายณฺเห จ อมจฺเจ จ มหาชเน โอวทนฺโต

[๑๑๐๓] ลธ๒. : ยถาสุขนฺติ นตฺถิ.

[๑๑๐๔] ลธ๑.,ลช. : พุทฺธทานํ เทถ

[๑๑๐๕] ลธ๒. : สีลํ รกฺขถ ภาวนํ ภาเวถ อุโปสถํ อุปวสิถาติ

[๑๑๐๖] ลธ๒. : สหตฺเถเนว

[๑๑๐๗] ลธ๒. : เอตฺถนฺตเร ทานนฺติ ทิสฺสติ.

[๑๑๐๘] ลธ๒. : เอตฺถนฺตเร โอวทิตฺวาติ ทิสฺสติ.

[๑๑๐๙] ลธ๒. : ปุณฺฑริกํ นาม, มน.: หตฺถึ อภิรุยฺหิตฺวาติ นตฺถิ.

อฑฺฒสรีรํ วา สกลสรีรํ วา ตํ ตํ สพฺพญฺญุตญาณสฺส ปจฺจยํ กตฺวา ตสฺส ทเทยฺยนฺติ. เอวํ จินฺเตนฺตสฺเสว[๑๑๑๐]จตุนหุตาธิกทฺวิโยชนสตสหสฺสพหลา อยํ มหาปฐวี มตฺตวารโณ วิย คชฺชมานา กมฺปิ. สิเนรุปพฺพตราชา สุเสทิตเวตฺตงฺกุโร วิย โอนมิตฺวา พาราณสีภิมุโข อฏฺฐาสิ. สาคโร สงฺขุพฺภิ. ปฐวีสทฺเทน เทโว คชฺชนฺโต ขณิกวสฺสํ[๑๑๑๑]วสฺสิ. อกาลวิชฺชุลตา นิจฺฉรึสุ. สกฺโก เทวราชา อปฺโผเฏสิ.[๑๑๑๒]เทวตา สาธุการํ กรึสุ. มหาพฺรหฺมา สาธุการมกาสิ.[๑๑๑๓]ปฐวีตลโต ยาว พฺรหฺมโลกา เอกโกลาหลํ อโหสิ. เตน วุตฺตํ

สิริจุฑามณี[๑๑๑๔] นาม โสหํ รชฺชมการยึ
ตทาหํ นิสชฺช ปาสาเท ทานํ ทาตุ๋ วิจินฺตยึ [๒๓๙]
หทยํ ทเทยฺยํ จกฺขุ๋ มํสญฺจ รุธิรญฺจ จ
ทเทยฺยํ กายํ สาเวตฺวา ยทิ โกจิ ยาเจยฺย [๒๔๐]
สภาวํ จินฺตยนฺตสฺส อกมฺปิตมสณฺฐิตํ[๑๑๑๕]
อกมฺปิ ตตฺถ ปฐวี สิเนรุ วนฏฺฐกาติ.[๑๑๑๖] [๒๔๑]

ตทา กาเล[๑๑๑๗]สกฺกสฺส เทวรญฺโญ ภวนํ อุณฺหาการํ ทสฺเสสิ. สกฺโก อาวชฺเชนฺโต เอวมาห

โก นุ เทโว มนุสฺโส วา สมฺมา ปูเชติ มาตรํ
ทานํ วา พฺรหฺมจริยญ วา มมํ จาเลยฺย อาสนาติ.[๑๑๑๘] [๒๔๒]

[๑๑๑๐] ทท. : อเถกทิวสํ หิ ปจฺจูสกาเล ราชา อาสนโต วุฏฺฐาย ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อตฺตโน ทานํ จินฺเตนฺตสฺส นิรนฺตรํ ปีติ อุปฺปชฺชีติ ทิสฺสติ.

[๑๑๑๑] ฆนิกวสฺสนฺติ ยุตฺตตรํ.

[๑๑๑๒] ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท.,มน.: อโปเฏสิ, อปฺโปเจสีติ ยุตฺตตรํ.

[๑๑๑๓] ทท.,ลธ๑.,ลช.,ทชท. : สาธุการมกํสุ, มน. : สาธุการมกาสุ

[๑๑๑๔] ทชท.,มน. : สิริจุฬามณี

[๑๑๑๕] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : สกตฺตภาวํ จินฺตยสฺส, ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : อกมฺปิตมสณฺฐิตํ

[๑๑๑๖] ทท.,ลช. : วฏฺฐกาติ, ลธ๑.,ลธ๒. : วนวฏฺฐกาติ, ทชท.,มน. : วฏฺฐกาติ

[๑๑๑๗] ลธ๒. : ตสฺมึ กาเล

[๑๑๑๘] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายํ น ทิสฺสติ.

อาวชฺเชตฺวา จ ปน สกฺโก[๑๑๑๙] ตำ การณำ ญตฺวา ตุฏฺฐจิตฺโต[๑๑๒๐] หุตฺวา อยำ[๑๑๒๑] สิริจุฑามณี ราชา พุทฺธงฺกุโร อชฺฌตฺติกทานำ ทาตุกาโม อโหสิ อนาคเต กาเล พุทฺโธ ภวิสฺสตีติ. โส สคฺคโต โอตริตฺวา[๑๑๒๒] สกฺกรูปำ ชหิตฺวา อฑฺฒสรีรกำ พฺราหฺมณรูปำ นิมฺมิตฺวา อาคนฺตฺวา นครำ ปาวิสิ. พฺราหฺมโณ ราชงฺคเณ ปวิสิตฺวา หตฺถำ ปสาเรตฺวา ชยตุ ภวำ ชยตุ ภวำ มหาราชาติ อาห. อถ ราชา ชยวจนำ สุตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปาสาทปฺรโต โอโลเกนฺโต อฑฺฒสรีรำ พฺราหฺมณำ ทิสฺวา[๑๑๒๓] อจฺฉริยชาโต ปาสาทโต โอตริตฺวา พฺราหฺมณสฺส สนฺติกำ คนฺตฺวา กมฺปมานำ ทิสฺวา มหากรุณาย สญฺโจทิตหทโย อตฺตานำ สณฺหาเรตุำ อสกฺโกนฺโต อสฺสูนิ ปวตฺเตติ เอวำ สมฺมจินฺเตสิ[๑๑๒๔]อหนฺตำ อญฺญถาห ปุจฺฉิตฺวา[๑๑๒๕]พฺราหฺมณสฺส ตำ อาคมนการณำ ปุจฺฉิตฺวา ชานิสฺสามีติ [[๑๑๒๖]] อิมำ คาถมาห

อชฺช[๑๑๒๗] ตฺวำ เกน วณฺเณน เกน วา ปน เหตุนา
อนุปฺปตฺโตสิมำ รฏฺฐำ[๑๑๒๘] ตำ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโตติ. [๒๔๓]

ตโต พฺราหฺมโณปิ พลวเวทนาย กมฺปมานสรีโร สุกฺกคตฺตกณฺโจ หตฺถำ อุกฺขิปิตฺวา เอวมาห มหาราช อหำ มหลฺลโก อิธาคจฺฉนฺโต อฑฺฒสรีรำ ยาจึ อฑฺฒสรีรำ เม เทหิ มม อฑฺฒสรีเรน สหโยคำ กโรมีติ อชฺช[๑๑๒๙] ชีวิตำ เม เทหีติ วตฺวา อิมำ คาถมาห

[๑๑๑๙] ทท.,ลธ๑.,ลช.,ทชท.,มน. : สกฺโกติ นตฺถิ.

[๑๑๒๐] ลธ๒. : ตุฏฺฐมานโส อโหสิ

[๑๑๒๑] ลธ๒. : อยนฺติ นตฺถิ.

[๑๑๒๒] ทท.,ลช.,ทชท.,มน.: โอตาเรตฺวา

[๑๑๒๓] มน.: อถ ราชา ชยวจนำ สุตฺวาติ นตฺถิ. ปุน ปน อุฏฺฐายาสนา ปาสาทปฺรโต.....ทิสฺวาติ ทิสฺวติ.

[๑๑๒๔] ทชท. : ปวตฺเตตฺวา, เอวำ สมฺมจินฺเตสีติ นตฺถิ.

[๑๑๒๕] มน. : อาปุจฺฉิตฺวา

[๑๑๒๖] ทชท. : เอตฺถนฺตเร จินฺเตตฺวาติ ทิสฺวติ.

[๑๑๒๗] ทชท.,มน.,ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อถ

[๑๑๒๘] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อนุปฺปตฺโตสิ เม รฏฺฐำ

[๑๑๒๙] มน. : กโรมิ อถ

ยถา วาริวโห ปูโร สพฺพกาลํ น ขียติ
เอวนฺตํ ยาจิตาคญฺฉิ อฑฺฒสรีรํ เม เทหิ ยาจิโตติ. [๒๔๔]

ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต ปีติมานโส หุตฺวา เสฺว พุทฺธตฺตํ วิย มญฺญมาโน สาธุ มหาพฺราหฺมณ สพฺพํ ตว[๑๑๓๐] มโนรถํ ปูเรสฺสามีติ ปสาริตหตฺเถ สหสฺสถวิกํ ฉเปนฺโต วิย อสฺสชิตฺวา อลีนมานโส หุตฺวา สพฺพํ นครํ อุนฺนาเทนฺโต อิมํ คาถมาห

ททามิ น วิกมฺปามิ ยํ มํ ยาจสิ พฺราหฺมณ
สนฺตํ น ปฏิคุยฺหามิ ทาเน เม รมตี มโน [๒๔๕]
จกฺขุ์ สีสญฺจ หทยํ ชีวิตํ มํสโลหิตํ
ททามิ น วิกมฺปามิ โพธิยาเยว การณาติ.[๑๑๓๑] [๒๔๖]

อปิจ พฺราหฺมณ อิเธว ตาว อาคเมถาติ วตฺวา ปาสาทํ อภิรุยฺหิตฺวา อมจฺจาทโย นาครา สนฺนิปาเตตฺวา ปทุมาวตี นาม เทวี อามนฺเตตฺวา อตฺตโน ปุตฺตํ จนฺทกุมารํ ปกฺโกสาเปตฺวา ปุตฺตํ อาลิงฺคิตฺวา เอวมาห ตาต ปิยปุตฺต อิโต ปฏฺจาย อปฺปมตฺโต โหหิ ทานํ เทหิ สีลํ รกฺขาหิ ภาวนํ ภาเวหิ กสฺมา จ ปน วทามิ อชฺช อชฺฌตฺติกทานํ ทสฺสามีติ วตฺวา ปุตฺตํ รตนปลฺลงฺเก นิสีทาเปตฺวา สุวณฺณภิงฺคาเรน อภิเสกอุทกํ ปาเตตฺวา ตสฺส รชฺชํ นิยฺยาเทสิ. ตโต ราชา พฺราหฺมณสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตาต มหาพฺราหฺมณ มา จินฺตยิ มโนรถนฺเต ปูเรสฺสามีติ. ตโต โส พฺราหฺมโณ สีฆํ มหาราช ตว อฑฺฒสรีรํ มยฺหํ เทหีติ. ราชา สาธุ มหาพฺราหฺมณาติ วตฺวา เทวคณํ วิญฺญาเปตุกาโม อากาสํ โอโลเกนฺโต เอวมาห

สุณนฺตุ โภนฺโต วจนํ เทวสงฺฆา สมาคตา
ชหามิ ชีวิตํ มยฺหํ โพธิยาเยว การณาติ.[๑๑๓๒] [๒๔๗]

[๑๑๓๐] มน. : วตํ

[๑๑๓๑] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : ทุติยคาถา น ทิสฺสติ.

[๑๑๓๒] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : คาถารูเปนายํ น ทิสฺสติ.

โภนฺโต เทวสงฺฆา สุณนฺตุ วจนํ ปุพฺเพ โพธิสตฺตา ปญฺจหิ ปริจาเคหิ[๑๑๓] สพฺพญฺญุตญาณํ ปตฺวา เอเตน สจฺจวชฺเชน กกจํ ปตตูติ อธิฏฺฐหิ. ตสฺมึ สมเย โพธิสตฺตสฺส อธิฏฺฐานพเลน อิมํ ปฐวึ ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา เทฺว ยกฺขา รตฺตทนฺตกา โลหิตกฺขี รตฺตโลมงฺคา รตฺตภมุมสฺสุเกสา มหาวราหขุรทาฐา ภีสนกรูปา กกจํ ติกฺขํ คเหตฺวา ปาตุภวนฺติ. เต มนุสฺสา ทิสฺวา ภีตภีตา ปลายึสุ. อถ ราชา เทฺว ยกฺเข ทิสฺวา เอวมาห สาธุ สาธุ มหายกฺขา มม อนุกมฺปาย มม[๑๑๔] อชฺฌตฺติกทานํ อนุโมทถ อหํ พฺราหฺมณสฺส อฑฺฒสรีรํ ทาตุกาโมมฺหิ มม สรีรํ สีสโต ยาว ปาทา ฉินฺทถ พฺราหฺมณสฺส จ ภาคํ ทสฺสามิ มม สรีรํ เสสํ[๑๑๕] ภุญฺชถาติ. ตทา เทฺว ยกฺขา สาธุ มหาราชาติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อฏฺฐํสุ. ตโต โพธิสตฺโต กกจํ คเหตฺวา ตํ หตฺเถน ปรามสิตฺวา เทวคเณ วิญฺญาเปตุกาโม อากาสํ โอโลเกนฺโต เอวมาห โภนฺโต เทวสงฺฆา อิมินา อตฺตปริจาเคน น มานุสสมฺปตฺตึ ปฏฺเฐมิ น อินฺทสมฺปตฺตึ น พฺรหฺมสมฺปตฺตึ น จกฺกวตฺติสมฺปตฺตึ น ปจฺเจกพุทฺธสมฺปตฺตึ น สาวก-สมฺปตฺตึ ปฏฺเฐมิ อปิจ โข ปน อิมินา อตฺตปริจจาเคน สพฺพญฺญุตญาณปฏิเวธสฺส ปจฺจโย โหตุ สพฺพญฺญุตญาณํ ปตฺวาน สเทวเก โลเก สํสารโต โมเจสฺสามีติ. ตทา เทวคณา สงฺขุพฺภึสุ. อถ สพฺเพ เต อมจฺจา มหาชนกาโยปิ[๑๑๖]จ เอกปฺปหาเรเนว ภูมิตเล สนฺนิปติตฺวา อุรํ ตาเลนฺตา เกสา วิกีรียมานา อาวตฺตนฺตา มหาวิรวํ วิรวึสุ. ตโต เทฺว ยกฺขา โพธิสตฺตสฺส สีสํ ภินฺทนฺติ. ภินฺทนกาเลเยว ปถุมาวตี เทวี ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ปาสาทโต โอตริตฺวา เกเส วิกีรียมานา[๑๑๗] อุรํ ตาเลนฺตา โพธิสตฺตสฺส ปาเท นิปฺปติตฺวา อาลิงฺคิตฺวา ปโรทิ. จนฺทกุมาโร อาคนฺตฺวา ปิตุ ปาเท คเหตฺวา อาลิงฺคิตฺวา ปโรทิ. กกโจ นลาตมฺปตฺโต[๑๑๘] โลหิตํ ปคฺฆรติ. ตสฺมึ สมเย เทวตาโย สนฺนิปติตฺวา เจลุกฺเขปสหสฺสานิ ปวตฺตึสุ. เทวทุนฺทุภิโย วชฺชึสุ.

---

[๑๑๓] ทท.,ลช. : ปญฺจปริจฺจาเคหิ

[๑๑๔] ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท. : มํ

[๑๑๕] ลช. : เสสนฺติ นตฺถิ.

[๑๑๖] ลช. : ปีติ นตฺถิ.

[๑๑๗] ทท.,ลธ๑.,ลธ๒.,ทชท. : วิกิริยมาโน

[๑๑๘] ลธธ๑.,ลธ๒.,ทชท.,มน. : ลลาตปฺปตฺโต

ปุปฺผวสฺสํ วสฺสิ. อกาลวิชฺชุลตา นิจฺฉรึสุ. อนฺตลิกฺเข เทวตาโย ทีปธูปมาลาทีหิ ปูชิตฺวา สาธุการานิ ปวตฺเตสุ. ยาว ลลาตํ ยาว มุขปิ กกเจ สมฺปตฺเต มหาสตฺโต มหาชเน เอตทโวจ มา โสจิตฺถ มา ปริเทวิตฺถาติ. ปทุมาวตีปมุขา โอโรธคณา รญฺโญ ปาเท นิปติตฺวา ปริเทวึสุ. อถ โพธิสตฺโต จ คีวมฺหิ กกเจ สมฺปตฺเต อติวิย เวทนาย ปีฬิโต เอตทโวจ สิริจุฬามณิ-ราชา สมฺมาสมฺพุทฺโธ ทุกฺขปฺปตฺตานํ ปสฺสิตฺวา การุญฺเญน ทุกฺกรกมฺมํ อุสฺสหาตีติ. ตโต เทฺว ยกฺขา สุวณฺณกกเจน ภินฺทิตฺวา ยาว หทยปฺปตฺตาปิ พลวเวทนา อโหสิ. โสปิ โภ ยกฺขา สุฏฺรุ ฉินฺทถาติ อาห. [๑๑๓๙] ตโต รญฺโญ สกลสรีรโต โลหิตํ ปคฺฆรติ.[๑๑๔๐]ยาว อุทรปิ ยาว อโธภาคปิ ฉินฺทนฺติ. สา ปทุมวตีเทวี จ ปุตฺโต จ ปโรหิโต จ อมจฺโจ จ มหาชนกายา จ สพฺเพปิ วิสญฺญี หุตฺวา ภูมิตเล นิปตึสุ. ตโต ราชา อฑฺฒสรีรํ ปสฺสิตฺวา อฑฺฒสรีรํ พฺราหฺมณสฺส ทตฺวา ตาต มหาพฺราหฺมณ อิทํ เม ทานํ สพฺพญฺญุตญาณปจฺจโย โหตูติ. พฺราหฺมโณ ตํ คเหตฺวา อตฺตโน สรีรํ นิโยเชสิ. สพฺเพ เทวสงฺฆา พฺรหฺมาทโย โพธิสตฺตสฺส ทานํ สาธุการํ กรึสุ. เทวทุนฺทุภิโย วชฺชึสุ. ปุปฺผวสฺสํ วสฺสิ. มหาชนกายา สงฺขุพฺภึสุ. สกฺโก เทวราชา โพธิสตฺตสฺส สกลสรีรํ สุวณฺณปฏิมา วิย ฆณมิสฺสํ ปากติกํ กตฺวา รตฺตึ[๑๑๔๑]อกาสิ. อถ มหาสตฺโต สกลสรีโร[๑๑๔๒] สุวณฺณสรีโร สุวณฺณปฏิมา วิย อุฏฺรายาสนา นิสีทิ. ตทา สกฺโก ตสฺส ปณีตชฺฌาสยํ วิทิตฺวา ตสฺส ถุตึ อกาสิ.[๑๑๔๓] ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

ตสฺส สงฺกปฺปมญฺญาย เทวินฺโท เอตทพฺรวิ[๑๑๔๔]
สพฺเพ ชิตา เต ปจฺจุหา เย จ มนุสฺสา เย ทิพฺพา [๒๔๘]
นินฺนาคเต[๑๑๔๕]ปจฺจีสทฺโท เต ติทิวงฺคโต

๑๑๓๙ ลช. : เอตฺถนฺตเร ตทา มหาปฐวี กมฺปิ. มหาสมุทฺทา สงฺขุพฺภึสุ. สิเนรุปพฺพตราชา โอนมิตฺวา. ยาว พฺรหฺมโลกา โกลาหลํ อโหสิ. เทวทุนฺทุภิโย วชฺชึสุ. ปุปฺผวสฺสํ วสฺสีติ ทิสฺสติ.

๑๑๔๐ ลช. : ตโต รญฺโญ สกลสรีรโต โลหิตํ ปคฺฆรตีติ นตฺถิ.

๑๑๔๑ ทชท.,มน. : รตึ

๑๑๔๒ ลธ๑.,ลธ๒.,ลช.,ทชท. : สกลสรีโรติ นตฺถิ., มน.: สุวณฺณสรีโรติ นตฺถิ.

๑๑๔๓ ลช. : ตทา สกฺโก ตสฺส ปณีตชฺฌาสยํ วิทิตฺวา ตสฺส ถุตึ อกาสีติ นตฺถิ.

๑๑๔๔ มน. : เอตทโวจ

๑๑๔๕ มน. : นินฺนาทิตา

สมนฺตา วิชฺชุตา อาคู คิรินำ ว ปฏิสฺสุตา [๒๔๙]
ตสฺส เต อนุโมทนฺติ อุโภ นารทปพฺพตา
อินฺโท จ พฺรหฺมา ปชาปติ จ โสโม ยโม เวสฺสวณฺโณ จ [๒๕๐]
ราชา สพฺเพ เทวานุโมทนฺติ ทุกฺกรำ หิ กโรติ โส
ทุทฺททำ ททมานานำ ทุกฺกรำ กมฺมำ กุพฺพตำ [๒๕๑]
อสนฺโต นานุกุพฺพนฺติ สตำ ธมฺโม ทุรนฺนโย
ตสฺมา สตญฺจ อสตญฺจ นานา โหติ อโต คติ
อสนฺโต นิรยำ ยนฺติ สนฺโต สคฺคปรายโนติ.[๑๑๔๖] [๒๕๒]

มหาราช ททนฺโต จ อปราปรำ มา เอตฺตเกน ทาเนน อติตฺโตสีติ. ตทา โพธิสตฺโต ลทฺธาชีโว หุตฺวา อุฏฺจาสิ.[๑๑๔๗]ตโต เทวราชา โพธิสตฺตสฺส สาธุการำ กตฺวา อาปุจฺฉิตฺวา เทวโลกำ อคมาสิ. ตมตฺถำ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

อิทำ วตฺวาน มฆวา เทวราชา สุชมฺปติ
โพธิสตฺตำ ถุตึ กตฺวา สคฺคกายำ อปกฺกมีติ.[๑๑๔๘] [๒๕๓]

อถ อมจฺจาทโย สามนฺตราชาโน คหปติกาทโย สกภาเวน อสฺสาสำ ปฏิลภิตฺวา เต สนฺนิปติตฺวา สาธุการำ กโรนฺติ. ตทา โพธิสตฺโต ทานำ ทตฺวา มหลฺลกกาเล ปุตฺตสฺส รชฺชำ นิยฺยาเทตฺวา ตโต นิกฺขมิตฺวา อิสิปพฺพชฺชำ ปพฺพชิตฺวา ฌานำ นิพฺพตฺเตตฺวา อายุหปริโยสาเน พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติ.

สตฺถา อิมำ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา น ภิกฺขเว อิทาเนว ปุพฺเพปิ ทานำ อทาสิเยวาติ วตฺวา ชาตกำ สโมธาเนสิ

[๑๑๔๖] สคฺคปรายนาติ ภวิตพฺพำ., ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อิมา คาถา น ทิสฺสนฺติ.
[๑๑๔๗] ลช. : อุฏฺจหิ
[๑๑๔๘] ทยฺยภาสาโปตฺถก. : อยำ คาถา น ทิสฺสติ.

ปทุมาวตี เทวี ยโสธรา อโหสิ
จนฺทกุมาโร ราหุโล อโหสิ
สกฺโก อนุรุทฺโธ อโหสิ[๑๑๔๙]
เสสา พุทฺธปริสา อเหสุ
สิริจุฑามณิราชา โลกนาโถ
เอวํ ธาเรถ ชาตกนฺติ.[๑๑๕๐]

[๒๕๔]

สิริจุฑามณิชาตกํ นิฏฺฐิตํ.

[๑๑๔๙] ทท.,ลธ๑.,ลช.,ทชท.,มน. : สกฺโก อนุรุทฺโธ อโหสีติ นตฺถิ. ทยฺยภาสาโปตฺถก.: ชาตกสโมธานํ น ปริปูรติ.

[๑๑๕๐] อิธ หิ อกถิตปาทเลขา คาถาโย ทยฺยภาสาโปตฺถเก ทิสฺสนฺตีติ เวทิตพฺพา. สพฺพวตฺถุสฺส ปริโยสาเน คาถาสทิสานิ เอวรูปานิ วจนานิ เยภุยฺเยน ทิสฺสนฺติ. สทฺทรูปโต หิ โอโลเกนฺเตน จินฺเตตพฺพานิ ปโยคานํ คาถาหิ สทิสตฺตา. อิธ สิกฺขกามานํ คาถารูปิ ทสฺสิตํ.

ปญฺจโม ปริจฺเฉโท
นิคมนกถาปริกปฺปนกถา

๕.๑ นิคมนกถา

ปญฺญาสชาตกคนฺถสฺส หิ สิกฺขนวีมสาย วิจยการินา มยา สรูปตฺโถ ลทฺโธ ปญฺญาสชาตกโปตฺถกำ นาเมตำ ปญฺจวสฺสสตา อธิกตรำ ปวตฺติตำ สำวฑฺฒิตำ. ตญฺจ สญฺชานิตฺวา นิยมิตฺวา พุทฺธสาสนิกา ยตฺถ สตเขตฺตนหุตรฏฺเจตำ อุปฺปนฺนำ ตตฺถ เจว อยุชฺฌิยาธนปุรรตน-โกสินฺเท จ มรมฺมลวกมฺโพชรามญฺเญ จ วิตฺถารโต ปฏิคฺคณฺหนฺติ มนสิกโรนฺติ. กิญฺจาปิ เจตำ ติปิฎกฏฺฐกถาฎีกานุฎีกาย คนฺถนฺตรำ โหติ. คนฺถนฺตรปญฺญาสมำ ปน ปญฺญาสชาตกำ โลกิย-ปณฺณาสกนฺติปิ เชียงใหม่-ปณฺณาสกนฺติปิ นาเมน ปญฺญายมานำ นวปุรวาสินา ภิกฺขุนา นวปุเร รจิตนฺติ สุคฺคหิตำ สุมานิตำ. อญฺเญ จ สิกฺขกา มหาสามเณเรน โลกคติยา เจว ธมฺมคติยา จ วสีภาวยุตฺเตน นวปุเร รจิตนฺติ สทฺทหนฺติ มาเนนฺติ. อุภินฺนญฺจ เนสำ สรูเปน มติ สำสนฺทติ สเมติ. อิทำ สามนฺตเทเสสุ อิทฺธำ โหติ ผีตำ ปากฏำ. โอธิโส มรมฺมิกา ภิยฺโยโส สุปคฺคณฺหนฺติ สุมาเนนฺติ. ตำ นิสฺสาย นจฺจคีตวากฺยปทำ กโรนฺติ ปริวตฺเตนฺติ ตสฺส สิงฺคารรุทฺธ-โสกโรทนาทิสาหิจฺจรเสหิ ยุตฺตภาวโต.

ตโต หิ ปรำ ตำ ปรมฺปราย ลิขิตำ. นิฐานโต ปน ทยฺยรฏฺเจ เจว สามนฺตเทเสสุ จ ธมฺมกฺขรกมฺโพชกฺขรรามญฺญกฺขริกำ ลิขิตโปตฺถกำ สมฺพหุลำ ปากฏำ โหติ ทิฏฺฐำ. ทยฺยรฏฺเจ รฏฺฐปณฺณาคาเร อติโปราณำ ลิขิตโปตฺถกำ ไม้ประกับทาชาดแดง ล่องชาด-โปตฺถกำ ธนปุรสมเย ลิขิตนฺติ ทิฏฺฐำ. อิโต ปรำ ยาว รตนโกสินฺทา ปรมฺปราย ลิขิตานิ โหนฺติ.

รจนาวิสเย ปนีธ กมฺโพชรามญฺญกฺขริกำเยว ปาลิภาสิกโปตฺถกำ คเวสิตำ โหติ วิจินิตำ คหิตำ เยภุยฺเยน เตสำ สำสนฺทนภาวโต. ตตฺถ จ สรูปำ ทุวิธำ

มหาโปตฺถกำ ปญฺญาสวตฺถุปริปุณฺณำ. มหุสฺสาเหน วิริเยน จ ลิขิตำ เยภุยฺเยน สทิสรูปำ อปฺปวิรุทฺธำ. สเจ ปเนตฺถ วิรุโธ สิยา. อกฺขเรสุ อปริปุณฺณาติเรกลกฺขเณสุ สิยา. ตปฺปจฺจยา โถกำ โหติ อตฺถวิรุโธ. โส ปน สามนฺตปทสงฺขาตานิ ปริปทานิ โอโลเกตฺวา ปริชานิตพฺโพ วิญฺญาตพฺโพ พหูนำ ลิขิตโปตฺถกานำ ปรมฺปราย ลิขิตภาวโต. เลขเก เจส นิสฺสาย อุปฺปนฺโน ภวิสฺสติ.

อนุโปตฺถกำ ปเนเกกสฺมึ พนฺธิตโปตฺถเก เอกวตฺถุกำ. เยภุยฺเยน จตุปญฺจพนฺธิตโปตฺถกำ. อิทำ เจตฺถ ลกฺขณำ เลขโก วา คนฺถการโก วา เอกจฺจำ อตฺตโน มนาปำ วตฺถุำ วิจินิตฺวา พุทฺธสาสเน พุทฺธปูชาย กโรติ วา การาเปติ วา. เลขโก ปณีตาการเน มหุสฺสาเหน อกตฺวา ลิขติ. ยถาวุตฺตมิทำ มหาโปตฺถเกหิ วิเสสลกฺขณำ โหติ ปณามคาถาย เจว วจเนหิ จ ปโยเคหิ จ อตฺเถน จ. กิญฺจาปิ หิทำ วิรุทฺธำ โหติ. ตมฺปน พุทฺธสาสนิกานำ อติคารวสทฺธาย พุทฺธปูชาย คนฺถกรณลกฺขเณ ปริยาปนฺนำ.

ยถาวุตฺตำ หิ สพฺพำ โปตฺถกำ นิสฺสาย น สกฺกา อมฺเหหิ มูลโปตฺถกภูตสฺส ปญฺญาสชาตกสฺส ปวตฺตึ สญฺชานิตุำ. อปริทีปิตภาวโต มยฺหเมว สนฺนิฏฺฐานำ โหติ สตเขตฺตนหุตรฏฺฐสมเย มูลลิขิตโปตฺถกำ นฏฺฐำ. อิทานิ ปน สนฺตานำปิ ลิขิตโปตฺถกานำ เอกจฺจสฺส ธนปุรสมยโตเยว ปฏฺฐาย ยาว รตนโกสินฺทสมยา ปรมฺปราย ลิขนปวตฺติ สญฺชานิตา.

ทยฺยรฏฺเฐ หิ สาปเทสภูตสฺส ปญฺญาสชาตกสฺส เทฺว โปตฺถกา โหนฺติ รฏฺฐปณฺณาคารสฺส ทยฺยภาสาปริวตฺติตโปตฺถโก เจว นวปุรวิทฺยาลยสฺส สตเขตฺตนหุตโปตฺถกภูตปญฺญาสชาตกสิกฺขีมำสาโปตฺถโก จาติ. ปุริโม โปราณทยฺยโวหาเรน ปริวตฺติโต. ปจฺฉิโม ปน ๒๓๓๙ พุทฺธสเก ลิขิเต สตเขตฺตนหุตรฏฺฐสฺส โปราณธมฺมกฺขรโปตฺถเก นิสฺสาย ปจฺจุปฺปนฺเน วลญฺชิยมาเนน ทยฺยกฺขเรน ปริวตฺติโต. อิมสฺส จ มูลโปตฺถโก ปาลิภาสาย รจิโต ปจฺฉา เทสนาโวหารวเสน สตเขตฺตนหุตภาสาย ปริวตฺติโต โหติ เมธินา รตนปญฺญาเถเรน ภิกฺขุนา พุทฺธสาสนิกานำ อภิชานนำ เจว อติเรกสทฺธาปสาทญฺจ อากงฺขมาเนน.

มรมฺมลวกมฺโพชาทิเทเส หิสฺส วฑฺฒนปตฺถรณผรณโต ตตฺถ ตตฺถ ปณฺฑิตา อตฺตโน อตฺตโน นิทานคติโย คเหตฺวา ปญฺญาสชาตเก อุปหริตฺวา กโรนฺติ. เต โปตฺถกา ทยฺยโปตฺถเกน สทฺธึ น โอตรนฺติ น สเมนฺติ. ทยฺยโปตฺถกาปิ จิตานิ อญฺญกฺขเรนปิ ปญฺญายมานา สํสนฺทิยมานา อตฺถวตฺถุนามปุคฺคลกฺขราทิวเสน วิรุทฺธา โหนฺติ. สนฺนิฏฺฐานํ เจตฺถ ทฏฺฐพฺพํ อิเมหิ เหตูหิ

ปรมฺปราย ลิขิตํ มูลโปตฺถกํ เอวรูปี นานาวิธํ โหติ.

เลขกา อตฺถสฺส ปริวตฺตึ วฑฺฒนํ ปจฺเฉทํ กรึสุ อตฺตโนมติยา.

ปจฺฉิมา เลขกา อวิชานกาปิ สญฺเจตนิกาปิ วิรุเธ อุปฺปาเทสุ. เต วิรุธา อนติปฺปมาณา ยุตฺตตฺถโชตกา.

รจนาวิสเย หิทํ ปญฺญาสชาตกสฺส ปริโสธิตานํ สตฺตวตฺถูนํ สรูปี

- มาตุคามเหตุกานิ เจตานิ เยสุ มาตุคาโม ปุริสสฺส จิตฺตํ อชฺโฌตฺถรติ.

สมุทฺทโฆสชาตกํ ยโสธราเหตุกํ. สตฺถา อตีตํ อาหริตฺวา โส มาตุคามวเสน มาตาปิตโร เจว รชฺชสมฺปตฺติญฺจ ปหาย คโตติ อาห.

สุธนกุมารชาตกํ มาตุคามเหตุกเยว. เอโก ภิกฺขุ ปิณฺฑาย จรนฺโต อิตฺถึ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิตฺโต โหติ ทุกฺโข ทุมฺมโน. สตฺถา อตีตํ อาหริตฺวา โส สุธนกุมาโร สิเนหวเสน มโนหรํ คเวสีติ อาห.

สุธนุกุมารชาตกํ มารเสนาวิชยเหตุกํ. สตฺถา อตีตํ อาหริตฺวา ปุพฺเพ ฆนฺตาร-ยกฺขํ ทมิตฺวา คโตติ อาห. อาทิโต ปน มาตุคามํ นิสฺสาย ฆนฺตารยกฺขํ ทมิตุํ คโต. อิทํ วตฺถุ โพธิสตฺตสฺส มเหสีนํ อตฺถิภาวปริทีปนํ.

- ทานปารมีเหตุกานิ เจตานิ เยสุ ทานปารมี มาตาปิตูนํ กตญฺญุตาย องฺคาทิกํ ทตฺวา กตา.

รตนปชฺโชตชาตกํ มาตุโปสกภิกฺขุเหตุกํ. สุวณฺณสามสทิสํ หิทํ โพธิ-ญาณาเปกฺขสฺส โพธิสตฺตสฺส มาตุยา องฺคชีวิตทานปริทีปนํ.

สิริวิปุลกิตฺติชาตกำ มาตุโปสกภิกฺขุเหตุกำ. สุวณฺณสามสทิสำ หิทำ โพธิสตฺตสฺส ปิตุโน ชีวิตทานสฺส เจว มาตุฆาปนกิจฺจกรณสฺส จ ปริทีปนำ.

วิปุลราชชาตกำ โพธิสตฺตสฺส พาหิรทาเนน อติตฺตสฺส ปุตฺตธีตุชายาทาน-สงฺขาตสฺส อชฺฌตฺติกทานสฺส ปริทีปนำ.

สิริจุฑามณิชาตกำ โพธิสตฺตสฺส อฑฺฒสรีรพฺราหฺมณสฺส อฑฺฒสรีรทานสฺส ปริทีปนำ. สพฺพานิ อุปปารมีวเสน เจว ปรมตฺถปารมีวเสน จ ปริทีปิตานิ.

กิญฺจาปิ หิ ปญฺญาสชาตกำ ทยฺยานำ ทีฆรตฺตำ สุวิญฺเญยฺยำ โหติ หทยงฺคตำ มนาปำ. อยฺชฺฌิยารฏฺฐสฺส ปน วุฑฺฒิปฺปตฺตกาเล ปญฺญาสชาตกโปตฺถกานำ สิกฺขา เจว วิปฺปาร-วฑฺฒนญฺจ เยภุยฺเยน น ปวตฺติตา น วฑฺฒิตา. กาลานุกาเลน ตำ ปริวตฺเตตฺวา ทยฺยสาหิจฺจ-รูเป คีตนจฺจวาทิตทสฺสนำ กรึสุ. อิทำ สาหิจฺจรูปำ ยาว รตนโกสินฺทา อนฺตมโส ยนฺตทูรทสฺสน-วตฺถุมฺหิ ปญฺญายติ. เอวรูโป เหตฺถ นิยโม. เอกจฺจำ วตฺถุ นิยมิตำ โหติ สุวิญฺญาตำ อิฏฺฐำ กนฺตำ มนาปำ. เอกจฺจสฺส เอกจฺโจ ภาโค. ตตฺถ สุธนชาตกาทิชาตกำ สุธนมโนหราติ ทยฺยสาหิจฺจรูป ทฏฺฐพฺพำ. นิยโม ปนายำ ทกฺขิณภาเค มโนหรา มชฺฌิมภาเค รถเมรีติ ทยฺยภาเคสุ ปจฺเจก-ลกฺขณนิยมปริทีปโน โหติ.

๕.๒ ปริกปฺปนกถา

๕.๒.๑ สิกฺขกามา หิ ทยฺยมรมฺมลวกมฺโพชรามญฺญาทิกฺขเรสุ ปญฺญายมาเน ลิขิต-ปญฺญาสโปตฺถเก เจว มุทฺทาปิตโปตฺถเก จ สิกฺเขยฺยุำ วีมำเสยฺยุำ ปริโสเธยฺยุำ วิชฺชาลกฺขณยุตฺตสฺส นวกตโปตฺถกสฺส ปญฺญาสชาตกสฺส กรณตฺถาย.

๕.๒.๒ สุโพธาลงฺการคนฺเถ ปญฺญายมานาย อลงฺการตนฺติยา ปญฺญาสชาตเก อลงฺกาเร สิกฺเขยฺยุำ วีมำเสยฺยุำ.

๕.๒.๓ ตตฺถ จ พุทฺธสาสนสฺส ญาณสตฺถตนฺตึ เจว คติสทฺธญฺจ สิกฺเขยฺยุำ วีมำเสยฺยุำ.

ปณฺณานุกฺกโม

๑. ปฐมภูมิกา :

ก. ปณฺณานิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ, ๒๕๐๐.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๒.

_____. **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๙.

ข. ลิขิตโปตฺถกา

หอสมุดแห่งชาติ. "**ปัญญาสชาดก", ฉบับทองทึบ ไม้ประกับธรรมดา เลขที่ ๖๐๓๘ อักษรขอม ภาษาบาลี,** กรุงเทพ : แผนกบริการเอกสารส่วนภาษาโบราณ, มปป.(คัมภีร์ใบลาน).

_____, "**ปัญญาสชาดก", ฉบับทองทึบ ไม้ประกับทาชาด เลขที่ ๖๐๓๙ อักษรขอม ภาษาบาลี,** กรุงเทพ : แผนกบริการเอกสารส่วนภาษาโบราณ, มปป.(คัมภีร์ใบลาน).

_____, "**ปัญญาสชาดก", ฉบับทองทึบ ไม้ประกับทองทึบ เลขที่ ๖๐๔๑ อักษรขอม ภาษาบาลี,** กรุงเทพ : แผนกบริการเอกสารส่วนภาษาโบราณ, มปป.(คัมภีร์ใบลาน).

_____, "**ปัญญาสชาดก", ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา เลขที่ ๖๑๐๐ อักษรขอม ภาษาบาลี,** กรุงเทพ : แผนกบริการเอกสารส่วนภาษาโบราณ, มปป.(คัมภีร์ใบลาน).

_____, "**ปัญญาสชาดก", ฉบับล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา เลขที่ ๖๑๐๔ อักษรขอม ภาษาบาลี,** กรุงเทพ : แผนกบริการเอกสารส่วนภาษาโบราณ, มปป.(คัมภีร์ใบลาน).

_____. **"ปัญญาสชาดก", ฉบับล่องชาด ไม้ประกับทาชาด เลขที่ ๖๑๘๗ อักษรขอม ภาษาบาลี**, กรุงเทพ : แผนกบริการเอกสารส่วนภาษาโบราณ, มปป.(คัมภีร์ใบลาน).

_____. **"ปัญญาสชาดก", ฉบับล่องชาด เลขที่ ๓๐๕ อักษรมอญ ภาษาบาลี**, กรุงเทพ : แผนกบริการเอกสารส่วนภาษาโบราณ, มปป. (คัมภีร์ใบลาน).

_____. **"ปัญญาสชาดก", ฉบับรดน้ำดำ เลขที่ ๔๑๒ อักษรมอญ ภาษาบาลี**, กรุงเทพ : แผนกบริการเอกสารส่วนภาษาโบราณ, มปป. (คัมภีร์ใบลาน).

๒. ทุติยภูมิกา

ก.ทยุยภาสา

(๑) ปณฺณานิ :

กรมการศาสนา. **ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี เล่ม ๑**. กรุงเทพ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๕.

กรมศิลปากร. **ปัญญาสชาดก : ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาค ๑**. พระนคร : อักษรบริการ, ๒๔๙๙.

_____. **ปัญญาสชาดก : ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาค ๒**. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๔๙๙.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทรบุรีนฤนาถ. **ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต**. กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

เชียงใหม่ปัณณาสปกรณ์. ฉบับอักษรพม่า (พระภิกษุชาวเชียงใหม่). ย่างกุ้ง :โรงพิมพ์หงสาวดี, ๑๙๑๑.

สมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **ประชุมนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานพุทธศาสนา**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพคุณาธาร (ผล ชินปุตโต) ณ ฌาปนสถานวัดพระพิเรนทร์, พระนคร : รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๔.

ทรัพย์ ประกอบสุข. **วรรณคดีชาดก. กรุงเทพ : บารมีการพิมพ์, ๒๕๒๗.**

ธนิต อยู่โพธิ์. **นิทานวรรณคดี**. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, ๒๕๐๘.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพ : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๘.

นิยะดา เหล่าสุนทร. **การฟื้นฟูอักษรศาสตร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ สำนักพิมพ์แม่คำผาง, ๒๕๓๙.

_____. **"ปัญญาสชาดก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองไทย"**. สำนักพิมพ์แม่คำผาง, ๒๕๓๘.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. **ปฐมสมโพธิกถา**. พระนคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๑๙.

พระปัญญาสามี. **ศาสนวงศ์ หรือประวัติศาสนา**. แปลโดย แสง มนวิทูร. พิมพ์ครั้งที่ ๒ ในงานพระราชทานเพลิงศพพระราชธรรมสุนทร (จ่อง ถาวโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดพิชยญาติการาม, กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พรรณเพ็ญ เครือไทย, (บรรณาธิการ). **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑ เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ตรัสวิน, ๒๕๔๐.

พิชิต อัคนิจ และคณะ. **การศึกษาวิเคราะห์ปัญญาสชาดกฉบับล้านนาไทย**. งานวิจัย คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๐.

พระรัตนปัญญาเถระ. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แปลโดย แสง มนวิทูร. พิมพ์ครั้งที่ ๒, ในงานพระราชทานเพลิงศพพระพรหมคุณาภรณ์ (ด. เจียม มหาปุญโญ) อดีตเจ้าอาวาสวัด โสธรวราราม อดีตเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา. กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ลมูล จันทร์หอม. **วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔ พระนคร : โอ เอส พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๘.

สนิท ตั้งทวี. **วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา**. พระนคร : โอ เอส พริ้นติ้งเฮ้าส์. (มปป.).

สืบพงศ์ ธรรมชาติ. **วรรณคดีชาดก**. พิมพ์ครั้งที่ ๑ พระนคร : โอ เอส พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๒.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎก ที่แต่งในประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,๒๕๓๓.

_____. **วัฒนธรรมงานเขียนที่เป็นภาษาบาลีในประเทศไทย : บทวิเคราะห์ธรรมในพระสุตตันตปิฎก**. กรุงเทพ : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

_____. **วิวัฒนาการงานเขียนภาษาบาลีในประเทศไทย : จารึก ตำนาน พงศาวดาร สาส์น ประกาศ** พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๒๙.

(๒) รจนาวิสยา

พระมหาปรีชา มโหสโถ (เส็งจีน). "อิทธิพลของวรรณคดีเรื่องปัญญาสชาดกที่มีต่อสังคมไทย". **ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สดุภณ จังกาจิตต์. "จักกวาฬทีปนี กัณฑ์ที่ ๑, ๒, ๓". **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

พระมหาสุรพล สิงคิรัตน์. "ปฐมสมโพธิ ปริจเฉทที่ ๑-๗ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์". **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**. ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

เอื้อนทิพย์ พีระเสถียร. "การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสชาดก". **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**. ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

ข. วิเทสภาสา

(1) Books.

Buddhadatta A.P. English-Pali Dictionary. New Delhi : Motial Banarsidass publisher private limited, 1989.

Cuhurn Law Bimala. A History of Pāli Literature. New Delhi : Rekha Printers Pvt. Ltd, 1993.

De, Gokuldas. Significance and Importance of Jātaka, with Special Reference to Bharhut. Calcutta : Calcutta University,1951.

E.B, Cowell. **The Jātaka : Stories of the Buddha's Former Births.** London : Pāli Text society,1957.

Fausboll, V., ed. Jātakatthavaṇṇanā :The Jātaka Together with Its Commentary. 7 vols. London : Luzac and Co., Ltd, 1962-64.

Feer, Henri Leon, trans. A Study of Jātakas, Trans. By G.m. Foulkes. Calcutta : Susil Gupta, 1963.

Fickle, Dorothy Helen. "An Historical and Structural Study of Paññāsa Jātaka". Ph. D. Dissertation, University of Pennsylvania, 1978.

Oskar Von Hinuber. A Handbook of Pāli Literature. India : Munshiram Manoharlal Publishers Ptv. Ltd, 1997.

Padamanath S. Jaini (ed). ZIMME PAÑÑĀSA VOL. I (JĀTAKA 1-25). LONDON : PĀLI TEXT SOCIETY,1981.

_____. ZIMME PAÑÑĀSA VOL. II (JĀTAKA 26-50). LONDON : PĀLI TEXT SOCIETY,1983.

T.W. Rhys David and William Stede. **Pali- Einglish Dictionary**. London : The Pāli Text Society,1959.

Zimme Paññāsa. Rangoon : Union Buddha Sasana, Hanthawaddy Press,1911.

(2) Articles.

Finot, Louis. "Rechershes sur literature Laotinne." Bulletin l'Ecole. Francaisse d'Exterm-ORIET XVII, 5 (1917) : 1-218.

I.B. Horner and P.S. Jaini. Aprocryphal Birth Stories Vol.1, 1985.

Luce, G. H. "The &&o Jātaka in Old Burma" ARIIBUS ASIEA. Vol. XIX, 3/4 pp. 291–307. (special number dedicated to the memory of Pierre Dupont).

Martini, Gimette. "Pañcabuddhabyakarana." Bulletin de l'Ecole. Francaise d'Otient LV (1967) : 125-44.

Oldenberg, Hermann. "The Prose-and-Verse Type of Narative and the Jātakas." Journal of Pāli Text Society (1910-12), pp. 19-50.

Terral, Ginnete. "Samuddaghosajātaka : cont pāli tire du Paññāsa-jātaka." Bulletin de l'Ecore francaise d'Exterm-Orrient XL VIII, 1 (1956) : 149-351.

Winternitz, Maurice. "Jātaka Gathas And Jātaka Commentary." Indian Historical Quartery IV. 1 (1928) : 1-14.

ภาคผนวก

ในปัญญาสชาดกนี้ พระคันถรจนาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์กล่าวปณามคาถาแสดงความนอบน้อมพระรัตนตรัย ในเบื้องต้นว่า

ข้าพเจ้าขอนมัสการพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เลิศในไตรโลก พระธรรมอันทำผู้ปฏิบัติให้ข้ามภพได้ และพระสงฆ์ผู้ประเสริฐ จักกล่าวแสดงปกรณ์ที่ชื่อว่าปัญญาสชาดก ที่กำลังจะกล่าวต่อไปนี้จนจบบริบูรณ์

๑. สมุทรโฆษชาดก

พระศาสดาประทับอาศัยเมืองสาวัตถีอยู่ที่พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภพระนางยโสธราเทวี ได้ตรัสพระธรรมเทศนานี้

ในวันหนึ่ง พวกภิกษุนั่งสนทนาธรรมกันในโรงธรรมว่า พระศาสดาเพื่อจะได้พระนางยโสธราแล้ว ถึงกับสละรัชสมบัติของพระองค์ เสด็จไปยังพระนครอื่นแสดงศิลปะ ๖๐ อย่างที่หาผู้เสมอมิได้จนได้พระนางมา ทีนั้นพระศาสดาได้สดับถ้อยคำของพวกภิกษุ ตรัสว่ามิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ครั้งก่อนเพื่อให้ได้นางยโสธรามา ก็ละรัชสมบัติพร้อมทั้งบิดามารดาไปยังนครอื่นเหมือนกัน ทรงนำอดีตนิทานมาเล่าว่า

ในอดีตในแคว้นกาสีได้มีนครชื่อว่าพรหมบุรี ในเมืองนั้นมีพระราชาพระนามว่าวินทัตครองราชย์โดยธรรม มีอัครมเหสีพระนามว่าเทวธิดา คราวนั้นพระโพธิสัตว์จุติจากดาวดึงส์มาถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระเทวี ในขณะประสูติมหาสมุทรได้กระฉอกกระฉ่อน เพราะฉะนั้นจึงตั้งพระนามว่าสมุทรโฆษ พระสิริรูปสมบัติของพระองค์ได้แผ่ไปตลอดชมพูทวีป ในสมัยนั้นยังมีเมืองอีกเมืองหนึ่งชื่อรัมมบุรี มีพระเจ้าสีหนรคุตปกครอง มีพระมเหสีพระนามว่ากนกวดี พระนางมีพระธิดาพระนามว่าวินทุมดี มีสิริโฉมงดงามยิ่งนัก พระธิดาได้ฟังถึงรูปสมบัติของพระโพธิสัตว์ ก็มีจิตปฏิพัทธ์ติดใจ ไปนมัสการเทวสถานเป็นประจำ กระทำประทักษิณบูชาแล้วอธิษฐานขอให้บันดาลให้ได้พบพระองค์ แล้วจะกระทำการบูชาถวาย

คราวนั้นพราหมณ์ ๔ คนออกเดินทางจากเมืองรัมมบุรีไปยังคามนิคมเมืองอื่น ๆ ก็ลุถึงเมืองพรหมบุรี พวกพราหมณ์ได้เห็นพระกุมารก็ได้ถวายพระพร พอพระองค์ได้ประทับ

แล้วจึงตรัสถามพวกพราหมณ์ถึงข่าวคราวที่น่าสนใจในเมืองนั้น พวกพราหมณ์ได้ทูลเรื่องราวถวายจนถึงเรื่องของพระราชธิดาที่มีสิริโฉม รุ่งขึ้นเข้าเฝ้าพระราชบิดาพระราชมารดาทูลขอลาไปยังเมืองรัมมบุรี โดยทูลถึงเรื่องราวของพระราชธิดาที่สิริโฉม จึงใคร่จะได้เห็นยิ่งนัก ฝ่ายพระบิดามารดาพอฟังคำพระโพธิสัตว์ตรัสห้าม แต่จะส่งทูตไปขอ

พระโพธิสัตว์ยังทูลขอและลาพระราชบิดามารดา ก็พระองค์ยังเป็นผู้ฉลาดในการดีดพิณ จึงนำพิณออกจากนครไป คืนเดียวก็เดินทางได้ ๗ โยชน์ พอสว่างก็ถึงเมืองรัมมบุรี รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งพระธิดาวินทุมดีก็เสด็จไปยังเทวสถาน ประทับนั่งอยู่ในสำนักพระบิดา ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็ประดับพระองค์พร้อมสรรพเสด็จไปยังเทวสถานเหมือนกัน พระโพธิสัตว์จึงได้ยืนข้างพระพักตร์พระราชา จึงทรงดีดพิณได้อย่างไพเราะจับใจ ทีนั้นพระเจ้าสีหนรคุตสดับเสียงพิณ แม้พระธิดาวินทุมดีพระเทวีก็ทอดพระเนตรเช่นกัน พระราชาเลื่อมใสพระโพธิสัตว์ทรงพอพระทัยมาก อภิเสก ณ เทวสถานนั้นนั่นเอง จากนั้นได้จัดเตรียมบรรณาการมากมายส่งทูตไปพรหมบุรี พระเจ้าวินททัตได้สดับเรื่องแล้วก็พอพระทัย

ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เสวยสุขอย่างยิ่งดังทิพสุข หนึ่งปีผ่านไปพระโพธิสัตว์ประสงค์จะประพาสอุทยานจึงเสด็จไปกับพระเทวี คราวนั้นยังมีวิทยาธรตนหนึ่งเหาะเที่ยวเล่นกับภรรยาตนที่เขาไกรลาส เก็บดอกไม้มาประดับตนกับภรรยา คราวนั้นเองยังมีวิทยาธรอีกตนหนึ่งที่เขาสุทัศน์พร้อมกับภรรยาเที่ยวเก็บดอกมนฑารพต่าง ๆ ประดับตน ตนเองก็ถือพระขรรค์เหาะไป พอเห็นวิทยาธรที่อยู่เขาไกรลาสเหาะไปอย่างนั้นก็ร้องถามไปว่า เราคือมรณาปัต ท่านไม่รู้จักเราหรือ ? ฝ่ายวิทยาธรที่อยู่เขาไกรลาสก็ร้องท้าทาย ทีนั้นทั้งคู่ต่างสู้รบกันในอากาศ วิทยาธรมรณาภิมุขที่อยู่เขาไกรลาสเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ มรณาปัตได้ชัยชนะจึงจับเอาภรรยาของเขาไปด้วย ทั้งตัวของมรณาภิมุขเป็นรูพรุนด้วยพระขรรค์เหมือนอาบด้วยน้ำครั่ง จึงตกลงท่ามกลางอุทยานของพระโพธิสัตว์พร้อมทั้งพระขรรค์ ฝ่ายพระโพธิสัตว์ประพาสอุทยานแล้วก็ประทับอยู่ที่ปราสาทกลางอุทยาน แล้วชวนบุตรปุโรหิตและอำมาตย์ไปเล่นในป่า ก็ได้พบวิทยาธรแต่ไกล จึงให้อุ้มเขาไปปราสาทเรียกหมอมารักษา พอหายแล้ววิทยาธรจึงได้ถวายพระขรรค์ พร้อมทูลว่าพระขรรค์มีอานุภาพมาก ถือพระขรรค์นี้แล้วจะเหาะได้เหมือนยืนบนพื้นดินแล้วลาไป ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์จึงเรียกพระเทวีมาชวนไปเที่ยวที่ป่าหิมพานต์จากนั้นได้เผลอหลับไป ทีนั้นมีวิทยาธรตนหนึ่งเหาะมา เห็นว่านอนหลับจึงค่อยขโมยพระขรรค์หนีไป พอตื่นบรรทมไม่เห็นพระขรรค์ก็เที่ยวหาแต่ไม่พบ พระโพธิสัตว์คิดหาวิธีกลับ ตรัสว่าต้องข้ามด้วยเรือ มองหาเรือก็ไม่พบเห็นขอนไม้งิ้ว จึงจับ

โคน พระเทวีจับปลาย ทั้งสองพระองค์ลอยไปถึงกลางมหาสมุทร คลื่นลมแรกกระแทกขอนไม้แตกเป็นสองท่อน สองกษัตริย์พรัดพรากกันไป พระเทวีได้แพจึงถึงฝั่งคร่ำครวญจนสลบไป พอฟื้นมาก็เที่ยวหาร้องไห้คร่ำครวญไป พระนางตากผ้าแห้งแล้วจึงห่อเครื่องประดับเดินไปตามรอยช้างลุถึงเมืองมัททรัฐ จึงเอาเขม่าไฟทาพระองค์เข้าเมือง คราวนั้นมีหญิงชราคนหนึ่งพบพระนางจึงไต่ถามแล้วชักชวนให้มาอยู่ที่บ้านตน รุ่งขึ้นพระนางถอดธำรงค์สีแดงให้หญิงชราไปขายแก่เศรษฐี พอเศรษฐีเห็นเข้าก็บอกว่าสิ่งนี้มีค่ามากยิ่งนัก นางบอกว่าทั้งเมืองก็ไม่พอ แต่ขอแค่ทองเต็มห้าเกวียนแล้วนำกลับมาให้พระนาง พระนางจึงซื้อทาสชาย หญิง ไม้ สร้างปราสาท จากนั้นสร้างศาลาแล้วเขียนภาพตั้งแต่เทวสถาน เรื่อยมาจนถึงภาพขอนไม้งิ้วแตกเป็นสองท่อน ให้เลี้ยงสมณพราหมณ์มากมาย แล้วคอยบอกพวกนางสาวใช้ให้สังเกตดูและบอกกิริยาของคนเหล่านั้นให้ทราบ ฝ่ายพระโพธิสัตว์ถูกคลื่นซัดไปถึงกลางมหาสมุทร มีคำถามว่าทำไมพระโพธิสัตว์จึงเสวยทุกข์ขนาดนี้ ? เพราะครั้งก่อนพระองค์เป็นคนเมืองพาราณสี ฤดูร้อนชวนภรรยาไปอาบน้ำ คราวนั้นมีสามเณรรูปหนึ่งเล่นน้ำอยู่พายเรือเล่นอยู่ สองสามีภรรยาช่วยกันตีฟองน้ำเกิดเป็นคลื่นทำให้เรือล่ม ทำให้สามเณรจมน้ำ กลัวร้องไห้ แต่ได้ช่วยขึ้นมาได้ ด้วยวิบากนั้นใน ๕๐๐ ชาติจึงเกิดมาเสวยทุกข์ในทะเล

พระโพธิสัตว์ถูกน้ำพัดไปอยู่อย่างนี้ คราวนั้นมีนางมณีเมขลา ไปเทวสมาคมตลอด ๗ วัน วันที่ ๗ จึงได้มาตรวจดูที่ที่ตนดูแล ได้เห็นพระมหาสัตว์ลอยอยู่ จึงไปสำนักของท้าวสักกะทูลให้ทราบ ท้าวสักกะสดับแล้วก็ตำหนินางมณีเมขลา จึงได้ไปช่วยพระโพธิสัตว์ขึ้นมาไว้บนฝั่ง นางมณีเมขลาทูลอีกว่าวิทยาธรมาขโมยพระขรรค์ของพระโพธิสัตว์ไป ท้าวสักกะจึงหยิบวชิราวุธลงจากเทวโลกขว้างให้หมุนอยู่บนกระหม่อมของวิทยาธร วิทยาธรกลัวสั้นสะท้านจึงนำพระขรรค์ไปคืนพระโพธิสัตว์ หลังจากรับพระขรรค์แล้วพระโพธิสัตว์เหาะไปที่ฝั่งมหาสมุทรถึงเมืองมัททรัฐ คิดว่าเราอดข้าวมาหลายวันควรจะพักที่เมืองนี้ก่อน จึงลงมาคิดจะถามเรื่องราวของพระเทวี แปลงเพศเป็นพราหมณ์เข้าเมือง ชาวเมืองเห็นเข้าก็บอกถึงศาลาของพระนาง จึงเข้าไปกินอาหารแล้วดูรูปภาพ พอเห็นก็ร้องไห้และหัวเราะอีก ทีนั้นพวกสาวใช้จึงไปบอกพระเทวี พระนางรีบเสด็จมาเห็นพระโพธิสัตว์ก็ดีพระทัยอย่างยิ่ง จากนั้น ๒-๓ วัน ก็ออกไปถึงเมืองรัมมบุรี พระราชาก็ทรงจัดตกแต่งพระนครต้อนรับการกลับมา อภิเสกในรัชสมบัติ ส่วนพระองค์ก็เข้าป่าหิมพานต์ผนวชเป็นฤาษีทำฌานสมาบัติได้ไปเกิดในพรหมโลก ฝ่ายพระเจ้าวินทัตสดับการมาของพระโพธิสัตว์แล้วมอบรัชสมบัติให้ พระองค์เองออกไปป่าหิมพานต์ผนวชเป็นฤาษีเจริญฌานสมาบัติแล้วเกิด

ในพรหมโลก ฝ่ายพระโพธิสัตว์ให้สร้างศาลาโรงทานที่เมืองพรหมบุรีบริจาคทาน แม้ที่เมืองรัมมบุรีก็ให้สร้างโรงทานบริจาคทาน

พระโพธิสัตว์ครองราชย์โดยธรรม ชาวเมืองก็ตั้งมั่นในศีล ๕ ในคราวหมดอายุขัยก็ได้บำเพ็ญทางสวรรค์ไว้บริบูรณ์แล้ว

ในตอนจบเทศนาทรงประกาศอริยสัจ ๔ เมื่อจบอริยสัจ ๔ จึงทรงประชุมชาดกว่า วิทยาธรผู้ขโมยพระขรรค์คือเทวทัตในบัดนี้ พระเจ้าวินทัตคือพระเจ้าสุทโธทนะ เทวธิดาเทวีคือพระนางมหามายาเทวี บุตรของปุโรหิตคืออานนท์พุทธอนุชา บุตรของอำมาตย์คือราหุลโอรส พระเจ้าสีหนรคุตคือสารีบุตรผู้มีปัญญา พระนางกนกวดีเทวีคือพระนางมหาปชาบดีโคตมี กินรทุมราชคือโมคคัลลานะผู้มีฤทธิ์ ท้าวสหัสเนตรจอมเทพคืออนุรุทธจักษุทิพย์ นางมณีเมขลาคืออุบลวรรณา นางวินทุมดีเทวีคือยโสธราเทวี ส่วนสมุทรโฆษคือเราสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒. สุธนกุมารชาดก

พระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้กระสันรูปหนึ่งเที่ยวบิณฑบาตอยู่ ได้พบสตรีสาวสวยนางหนึ่งเกิดปฏิพัทธ์ พอกลับจากบิณฑบาต ก็วางบาตรไว้นั่งก้มหน้าเสียใจ คราวนั้นพระสหายของท่านเห็นจึงถามว่าไม่สบายอะไร ท่านจึงเล่าเรื่องให้ทราบ พวกภิกษุจึงพาท่านไปเฝ้าพระศาสดา พอพระองค์ตรัสตรัสว่า ทำไมจึงได้ทำอย่างนี้ ทั้งที่เธอก็บวชด้วยศรัทธา ละสมบัติมาบวชในพระศาสนา ยังหวนคืนถึงเรื่องสตรีได้ และตรัสถึงเรื่องสตรีว่าเป็นบ่อเกิดทุกข์ ดังเรื่องอดีตที่แม้บัณฑิตในครั้งก่อน เพราะสตรีจึงได้ละทิ้งบิดามารดารัชสมบัติ แม้ชีวิตตนเองก็มิได้คำนึง จนประสบทุกข์มากมาย ทรงนำอดีตนิทานมาเล่าว่า

พระเจ้าอาทิจวงศ์ครองราชย์อยู่ในเมืองอุตตรปัญจาลนคร มีพระมเหสีพระนามว่าจันทาเทวี สมัยนั้นพระโพธิสัตว์จุติจากดาวดึงส์มาถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของนาง พระนางก็ประสูติพระโอรสมีพระฉวีดังพระปติมาทอง ก็ในวันที่ประสูติทั้งสี่ด้านของปราสาทได้มีขุมทรัพย์เกิดขึ้นทั้ง ๔ ทิศ เพราะเห็นอัศจรรย์นั้นพระราชาจึงขนานพระนามว่า สุธนกุมาร ต่อมาได้เรียนศิลปธนู มีพละกำลังมาก

ก็ในทิศตะวันออกของเมืองอุตตรปัญจาละ มีสระอยู่สระหนึ่ง ณ ที่นั้นเป็นที่อยู่ของพญานาคชื่อท้าวชมพูจิต เพราะฉะนั้นนครจึงมีความอุดมสมบูรณ์มาก ในครั้งนั้นทาง

ทิศตะวันออกของเมืองอุตตรปัญจาละยังมีเมืองอีกเมืองหนึ่งชื่อว่า มหาปัญจาลนครได้เกิดทุพภิกขภัยแสนสาหัส ชาวเมืองต่างขัดสนจนยาก ต่างอพยพออกไปทีละ ๑๐๐ ทีละ ๕๐๐ ทีละ๑,๐๐๐ หนีไปเมืองอุตตรปัญจาละมากขึ้น เมืองมหาปัญจาละจึงมีผู้คนร่อยหรอลงทุกที ในพระนครมีพระราชาพระนามว่านันทะครองราชย์อยู่ พระองค์ได้ทรงทราบข่าวความเดือดร้อนผู้คนอพยพไป จึงถามพวกอำมาตย์จนได้ความแล้ว ทราบว่าเมืองอุตตรปัญจาละอุดมสมบูรณ์เพราะพญานาคชมพูจิต จึงมีความประสงค์จะฆ่าพญานาคเสีย จึงคิดหาอุบาย พวกอำมาตย์ทูลว่าจะฆ่าด้วยคนธรรมดาไม่ได้ ต้องใช้ผู้มีเวทมนต์ จึงรับสั่งให้ตีกลองป่าวประกาศให้ชุมนุมพราหมณ์ผู้ทรงเวทย์ คัดพราหมณ์จาก ๑,๐๐๐ ให้เหลือ ๕๐๐ และลดลงมาจนได้พราหมณ์ผู้ทรงเวทย์คนเดียว ทรงสั่งว่าหากฆ่าได้จะยกรัชสมบัติให้ครึ่งหนึ่ง พราหมณ์เองก็มีวิชาและมีความโลภด้วยจึงรับพระดำรัส พราหมณ์ก็พอใจในความสำเร็จสะกดมนต์ไว้แล้วนอนหลับไป รุ่งเช้าจึงเข้าป่าหายา ฝ่ายพญานาคออกจากนาคพิภพแปลงเพศเป็นพราหมณ์ยืนอยู่ริมสระน้ำ

คราวนั้นยังมีนายพรานชื่อบุณฑริก (พรานบุญ) บังเอิญผ่านไปถึงเขตนั้น พญานาคจึงถามได้ความว่าเป็นชาวอุตตรปัญจาละ มีความเคารพในตน พญานาคจึงแสดงตนและขอร้องให้ช่วยเหลือ พรานก็เต็มใจช่วย พญานาคพอพ้นจากมนต์ก็สบายขึ้น คิดถึงการช่วยเหลือของนายพรานจึงนำไปชมนาคภิภพ กาลเวลาผ่านไป วันหนึ่งพราหมณ์เข้าป่าล่าสัตว์จนถึงเขตป่าหิมพานต์ พบอาศรมหลังหนึ่ง พระฤาษีถามความเป็นมาก็บอกกล่าวเรื่องราว จากนั้นลาท่านเดินทางต่อไป คราวนั้นเป็นวันพระจันทร์เต็มดวงอุโบสถ ธิดาทั้ง ๗ ของพระเจ้าทุมราชเขาไกรลาสพาบริวาร ๑,๐๐๐ มาลงเล่นน้ำในสระ นายพรานเห็นนางกินรีรูปงามนางหนึ่ง เพราะไม่เคยเห็นมาก่อนจึงตกตะลึง คิดจะพานางกินรีนั้นมาถวายพระสุธนกุมารหวังได้บรรณาการ จึงกลับไปถามพระฤาษีว่าจะทำอย่างไรจึงจะได้ พระดาบสตอบว่าต้องได้บ่วงนาคบาส พรานถามว่าจะได้บ่วงจากที่ใด พระฤาษีตอบว่าอยู่ที่นาคภิภพ พรานพอได้ฟังก็ดีใจ ขอลาไปยังสระน้ำแล้วระลึกถึงพญานาคชมพูจิตขอบ่วงนาคบาส พญานาคจึงไม่อาจทานได้จึงมอบให้ไป นายพรานออกจากที่ซ่อนขว้างบ่วงไป บ่วงมิได้ไปคล้องนางอื่น ๆ คล้องแต่มือของนางมโนห์ราธิดาคนโตเท่านั้น นางกินรีทั้งหมดเห็นนายพรานต่างกลัว บินหนีไป พรานคิดว่าจะพาไปถวายพระสุธนกุมาร วันนั้นพระโพธิสัตว์ทรงช้างสมุททกหัตถีที่สง่างามเสด็จออกประพาสอุทยานพร้อมด้วยข้าราชบริพาร ได้ทอดพระเนตรเห็น

มโนห์ราตามมาข้างหลัง พอได้เห็นเท่านั้นได้เกิดความรักขึ้นมาอย่างจับใจ ฝ่ายพระโพธิสัตว์ได้อยู่ร่วมกับนางมโนห์ราอัครมเหสีอย่างมีความสุข

เมื่อกาลเวลาล่วงเลยไป พราหมณ์ผู้ทรงเวทคนหนึ่งอยากจะรับใช้พระมหาสัตว์ จึงเข้าไปเสนอตัวรับใช้ กล่าวว่าหากพระราชบิดาของพระองค์ทิวงคตแล้ว ตนเองขอเป็นปุโรหิตคนต่อไป พระมหาสัตว์ก็รับคำ ทีนั้นปุโรหิตที่เป็นบิดาของเขา ได้ฟังเรื่องจากคนอื่น จึงผูกใจเจ็บผูกเวรในพระโพธิสัตว์ ได้ยุยงให้แตกกันกับพระบิดาว่า พระสุธนกุมารจะลอบปลงพระชนม์ยึดรัชสมบัติ พระราชามิได้ทรงเชื่อเลย แต่เมื่อกาลผ่านไปเมื่อเมืองรอบนอกเกิดกำเริบขึ้น พระราชาเสด็จไปปราบปรามด้วยพระองค์เอง แต่ไม่สามารถปราบได้ เมื่อพบปุโรหิตจึงตรัสถามวิธีที่จะจัดการให้สงบ ปุโรหิตได้ทีทูลว่าให้ส่งพระโอรสไป พระราชาทัดทานว่าพระโอรสไม่รู้เรื่องการรบ แต่ไม่อาจทานได้จึงยอมตามคำปุโรหิตส่งพระโอรสไป

วันนั้นเองพระราชาอาทิจวงศ์ได้สุบินนิมิตเห็นว่า ลำไส้ของพระองค์ออกมาจากพระอุทร พันรอบชมพูทวีปสามรอบแล้วกลับเข้าไปดังเดิม ทรงสะดุ้งตื่นบรรทม รับสั่งให้หาปุโรหิตแต่เช้าเล่าสุบินนิมิตให้ฟัง ปุโรหิตได้ทีคิดว่าเป็นไปตามใจมุ่งหวังของตนแล้ว วันนี้จะได้จัดการกับพระกุมารเสีย จึงทูลด้วยความกระหยิ่มใจว่า สุบินนิมิตนั้นไม่ดี จะเป็นเหตุให้พระเทวี รัชสมบัติ พระโอรส หรือพระองค์เองพินาศ พระราชาพอได้สดับก็ตกพระทัยตรัสถามว่าจะทำอย่างไรดี พราหมณ์ทูลว่าควรบูชายัญด้วยสิ่งมีชีวิตทุกอย่างเคราะห์จึงจะหาย พระราชาพอได้สดับก็ให้รับสั่งให้จัดหาให้ครบทุกอย่างเพื่อบูชายัญ ฝ่ายปุโรหิตทูลว่ายังมีอีกอย่างหนึ่งที่ขาดไปคือกินระ พระราชาตรัสว่ากินระหาได้ยาก ปุโรหิตทูลว่ามีอยู่ก็คือพระสุณิสาของพระองค์นั่นเอง พระราชาก็ทรงทัดทานด้วยเหตุผลว่าเป็นสิ่งที่รักของพระกุมาร พระราชาไม่สามารถทัดทานได้จึงทรงนิ่งอยู่ ปุโรหิตจึงให้ทหารไปจับนาง นางจึงให้พระเทวีช่วยบอกที่เก็บปีกให้แล้วสวมปีกบินไปยังป่าหิมพานต์ ไปหาพระกัสสปะฤาษี แจ้งเรื่องราวต่าง ๆ ให้ทราบ และฝากบอกพระสุธนกุมารด้วยว่า หากเสด็จตามหาให้มอบผ้ากัมพลและธำรงค์เพชรให้เสด็จกลับเสีย เพราะว่าหนทางที่จะไปตามหานางนั้นมีอันตรายมากมาย แล้วมุ่งหน้าไปทางใต้ เดินทางถึงเขาไกรลาสเข้าเฝ้าพระบิดา

คราวนั้นพระเจ้าทุมราชได้สดับการมาของธิดาดำริว่า ธิดาไปอยู่กับมนุษย์นานจะกลับมาอยู่กับกินรอีกไม่สมควร ควรสร้างปราสาทให้นางอยู่ต่างหาก คราวนั้นพระโพธิสัตว์ปราบปัจจันตประเทศราบคาบแล้ว พระมารดาทอดพระเนตรเห็นพระโอรสเสด็จมาต้อนรับพระโอรสสวมกอดกรรแสงร้องไห้ พอพระกุมารถามก็ได้บอกเรื่องราวให้ฟัง หลังจาก

ได้ฟังพระมหาสัตว์ปานประหนึ่งใจจะขาด จะออกตามหานางให้ได้ แม้พระมารดาจะห้ามปรามอย่างไรก็มิอาจทัดทาน พระโพธิสัตว์ออกจากพระนครไปกับพรานป่า ได้เดินทางไปถึงที่อยู่ของกัสสปฤาษีจึงเข้าไปถาม พระฤาษีทูลเรื่องราวให้ทรงทราบ และมอบผ้ากัมพลแดงธำมรงค์ให้

พระมหาสัตว์พอได้เห็นเท่านั้นก็โศกสลดพระทัยประหนึ่งว่าได้พบหน้า มโนห์รา อีกครั้ง พระดาบสทูลให้เสด็จกลับ แต่พระกุมารตั้งพระทัยเด็ดเดี่ยวที่จะติดตามนางต่อไป พระดาบสเห็นถึงความรักมีพลานุภาพจึงบอกตามที่นางมโนห์ราบอกไว้ให้ทราบโดยละเอียด พระโพธิสัตว์จึงลาพระฤาษีเดินทาง ได้พบกับสิ่งต่าง ๆ ตามที่นางมโนห์ราบอกไว้ นางพอทราบว่าพระสวามีมาถึงแล้ว นางจึงเข้าเฝ้าพระบิดา พระบิดาจึงซักถามเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แล้วถามว่าสวามีของนางเป็นเช่นไร นางมโนห์ราก็ทูลตามความจริงว่าสวามีเป็นบุรุษผู้มีบุญญาธิการ พระบิดาจึงว่าทำไมไม่ติดตามนางมาเล่า พระธิดาทูลว่าพระสวามีมาถึงแล้ว พระเจ้าทุมราชแปลกพระทัย เพราะหนทางมานั้นแสนยากยิ่งนัก เมื่อมาแล้วให้รีบพามา สาวใช้ไปเชิญพระกุมารเสด็จมา พอพระสุธนกุมารเสด็จมาถึง เหล่าวิทยาธรกินรต่างจ้องมองอย่างสนใจ พระโพธิสัตว์ทูลว่าใช้เวลาถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน จึงมาถึง พระเจ้าทุมราชตรัสถามถึงความสามารถอื่น โดยเฉพาะวิชายิงธนู รับสั่งให้ทดลองด้วยการให้ยิงให้ทะลุต้นตาล ๗ ต้น กระดานไม้มะเดื่อ ๗ แผ่นซึ่งกว้างยาวถึง ๓ ศอก แผ่นทองแดง ๗ แผ่น เกวียนบรรทุกทราย ๗ เล่มวางต่อกัน พระสุธนกุมารก็ยิงได้ทะลุ ตรัสทดสอบอีกว่านี้เป็นแผ่นหินที่คนตั้งพันจึงจะยกได้ให้พระโพธิสัตว์ยก แล้วให้พระธิดาทั้ง ๗ แต่งพระองค์เหมือนกันให้นั่งตามลำดับ

พระมหาสัตว์ตรวจดูแต่จำนางไม่ได้จึงคิดหาวิธี จึงอธิษฐานว่าหากมิได้ทำผิดในภรรยาผู้อื่นในที่ไหน ขอให้เทวดาช่วยบอกให้ทราบด้วย ร้อนถึงท้าวสักกะต้องลงมาบอกให้ทราบว่า หากกินรีนางใดเป็นมโนห์รา จะแปลงเป็นผึ้งบินรอบนางนั้น พระโพธิสัตว์จึงทราบว่านางคือมโนห์รา พระเจ้าทุมราชพอพระทัยจึงจัดพิธีอภิเสกที่พระลานหลวงมอบรัชสมบัติให้ พระโพธิสัตว์จึงได้อยู่ร่วมกับมโนห์รา ต่อมาได้คิดถึงมารดาบิดา รุ่งเช้าจึงเข้าเฝ้าพระบิดามารดาแจ้งเรื่องทั้งหมด พระเจ้าทุมราชก็อำนวยตามได้พากันมายังมนุษย์โลกอยู่ได้ ๗ วันก็ลากลับ พระเจ้าอาทิจวงศ์ได้อภิเสกในรัชสมบัติ ส่วนพระองค์ออกผนวชเจริญฌานสมาบัติ ไปเกิดในพรหมโลกแล้ว พระโพธิสัตว์ทำบุญถวายทาน เลี้ยงมารดาบิดา สิ้นพระชนม์ไปเกิดในดุสิตภพแล้ว มหาชนตั้งอยู่ในพระโอวาท จนสิ้นชีพตักษัยไปบังเกิดในสวรรค์

พระศาสดาครั้นนำเทศนานี้มาแล้วประชุมชาดก ประกาศอริยสัจแล้ว พระที่กระสันนั้นได้บรรลุโสดาปัตติผล พระศาสดาเมื่อจะประกาศความนั้นจึงตรัสว่า พระเจ้าอาทิจวงศ์ครั้งนั้นคือพระเจ้าสุทโธทนะ พระนางจันทาเทวีคือพระนางมหามายาเทวี ทุมราชาคือพระสารีบุตร ดาบสกัสสปฤาษีคือพระมหากัสสปะ นาคราชคือพระมหาโมคคัลลานะ พรานบุณฑริกคือพระอานนท์ ท้าวสักกะคือพระอนุรุทธ ปุโรหิตคือพระเทวทัต มโนห์ราคือราหุลมารดา ที่เหลือคือเหล่าพุทธบริษัท สุธนกุมารคือตถาคตผู้เป็นเลิศประเสริฐในหมู่มนุษย์ ท่านทั้งหลายจงทรงจำชาดกอย่างนี้

๓. สัตตธนุชาดก

พระศาสดาประทับอยู่ที่พระเชตวัน ทรงปรารภการทรมานมารและเสนามาร ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในธรรมสภายกเรื่องขึ้นกล่าวว่า พระตถาคตทรงละทิ้งจักรพรรดิราชย์ที่กำลังจะได้ ออกมหาภิเนษกรมพระองค์เดียว ประทับนั่งเหนือวชิรบัลลังก์ ทรงชำนะมารและพลมารประมาณ ๓๐ โยชน์ มิได้ตรัสอะไรเลย รบชนะมารซึ่งเนรมิตแขน ๑๐๐๐ กับทั้งหมู่มารอันมีรูปร่างต่างน่าสะพรึงกลัว มีมือถืออาวุธต่าง ๆ ทุกตัวตน พระศาสดาช่างมีพลานุภาพมาก พระศาสดาสดับถ้อยคำจึงตรัสว่า มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้นที่เราบำเพ็ญบารมี ๓๐ ทัศน์ แล้วดำรงในพุทธภาวะถึงชัยชนะอันยิ่งใหญ่ แม้ในครั้งก่อนในคราวที่มีญาณยังไม่สุกงอมเต็มที่ ก็ได้ทรมานฆันตารยักษ์ถึงชัยชนะเหมือนกัน ทรงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า

ในเมืองพาราณสีพระเจ้าพรหมทัตครองราชย์ พระองค์มีพระมเหสีพระนามว่าเกศินี เป็นประธานนางสนม ๑๖,๐๐๐ ทั้งหมดไม่มีพระโอรสพระธิดาเลย ชาวนครจึงเข้าเฝ้าพระราชาทูลว่า ขอให้รีบได้พระโอรสสืบต่อรัชสมบัติเถิด พระราชาทรงรับคำ ตรัสเรียกเหล่าพระเทวีและนางนักฟ้อนรำ ประกาศว่าหากใครได้พระโอรสจะมอบรัชสมบัติให้กึ่งหนึ่ง หญิงเหล่านั้นต่างรับพระดำรัส อ้อนวอนเทวดาที่ตนนับถือทำพลีกรรม บรรดานางสนมทั้งหลายก็ยังมิได้มีใครได้ราชโอรสเลย ฝ่ายพระเทวีเป็นคนฉลาด ในวันอุโบสถทรงตื่นบรรทมแต่เช้าสมาทานศีล บริจาคทรัพย์ ๑,๐๐๐ บริจาคทานแก่วณิพกยาจกเข็ญใจ แล้วเสด็จขึ้นปราสาท ระลึกถึงศีลอธิษฐานให้ได้พระโอรสแล้วบรรทมหลับไป ขณะนั้นด้วยเดชศีล ภพของท้าวสักกะก็ร้อนขึ้นมา ท้าวสักกะทราบเหตุการณ์โดยละเอียด จึงดำริที่จะประทานพระโอรส เห็นพระโพธิสัตว์ที่หมดอายุขัยจะไปบังเกิดในเทวโลกสูงขึ้น จึงเสด็จไปสู่สำนักขอให้

ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางเกศินี ทราบว่าพระโพธิสัตว์รับคำจึงมามนุษย์โลกเสด็จเข้าห้องของพระนางกระซิบว่า ให้พระเทวีตื่นแต่เช้าสรงพระกายแล้วยืนที่หน้าต่างหันหน้าไปทางประตู จะมีเหยี่ยวคาบผลพุทรามาทิ้งต่อหน้าพระพักตร์ ให้เสวยผลไม้นั้นแล้วโยนเมล็ดลงที่พื้นล่าง ก็จะได้พระโอรส พระนางตื่นบรรทมตกพระทัย ดำริถึงสุบินแล้วก็ทรงทำตามที่สุบิน จนถึงเสวยผลไม้แล้วโยนเมล็ดลงที่พื้นล่าง ในขณะนั้นแม่ม้าแก่เดินอยู่ข้างล่างจึงกินเมล็ดพุทราเสียและตั้งท้อง พระเทวีก็ทรงตั้งครรภ์จึงทูลให้พระราชาทราบ แม่ม้าได้ตกลูกก่อน เพราะมีตาสีเขียวเหมือนแก้วมณีจึงตั้งชื่อลูกม้าว่า มณีกักขิ ฝ่ายพระเทวีก็ได้ประสูติพระโอรส ในวันที่ประสูติพระราชาในชมพูทวีปทั้งสิ้นได้นำบรรณาการมากมายมาถวาย พระราชาจึงให้หมอทำนายนิมิตพยากรณ์พระลักษณะ พระกุมารมีศิลปธนูไม่มีใครในชมพูทวีปเทียมถึง พระราชาจึงทรงตั้งพระนามพระโอรสว่าสุธนู คราวนั้นบุตรของพระมาตุลานามว่าเศวตกุมาร ซึ่งมีน้องสาวชื่อกเรณุวดีมีสิริโฉมงดงาม สมควรแก่พระโพธิสัตว์เท่านั้น เมื่อเวลาผ่านไป คราวพระโพธิสัตว์มีพระชนม์ได้ ๑๖ พรรษา พระเจ้าพรหมทัตสิ้นพระชนม์ ชาวนครต้องการจะอภิเสกพระกุมารจึงน้อมถวายม้าสินธพที่ประดับประดาแล้ว พระโพธิสัตว์มิได้ทรงรับ แต่ได้เห็นม้ามณีกักขิก็ให้อำมาตย์นำไปประดับแล้วนำมาถวาย พอพระโพธิสัตว์ทรงม้าเท่านั้น ม้าพาพระกุมารไปจนถึงเมืองเศวตนคร ซึ่งมีพระเจ้าเศวตครองราชย์ มีพระนางปทุมคัพภาเป็นมเหสี พระธิดาพระนามว่าจิรปภามีพระสิริโฉมงดงามยิ่งนัก มีหญิงค่อมสาวใช้ชื่อนางปทุมา ก็พระราชามีประสงค์จะถวายแก่เทวินทเทพ จึงให้สร้างปราสาท ๗ ชั้นให้พระธิดาอยู่ พระมหาบุรุษเปลี่ยเพศเป็นพราหมณ์เข้านคร พวกชาวบ้านที่คุยกันเป็นกลุ่มพูดถึงนางจิรปภานั้นทำกรรมใดจึงมีสิริโฉมงดงาม พระโพธิสัตว์ได้ฟังก็คิดหาวิธีที่จะได้เห็นนาง ตกกลางคืนจึงคิดถึงม้า ให้นำไปหานางจิรปภา โดยได้นำเอามาลัยและของหอมไปด้วยจนถึงประตูห้องของนาง แลดูทางช่องกุญแจ ทอดพระเนตรเห็นพระนางบรรทมอยู่กับสาวใช้ เมื่อได้ทราบว่าคือพระนางจึงได้เปิดประตูเข้าไป ทอดพระเนตรตั้งแต่พระเศียรจนพระบาทก็มิได้อิ่มเลย จึงลูบไล้พระวรกายด้วยสุคนธชาติ สวมกุสุมมาลัยและจารึกเป็นปริศนาไว้ที่หลังนางปทุมาสาวใช้ ประดับด้วยมาลัยที่เหลือ

พอสว่างพระนางตื่นบรรทม เห็นรูปปริศนาที่หลังของสาวใช้ และมาลัยเครื่องลูบไล้ คิดว่าอมรินทราธิบดีคงเสด็จมา จึงนัดแนะกับสาวใช้ให้คอยกำหนดจับให้ได้ พระโพธิสัตว์ได้ทำเหมือนในวันก่อนและออกไปได้ แต่ในวันที่ ๔ พระนางได้กระซิบกับสาวใช้ให้

จับไว้ พระนางลุกจับที่เอวจึงบอกไปตามความจริงว่า พระองค์เป็นโอรสของพระเจ้าพาราณสีนามว่าสุธนุกุมาร พระธิดาได้สดับคำนั้นมีพระทัยยินดีจึงได้อภิรมย์กับพระกุมาร

พระธิดาจึงตกลงพระทัยกราบทูลให้พระบิดามารดาฟัง พระราชาทรงพิโรธจึงอยากทดลองให้ประชุมพระราชาน้อยใหญ่ พระราชาจึงตรัสว่าอยากชมศิลปะของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ก็ยิงได้ทะลุหมด พระเจ้าเสตราชลุกจากที่นั่งจุมพิตศีรษะและกระทำวิวาหมงคลให้ในที่นั้น

ก็เมื่อกาลผ่านไป วันหนึ่งพระโพธิสัตว์บรรทมอยู่กับพระชายา ใกล้รุ่งทรงระลึกถึงพระมารดา จึงทูลลาพระบิดามารดาไป วันเดียวเท่านั้นก็เดินทางได้ ๗๐๐ โยชน์ คราวนั้นพระเทวีเพราะกำลังความเร็วของม้าและลมแดด พระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรเห็นบอกให้ม้าหยุด ม้าบอกว่าหยุดไม่ได้ เพราะดินแดนนี้เป็นเขตของฆันตารยักษ์ ซึ่งเดิมทียักษ์นี้ได้บำรุงท้าวเวสวรรณด้วยการตักน้ำถวายถึง ๓ ปี เมื่อครบกำหนดจึงได้ทูลขอพรให้ได้โอกาสรักษาเขตนี้และสามารถกินมนุษย์ที่เข้ามาได้ จึงสร้างบรรณศาลาอยู่ ใครเข้าไปก็จะถาม ๓ ครั้ง หากได้คำตอบก็จะไม่กิน หากไม่ได้คำตอบครบ ๓ ครั้งจึงจับกิน ยักษ์นี้มีน้องสาวชื่อนางอัญชนวดี ยักษ์สร้างปราสาทให้นางอยู่แล้วไปชิงพระธิดาจากเมืองต่าง ๆ มาเป็นข้ารับใช้ ถึงนางกเรณุวดีก็ถูกชิงมาอยู่ในที่นั้นด้วย ส่วนตนสร้างปราสาทอยู่ไม่ไกลนัก พระองค์อย่าอยู่ที่นี่เลย พระโพธิสัตว์เห็นศาลาแล้ว ถามได้ความ ตรัสว่า ยักษ์กินได้ทุกคนหรือ ม้าตอบว่ามิได้ทุกคน พระโพธิสัตว์ตรัสว่า พักที่นี่เถิด หากไปต่อพระเทวีต้องสิ้นพระชนม์แน่ ม้าไม่สามารถทัดทานได้จึงลงมาเข้าไปที่นั้น พระโพธิสัตว์ก็ได้ให้คำตอบเป็นระยะทุกครั้ง

คราวนั้นในปัจฉิมยาม พระเทวีตื่นบรรทมทูลขอให้พระโพธิสัตว์บรรทม พระองค์จะรักษาเวรยามต่อ พระเทวีก็ทรงถูกความง่วงครอบงำอย่างหนัก จึงตอบเสียงค่อยลงและหลับไป ครั้งที่สามยักษ์มาถามอีกไม่ได้ยินคำตอบจึงคิดว่าหลับหมดแล้ว จึงส่งเสียงดังถามว่าใคร แล้วผลักประตูเข้าไปยืนอยู่ และได้ออกไปสู้กับยักษ์บนอากาศ พระกุมารและพระเทวีตื่นบรรทมต่างตกพระทัย พระมหาสัตว์จึงตรัสให้ม้าระวังบังเหียนไว้ให้ดี ยักษ์ได้ยินคิดว่าบังเหียนเป็นเหล็ก จึงจับที่บังเหียนอย่างแน่นหนา ฝ่ายม้าแม้พยายามดิ้นรนแต่ก็ไม่หลุดพ้น กลับหมดกำลังลง ขณะนั้นยักษ์จึงขี่ม้าไปส่งให้บริวารรักษาไว้อย่างดี สองกษัตริย์ไม่ได้ยินเสียง ก็ร้องเรียกหาแต่ไม่พบ พบแต่รอยเลือดจึงคิดว่าม้าถูกจับได้แล้ว พระโพธิสัตว์ปลอบพระเทวี ตั้งสติเล็งเห็นหมู่ไม้เบื้องหน้าเขียวทึบเป็นสีเมฆ อาจจะมีมหาสมุทรอยู่ จึงไปที่นั้น ผูกธงผ้าที่ปลายไม้ให้สัญญาณแก่พวกพ่อค้าวาณิชจะได้ไปด้วยกัน ครานั้นพ่อค้า ๕๐๐

แล่นเรือมาพร้อมด้วยภัณฑสินค้าพบพระโพธิสัตว์จึงถาม และให้อาศัยเรือไปด้วย เมื่อคราวที่ทั้งสองกษัตริย์ขึ้นเรือ เรือได้แล่นไปด้วยกำลังลมแรง ๗ วัน พ่อค้าควบคุมเรือไม่ได้คิดว่าต้องตายแน่นอน ต่างอ้อนวอนเทวดาที่ตนนับถือให้ช่วยรักษา พระโพธิสัตว์กับพระเทวีเห็นเหตุการณ์แล้ว ก็เสวยเนยใสน้ำตาลกรวดจนพอประมาณแล้ว เอาผ้าสาฎกชุบน้ำมันพันกาย ขึ้นเสากระโดงเรือเอาผ้าผูกสะเอวพระเทวีผูกติดกับแผ่นกระดานอย่างแน่นหนา เมื่อเรือเริ่มจม พระโพธิสัตว์เห็นมหาสมุทรแดงฉาน กำหนดทิศที่เมืองพาราณสีตั้งอยู่ และพระมารดา กระโดดจากเสากระโดงเรือเลยปลาเต่า ตกในที่ประมาณอุสภะหนึ่ง แต่ด้วยผลกรรมที่สองกษัตริย์ได้ทำมา แผ่นกระดานกลับแตกเป็นสองเสี่ยง แต่ละคนได้แผ่นกระดานคนละครึ่งลอยไป ถูกกระแสน้ำพัดไปได้รับทุกขเวทนาอย่างหนักท่ามกลางสมุทร

เพราะทำกรรมอะไรจึงได้เสวยทุกข์อย่างนี้ ตอบว่าในอดีตกาลในเมืองพาราณสีทั้งสองพระองค์เป็นสามีภรรยากัน วันหนึ่งไปฝั่งน้ำเล่นน้ำ ตอนนั้นมีสามเณรหนุ่มรูปหนึ่งพายเรือเล่นน้ำ สองสามีภรรยาเห็นเข้าอยากจะแกล้งเล่น จึงดีฟองระลอกคลื่นใส่เรือสามเณรจนสามเณรจมน้ำ แต่ได้ช่วยขึ้นฝั่งได้ เพราะทำกรรมประมาณนี้จึงได้เสวยทุกข์ใน ๕๐๐ อัตภาพ พระเทวีจิรปภาถูกน้ำพัดไปถึงฝั่งด้านหนึ่ง พอข้ามขึ้นได้ได้เดินไปพระองค์เดียว คิดถึงพระโพธิสัตว์พลางร้องไห้คร่ำครวญ พระนางค่อยคลายความโศกลงจึงเอาภูษาชุบน้ำให้ชุ่ม ถอดพระธำมรงค์ผูกที่ชายผ้าเดินไป ทั้งที่ไม่รู้ทิศทางเดินไป ๒-๓ วันก็ถึงเมืองอินทปัตถ์ เข้าไปภายในเมืองแปลงเพศเป็นหญิงเข็ญใจ ในเมืองนั้นมีเศรษฐีถึงคราวตกยากถือกระเบื้องขอทานเลี้ยงชีพ พระนางถึงบ้านของเขาขออยู่ด้วย เมื่อได้โอกาสอยู่รุ่งขึ้นจึงถอดพระธำมรงค์วงหนึ่ง ให้แก่ผู้เฒ่านำไปขาย ซื้อทาสทาสีสิ่งของเครื่องใช้และไม้สร้างศาลา เมื่อสร้างเสร็จให้เขียนรูปอันวิจิตรไว้ท่ามกลางถนน ๔ แพร่ง อันดับแรกนางให้วาดรูปพระราชาทรงม้าเหาะ เปิดประตูห้องทอดพระเนตรจนถึงรูปที่เรือแตก แล้วตั้งทานวัตรบริจาคทานแก่บุคคลที่สัญจรผ่านไปมา เมื่อเลี้ยงดูจนอิ่มหนำแล้วให้ดูรูปจิตรกรรมนั้น จึงตั้งชื่อศาลาว่า ศาลานางอุมมาทยันตี ถวายทานบริจาคทานรอฟังข่าวของพระโพธิสัตว์อยู่

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ถูกคลื่นซัดไปกับแผ่นกระดาน ก็ลุถึงท่าอัญชนวดีตามลำดับ เมื่อขึ้นฝั่งได้ก็คิดถึงพระชายา ครั้งนั้นนางอัญชนวดียักษิณีเรียกนางกเรณุวดีมาบอกว่า ให้ไปท่าน้ำตักน้ำสรงมา นางพร้อมกับขัตติยานีสิบหกนางจึงไปท่าน้ำ ตนเองเดินตามหลัง พระโพธิสัตว์พอเห็นนางจำได้ ในเวลาที่นางอาบน้ำเสร็จกำลังจะไป จึงออกจากดงกล้วยมาเรียกนาง นางมองหาดูเห็นจึงถามได้ความแล้วจึงร้องไห้ พระกุมารบอกให้นางอย่าบอกใคร

นางกลับไปเข้าปราสาท กลิ่นมนุษย์ได้ติดกายนางไป จึงถูกคาดคั้นให้บอกเรื่องราว พอได้ฟังว่าพระสุธนูเสด็จมา นางอัญชนวดียักษิณีถึงกับเกิดความรักอยากจะได้พบหน้า จึงเขียนหนังสือให้นางกเรณุวดีไปว่าหากพระกุมารฉลาด ก็จะเข้าใจความและเสด็จมา หากไม่รู้จะเป็นภักษาต่อไป นางกเรณุวดีรับหนังสือส่งให้พระกุมาร พระกุมารเข้าพระทัยจึงตรัสกะนางกเรณุวดีว่าไม่มีอะไรน่ากลัว จึงเขียนรูปตนจับที่พระศอของนางยักษิณี ส่งให้นางกเรณุวดีไป พอนางได้รับก็ดีใจตระเตรียมการต้อนรับ และได้อภิรมย์สังวาสกันและกัน เมื่อกาลผ่านไป วันหนึ่งพระโพธิสัตว์ระลึกถึงพระมารดา จึงออกอุบายที่จะไป แต่ไม่มีช้างม้าที่เป็นพาหนะจึงถามนางกเรณุวดี นางตอบว่ามันตารยักษ์มีม้าอยู่ พระโพธิสัตว์จึงหาอุบายให้นางอัญชนวดีทูลขอม้ากับพระยายักษ์ นางอัญชนวดีจึงทนรบเร้ามิได้จึงส่งนางกเรณุวดีไปขอ นางกเรณุวดีจึงบอกม้าว่าพระสุธนูมาถึงแล้ว ม้าดีใจจึงยินยอมไปกับนาง พอได้พบกันพระสุธนูกับม้าต่างดีใจและถามถึงพระเทวีจิรปภา และปรึกษากันจะออก ตามหา จึงปรึกษากับนางกเรณุวดีได้ความว่า จะหลอกมอมเมานางอัญชนวดีในอุทยานแล้วหนีไปและได้ทำอย่างนั้นแล้ว หนีไปถึงเมืองอินทปัตถ์ ในคราวนั้นจึงแปลงเพศเป็นพราหมณ์เข้าเมืองไปพักม้าภายนอกพระนคร เที่ยวถามชาวนครว่า พวกสมณพราหมณ์บัณฑิตประชุมกันที่ไหน ได้ความว่าประชุมกันที่ศาลาอุมมาทยันตีของนางปริพพาชิกานางหนึ่ง จึงเสด็จไปที่นั้น ได้ทำตามวัตรธรรมเนียมของที่นั้น เสวยแล้วได้ทอดพระเนตรรูปเขียนต่าง ๆ แล้วร้องไห้หัวเราะ พวกนางสาวใช้เห็นกิริยานั้นจึงนำเรื่องไปบอกนางปริพพาชิกา นางรีบมาดูจำได้ว่าเป็นพระสวามี ก็เข้าไปกราบแทบพระบาทร้องไห้คร่ำครวญนานาประการ ในคราวที่พระมหาสัตว์เสด็จไปพระมารดามิได้มีความสุขเลย มีแต่ความทุกข์ พระโพธิสัตว์มาถึงจึงเข้าไปถวายบังคมแทบบาทมูลพระมารดากรรแสง พระมารดาก็สวมกอดพิไรรำพันว่ามิได้มีความสุข ทั้งเดินยืนนั่งบรรทม น้ำตาไหลพรากตลอดเวลา บัดนี้กลับมาแล้วจึงคลายโศกได้ และได้อภิเษกในกองในรัตนะแล้ว

กาลต่อมาพระโพธิสัตว์หวนระลึกถึงนางอัญชนวดีและนางกเรณุวดี จึงเสด็จไปลุถึงเมืองฆันตารยักษ์ ตรัสกับฆันตารยักษ์ว่า นางอัญชนดีนั้นได้เป็นพระชายาของพระองค์แล้วจงมอบให้มา ถ้าไม่ให้ก็เป็นการทำผิดศีลธรรมด้วย จึงให้ยักษ์ตั้งอยู่ในศีลธรรมต่อไปว่าหากรักษาศีลจะไปเกิดในพรหมโลก ตรัสกะยักษ์ว่า พระยายักษ์ ท่านนั้นครั้งก่อนเป็นมนุษย์แต่เพราะทำกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต บัดนี้จึงเกิดเป็นยักษ์ ดุร้าย หยาบคาย จากนี้ไปขอท่านได้สมาทานสุจริต รักษาศีล ๕ ข้อ มหายักษ์ฟังธรรมของพระมหาสัตว์ เลื่อมใส

อย่างยิ่ง พระมหาสัตว์จึงได้ทรมานยักษ์จนหมดพยศ ให้สมาทานศีล ๕ พานางอัญชนวดี นางกเรณุวดีกลับเมืองพาราณสีให้ดำรงตำแหน่งใหญ่ ทำสักการะแก่ม้ามณีกักขิ จากนั้นได้เสวยสมบัติครองราชย์ จนสิ้นอายุขัยได้เกิดในพรหมโลก

พระศาสดาครั้นนำอดีตนิทานมา ทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้าพรหมทัตคือพระเจ้าสุทโธทนะ พระเกศินีเทวีคือพระมหามายาเทวี พระเจ้าเสตราชคือพระมหาโมคคัลลานะ ท้าวสักกะคือพระอนุรุทธ พระเจ้ามหาปนาทคือพระสารีบุตร ปทุมคัพภาเทวีคือพระนางปชาบดีโคตมี จิรปภาเทวีคือพระนางยโสธรา หญิงค่อมสาวใช้คืออุบลวรรณาเถรี ม้ามณีกักขิคือม้ากัณฐกะ นางอัญชนวดียักษิณีคือจันทเถรี นางกเรณุวดีคือสุนทรีภิกษุณี ฆันตารยักษ์คือกาลาวิรยักษ์ (มาราธิราช) ส่วนสุตธนุราชาคือพระโลกนาถสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านทั้งหลายจงทรงจำชาดกอย่างนี้

๔. รัตนปโชตชาดก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้เลี้ยงมารดาเป็นเหตุ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ ภิกษุนั้นอุปสมบทแล้วเที่ยวบิณฑบาตเลี้ยงมารดา ภิกษุทั้งหลายพากันติเตียนว่า การที่บรรพชิตเลี้ยงคฤหัสถ์เป็นของไม่ควร เรื่องนั้นมีความพิสดารเหมือนกับสุวรรณสามชาดกในคัมภีร์ทศชาดก ในที่นี้มีความย่อดังต่อไปนี้

พระบรมศาสดามีดำรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายอย่าติเตียนภิกษุผู้เลี้ยงมารดานี้เลย นักปราชญ์แต่ก่อนก็ได้เคยบำรุงเลี้ยงมารดาด้วยเพศบรรพชาเหมือนกันอย่างนี้ จึงนำเรื่องราวที่ล่วงแล้วมาอ้างดังต่อไปนี้ว่า

ยังมีพระราชาองค์หนึ่งทรงพระนามว่ามหารถ ณ พระนครชื่อว่าเมฆวตี พระอัครมเหสีทรงพระนามว่าสิริรัตนอาภา คราวนั้นพระบรมโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต ลงมาปฏิสนธิในพระครรภ์แห่งพระอัครมเหสี เมื่อพระอัครมเหสีทรงพระครรภ์บริบูรณ์แล้ว บังเอิญให้พอพระทัยจะใคร่ประพาสชมสวนราชอุทยาน พระมหารถราชกับพระราชเทวีพร้อมด้วยเสวกามาตย์ราชบริพารเสด็จไปประพาสยังราชอุทยาน ตั้งแต่เวลาเช้าจนถึงเวลาค่ำ พระราชากับพระราชเทวีก็ไม่สามารถจะเสด็จกลับคืนเข้ายังพระนครได้ จึงประทับแรมอยู่ ณ อุทยานนั้นสิ้นราตรีหนึ่ง

คืนวันนั้นพระราชากับพระราชเทวีบรรทม พระราชเทวีทรงพระสุบินนิมิตว่า มีบุรุษผู้หนึ่งผิวกายดำผมแดงนุ่งห่มผ้าสีแดงมือถือดาบอันคมกล้า วิ่งมาแต่ทิศปราจีน ตรงเข้า

ไปถึงที่บรรทมพระราชเทวี รวบรัดมวยพระเกศีฉุดกระชากลากพระเทวีให้ล้มลง ตรงเข้าควักพระเนตรทั้งสองซ้ายขวา แล้วเอาดาบฟันทักขิณพาหาให้ขาดวิ่น แล้วรองรับโลหิตที่ไหลรินออกไป มิหนำซ้ำเชือดพระอุระทรวงล้วงเอาหฤทัยได้แล้ว ก็บ่ายหน้าไปยังปัจฉิมทิศ มีหฤทัยหวาดหวั่นสะดุ้งตื่นจึงกราบทูลให้พระราชสามีทรงทราบ พระเจ้ามหารถะได้ทรงฟังดังนั้น จึงดำรัสสั่งให้โหรผู้ทำนายสุบินพิจารณา เมื่อโหรพิจารณาแล้วจึงกราบทูลว่า ด้วยพระองค์กับพระราชเทวีจักพลัดพรากจากกัน เวลาเย็นวันนี้มหาเมฆจะตั้งขึ้น ฝนจะตกใหญ่น้ำจะท่วมขึ้นมา ทีแรกเพียงข้อเท้าและเพียงเข่าและสะเอวเพียงนมเพียงคอเพียงศีรษะ และท่วมทวีขึ้นไป ๗ ลำตาล สิ่งอื่นนอกจากเรือแล้วไม่เป็นที่พึ่งได้ จึงให้หาตัวนายช่างไม้มาช่วยกันต่อเรือครั้นถึงเวลาเย็นวันนั้น มหาเมฆใหญ่ก็ตั้งขึ้นทั่วทิศาภาค ฝนก็ตกลงมาไม่ขาดสาย น้ำฝนท่วมขึ้นมาถึง ๗ ชั่วลำตาล มหาชนทั้งหลายเห็นน้ำท่วมขึ้นมาดังนั้นพากันตกใจกลัวต่อมรณภัย ลูกระลอกก็พัดพามหาชนลอยไปทำให้ถึงความพินาศ ส่วนพระเจ้ามหารถราชกับนางเทวีก็เสด็จขึ้นเรือได้แล้ว ลูกคลื่นลูกใหญ่ก็พัดพานาวีให้ลอยไปตามกระแสน้ำ พระราชเทวีที่ทรงพระครรภ์แก่และเป็นหญิงขลาดไม่อาจจะดำรงกายอยู่ได้ ทรงกรรแสงน้ำพระเนตรไหลโทรมพระพักตรา

เมื่อพระเจ้ามหารถราชให้โอวาทปลอบพระราชเทวี ที่นั้นลูกคลื่นใหญ่พัดกระหน่ำเข้ามา นาวาก็แตกแยกออกเป็นสองภาค พระราชเทวีมีความกลัวต่อมรณะเป็นอันมากร้องให้พระราชสามีช่วย สมเด็จพระมหารถราชจึงเปลื้องพระภูษาเฉียงพระองสา ออกผูกองค์พระราชเทวีให้มั่นกับพระองค์ ครานั้นพระภูษาก็หลุดออกจากกัน เป็นประหนึ่งแสดงให้เห็นซึ่งกรรมก่อนของพระองค์ที่ได้ทำไว้ พระราชากับพระราชเทวีทั้งสองต่างก็พลัดลอยไปตามคลื่นแต่ลำพังพระองค์เดียว

พระราชากับพระราชเทวีได้ทำกรรมอะไรไว้ จึงต้องพลัดพรากจากกันดังนี้ คือในชาติก่อนพระราชากับพระราชเทวีเสด็จสรงน้ำอยู่ ณ ฝั่งคงคาแห่งหนึ่ง มีสามเณรองค์หนึ่งพายเรือมาจะจอดขึ้นฝั่งที่ตรงนั้น พระราชากับพระราชเทวีก็สัพยอกโคลงเรือสามเณรเล่น สามเณรกลัวเรือจะล่ม ก็ร้องขึ้นด้วยเสียงอันดัง ด้วยผลกรรมซึ่งพระราชากับพระราชเทวีทรงทำแก่สามเณรเท่านี้ ติดตามมาให้พระราชากับพระราชเทวีต้องพลัดพรากจากกัน

พระราชเทวีพลัดพรากจากราชสามี ถูกคลื่นซัดลอยไปถึงเชิงภูเขาจันทบรรพต พระนางเธอก็เสด็จขึ้นจากน้ำได้ทรงทอดพระเนตรไม่เห็นมีผู้ใดในที่นั้น จึงทรงขยายพระภูษาทรงออกตากครึ่งหนึ่ง ทรงคลุมพระองค์ไว้ครึ่งหนึ่ง เมื่อแห้งหมดแล้วก็ทรงตามปรกติและ

ประทับนั่งอยู่ใต้ต้นไม้แห่งหนึ่ง ด้วยอำนาจบุญญาธิการของพระมหาสัตว์เจ้า ซึ่งเสด็จอยู่ในพระครรภ์ของพระราชเทวี บันดาลให้พิภพท้าวโกสีย์เร่าร้อนขึ้นทันใด ท้าวสหัสนัยน์ใคร่ครวญไปก็ทราบเหตุนั้นทุกประการ มีเทวโองการตรัสหาตัววิสสุกรรมมาสั่งว่าจงไปที่ภูเขาจันทบรรพตจงเนรมิตรสระน้ำทำให้มีบัวพร้อมทั้งห้า กับเนรมิตรบรรณศาลาหนึ่งหลังพร้อมทั้งเครื่องบริขาร ตบแต่งสถานที่ให้วิจิตรควรเป็นที่รื่นรมย์ยินดี วิสสุกรรมเทพบุตรรับเทพยบัญชาแล้ว จึงลงมาเนรมิตรสระกับบรรณศาลา และจารึกอักษรไว้ที่บานประตูบรรณศาลาว่าผู้ใดต้องการบวชจงถือเอาเครื่องบรรพชิตบริขาร จงอยู่ให้สำราญในศาลานี้เทอญ พระเจ้ามหารถราชเมื่อคลื่นลมระดมพัดให้ลอยไป ได้เสวยทุกข์ลำบากอันยิ่งใหญ่ลอยไปประมาณเจ็ดวัน จึงกลับคืนมายังพระนครของพระองค์ได้ ฝ่ายพระราชเทวีนั้นเล่าต้องทนทุกข์อยู่ ณ จันทบรรพต พระนางทรงโศกถึงพระราชาเป็นกำลัง วันหนึ่งพระเทวีเสด็จไปตามมรรคาทอดพระเนตรเห็นบรรณศาลา ทรงอ่านพระอักษรแล้ว ทราบว่าท้าวโกสีย์ทรงสร้างให้ จึงเสด็จเข้าอาศัยบรรณศาลาทรงบรรพชาเป็นดาบสินีอยู่ ณ ที่นั้น

วันหนึ่งเป็นเวลาเที่ยงคืน พระราชเทวีทรงประสูติพระโอรสงามปรากฏเหมือนทองคำ ครั้นรุ่งเช้าพระนางสรงน้ำชำระองค์พระมหาสัตว์แล้วให้เสวยกษิรธารา เมื่อจะขนานพระนามพระโพธิสัตว์เจ้าจึงถือเอานิมิต คืนวันประสูติที่มีแสงแก้วสว่างทั่วไปในป่าหิมวันต์ถือเอาเหตุนั้นเป็นพระนามว่ารัตนปโชต ครั้นถึงเวลาเช้าพระราชเทวีเจ้าให้พระบรมโพธิสัตว์อยู่ในบรรณศาลา เสด็จสู่ป่าแสวงหาผลไม้ได้แล้วก็กลับมา แต่ทรงประพฤติอยู่ด้วยอาการอย่างนี้จนพระโพธิสัตว์มีชนมายุได้ ๕ ปี

วันหนึ่งพระบรมโพธิสัตว์ตรัสถามพระชนนีว่าบิดาของคือใคร พระราชเทวีจึงเล่าความเบื้องหลังให้พระมหาสัตว์ฟัง พระมหาสัตว์ไม่อาจกลั้นอยู่ได้ด้วยอานุภาพความกตัญญู จึงทูลพระมารดาว่า ตั้งแต่วันนี้ต่อไปขอให้พระมารดาอยู่เฝ้าศาลา ลูกจะรับอาสาไปหาผลไม้มาเลี้ยงพระมารดาเอง เวลาเช้าพระราชเทวีเจ้าเคยเสด็จป่าเพื่อหาผลาผลไม้ทุก ๆ วัน พระมหาสัตว์นั้นออกจากบรรณศาลาค่อยดำเนินตามรอยบาทพระมารดาไปจนจำมรรคาและทิศที่พระมารดาเสด็จไปได้แม่นยำ วันหนึ่งพระราชเทวีเสด็จไปป่าแต่เช้า เก็บผลไม้ได้เต็มกระเช้า แล้วคิดจะกลับยังบรรณศาลาจึงทรงหยุดอยู่ใต้ต้นไทรแห่งหนึ่ง พอหายเหนื่อยแล้วจะดำเนินต่อไป ขณะนั้นมียักษ์ตนหนึ่งชื่อพลาหกะสิงสู่อยู่ ณ ต้นไทรนั้น ตรงเข้าจับข้อพระหัตถ์พระราชเทวีไว้ พระราชเทวีทอดพระเนตรเห็นนรูปยักษ์ก็ตกพระทัยกลัวตัวสั่นคิดถึงมรณภัย และคิดถึงพระมหาสัตว์ขึ้นมาก็ทรงพระโศการ่ำไร คราวนั้นพระบรมโพธิสัตว์เจ้านั่ง

คอยท่าพระมารดาอยู่ในบรรณศาลา แต่เวลาเช้าจนถึงเวลาเย็นไม่เห็นพระมารดากลับมาจึงรำพึงว่าคงจะมีเหตุเป็นแน่ คิดแล้วก็รีบออกจากบรรณศาลาเดินเรียกหาพระชนนี เดินร้องไห้ไปจนบรรลุถึงต้นไทรที่ยักษ์จับพระมารดาไว้

ส่วนพระราชเทวีทรงทราบว่าพระมหาสัตว์ตามมาหา จึงส่งสำเนียงบอกออกไป เมื่อพระมหาสัตว์แวะเข้าไป จึงเห็นพระมารดานั่งอยู่ใกล้มหายักษ์ พระมหาสัตว์เจ้าเข้าไปนั่งใกล้มหายักษ์แล้ว อ้อนวอนว่าขอเชิญท่านกินเลือดเนื้อและหัวใจของข้าพเจ้าเถิด ขอได้โปรดปล่อยมารดาของข้าพเจ้า มหายักษ์ตอบว่า ถ้าว่าท่านพูดจริงกระนั้น ท่านจงผ่าทรวงล้วงหัวใจมาให้เรากินเดี๋ยวนี้ พระมหาสัตว์จึงดำริว่าเราจักได้มีดที่ไหนเล่า คิดแล้วก็ตั้งสติระลึกถึงบารมีแหงนหน้าขึ้นเพ่งดูอากาศ แล้วจึงตรัสว่า ข้าพเจ้าปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลภายหน้าด้วยอำนาจความกตัญญู เดชอำนาจความสัจจริงของข้าพเจ้า ขอให้ศัสตราวุธอันคมกล้า จงบันดาลตกลงมาตรงหน้าข้าพเจ้าบัดนี้

ศัสตราอันคมกล้าลอยมาแต่อากาศตกลงมาเบื้องหน้าพระมหาบุรุษราช แล้วจึงตรัสว่า ถ้าเราจะได้เป็นพระพุทธเจ้าในกาลเบื้องหน้า เราขอกราบไหว้พระมารดาไปกว่าจะสิ้นชีพ ท่านจงให้ชีวิตแก่มารดาเราด้วย แล้วพระโพธิสัตว์ก็ผ่าอกของพระองค์ด้วยศัสตราควักหัวใจออกมาวางไว้ ณ หัตถ์เบื้องซ้าย ดูกรมหายักษ์เชิญท่านกินหัวใจของเราและขอชีวิตของข้าพเจ้าอย่าเพิ่งดับสิ้นไปก่อนเลย เมื่อตรัสแล้วพระองค์ก็ประสงค์จะให้หัวใจแก่ยักษ์โดยเคารพ จึงยกหัตถ์ขึ้นจบแล้ววางไว้บนฝ่ามือยักษ์ประกาศว่า เราให้เนื้อหัวใจแก่ท่านนี้ ใช่จะปรารถนาสมบัติบรมจักรหรือสมบัติอินทรพรหมและพระปัจเจกพุทธ ก็หามิได้ ด้วยผลที่ให้เนื้อหัวใจนี้ ขอให้ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในกาลภายหน้า เราจะรื้อขนนิกรชนให้เต็มนาวาคือสัทธรรม พระมหาสัตว์ตรัสดังนี้แล้ว ก็บอกให้มหายักษ์กินเนื้อหัวใจตามแต่จะประสงค์ มหายักษ์ก็ยินดีจึงนำพระชนนีมาส่งให้แก่พระมหาสัตว์

ส่วนพระราชเทวีทอดพระเนตรเห็นพระมหาสัตว์สลบไปตกพระทัยลุกขึ้นประคองพระหัตถ์เข้าไว้กับพระอุระ ทรงโศการ่ำไห้ดุจประหนึ่งดวงฤทัยจะแตกออกเป็น ๒ ภาค

คราวนั้นพิภพแห่งท้าวโกสีย์ก็แสดงอาการร้อน ด้วยอำนาจความกตัญญูของพระมหาบุรุษเจ้า ท้าวสหัสสนัยน์ใคร่ครวญดูก็รู้เหตุ จึงรีบเสด็จจากทิพยวิมาน มาประดิษฐานอยู่บนอากาศที่ตรงมหายักษ์อยู่ ทรงขู่ตวาดว่าวลาหกยักษ์เจ้าทำกรรมหยาบหนักหนา ถ้าหากว่าพระมหาบุรุษจักไม่เป็นขึ้นได้ ณ บัดนี้ เราจักตีศีรษะเจ้าให้แตกออกเป็น ๗ ภาคด้วย

วชิราวุธ วลาหกยักษ์ได้ฟังดังนั้น ก็ตกใจกลัวตัวสั่น จึงประคองพระมหาสัตว์แล้วชะโลมด้วยทิพยโอสถ พระมหาสัตว์ก็ฟื้นขึ้นทันที

สมเด็จพระราชเทวีดำริว่า เราจะตั้งความสัตย์ขึ้น ณ บัดนี้ จึงมีพระเสาวณีย์ว่าโอรสของข้าพเจ้านั้น ตั้งมั่นอยู่ในความกตัญญูจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในกาลภายหน้าจริง ๆ ด้วยอานุภาพความจริงของข้าพเจ้า ขอให้โอรสได้ชีวิตกลับคืนขึ้นมาโดยพลัน เมื่อจบคำสัจจาธิษฐานของราชเทวีครั้งที่หนึ่ง พระมหาบุรุษก็มีผิวพรรณผ่องใสคล้ายกับสีทอง ครั้นจบคำสัจจาธิษฐานคำรบสอง พระมหาบุรุษก็หายใจเข้าออกได้คล่อง พลิกพระองค์กลับไปมาเบื้องซ้ายขวา ครั้นจบคำสัจจาธิษฐานคำรบสาม พระมหาสัตว์ก็ได้สติลุกขึ้นนั่งแล้ว

เทพยดาทั้งหลายมีสมเด็จท้าวสักเทวราชเป็นประธาน จึงนฤมิตคานหามทองอัญเชิญพระราชเทวีกับพระมหาบุรุษ ให้ประทับนั่ง ณ คานหามทองนำไปส่งถึงเมืองเมฆวดี

พระเจ้ามหารถราช เสด็จมาได้ทอดพระเนตรทรงจำและรำลึกได้ ทรงพระโสมนัสอภิเษกพระมหาสัตว์ให้ครองราชสมบัติต่อไป พระมหาสัตว์ครั้นได้ราชาภิเษกเสวยเบญจกามคุณตามสมควรแล้ว ทรงบำเพ็ญทานสิ้น ๑ เดือน จึงถวายคืนราชสมบัติแก่พระบิดา และถวายบังคมลาไปยังป่าพระหิมพานต์เพื่อทรงผนวชเป็นฤษี

พระศาสดาทรงนำอดีตนิทานมาแล้วจึงประกาศอริยสัจ ในเวลาจบอริยสัจภิกษุผู้เลี้ยงมารดาได้โสดาปัตติผล จึงทรงประชุมชาดกว่า พระชนนีคือพระนางมหามายา พระบิดาคือพระเจ้าสุทโธทนะ ท้าวสักกเทวราชคือพระอนุรุทธะ วลาหกยักษ์คือองคุลีมาล พระมหาสัตว์รัตนปโชตคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านทั้งหลายจงทรงจำชาดกอย่างนี้

๕. สิริวิบุลกิตติชาดก

พระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุเลี้ยงมารดา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ ตรัสอีกว่า เธอได้ตั้งอยู่ในทางที่ตถาคตดำเนินมาแล้ว เพราะการเลี้ยงบิดามารดาเป็นวงศ์ของนักปราชญ์ ที่สละชีพให้บิดามารดาได้ จึงทรงนำอดีตนิทานมาเล่าว่า

พระราชาพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่ายศกิตติ ได้ดำรงราชสมบัติ ณ จัมปากนคร พระองค์มีพระอัครมเหสีมีนามว่าสิริมดี เป็นยิ่งใหญ่กว่าสนมนารี ๑๖,๐๐๐ พระเจ้ายศกิตติราชจึงตรัสกับพวกสนมว่า ให้ช่วยกันปรารถนาหาบุตรจงได้ทุกๆ คน สนมทั้งหมดก็พากันทำบวงสรวงแก่สิ่งที่นับถือ ตั้งแต่นั้นมาพระนางสิริมดีจึงสมาทานอุโบสถศีลตั้งพระหฤทัยปรารถนาซึ่งบุตร พระนางพิจารณาดูศีลของพระองค์แล้วทรงทำความสัจว่า ถ้าศีลของ

ข้าพเจ้าไม่ขาดไซร้ ขอให้ข้าพเจ้าได้บุตรสมปรารถนา ด้วยอำนาจศีลของพระนางสิริมดี จึงทำให้ท้าวโกสีย์ได้นิมนต์พระโพธิสัตว์ซึ่งจวนจะสิ้นอายุแต่ต้องการจะเกิดในเทวโลกชั้นบนต่อไปให้ไปถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระสิริมดีราชเทวี

คราวนั้น พระนางสิริมดีบรรทมหลับในราตรีทรงสุบินดังนี้ว่า มีพระดาบสองค์หนึ่ง มาแต่วิบุลบรรพตโดยทางอากาศ หยิบเอาแก้วมณีวางไว้ ณ ฝ่าพระหัตถ์ เมื่อพระนางตื่นบรรทมก็ทรงเล่าให้พระสวามีฟัง พระเจ้ายศกิตติจึงรับสั่งให้พราหมณ์ทำนายพระสุบินนี้ ซึ่งพราหมณ์ถวายพยากรณ์ว่า พระนางสิริมดีจักได้พระราชโอรสกอปรด้วยบุญลักษณะ ครั้นต่อมาพระนางสิริมดีก็ทรงพระครรภ์

ในระหว่างแห่งกาลนั้นมีพระราชาองค์หนึ่งนามว่าพาเหียรอยู่ต่างรัฐประเทศของพระเจ้ายศกิตติซึ่งต้องการได้เมืองของพระเจ้ายศกิตติ ได้ยกพลเสนาไปตั้งอยู่ใกล้เมืองจัมปาก แล้วส่งทูตให้ไปทูลพระเจ้ายศกิตติว่า ถ้าพระเจ้ายศกิตติจะใคร่รบกันก็ให้ออกมารบกันนอกเมือง ถ้าไม่คิดจะรบก็มอบเมืองมา เมื่อนั้นพระเจ้ายศกิตติไม่อยากให้เกิดสงคราม จึงได้หนีออกจากเมืองไปอยู่ป่ากับพระนางสิริมดี เมื่อเสด็จออกจากเมืองจัมปากไปจนบรรลุถึงไพรสณฑ์ใกล้ภูเขาเวปุลบรรพต มีบรรณศาลาอันฤษีองค์ก่อนทิ้งร้างไว้ จึงทรงพาพระราชเทวีเข้าไปอาศัยอยู่ในบรรณศาลานั้น แล้วจึงพร้อมกับพระราชเทวีทรงผนวชถือเพศเป็นฤษี

คราวเมื่อพระราชาพาเหียรวิลุปราชยกกองทัพมาติดเมืองจัมปาก ครั้นเมื่อยึดครองเมืองได้ และทราบว่าพระเจ้ายศกิตติหนีไปแล้ว จึงประกาศให้ทราบว่า ถ้าผู้ใดนำศีรษะพระเจ้ายศกิตติมาให้เราได้ จะให้รางวัลแก่ผู้นั้น คราวนั้นมีพรานป่าผู้หนึ่ง ได้ฟังคำประกาศนั้นแล้ว วันหนึ่งจึงไปแสวงหาเนื้อในป่า เดินป่าไปไกลจนหลงทางไปประมาณ ๗ วัน จนไปพบที่อยู่ของพระราชฤษียศกิตติเข้าก็จำได้ เข้าไปขออาศัยอยู่ ณ ที่นั้นประมาณ ๗ วัน เมื่อจะกลับไปเมืองจึงขอให้พระราชฤษีชี้ทางกลับให้ พระราชฤษียศกิตติจึงชี้ทางให้แต่บอกกับพรานป่าว่าอย่าบอกใครว่าตัวเองอยู่ที่นี่ พรานป่าก็รับคำ เมื่อกลับถึงเมืองด้วยความโลภและความอกตัญญู พรานป่าจึงนำที่อยู่ของพระเจ้ายศกิตติไปกราบทูลแก่พระเจ้าพาเหียรเพื่อขอรับรางวัล พระเจ้าพาเหียรจึงประทานทรัพย์ให้นายพราน พระองค์พร้อมด้วยเสนาทวยหาญให้นายพรานนำเสด็จเพื่อไปตามลำดับ จนบรรลุถึงที่อยู่แห่งพระราชฤษียศกิตติ

คราวนั้น พระราชฤษียศกิตติได้ทรงสดับเสียงโกลาหล และทอดพระเนตรพลเสนามามากมาย จึงรู้ว่าพรานป่าได้นำพระเจ้าพาเหียรมาจับตน ตรัสสั่งให้พระนางดาบสินีสิริมดีอยู่ที่อาศรมนี้ และมอบผ้ากัมพลกับธำมรงค์ไว้ให้ ส่วนตัวพระองค์จะยอมถูกจับ

เมื่อพระราชฤษียศกิตติถูกจับไปแล้ว ฝ่ายพระนางดาบสินีสิริมดีทรงพระครรภ์แก่พอครบกำหนด พระนางจึงประสูติพระราชโอรสในเวลาเที่ยงคืนวันนั้นเอง พระนางถือเอาพระนามมารดาและพระบิดาประสมกันเข้า จึงให้พระนามพระลูกเจ้าว่าสิริวิบุลกิตติ

พระบรมโพธิสัตว์ เมื่อเจริญวัยขึ้นตามลำดับ พระองค์ทรงทำอุปการแก่พระมารดาโดยเต็มกำลัง คราวหนึ่งพระนางสิริมดีทรงสุบินว่าพระนางทรงสรวลเล่นกับพระเจ้ายศกิตติ ครั้นตื่นบรรทมแล้วก็ทราบว่าฝัน มิได้เห็นหน้าพระสวามีดังในสุบิน จึงกลับพูนเพิ่มความโศกศัลยและโทมนัสมากขึ้น จึงได้พร่ำพรรณนาถึงความเศร้าโศก

พระมหาสัตว์เจ้าได้ฟังพระมารดาพรรณนาถ้อยคำต่าง ๆ ดังนั้นจึงเข้าไปกราบไหว้แล้วถามพระมารดาร้องไห้ทำไม พระนางจึงเล่าเรื่องเมื่อครั้งก่อนเก่าให้พระโพธิสัตว์ฟัง พระมหาสัตว์สดับเรื่องราวพระมารดาเล่าให้ฟังดังนั้น จึงบอกพระมารดาว่าจะขอไปช่วยพระบิดาที่ถูกจับอยู่ พระนางสิริมดีจึงได้มอบผ้ากัมพลกับพระธำมรงค์ให้แก่พระบรมโพธิสัตว์ ๆ รับเอาสิ่งของแล้วจึงกราบลาพระมารดาออกจากป่าหิมพานต์ คราวนั้นเป็นเวลาเช้า พระมหาบุรุษเจ้าผู้ดาบสได้เดินตรงเข้าไปยังนคร เห็นพระราชบิดาอันต้องอธิฐานโทษดังนั้น จึงกระซิบถามมหาชนว่า คนที่ต้องโทษทันฑ์นั้นคือใคร มหาชนเขาบอกว่า ท่านผู้นี้เดิมเป็นเจ้าของปกครองเมืองนี้ พระมหาบุรุษเจ้า ได้ฟังมหาชนบอกเล่าดังนั้น ก็มั่นใจว่าเป็นบิดาของเราแน่ แท้จริงพระมหาบุรุษทรงพระกำลังมากเท่ากำลังเจ็ดช้าง แต่ทรงจินตนาการว่าถ้ากำจัดชิงเอาซึ่งสมบัติเมืองนี้กับทั้งพระราชา ก็สามารถจะทำได้ไม่ข้องขัด แต่ว่าศีลของเราจักพิบัติไป ถ้าเราทำลายศีลเสียแล้ว ก็จะไม่ถึงพระสัพพัญญุตญาณ ซึ่งเราปรารถนามานานแล้ว แสดงตนขอตายแทนพระราชบิดาโดยแสดงตัวเป็นพระราชโอรสของพระองค์โดยแสดงพระธำมรงค์และผ้ากัมพล

เมื่อพระเจ้ายศกิตติทรงทราบชัดว่าพระมหาสัตว์เป็นราชโอรสของพระองค์แน่นอน เมื่อทรงสอนและห้ามปรามพระมหาสัตว์ แต่ไม่สามารถห้ามพระมหาสัตว์ที่จะตายแทนได้ไม่ พระมหาบุรุษเจ้าจึงไปเฝ้าพระราชาโกงนั้น เพื่อจะทูลขอเปลี่ยนชีวิตของตนกับพระราชบิดา พระราชาโกงทรงอนุญาต พระมหาบุรุษดีใจ จึงกลับมายังสำนักพระราชบิดาเพื่อจะให้ปล่อยพระราชบิดา เมื่อเพชฌฆาตปล่อยพระบิดาแล้วจึงนำพระโพธิสัตว์ไป เพื่อจะประหารเสียที่ป่าช้าสำหรับฆ่าคน ด้วยอำนาจความเมตตาและความกตัญญูของพระโพธิสัตว์นั้น ดาบของเพชฌฆาตจะตัดศีรษะก็หักเป็นจุณไปทันที พวกเพชฌฆาตก็ประหลาดใจ ไปกราบทูลให้พระราชาทรงทราบ พระราชาทรงพิโรธเป็นกำลัง จึงรับสั่งให้ช้างไปเหยียบเสียบัดนี้

พวกเพชฌฆาตก็พากันไปทำตามรับสั่งนั้น แต่ช้างทำเสียงโกญจนาทแล้วหนีไป พระราชาทรงทราบแล้วจึงรับสั่งว่า ถ้ากระนั้นพวกเจ้าจงเอามันโยนลงไปในหลุมถ่านเพลิง แต่น่าอัศจรรย์ใจดอกปทุมทองอันใหญ่ประมาณเท่ากงเกวียน แหวกแผ่นดินผุดขึ้นมารับพระมหาสัตว์ไว้ ไฟก็มิได้ไหม้พระมหาสัตว์แต่อย่างใด พระเจ้ากูฏราชทรงทราบแล้ว ทรงพิโรธเป็นกำลังรับสั่งว่าจงทิ้งในเหวที่ฆ่าโจร พวกเพชฌฆาตก็เอาพระมหาสัตว์ไปทิ้งในเหวตามรับสั่ง ครั้งนั้นนาคราชขึ้นมาแต่นาคพิภพ เอาดอกปทุมทองอันบานประมาณเท่ากงเกวียน มารองรับพระมหาสัตว์ไว้แล้วนำไปยังนาคพิภพ ในขณะนั้นแผ่นดินใหญ่ก็แยกออกไปให้ช่องแก่พระเจ้ากูฏราช พระเจ้ากูฏราชก็จมลงไปเกิดในนรกใหญ่ ในลำดับนั้นนาคราชนำพระมหาสัตว์ขึ้นจากนาคพิภพ จึงอภิเษกพระมหาสัตว์ให้ดำรงราชสมบัติในเมืองจัมปากเสร็จแล้ว ก็กลับไปยังนาคพิภพของตน

เมื่อพระมหาสัตว์ผ่านราชสมบัติแล้ว จึงพร้อมด้วยพระราชบิดาแวดล้อมไปด้วยเสนาพลนิกาย เสด็จออกไปยังที่ประทับของพระราชมารดา คราวนั้นพระราชมารดาพระมหาสัตว์เสวยทุกข์โทมนัส เพราะพลัดพรากจากพระราชสามี และทั้งมิได้เห็นปิยราชโอรส ทรงพระรันทดจนถึงสิ้นชีพตักษัยอยู่ในบรรณศาลานั้น

พระมหาสัตว์เจ้าเสด็จไปเบื้องหน้า ทอดพระเนตรเห็นบรรณศาลาอันเงียบสงัด พระองค์รีบตรงเข้าไปในบรรณศาลา เมื่อทอดพระเนตรเห็นพระมารดาสิ้นชีพตักษัยแล้วก็ทรงเสียพระทัยมากจะขอตายตามพระมารดาไป พระเจ้ายศกิตติผู้บิดาจึงทรงห้ามปรามแต่ไม่เป็นผล ด้วยกำลังพระกตัญญูหากเตือนพระทัย จึงเข้าไปนอนหงายอยู่ภายในจิตกาธาร ให้เขายกหีบพระศพพระมารดาขึ้นวางทับ ณ พระอุระ แล้วให้เขาประชุมเพลิงพร้อมกัน คราวนั้นด้วยอานุภาพความกตัญญูกตเวทิตาคุณพระมหาสัตว์ เป็นบุพนิมิตว่าพระองค์จะได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณแน่ในภายหน้า ความร้อนหน่อยหนึ่งจะต้องกายก็หาไม่ พระบรมโพธิสัตว์จึงพร้อมกันถวายพระเพลิงพระศพพระมารดาด้วยเครื่องสักการะอันยิ่งใหญ่

เมื่อพระมหาบุรุษทำฌาปนกิจเสร็จแล้ว เสด็จไปสร้างบ้านหมู่หนึ่งไว้ใกล้บรรณศาลา ณ เชิงภูเขาเวปุลบรรพต กำหนดเป็นที่อนุสาวรีย์และทรงให้มีการมหรสพเสมอทุกปี บ้านตำบลนั้นครั้นนานมาจึงปรากฏว่าธัมมนิคม พระโพธิสัตว์ดำรงราชสมบัติครบอายุขัย ก็เสด็จไปยังโลกสวรรค์

พระศาสดาทรงนำอดีตนิทานมาแล้วประกาศอริยสัจ เมื่อจบอริยสัจ ภิกษุผู้เลี้ยงมารดาได้โสดาปัตติผล แล้วทรงประชุมชาดกว่า พระนางสิริมดีคือพระนางมหามายา พระ

เจ้ายศกิตติคือพระเจ้าสุทโธทนะ พระเจ้ากุฏราช (พระราชาโกง) คือพระเทวทัต นายโจรฆาฏคือสุนักขัตภิกษุ บริษัทครั้งนั้นคือเหล่าบริษัทในครั้งนี้ พระสิริวิบุลกิตติคือพระโลกนาถเจ้าตถาคต

๖. วิบุลราชชาดก

พระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภทานบารมีของพระองค์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ ได้ยินว่า ในวันหนึ่งภิกษุทั้งหลายประชุมกันในโรงธรรมว่า พระตถาคตมีบุญญาธิการมาก มีปัญญามาก บำเพ็ญบารมีครบแล้ว คราวนั้นพระศาสดาสดับเรื่องนั้นด้วยพระโสตธาตุอันเป็นทิพย์เสด็จมาประทับนั่งแล้ว ตรัสถามได้ความแล้วตรัสว่า ไม่น่าอัศจรรย์เลย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้นที่ตถาคตบำเพ็ญทานบารมี ไม่คำนึงถึงบุตรภรรยาสละให้เป็นทาสของผู้อื่น แม้ครั้งก่อนก็เหมือนกัน ดังนี้แล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าว่า

อดีตกาลในเมืองสุจิรวดี ยังมีพระราชาพระนามว่าวิบุลราชครองราชย์อยู่ พระองค์มีพระเทวีพระนามว่าสุนทรี มีพระราชบุตรีพระนามว่าสุจี พระองค์ให้สร้างศาลาโรงทาน ๕ แห่ง ทุกวันจะพระราชทานทรัพย์ ๕๐๐,๐๐๐ ถวายทาน พวกมนุษย์ในชมพูทวีปทั้งสิ้นจึงไม่ต้องทำวาณิชกรรมกสิกรรมเลย เสวยโภคสมบัติ รื่นเริงบันเทิงทั่วไป พระมหาสัตว์มีพระสุจริตธรรม ทั้งที่ถวายทานแล้วยังมิได้พอพระทัยเพียงแค่นั้น วันหนึ่งดำริว่าได้บำเพ็ญทานภายนอกแล้ว ควรจะบำเพ็ญทานภายใน หากใครมาขอศีรษะก็จะตัดให้ ขอดวงตาก็จะควักให้ ขอหัวใจก็จะควักให้ทั้งหยดเลือด ขอเนื้อก็จะตัดให้ หากใครจะฆ่า หรือขอให้เป็นทาส ก็จะยอมตัวเป็นทาส เมื่อดำริอย่างนี้ ด้วยอานุภาพ มหาปฐพีก็กระหึ่มดุจพระยาช้างสาร เขาสิเนรุโอนเอน มหาสมุทรกระฉอกกระฉ่อน มหาเมฆตั้งเค้า ให้ฝนลูกเห็บตกสายฟ้ามิใช่ฤดูกาลก็ฟาดฟัน เทวดาให้สาธุการจนถึงพรหมโลก เกิดโกลาหลเป็นอันเดียวกัน ภพของท้าวสักกะก็ร้อนระอุ พระองค์ทรงตรวจดูทราบเหตุ ดำริว่าพระราชาเป็นหน่อพุทธางกูรอยากจะถวายทานภายใน เราจักทำให้สมพระทัย จึงนิรมิตเป็นเพศพราหมณ์หนุ่มมายังโรงทาน พระราชาเสด็จมาแต่เช้าถวายทาน ท้าวสักกะจึงประคองอัญชลีทูลขอพระเทวี พระราชาได้สดับทรงปีติโสมนัสจึงเต็มพระทัยให้แก่พราหมณ์ ตรัสเรียกพระเทวีมาแจ้งเรื่องราวให้ทราบว่าพราหมณ์ขอพระเทวี และพระองค์ก็ปรารถนาพระสัพพัญญุตญาณจะสะสมบารมี พระเทวีฟังดำรัสแล้วก็พอพระทัยมิได้ขัดข้อง มีแต่จะส่งเสริมให้ได้บำเพ็ญบารมี พระราชาจับพระเต้าทองจับพระหัตถ์พระเทวี หลั่งน้ำทักษิโณทกให้ปฐพีเป็นพยานประทานพระชายาให้แม้จะเป็นที่รักมากเพียงใด แต่มิเท่าพระสัพพัญญุตญาณร้อยพันแสน

เท่า และมิได้หวังมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ อินทสมบัติ พรหมสมบัติ สาวกสมบัติ ปัจเจกพุทธสมบัติ แต่หวังพระสัพพัญญุตญาณเท่านั้น จากนั้นมหาปฐพีได้สะเทือนเลื่อนลั่น ท้าวสักกะนำพระเทวีมาซ่อนไว้ด้วยอานุภาพ ขณะนั้นจึงเปลี่ยนเพศเป็นพราหมณ์ไปถวายพระพร ทูลขอราชบุตรี พระเจ้าวิบุลราชก็มิได้คัดค้าน เรียกพระธิดามาแจ้งให้ทราบแล้วได้ประทานให้ไป ด้วยประการฉะนี้ ด้วยเดชแห่งทานจึงมีอัศจรรย์มากมายเกิดขึ้น พระมหาสัตว์ครั้นประทานแล้วก็เกิดปีติปราโมทย์ คราวนั้นท้าวสักกะได้นำพระธิดาไปซ่อนไว้ด้วยอานุภาพ และได้เนรมิตตนเป็นพราหมณ์อีกคน ถือไม้เท้า ผมหงอก หนวดเครายาวรุงรัง ไปประตูพระราชวัง พระราชาได้ทอดพระเนตรเห็นได้ทรงไต่ถาม จึงทูลว่ามาทูลขอพระนคร พระมหาสัตว์ทรงปีติโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง จึงประทานให้ไป ขณะนั้นได้จับพระเต้าทอง หลั่งน้ำทักษิโณทกถวายทานด้วยความเต็มพระทัย

ท้าวสักกะเห็นอัศจรรย์นั้น จึงดำริว่าจักเป็นหน่อพุทธางกูร จะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่นอน จึงทูลว่ามิใช่พราหมณ์ เป็นท้าวสักกะ มาทดลองดูสุจริตกรรมของท่าน ดังนี้แล้วได้ประทานพระชายาพระธิดาคืน แล้วประกาศคุณความดีของพระราชาในท่ามกลางอากาศแล้วหายไป คราวนั้นพระราชาทรงครองราชย์ด้วยทศพิธราชธรรม บำเพ็ญทานเป็นต้น ในคราวสิ้นพระชนมายุ ได้เกิดในโลกสวรรค์

พระศาสดาครั้นทรงนำอดีตนิทานมาตรัสแล้ว ตรัสว่า มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ในครั้งก่อน ตถาคตก็ได้ถวายทานแล้วเหมือนกัน ดังนี้แล้วได้ทรงประกาศสัจจะ ๔ ในคราวจบสัจจะ ทรงประชุมชาดกว่า ท้าวสักกะในคราวนั้นได้เป็นพระอนุรุทธ พระเทวีสุนทรีเป็นพระนางยโสธรา พระธิดาสุจีเป็นกุณฑกเถรี บริษัทครั้งนั้นเป็นพุทธบริษัทครั้งนี้ พระเจ้าวิบุลเป็นพระโลกนาถเจ้า ท่านทั้งหลายจงจำชาดกอย่างนี้

๗. สิริจุฑามณีชาดก

พระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภทานบารมีของพระองค์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ ความย่อว่า ในวันหนึ่งพวกภิกษุประชุมกันในธรรมสภาว่า พระศาสดาของเราทั้งหลาย ไม่ทรงพอพระทัยในทาน ยังถวายทานในคราวเป็นพระโพธิสัตว์ มิได้คำนึงถึงชีวิตของพระองค์ ถวายทานอย่างอุกกฤษฐ์ ในคราวเป็นพระพุทธเจ้า ยังได้ประทานอริยมรรคด้วย พระศาสดาเสด็จมาตรัสว่า มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ในครั้งก่อน ในคราวเป็นโพธิสัตว์ก็ได้ประทานพระกายครึ่งหนึ่งให้เป็นทานเหมือนกัน จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า

ในอดีตกาลในเมืองพาราณสี พระเจ้าสิริจุฑามณีครองราชย์ พระองค์มีพระอัครมเหสีพระนามว่าปทุมาวดี มีพระโอรสพระนามว่าจันทกุมาร พระราชาทรงครองราชย์โดยธรรม ในประตูนครทั้ง ๔ ในกลางพระนครและในประตูพระราชนิเวศน์ รวมเป็น ๖ แห่ง ได้ให้สร้างศาลาโรงทานขึ้น ทุกวันพระองค์จะเสด็จถวายมหาทานวันละ ๖๐๐,๐๐๐ ได้ยังฝนคือมหาทานให้เป็นไป พระราชาได้ประทานโอวาทแต่เช้าแก่เหล่าอำมาตย์ราชบริพารว่า ให้ถวายทานตามสบาย รักษาศีล จนถึงอุโบสถศีล วันหนึ่งใกล้รุ่งพระองค์ตื่นบรรทมดำริว่าอยากถวายทานภายใน หากมียาจกเข็ญใจมาขอทานภายในเป็นพระเนตร เศียร หทัย มังสา โลหิต พระกายครึ่งซีกหรือทั้งหมด เพื่อพระสัพพัญญุตญาณแล้วจะประทานให้เขาไป เมื่อดำริอย่างนี้ มหาปฐพีที่หนา ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ได้กระหึ่ม ประดุจพระยาช้างสารคำราม เขาสิเนรุโอนอ่อนหันหน้าไปทางเมืองพาราณสี ดุจหน่อหวายถูกไฟลน มหาสาครกระฉอกกระฉ่อน ฝนลูกเห็บตก สายฟ้ามิใช่ฤดูกาลคะนองร้องลั่น ท้าวสักกเทวราชทรงปรบพระหัตถ์เทวดาให้สาธุการ มหาพรหมให้สาธุการ แต่ปฐพีจนถึงพรหมโลกได้อึงคนึงเป็นอันเดียวกัน

คราวนั้นภพพิมานของท้าวสักกะร้อนขึ้น ทรงทราบเหตุ ทรงพอพระทัยว่า พระเจ้าสิริจุฑามณีนี้เป็นหน่อพุทธางกูร อยากจะถวายทานภายใน อนาคตจะได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงเสด็จไปแปลงเพศเป็นพราหมณ์มีกายครึ่งซีกเข้านครไปหา จากนั้นพราหมณ์ได้ทูลว่า มาถึงเมืองนี้เพื่อขอพระวรกายครึ่งซีกเพื่อมาประกอบเข้ากับของตน พระมหาสัตว์ได้สดับดังนั้น ก็ทรงโสมนัส สำคัญเหมือนว่าเป็นเหมือนความเป็นพุทธภาวะ ประกาศไปทั้งนครที่จะสละพระวรกาย ดังนี้แล้วจึงประชุมอำมาตย์ชาวนคร ตรัสเรียกพระเทวีพระกุมารมาแล้วประทานโอวาท ให้ถวายทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เพราะว่าวันนี้จะถวายสรีระเป็นทาน อภิเสกพระโอรสแล้วจึงเสด็จไปสำนักพราหมณ์ พราหมณ์ก็เร่งเร้าให้รีบประทาน พระองค์จึงประกาศให้เทวดาทั้งหลายทราบ ได้มีเสียงตกลงมาจากนภากาศดังอธิษฐาน

ขณะที่ทรงอธิษฐาน ได้มียักษ์สองตนมีเขี้ยวแดง ตาแดง ขนตัวแดง คิ้วหนวดแดงแทรกแผ่นดินขึ้นมา มีเขี้ยวเหมือนหมูป่า รูปร่างน่ากลัว ถือเลื่อยคมกริบปรากฏตัวขึ้นมา พวกมนุษย์เห็นเข้าต่างตกใจกลัวหนีไป ทีนั้นพระราชาทอดพระเนตรแล้วตรัสว่า เราจะประทานกายครึ่งหนึ่งแก่พราหมณ์ จงตัดตั้งแต่ศีรษะลงมาถึงเท้าเถิด ที่เหลือก็จงกินเสีย ครานั้นยักษ์ทั้งสองรับพระดำรัสเข้าไปใกล้ พระโพธิสัตว์จับเลื่อยลูบเลื่อยแล้วประกาศให้เทวดาทราบ แหงนดูท้องฟ้าประกาศว่าการบริจาคนี้ มิได้ปรารถนามนุษย์สมบัติ เทพสมบัติ พรหมสมบัติ จักรวัตติสมบัติ ปัจเจกพุทธสมบัติ สาวกสมบัติ แต่ปรารถนาให้เป็น

ปัจจัยการบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ จะได้ช่วยสรรพสัตว์ข้ามพ้นสงสารได้ คราวนั้นมหาชนต่างหมอบลงพร้อมกัน สยายผมร้องไห้คร่ำครวญ ลำดับนั้นยักษ์จึงผ่าพระเศียร ในเวลานั้น พระเทวีปทุมาวดีสดับเรื่องได้เสด็จมาร้องไห้คร่ำครวญ จันทกุมารเสด็จมาจับพระบาทพระบิดาร้องไห้ เลื่อยตกมาถึงพระนลาฏ โลหิตไหล พอถึงพระนลาฏ พระโอษฐ์ พระมหาสัตว์ตรัสกับประชาชนว่า อย่าเศร้าใจไปเลย ฝ่ายพระนางปทุมาวดีกับเหล่านางใน หมอบแทบบาทมูลปริเทวนาการ คราวนั้นพระโพธิสัตว์ เมื่อเลื่อยมาถึงพระศอ ก็ประสบกับเวทนาอย่างกล้า ตรัสว่า สิริจุฑามณีราชาจะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เห็นสัตว์ประสบทุกข์ ต้องพยายามทำสิ่งที่ทำได้ยากด้วยความกรุณาให้ได้ ทีนั้นยักษ์ ๒ ตนเอาเลื่อยทองผ่ามาจนถึงหัวใจ พระองค์ก็เสวยเวทนายิ่งนักตรัสว่า ท่านยักษ์ตัดต่อไป คราวนั้นพระโลหิตก็ไหลออกจากพระวรกาย เลื่อยถึงท้อง ส่วนล่าง พระนางปทุมาวดี พระโอรส ปุโรหิต อำมาตย์ มหาชน ทุกคนต่างหมอบสิ้นสติไม่สมประดี จากนั้นพระราชาทอดพระเนตรเห็นพระวรกายครึ่งหนึ่งของพระองค์ประทานให้พราหมณ์ พราหมณ์รับไปประกอบกับสรีระของตน ท้าวสักกเทวราชได้เนรมิตให้พระกายของพระโพธิสัตว์เป็นปกติคล้ายพระปฏิมาทอง คราวนั้นท้าวสักกะทรงทราบว่าพระองค์มีอัธยาศัยปราณีตแล้วทรงชมเชยและตรัสว่า ขอให้พระองค์อย่าได้ยินดีทนทานเพียงแค่นี้ให้ทำต่อไป พระโพธิสัตว์ได้ชีวิตแล้ว ท้าวสักกะประทานสาธุการแล้วเสด็จกลับเทวโลก คราวนั้นพระโพธิสัตว์ได้ถวายทานเจริญฌาน ในคราวสิ้นพระชนมายุ ได้บังเกิดในพรหมโลก

พระศาสดาครั้นทรงนำนิทานมาแล้ว ตรัสว่า มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ครั้งก่อนก็ได้ถวายทานเหมือนกัน แล้วประชุมชาดกว่า พระนางปทุมาวดีเทวีเป็นพระนางยโสธรา จันทกุมารเป็นพระราหุล ท้าวสักกเทวราชเป็นพระอนุรุทธ ที่เหลือเป็นพุทธบริษัท ส่วนสิริจุฑามณีราชาเป็นพระโลกนาถ จงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ พระมหามานะ มุนิวโส (กลมกลาง)

เกิด วันพฤหัสบดีที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๑๕

มาตุภูมิ บ้านเลขที่ ๒๑ หมู่ ๑๖ บ้านขาม ต. ขามสะแกแสง อ. ขามสะแกแสง จ.นครราชสีมา ๓๐๒๙๐

บรรพชา ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ ณ วัดบ้านขาม ต. ขามสะแกแสง อ. ขามสะแกแสง จ.นครราชสีมา

อุปสมบท ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๗ ณ วัดบ้านกลึง ต. ขามเฒ่า อ. โนนสูง จ. นครราชสีมา พระครูสุวรรณจิญจาภิบาล พระอุปัชฌาย์

การศึกษา พ.ศ. ๒๕๓๑ จบนักธรรมชั้นเอก จากวัดพายัพ สำนักเรียนคณะจังหวัดนครราชสีมา

พ.ศ. ๒๕๓๙ จบปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (การสอนสังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

พ.ศ. ๒๕๔๐ จบเปรียญธรรม ๙ ประโยค จากสำนักเรียนวัดเบญจมบพิตร

พ.ศ. ๒๕๔๒ เข้าศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รุ่นที่ ๑๒

ที่อยู่ปัจจุบัน วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ๑๐๓๐๐

หน้าที่การงาน ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม